HESİODOS ESERİ VE KAYNAKLARI

TÜRK TARİH KURUMU YAYINLARI
XX. DİZİ — Sa. 5

HESİODOS ESERİ VE KAYNAKLARI

Çevirenler

SABAHATTİN EYUBOĞLU

AZRA ERHAT

Önsöz Giriş ve Sözlük

AZRA ERHAT

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ—ANKARA
1977

"bizimle dirilecek bir gün
Ege'nin altın çağı
yanıp yarının ateşinden
eskinin ocağı"

BÜLENT ECEVİT

ÖNSÖZ

Bu kitap bir çeviri olarak düşünülmüştü, oysa bambaşka bir şey oldu. Çağlararası, uluslararası yazın eserlerini dilimize aktarmak, hem bilgi ve görgü dağarcığımıza katkıda bulunmak, hem de düşün ve sanatımıza yeni ufuklar açarak yeni yeni gelişmeler sağlamak için girişilen, girişilmesi gereken bir çaba sayılırdı, bundan yirmi otuz yıl öncesine değin. Dünya klâsiklerinin çevirisi bu amaçla gerçekleştirildi. Ama bugün çeviri aşamasını geride bırakmış bulunuyoruz. Hesiodos gibi İlkçağ yazınının başyazarlarından birini aslından ve özenle türkçeleştirmek başlı başına bir erek olmaktan çıkmıştır. Gereksinmemiz başkadır, daha geniş kapsamlı ve çok yönlüdür. Üstünde yaşadığımız Anadolu toprağının bir kültür beşiği, bir uygarlık potası olduğunun bilincine vardık bugün : klâsik denilen eserlerden çoğunun bu topraklarda kökenlendiğini, eski, ölü dediğimiz dillerin hangisi ile yazılmış olursa olsun, bu eserlerin kaynağını Anadolu'da aramak gerektiğini biliyoruz artık. O halde, bir eserin çevirisini yapıp okurlarımıza sunmakla yetinemeyiz bundan böyle. Çevirinin tam anlayışını sağlamak için kaynaklar üstünde yapılması gerekli araştırma, inceleme ve karşılaştırma işlemlerini, olanaklarımızın sınırlarını zorlayarak, sürdürmeli ve toplu bir çalışma çıkarmalıyız ortaya. Yunan, Hitit, Sümer gibi ulamlar, ayırımlar çizmenin yeri yoktur artık, kendi binlerce yıllık kültürümüzü tanımak, özümsemek, benimsemek ve yeni, çağdaş yöntemlerle işlemek çabasına girmiş bulunan bizler için. Gözümüz yarınlara çevriktir, dibinedek uygarlıkla yoğurulmuş bir toprağın üstüne bastığımızı biliyoruz. Yurdun her köşesinde bir gömü saklıdır. Bunları gün ışığına çıkarmak için yatay ve düşey araştırmalarımızı sonsuzca sürdürmemiz, elde ettiğimiz bulgularla gelecekte nasıl bir yapı kuracağımızı tasarlamamız gerek. Ulusal kültüre hizmet ancak bu yoldan olur. Hititler Türkmüş ya da değilmiş, ne çıkar bundan, hepsi Türkoğlu Türk oluverir eğer güzelim türkçemizle dile getirirsek onları ve hele kendi dilimize aldığımız bu yapıtların gelecekte yaşamasını, filiz üstüne filiz vermesini sağlarsak. Anadolu'da binyıllardır birbirini izleyen uluslar bu süreci kesintisiz olarak sürdürmüşlerdir. Türkiye halkı sözlü geleneğiyle atalarından kalma değerlerden hiçbir şey yitirmemeyi başarmıştır. Alt yapıda kültür sürekliliği tamdır. Kesinti olmuşsa,

alt yapıda değil, üst yapıda olmuştur. Hesiodos buna belirgin bir örnek sayılabilir : Önasya geleneklerinden yararlanarak kendi dili olan İonya yunancası ile özgün bir eser meydana getirmiştir. Zaman bu eserin kökenleriyle bağlantılarını koparır gibi olmuş, aslında yalnız görünen belirtilerini örtmüş saklamıştır. Tıpkı bir taş anıtının zamanla toprak yığınları altında kaldığı gibi : yontunun başı açıktadır görünüyor, ama gövdesi nerelere dek uzanıyor acaba? Kazılar bunu ortaya çıkarır, anıtı bütünüyle göz önüne serer. Yazılı yapıtlar için de öyledir : bir bölümü değil, tümü görülmeli ki tam anlayışına varılsın, gerçek değeri ölçülebilsin. Yazın araştırıcıları tıpkı arkeologlar gibi çalışmalı. Bugün bilim bize öyle çok ve çeşitli olanaklar sağlıyor ki, hepsinden topluca yararlanmamak araştırmayı çağdışı bir düzeyde bırakmak demektir.

Yarının bilimi, eskiden kalma verileri yeni araştırma yöntemleriyle çok daha ileriye götürerek değerlendirecektir. Erek, artık belli bir bilim dalının belli bir eserini tek başına incelemek değil, eskide dal budak salmış ve kesintisiz bir gizli yaşamla süregelmiş bir bütünü topluca kavramak ve değerlendirmektir. Bu türden toplu bakışlar eskinin bir yerde bitmediğini, yaşamını bugüne dek sürdürdüğünü ve yarın da sürdüreceğini kanıtlamaktadır. Ocak yanıyor, sönmüş değildir, ama üstünde kat kat biriken küllerden kozları göremez olmuşuz. Külleri temizlemek gerek. Kitabımız bu amaçla yazılmış bir denemedir.

Azra Erhat
İstanbul 1977

İÇİNDEKİLER

Giriş 1

1. Homeros ve Hesiodos 1
2. Hesiodos'un yurdu 5
3. Kişiliği 7
4. Bir sınıfın temsilcisi 16
5. Davâsı 18
6. Çalışma : Prometheus - Pandora efsanesi 23
7. Soylar - Çağlar efsanesi 34
8. Bir sınıfın felsefesi 39
9. Tanrı soyları 49
10. Kaynaklar 58
11. İşler ve Günler üzerine 86
12. Hesiodos ve Anadolu insanı 92

Theogonia 103

İşler ve Günler 141

Sözlük 171

GİRİŞ

1. *Homeros İle Hesiodos :*

"Hesiodos, Homeros'tan sonra Yunan İlkçağının en büyük ozanıdır. Tanrı soylarını sayan, tanrılar arasında yetki ve şeref alanlarını saptayan ve tanrıların kişiliklerini belirten, bu iki ozandır, der yurttaşımız Halikarnassos'lu Herodotos. Bunu söylerken de, her iki ozanın kendinden 400 yıl kadar önce yaşamış olduklarını ekler. Oysa birçok yerlerde olduğu gibi, burada da yanılmış olsa gerek tarihçimiz. Çünkü Homeros ile Hesiodos arasında yalnız çağdaşlıkta değil, yaratıcılıkta da önemli bir ayrım vardır. Besbelli ki, Hesiodos bir iki yüzyıl arayla izlemektedir Homeros'u, ama onu izlediği de su götürmez bir gerçek: Hesiodos, Homeros'un silik bir kopyası, esini doğadan gürül gürül fışkıran büyük şairin yaya yürüyen bir çömezidir."

Bu satırları birkaç yıl önce bir dergide yayımlanan "Theogonia" çevirisinden bir parçaya giriş olarak yazmıştım.O sıralarda Sabahattin Eyuboğlu ile birlikte çevirisini bitirdiğimiz Hesiodos'un "Theogonia" ile "İşler ve Günler" adlı eserlerini yayımlatmak olanağını bulamamıştık. Şimdilik dursun diyerek bir köşeye attığımız bu çeviriyi okurlara sunmak için gereken hazırlık incelemesini de yapmamıştım. Ne var ki, ustamla birlikte Hesiodos'u türkçeleştirirken, onu durmadan Homeros ile karşılaştırmaktan alamamıştık kendimizi: Her an her dizede İonyalı ozanın üstünlüğü gözümüze çarpan bu karşılaştırmada Homeros'tan yana bir değerlendirme yapmamak olanaksızdı. Çıkardığımız sonuç, yalnız Homeros'un ozan olarak Hesiodos'tan üstünlüğünü saptamakla kalmıyor, Homeros'un yurdu İonya'nın Hesiodos'un yurdu Boiotia'ya, özetle Anadolu'nun Yunanistan'a kıyasla uygarlık, düşün ve sanat alanlarındaki ileriliğine de kanıt oluyordu. Yontulmamış bir öykünmeydi Hesiodos'unki, bir köylü yapıtı, taşra yazınına bir örnek. Ozanların ozanı Homeros'tan aldığı biçimleri Hesiodos başka özler, içeriklerle doldurulmuştu gerçi, destan dili ve ölçüleri ile destandan ayrı bir tür yaratmış, öğretici denilecek yeni bir türe çığır açmıştı, ama ışığı doğudan alan bu şiir bugüne dek geçerli sanıların, kanıların tam tersine Yunanistan'ın üstünlüğünü değil, geriliğini yansıtıyor, açığa vuruyordu. Homeros ile Hesiodos arasında

bir iki yüzyıllık ara bulunduğu sonucuna varmıştı bilim. Bu süre uzatılabilir ya da kısaltılabilir, giderek aşağıda sözünü edeceğimiz bir yazınsal atışma konusunda olduğu gibi, yaşıt olarak da görülebilir iki ozan; su götürmez bir gerçek ise, Homeros ile Hesiodos'un Yunan yazınının ilk iki ozanı olduklarıdır. Kendilerinden önce yazılı yapıt bırakmış başka dil yaratıcıları yoktur. Homeros ile Hesiodos Yunan din ve tanrı düzenini hepten uydurmuşlardır ya da yaratmışlardır demekle yanılmış değildir Herodotos. Ama bunlar kişisel yetenek ve becerilerini ortaya seren tek birer sanatçı olabilirler, yani Homeros diye bir kişi vardır, İlyada ve Odysseia denilen yapıtlar bu adamın elinden çıkmıştır, yahut ta Homeros adında tek bir adam yoktur ve bu yapıtlar sözlü geleneği sürdüren birçok ozanların topluca ürünleri sayılmalıdır denebilir. Ne olursa olsun, iki ozan Batı yazınının kaynağında iki ulu ad olarak yer almaktadır.

Ne var ki onlarla iki ayrı çağ, iki ayrı dünya, iki ayrı insan görüşü, daha ileri giderek iki ayrı sınıf çıkıyor karşımıza diyeceğim. İlk bakışta – çevirirken izlenimimiz buydu – iki ozanın yapıtları değer ölçülerine vuruldu mu, daha yeni olanı daha eski, daha sonra geleni daha geri sayılabilir. Homeros'tan Hesiodos'a değin bir gerileme olmuştur sanki. Bir buçuk yüzyıllık önyargılı, yanlış değerlendirmelere karşın Halikarnas Balıkçısı'nın bayrak açtığını hep biliriz. Haklıydı saldırı ve direncinde. İonya'ya kıyasla Yunanistan bir çağdaş aydınlık dönemi karşısında bir Ortaçağ karanlığını simgelemekteydi. Diniyle, yaşayışıyla, töreleri ürünleri ile de kanıtlanabilir bu gerçek, hele İ. Ö. beşinci yüzyılda Atina kentsel uygarlık ve kültür aşamasına varmazdan önceki süre için. Balıkçı'nın deyimiyle Hellenistan Asya'nın – o zamanları kısaca Asya diye adlandırılan küçük Asya'nın, yani Anadolu'nun – silik, buğulu bir aynası gibi görünüyordu. Bu gerçeğe Homeros ile Hesiodos arasındaki ilişkiden daha iyi örnek bulunabilir miydi? Biri şairlerin şahı, öbürü hantal, soluğu kıt, becerisi az bir köylü ozanı.

Bu değerlendirme toptan yanlıştır diyemem bugün de. Ama aradan zaman geçti, iki çevirinin yayımı için gerekli incelemeleri yaptım, bu arada Hesiodos'un esinlendiği kimi kaynaklara anlayış olanaklarım oranında eğilmek fırsatını buldum, kaynaklarla ürünleri aralarında karşılaştırdım, bu çalışmalar bana ufuk açtı, daha derine indikçe daha da açacağa benzer. Diyebilirim ki – burada ileri süreceğim sav beni şaşırttığı kadar okurlarımı da şaşırtacaktır sanırım – sa-

nat konusunda varılacak değer ölçüleri bir yana, Hesiodos Homeros'tan daha İonya'lı, onun iki yapıtı destanlardan daha doğulu, daha Asya'lı, daha Anadolu'lu sayılmalıdır. Bilimsel olgular bunu gösteriyor, duygusal diye nitelenen bir görüşü pekiştirmekte kaçınılmaz birer kanıt diye dikiliyorlar karşımıza. Bu verileri ayrıntıları ile buraya almakta yarar vardır, neden derseniz, bu yol yöntemle hem Hesiodos'un yapıtlarına yeni bir boyut kazandırılır, böylece onların kuruluğu, kimi yerde sıkıcılığı giderilmiş olur, hem de bizim Anadolu topraklarının derinlerine kök salmış efsane bütünlerinden ne denli gür ve yaygın dalların fışkırdığı görülür.

Klâsik batı yazınının büyük ünlüleri üstüne, kendilerinden birkaç yüzyıl sonraki daha kısır dönemlerde bir takım yaşam öyküleri, lâtince deyimiyle "Vita"lar uydurulmuştur. Tuhaftır ki, – örneğin bizim Yunus Emre gibi bir ulu için uydurulmuş söylentilerin tersine – bunlar eski çağların havasını vermek, ozanların kişiliğini yansıtmak şöyle dursun, akla yakın tutarlı gerçekler vermez, üstelik uydurduldukları dönemlerin düşük zevk damgasını taşır, bu masallarla elimize geçen yapıtların kendilerini karşılaştırınca aralarında hiçbir ilişki kuramayız. Bunun nedenini bulmak kolay: bizim halk ozanları üstüne dolaşan söylentilerin yaratıcısı halktır, halkın içinden çıkmış bu ozanları kimse halktan iyi anlayamaz, anlatamaz, oysa İlkçağ yazını ya da sanatının büyüklerine değgin uydurulmuş öyküler hep bilgi çevrelerinden çıkmadır. Hellenistik denilen dönemden bu yana bilginlerden başkası dile gelememiş bu konularda. Sonuçta ne olduysa ozanlara olmuş, çünkü bilimsel ya da sözde bilimsel bir çevre sözlü geleneğin ürünü olan yapıtları doğru dürüst anlayıp değerlendiremez, hele yüzlerce yıl önceki çağlardan kalmaysa bunlar, üstelik de iki akım arasında batı ülkelerinde olduğu gibi derin bir kesinti olmuşsa. Özetle diyebiliriz ki, Homeros kadar Hesiodos'u da anlamak daha çok bize vergidir yahut olabilir, yalnız bu iki ozanın kaynakları Anadolu'da bulunduğundan değil, onların dayandığı sözlü geleneğin kaynağı Anadolu'da kesintisiz süregeldiği gibi, bugün de dipdiri, canlı ve yaygın bir yaşam yaşadığından ötürü savunabiliriz bu görüşü.

Hesiodos ile Homeros hiç birbirine benzemez bir bakıma: Homeros bize adını bile vermemiştir[1], Hesiodos ise özgün oldukları

[1] Bkz. Homeros, İlyada. Çev.: Azra Erhat - A. Kadir, 3 üncü baskı Sander yayınları İstanbul 1975 Önsöz s. 9 vd.

kesinlikle saptanabilen iki yapıtında da –Theogonia ile İşler ve Günler– kendinden söz eder, adını verir, soyunu, uğraşını, kentini bildirir, kişisel sorunlarını ve görüşlerini ayrıntılarıyla sayıp döker. Öyle ki, tüm bir yapıtı –yani İşler ve Günler– kendi yaşantısının ortaya çıkardığı bir sorunun çözümünü sağlamak için yazılmıştır. Gene de biz Hesiodos'u kendi dışındaki yazarlarca kaleme alınmış yaşam öykülerinden tanıyalım ilkin. Bunları biri Homeros ile Hesiodos arasındaki yarışma, atışma anlamına gelen "Agon Hesiodou kai Homerou" adını taşır. Bizim özellikle Çukurova'da, ama aslında Anadolu'nun her yöresinde örneklerine rastlanan şiirsel bir atışma söz konusudur. Her karşılaşmayı bir "agon", yani ödüllü bir yarışma biçimine sokmaktan hoşlanan İlkçağ Yunan dünyası bu iki büyük ozan için böylesi bir agon uydurmuştur. Başka yazmalar arasında elimize geçen bu tartışma metni İ. s. ikinci yüzyıldan kalma olsa gerek, çünkü Roma imparatoru Hadrianus'un adı geçmektedir burda. Ne ki böyle bir yarışmadan İ. ö. dördüncü yüzyıl Atina'sının da haberi var: komedya yazarı Aristophanes "Barış" oyununda (İ. ö. 421) bu Agon'dan dizeler alır. Bilginler bu yarışmanın Atina okullarında bir çeşit yazınsal alıştırma konusu olarak kullanıldığını ileri sürerler. Ola ki haklılar. Yarışmanın düşün düzeyine bakılırsa, bir okul çevresinden çıkmış olabileceği izlenimine varılır: Beylik konular tartışılmakta, örneğin "İnsanı en mutlu kılan nedir?" ya da "Troya önünde kaç Yunanlı vardı?" gibi anlamsız sorulardan başka, hangi tür daha üstündür, destan mı, öğretici şiir, eğitsel yazın mı diye asıl tartışmaya girilir. İşin tuhafı, yarışmayı Homeros değil, Hesiodos kazanır. Gerçi iki ozan arasında halk birinciliği Homeros'a vermekten yanaymış, ama asıl yargıcı olan kral Hesiodos'u yeğ görmüş. Nedeni de şu: Homeros'un atışmaya konu aldığı dizeler savaş sahnelerini canlandırıyor, oysa Hesiodos tarım işlerinden dem vurarak barışçı bir görüşü savunuyormuş. Aynı dönemde yaşamadıkları kesinlikle saptanan iki büyük ozanı böyle bir yarışmada karşılaştırmanın amaç ve nedenleri ne olabilir? Bölgesel bir yarışıcılık (rekabet) eğilimi mi, Hellenistan'ın üstün olduğu her yönüyle, en başta Homeros gibi bir ozanı yetiştirmiş olmakla beliren İonya'nın uygarlığına, kültürüne karşı bir meydan okuma mı, yoksa Platon'un Homeros eleştirisinde bütün açıklığıyla dile gelecek değişik bir değer anlayışı mı? Bilindiği gibi, Platon Homeros'u eğitici değil, kişileri iyi ve kötü yanlarıyla canlandırır, sanatta ahlâk kaygıları gütmez diye kınamaktadır. Bu yargıda o kadar ileri

gider ki, büyük ozana yer vermez "Devletinde". Bu tutmuyla kendini bizim gözümüzde gülünç ve sevimsiz kılar ama, ne olursa olsun, bir başka görüş ve anlayışın simgecisi, sözcüsü sayılmalıdır. Böyle bir görüşün bir örneğini de Homeros ile Hesiodos'un yarışmasında buluyoruz. Bu konuya değineceğiz ilerde. Şimdilik bu yarışma konumunun nerden doğduğu üzerinde durabiliriz bir süre.

2. *Hesiodos'un Yurdu*

Yukarda da belirtildiği gibi, Hesiodos yapıtlarının ikisinde de kendi kişiliğinden söz eder. İşler ve Günler'de kardeşi Perses'e denizcilik üstüne bilgiler verirken şöyle der (İşl. 650 - 662):

Engin denizlere açılmadım henüz
Yalnız Euboia'ya gittim bir kez, Aulis'e,
Hani o Akhaların koca bir ordu toplayıp da
Kutsal Hellas'tan kızları güzel Troya'ya giderken
Denizlerin durulmasını bekledikleri yere.
Ordan da Khalkis'e gitmiştim
Yiğit Amphidamas'ın yarışmalarına katılmaya:
Birçok ödüller koymuştu kahraman oğulları.
Herkes bilir benim orada
Bir yiğitlemeyle birinci gelip
İki kulplu bir üç ayak kazandığımı.
Helikon Musa'larına sunmuştum onu
Onların beni günün birinde
Ozanlık yollarına düşürdükleri yerde.
Başka hiçbir görgüm olmadı
Binbir eklentili tekneler üstüne.
Ama ben yine de söyleyebilirim sana
Neler düşündüğünü deri kalkanlı Zeus'un,
Çünkü Musa'lar öğrettiler bana
Söylenmezi dile getiren ezgiler söylemesini.

Euboia Yunanistan yarımadasının karşısında uzunluğuna yayılan bir büyük adadır; haritaya bakınca, sanki karanın bir uzantısı gibi görünür bu ada, boğazın bir yakasında Aulis, öbür yakasında Khalkis vardır. Troya'ya gitmek üzere denize açılmadan Aulis'te toplanmıştı Akhaların donanması, işte orada yellerin olumsuzluğundan

ötürü yola çıkamamışlar bir türlü ve Agamemnon, Akhaların baş komutanı, bir davranışıyla gücendirdiği tanrıça Artemis'e kızı İphigeneia'yı kurban etmek zorunda kalmıştı. Hesiodos efsanenin yücelttiği bu olaya değiniyor yukardaki dizelerde. Amphidamas'ın onuruna düzenlenen yarışmalara gelince, kimdi bu Amphidamas, kitaplarda onunla ilgili birşey bulamadım, aramaya da gerek yok aslında, şu kadarını bilmek yeter: Yunan İlkçağında –Homeros destanlarında da bunun birçok örnekleri görülür– bir yiğit, bir kral, önemli bir kişi ölünce, cenaze töreni için oyunlar, yarışmalar, yani agon'lar düzenlenebilir: araba yarışları, güreşler, disk atmalar ve daha kaç çeşit spor dalı varsa; bu oyunlara ozanlar da çağrılır, ozanlar ölüye övgüler, ağıtlar düzer ve aralarında yarışırlar. Agon dinsel bir görevdir, atlet gibi sanatçı da hangi sanat dalında çalışırsa çalışsın, ürünlerini bu dinsel görevi yerine getirmek için verir. Netekim tragedya ve komedya belli bir tanrı, Dionysos tanrının hizmetinde, tapımına adanmış yapıtlardır. Belli bayramlarda oynanır, kaç oyun oynanırsa, aralarında bir değerlendirme yapılarak, kimine birincilik, kimine ikincilik verilirdi. Her sanat yapıtı ister kamu, ister özel yarışmalarda olsun, bu yol ve yöntemle değerlendirilirdi. Hesiodos'un da böyle bir yarışmada ödül kazanmış olması çok doğaldır. Ne var ki yukarıda sayılan nedenlerden ötürü Homeros ile yarışmış olamaz. Olsaydı söylemeden geçer miydi? Kazandığı üç ayaklı sehpayı, kendisine esin verdiklerine inandığı Helikon Musa'larına sunmuş olması da törelere uygundur. Ödülü anıtlandırmanın, düşünce ya da sanat düzeyinde bir üstünlüğü ölümsüzleştirmenin tek yolu onu bir tanrıya, özellikle Apollon ya da Musa'lara adamaktı; onun içindir ki, tarihçiler Delphoi'daki Apollon tapınağında dikilmiş bulunan sunuları saymakla bitiremezler. Hesiodos'un Helikon Musa'ları ile ilişkisinin ne olduğunu kendi ağzından dinlemeden önce, bu yarışma masalı üstüne sözü geçen kaynaklarda daha ne gibi ayrıntılar bulunduğunu görelim.

Ozanın yurduna dönüşünü anlatan öykü bir macera romanına benzer: Yola çıkarken bir tanrı sözcüsü Hesiodos'a Nemeion'dan sakınmasını, Nemeion'da can vereceğini bildirmiş. Peloponez'de ünlü bir Nemeion tapınağı varmış o zamanlar, buraya uğramamak için Korinthos körfezinin kuzeyine yönelmiş ozan, Oinoe diye bir kentte mola vermiş, zengin bir evde konuk olmuş, ama gene de kurtulamamış yazgısından; nasıl olmuşsa olmuş, evin kızını baştan çıkarmış, kızın erkek kardeşleri Nemeion adlı bir yerin orda pusuya düşürmüşler o-

zanı, sonra öldürüp denize atmışlar. Efsanelerde yunus balıkları ozan dostu diye gösterilir öteden beri, Hesiodos denize düşünce, yunus balıklarından bir sürü çıkagelmiş, ozanın ölüsünü sırtlarına alıp Lokris'te karaya çıkarmışlar. Tam o sırada halk bir bayram kutluyormuş, Hesiodos'un ölüsünü kutsal bir armağan saymışlar, törenle gömmüşler, sonra onu öldürenleri bulmuşlar, hepsini denize atarak cezalandırmışlar. Ne ki ozanın nerede gömülü olduğu bilinmezmiş, mezarının yeri gizli tutulmuş. İki hasım kent, Naupaktos ile Orkhomenos Hesiodos'un mezarına sahip olmakla övünürlermiş, ama bu olağanüstü serüveni anlatan yazarlar da bu konuda kesin bir şey bilmediklerini söylerler.

Bundan daha saçma bir masal düşünülemez. Hesiodos'un kendi yapıtlarında söylenenlerle tam bir çelişki içinde. Yukarda verdiğimiz parça ozanın Khalkis yarışmasından sağ salim döndüğünü, ödülünü Helikon Musa'larına adadığını söylüyor. Masalı uyduran adam bunu okumamış mı, yoksa sözü geçen yarışmadan başka bir yarışmayı mı kastediyor, belli değil, araştırmaya da değmez, çünkü beylik masal motifleriyle bezenmiş bu efsane iki kent arasında bir onur yarışıcılığını yansıtmak amacıyla uydurulmuşa benziyor. Homeros'un ya da Yunus Emre'nin mezarına birçok kentlerin sahip çıktığını görmüştük. Hesiodos'un kendözü ile hiçbir ilintisi olmayan bu masallar yukarıda da belirttiğimiz gibi anlayışsız ve zevksiz bir dönemin hayal ürünleridir.

3. *Kişiliği*

Gelelim Hesiodos'un kendi yapıtlarında kendisi üstüne verdiği bilgilere. Theogonia'da şöyle deniyor (Theog. 22 - 25):

> Bu güzel ezgiyi onlardan öğrendi *Hesiodos* bir gün
> Ulu Helikon'un yamaçlarında koyun güderken,
> İlkin şu sözleri söylediler *bana*
> Kalkanlı Zeus'un kızları, Olympos'un tanrıçaları...

Ozan burada hem adını veriyor, hem de *ben* diye konuşuyor; birinci kişi olarak konuşmaya Musa'lara seslenişinin sonuna dek sürdüreceği gibi, İşler ve Günler'de aynı yöntemden ayrılmamaktadır, gerek bir tanrıya, gerekse insanlara, burada özellikle kardeşi Perses'e seslenirken

(İşl. 9 - 10: (Zeus) Dinle *beni*, gör *beni*, işit *beni*,/ Dike'den yana gitsin yargıların/*Ben* Perses'e gerçekleri söylerken. –İşl. 274 - 75: Ey Perses, *beni* can kulağıyla dinle,/ Haktan yana ol, zorbalığı sil kafandan–. İşl. 270 - 71: *Ben* de oğlum da vaz geçeriz hemen doğruluktan/ Eğer Hak hoş görürse haksızlığı). Hesiodos adının yazılışı üstüne (kimine göre Aisiodos okunmalıdır) tartışma süredursun, büsbütün adsız ve nesnel deyiş ve anlatış koşullarına dayalı epos'tan sonra birdenbire bir ozanın kendi adına, kendi görüş, inanış ve yaşantısını dile getirmesi, yazın tarihinde önemle üstüne durulacak bir yenilik, bir devrimdir. Netekim Homeros'un destansal, Hesiodos'un eğitsel şiirinden sonra lirik denilen bir tür doğup gelişmiştir. Gene Ege kıyılarında yetişen, İon ve Aiol dillerini kullanan Arkhilokhos (Paros adası), Alkaios ile kadın şair Sappho (Midilli), Mimnermos (Kolophon), Anakreon (Teos) gibi bu türün ilk ve en parlak temsilcileri Hesiodos'un açtığı çığırdan büsbütün kişisel ve bireysel bir şiir anlayışına varmışlardır.

Hesiodos'un kendi yaşantısı üstüne verdiği en ilginç bilgi hiç kuşkusuz babası ile ilgili olanıdır. İşler ve Günler'de kardeşi Perses'e önce tarım işlerinin nasıl yürütüleceğini öğretir, sonra da denizcilikten açar. Deniz yolculuğundan ödü kopar, ama ne yapsın ki topraktan olduğu gibi, denizden de rızkını çıkarmak zorundadır çağının, çevresinin insanı. Şöyle der (İşl. 634 - 640):

> Babamız gibi yap sen de, koca budala Perses,
> O da bir gün daha güzel yaşama umuduyla
> Aştı engin denizleri bırakıp ardında
> Aiolya'nın Kyme kentini,
> Geldi buralara kara gemisiyle.
> Bolluktan, zenginlikten, rahattan değil,
> Kör olası yoksulluktan kaçıyordu,
> O Zeus'un insanlara reva gördüğü yoksulluktan.
> Geldi Helikon'un eteğinde
> Bu lânetli Askra'ya yerleşti,
> Bu kışı sert, yazı çekilmez, tatsız kasabaya.

Böylesi gerçekçiliğe şaşmayı bir yana bırakıp, yukardaki parçayı yorumlamaya bakalım: Hesiodos ile Perses'in babası gemisiyle yük taşıyan bir denizciymiş, ama bu işle geçimini sağlayamadığı için

hem yurdundan olmuş, hem de meslek değiştirmek zorunda kalmış. Bu dizeler çağın çok önemli tarihsel bir olgusunu belgelemektedir: Ege kıyılarından göçü. Hesiodos'un soyu Ege'lidir. Gerçi kendisi Anadolu kıyılarında doğup büyümüş olmasa gerek, ama dilinden tutun da, yapıtlarının bütün özelliklerine dek Aiolya ve İonya kaynaklı olduğu anlaşılır. Evet, Kyme'den Boiotia'ya göçtü babam, diyor Hesiodos. Kyme, Çandarlı körfezinde Aliağa'nın orda bulunan eski kentlerden biriydi. Bugün yerinde Namurt diye bir köy bulunur, o da Yenifoça'nın bir iki kilometre batısındadır. Demek ki Kyme ile Phokaia, birbirine komşu kentin yazgıları da birbirine benzemiş. İ. ö. yedinci - altıncı yüzyıllarda bu kentlerin halkı uzak ülkelere göçmeye koyulmuşlar. Phokaia, Anadolu'nun kıyılarında ticaret merkezleri kurma yarışında Miletos'a alt olup Korsika'ya ve Fransa'nın güneyine akın etmiş, sonra Pers baskısı altında Marsilya'ya toptan bir göçe girişmiştir. Kyme için tarihçiler o kadar kesin bilgi vermezler, ama Khalkis'ten gelme göçmenlerce kurulduğu bildirilen Napoli yöresindeki Cumae'nin – ki Sybilla falcısı ile ünlüydü – ilk ana vatanı bizim Kyme olsa gerek. Bu olaylar gerçi Hesiodos'un zamanından epey sonrasına rastlar ama Ege halklarının tarihçe saptanmış dönemlerden çok önce de böyle bir akıma kapıldıklarını kanıtlamaya yeter. Bu göçler siyasaldan çok ekonomik nedenlere dayanmaktadır. Hesiodos'un dediği gibi: "Bolluktan, zenginlikten, rahattan değil, / Kör olası yoksulluktan kaçıyordu" bu insanlar.

Hesiodos'un babası bir çağ ve bir yörenin ekonomik sorunlarını bize açıklayan çok önemli bir kişi sayılmalı. Adını bilmek isterdik, biliyor muyuz? İşler ve Günler'de ozan kardeşine seslenirken (İşl. 299): "Perses oğlum, aklından çıkarma söylediklerimi" diyor. "Perses oğlum" diye çevirdiğimiz deyimin yunancası: "Perse, dion genos" tur, yani "Perses, tanrı soylu" gibi bir şey; aslında bu ünlem bizim "ilâhî adam"ın karşılığı olsa gerek. Ama geç İlkçağ döneminin bilginlerinden – belki bu ipsiz sapsız masalları uyduranlardan – bu deyimi "Dios'un soyundan" diye yorumlayıp, Hesiodos'un babasına Dios adını yakıştıranlar olmuştur. Oysa adamcağızın adı değil, toplumsal açıdan serüveni, yaşantısı önemlidir. Bugün de geçerli olan bir tutumu, bir özlemi dile getirir: Anadolu'dan Yunanistan'a göçmek zorunda kalanlar hep daha çetin yaşam koşulları ile karşılaşmışlar, bir bolluk cenneti olarak gördükleri eski yurtlarının özlemini her zaman içlerinde taşımışlardır. Binlerce yıl önce de bu böyleydi demek.

Kıyı kentlerinin kolay, açık, binbir olanaklı insanı kıraç Yunanistan'a gelince, rızkını yalnız topraktan çıkarmak zorunluğu ile karşı karşıya kalır ve Hesiodos gibi kardeşi ile bölüşmek durumuna geldiği toprağından ötürü sıkıntılara, kavgalara sürüklenir. Bakın ozan, üstünde yaşadığı toprağa nasıl lânet okumaktadır:

Geldi Helikon'un eteğinde
Bu lânetli Askra'ya yerleşti,
Bu kışı sert, yazı çekilmez, tatsız kasabaya.

Hesiodos'un bu tutumu karşısında insan ister istemez Homeros'un – belki kendi yöresi olan – Maionia, yani Gediz ovasını nasıl betimlediğini anımsar (Il. II, 459 - 68):

Kanatlı kuşlar, kazlar, turnalar,
uzun boyunlu kuğular nasıl sürü sürü
Asya çayırlarında, Kaystros'un iki yakasında,
sallayarak kanatlarını kibirli kibirli,
nasıl uçarlarsa bir o yana, bir bu yana,
Çağrışarak yere konunca çayır çın çın öterse nasıl,
öylece gemilerden, çadırlardan pıtrak gibi insan
Skamandros ovasına aktı yayıldı;
insanların, atların ayakları altında inledi toprak.
Baharda yeşeren yapraklar gibi durdu binlerce kişi
çiçekli çayırlarında Skamandros ovasının.

Güler yüzlü, mutlu İonya insanıyla somurtkan, aksi, çetin Hellenistan insanını birbirinden derin bir uçurum ayırmaktadır sanki. Ama Hesiodos hep böyle mutsuz değil, yaşamının en sevinçli, en onurlu anını da anlatır bize. Bu yaşantısı ise Yunan yazınında tek, eşsiz bir örnek olarak yer alır. Theogonia'nın Prooimion denilen Giriş bölümünde Musa'lara seslendikten sonra, kendi adını verir, vermekle de kalmaz, başladığı yapıtın kendisine esinlendiği yeri de tüm ayrıntılarıyla canlandırır gözümüzün önünde. Burası bir dağdır, Helikon dağı, hani eteğinde Askra'nın bulunduğu. Askra ne kadar çirkinse, Helikon'u o kadar güzel gösterir ozan, çünkü bura tanrıların uğradıkları bir dağdır. Esin perileri Musa'lar, koro başları Apollon'un kılavuzluğunda çoğu kez Olympos dağında hora teper, çalgı çalıp ezgi söylerler. Tesalya - Makedonya sınırındaki asıl tanrı dağı Olympos'tan gayrı Musa'ların sevdiği başka dağlar da vardır, biri Parnassos

(ki onun eteğinde Apollon'a adanmış Delphoi bulunur), biri de Helikon. Aslında bu dağı Hesiodos'a öyle yüce ve güzel gösteren kendi nitelikleri değildir, gerçi "menekşe rengi kaynaklarından" dem vurup Permessos, Hippokrene, Olmeios diye adlarını da sayar bu kaynakların (Theog.7), dağ doruklarının "yoğun bulutlara sarınıp" yükseldiklerini vurgular, ama o kadar; dağ dağ olarak bir kavram, görkemli bir doğa parçası sayılmaz Hesiodos'un gözünde, nesnel değil de, yalnızca öznel bir değer taşır: kendisinin bu dağda ozanlığa ermesi önemlidir. Gerçekten üstünde durulacak bir olaydır bu.

Çarpıcı yanı, tanrı ile insanı yüz yüze getirmesi, bu olağanüstü karşılaşma sonucunda insanın çok alçak bir düzeyde iken birdenbire çok yüksek bir düzeye erişmesidir. Din tarihinde buna "epiphaneia" denir, tek tanrılı dinlerde tanrının insana görünmesi peygamberlere vergi bir ayrıcalıktır. Homeros destanlarında da tanrılar insanlara görünür, ama çokluk dolaylı olarak, insana düşünde seslenirler, bunu kılık kıyafet değiştirerek ve kendilerini elden geldiğince gizlemeye çalışarak yaparlar. Oysa aşağıda vereceğimiz parçada öyle bir çabası yoktur Musa'ların, açık konuşurlar, dobra dobra söylerler söyleyeceklerini (Theog. 24 - 34):

İlkin şu sözleri söylediler bana
Kalkanlı Zeus'un kızları, Olympos'un tanrıçaları:
"Siz ey kırlarda yatıp kalkan çobanlar,
Dünyanın yüz karası zavallı yaratıklar,
Sizler ki hep karınsınız sadece,
Biz yalan söylemesini biliriz gerçeğe benzer,
Ama istersek dile getiririz gerçekleri de."
Böyle konuştu ulu Zeus'un kızları
Ve çiçek açan bir defneden koparıp
Güzel bir dal verdiler bana âsa diye,
Sonra tanrısal sesler üflediler içime
Olacakları ve olmuşları yüceltmek için,
Ölümsüz mutlular soyunu kutlamak için
Ve hele övmek için kendilerini
Her söylediğim destanın başında ve sonunda.

Bir görümü de aşan bu yüz yüze gelmede, bu karşılıklı konuşmada ozanın lâtince deyimiyle "vates", yani Musa'ların sözcüsü, tanrı

sırlarına ermiş bir bilge düzeyine çıkarılması, bu pâyenin simgesi olarak da kendisine defne dalından bir asânın verilmesi olgusunu aşağıda yorumlamaya çalışacağız. Şimdilik dağ doruklarında tanrı ile insanların buluşması sahnelerini örneğin Homeros destanlarında anımsayalım.

Tanrılar insanlara görünmek için dağ tepelerini ya da yamaçlarını seçerler her nedense, belki gökten ya da Olympos'tan uçarak oralara konmak daha kolay olduğu, belki de bu ıssız yerlerde görünmek istedikleri kimseden başkasına rastlamıyacaklarını bildikleri için. Dağda bayırda kim gezer? Çobanlar. Görümlerin çokluk çobanların başına gelmesi raslantı değildir demek. Tanrı sofrasına Eris'in attığı altın elma ortalığın karışmasına yol açınca Zeus üç güzel tanrıçanın başına Hermes'i koyar ve onları İda dağının çobanı Paris'e gönderir güzeller güzelini seçmesi için. Ne yazık ki, bu ilginç serüveni Homeros bize anlatmaz, anlatsaydı, renkleri, biçimleriyle gözümüzün önünden bir daha silinmezdi bu tablo. İda dağında olup biten başka olaylar anlatır, örneğin Aphrodite'nin Ankhises ile sevişip, Aineias'tan nasıl gebe kaldığını. Ne var ki çok kısaca değinir bu konuya (İl. II, 819 - 21):

> Dardanie'lilerin başında Aineias var, Ankhises'in oğlu,
> tanrısal Aphrodite doğurdu onu Ankhises'ten;
> bakmadı tanrıçalığına, birleşti İda eteklerinde bir ölümlüyle.

Anadolu efsanelerinde Latmos (Beşparmak) dağının çobanı Endymion da bir tanrıçanın konukluğuna erer: ay tanrıça Selene'dir her gece gelip de yanında uzanan. Tanrıların kendi aralarında sevişmek için dağ doruklarını seçmelerine İlyada'da parlak bir örnek bulunur (İl. XIV, 283 - 351) Zeus ile Hera'nın İda doruğunda sevişmeleri sahnesini okumakla doyamaz insan, bakın bizim güzelim Kazdağı nasıl canlanıyor gözümüzde Homeros'un şu dizeleriyle, tıpkı bugün oralara gittiğimiz zaman nasıl görürsek koca dağı:

> Böyle dedi, aldı karısını koynuna, sarıldı,
> Tanrısal toprak yumuşak bir çimen saldı,
> taptaze lotos bir halı serdi toprakla aralarına,
> safranlardan, sümbüllerden, tatlı bir halı,
> uzanıverdi ikisi de halının üstüne,
> sardı onları güzel bir altın bulut,
> buluttan çiğ damlaları akıyordu pırıl pırıl.

Hesiodos'un Helikon'a öznel sevgisi, Homeros'un İda'ya olan nesnel sevgisinden aşağı olmasa gerek, Boiotya'lı ozan en yüksek mertebeye eriştiği dağı herhalde şiiriyle yüceltmek amacını gütmektedir, netekim bunu yapmaya yeltenir. Musa'lara Helikon'a bir övgüdür Theogonia'nın başlangıcına yazdığı, ama hem soluğu Homeros'un soluğu değil, hem de kendisi başka bir geleneğin izlerinde yürümektedir. Bu geleneğin ardına düşelim.

Hıristiyanların Kutsal Kitabını karıştırırsak, orada adları geçen peygamberlerin çoğunun çoban olarak dağlarda Tanrının "rüyetiyle" karşılaştıklarını, kimi zaman Tanrı ile uzun boylu konuştuklarını, en önemli buyruklarını da Tanrı'nın bu yoldan kendilerine ilettiğini görürüz. Amos, İşaya, Yeremiah, Hezekiel gibi Tevrat'ta birer kitabı olan İsrail uluları hep bu dekor içinde sözleşide bulunurlar Tanrı ile. Bu sahnelerin en belirgini, Hesiodos'un anlattığı serüvene en yakın düşeni Çıkış kitabında Musa'nın başına gelen olaydır. Bap 3'te şöyle deniyor: "Ve Musa, kaynatası Midyan kâhini Yetronun sürüsünü güdüyordu; ve sürüyü çölün arkasına götürdü, ve Allahın dağına, Horebe geldi. Ve Rabbin meleği bir çalı ortasında ateş alevinde ona göründü; ve gördü, ve işte, çalı ateşle yanıyor, ve çalı tükeniyordu. Ve Musa dedi: Şimdi döneyim, ve bu büyük manzarayı göreyim, çalı niçin yanıp tükenmiyor. Ve görmek için döndüğünü Rab görünce, Allah ona çalının ortasından çağırıp dedi: Musa, Musa! Ve o: İşte ben, dedi. Ve dedi: Buraya yaklaşma; çarıklarını ayaklarından çıkar, çünkü üzerinde durduğun yer mukaddes topraktır. Ve dedi: Ben babanın Allahı, İbrahimin Allahı, İshakın Allahı, ve Yakubun Allahıyım. Ve Musa yüzünü örttü; çünkü Allaha bakmağa korkuyordu". Bunun üzerine Allah Musa'ya İsrail kavmini Mısır'dan kurtarmayı ve "geniş bir diyara, süt ve bal akan diyara" götürmesini buyurur. Önce Musa kendini bu göreve lâyık görmez: "Ben kimim ki, Firavuna gideyim ve İsrail oğullarını Mısır'dan çıkarayım" yanıtını verir. Tanrı kanıtlar getirir. Musa: "Fakat, işte, bana inanmıyacaklar, ve sözümü dinlemeyecekler, çünkü: Rab sana görünmedi, diyecekler." der. O anda Tanrı Musa'nın elindeki değneği, çoban değneğini bir yılana dönüştürür, daha başka tansıklar (mucizeler) belirtir. Gücünün, görevinin belirtisi, simgesi oluverir değneği. Söylevini de şöyle bitirir Tanrı: "Ve alâmetleri onunla yapacağın bu değneği eline alacaksın." Musa'nın ermişliği tamamdır, büyük görevini yerine getirmek için işe girişir.

İşte bu skeptron sözcüğünü Hesiodos'un yukardaki dizelerinde de bulmaktayız. Aslında esin perilerinin ozana defne dalından –defne olması anlamlı, bu ağaç tanrı Apollon'a adanmıştı– koparıp verdikleri değnek skeptron sözcüğü ile değil, rhabdos sözcüğü ile verilmeliydi diye düşünebiliriz bizler, çünkü rhapdos'u ozana özgü bir âsa biliriz ve Homeros gibi epik şairlere rhapsodos denirdi. Ama bu terimi kullanmamış Hesiodos, acaba kendi şiirini destan saymadığı için mi, yoksa İonya'da yaşadıkları söylenen rhapsodos adlı ozanları tanımadığından mı? Belki rhapsodos yoktu daha onun zamanında. Neyse, Hesiodos - Musa'lar buluşmasını iyice yorumlamak için ikiye bölmeliyiz: birinde Musa'lar Hesiodos'a seslenir, ikincisinde şiir yazma becerisini bağışlarlar ona. Bize bu Musa'ların sözleri bir tuhaf gelir. Esin perileri bir az sonra şiir becerisiyle donatıp kendi aralarına alacakları bu adamı niçin bu denli aşağılarlar? Daha doğrusu Hesiodos kendisini neden bu kadar alçak görür, hele çoban olarak içinden geldiği sınıfı, köylüyü, kırsal yörenin insanını ne diye dünyanın yüz karası diye tanımlar? Homeros destanlarında Ankhises gibi kral soyundan gelme kişiler de çoban değil miydi, Tevrat'ta çobanlar değil mi boylarının başına geçip de onlara önder olan? Çobanın değneği ile kralın asâsı arasında pek o kadar fark olmadığını görmedik mi bir az önce? Bunlar hep iyi doğru, ama Hesiodos'un derin, kaplayıcı, kemirici bir iç bunalıma, bir komplekse tutulmuş insan olduğu da su götürmez, yapıtları boyunca apaçık görülür. Nedir bu adamın rahatsızlığı, karamsarlığının asıl nedeni? Bir nedenine yukarda değindikti: Hesiodos soyunun İonya - Aiolya yöresinden Yunanistan'a göçmek zorunda kalmış olmasını yıkım olarak görür ve görmekte haklıdır. Yaşamın tüm güler yönü yitirilmiştir bu göçmenler için, denizci iken çiftçi olmak zorunda kalmışlardır. Günlük güneşlik, bed bereket saçan bir yöreden, geri, kapkara, kasvetli, kapalı insanların birbirlerini çekemedikleri, türlü düzenlerle birbirlerinin kuyusunu kazdıkları, kardeşin kardeşe düşman olduğu bir ülkeye gelmiş yerleşmiştir Hesiodos'un babası olacak, adı Dion mu neyse, o bahtsız adam. Bir dağın eteğinde, kıraç bir toprak üstünde ter dökmektedir ozan niteliklerini kendözünde taşıyan oğlu. O toprak da nice nice dertler açar başına, bunca övdüğü, sevdiği, karanlığını aydınlatan esin perilerinin kendisine bağışladıkları becerileri bile bu dertleri başından savmak için öğretici, eğitici yapıtlara dökmek zorunda kalır. Homeros gibi kahramanlıklar, Troya gibi uygarlık incisi kentler, o kentlerde gezen, oynayan,

devinen mutlu insanları söylemek varken, onların tapındıkları insan yüzlü, insan huylu, hem iyi hem kötü, hem melek hem şeytan –daha doğrusu ne melek ne şeytan, çünkü o uç kavramlar daha doğmamış ve de doğmayacaktı insancıl ölçülü o güzelim ülkelerde– sevişen, gülüşen, doğa yasalarıyla uyum içinde olmayı tek kural bilen o cânım pıtrak gibi tanrıları renk renk, biçim biçim canlandırmak varken, salt insansal sorunların, dertlerin çokluğu yüzünden ve onlara çözüm bulmak amacıyla git sen Dike - Adalet gibi soyut kavramı tanrılaştır, baba tanrı Zeus'u kadılar kadısı, abus suratlı bir yargıç haline getir, bir de yeryüzündeki salgın ve hastalıkların açıklanmasını bir meraklı kadın öyküsüne bağla, kadınlardan alabildiğine kork ve tiksin üstelik, tanrı ile insan arasında yetkiler davâsı diye ortaya bir ikilik at, bunun kahramanlığına Prometheus diye insan yanlısı bir kişi tasarla, ama zorbalığın simgesi baştanrı Zeus ile zorbalığa karşı ayaklanan mazlum insanlığın temsilcisi Prometheus arasında kimden yana olduğunu pek belli etme... işte bu birkaç çizgi ile ozanımız Hesiodos'u betimlemeğe çalıştım. Ama daha nice nice özellikleri var, ilerde değineceğiz onlara da. Evet, demek istediğim şu: ozan kimdir, nerelidir derken ve demeğe kalmadan bambaşka bir dünya açılıyor gözümüze. İlk dikkatimizi çekmiş nokta: Hesiodos Ege kıyılarından gelme bir göçmendir, onca acılığı –ki karakterinin başlıca özelliğidir– bu kaynak olguya bağlanabilir. Anadolu'dan göçen adam acı bir insandır ve öyle kalır.

Burada göçün son aşaması olan yöre üstünde de durmaya değer. Hesiodos'un babası Boiotia'ya göçmüş, Askra'ya. Bir haritaya bakalım, bir de yazına kulak verelim. Askra ufacık bir kasaba olsa gerek, pek adı geçmez Hesiodos'tan sonra, Korinthos körfezinin kuzey - doğusunda, Helikon dağı ile Kopais gölü arasında bir yerde. Bugün arasanız adına bile rastlıyamazsınız sanırım. Ama bölgenin başkenti Thebai durur, ünlü bir savaşa sahne olan Plataia durur, Hesiodos'un yapıtları vesilesiyle adlarından söz edilen Thespiai ve Eleutherai da durur. Thebai ünlü bir kenttir, koca bir efsane dizisinin ocağıdır: Thebai'ya karşı Yediler, iki düşman kardeş Eteokles ile Polyneikes'in amansızca çekişmeleri, Antigone adlı bir genç kızın kentte zorbalık rejimine karşı koyması, kavgalar, çekişmeler, öldürmeler ve hele hele hepsinin kaynağı olan o korkunç, o iğrenç, tüyler ürpertici yanılgı: Oidipus'un dillere destan, bilimlere kaynak o bilinçsiz, yüz kızartıcı suçu, erdemli insanın erdemle alay eden kaba güçlerin, acı-

masız yazgıların elinde yıkıma sürüklenmesi ve soyunu sopunu da lânete uğratması, bir yılan hikâyesi ki, sonu sonucu yok, suç üstüne suç, belâ, yıkım, hep daha derine çöken yıkıntılar. İşte Thebai efsanelerinin niteliği. Nerden geliyor bu kadar çok korkunç olay diye soracak olursanız: Thebai'ın kuruluşunda bir yanılgı var: Anadolu'dan gelen Dionysos tanrıya kapılarını açmamış. Bu yüzden yıkımlar birbirini kovalamış. Tragedyanın baş tanrısı Dionysos kendisini kovan bu kentten öc almak için facialarn en büyüğünü reva görmüş ona. Şairler, tragedya yazarları alabildiğine kullanmışlardır Thebai kökenli efsaneleri, nedir ki Thebai'lı tek bir şairin adı anılmaz Yunan yazınında. Boiotia'nın tek ozanı Hesiodos mudur yoksa? Atina'lılara bakılırsa –Aristophanes komedyalarında iyice sömürür bu konumu– Boiotia halkı kaba, ahmak, hantal, görgüsüz, eğitimsizdir. Atina ile Sparta, demokrasi ile oligarşi çatışmasından Thebai Sparta'dan yana çıkmıştır, birkaç ünlü komutan da yaratmıştır, ama tarih boyunca adı tutucu ve gerici diye anılmaktadır. Bu görüşün izlerini Hesiodos'ta da bulabiliriz sanki.

4. *Bir Sınıfın Temsilcisi*

Şimdiye dek Hesiodos üstüne öğrendiklerimizi özetleyecek olursak, kırsal bir yöreye yerleşmiş bu göçmen çocuğunun bir başka niteliği de dikkatimizi çekmektedir: ozan o güne dek dile gelmemiş –yani Homeros destanlarında sözü geçmemiş– bir başka zümrenin, bir başka sınıfın temsilcisidir. Çoban, çiftçi, küçük toprak sahibi bir insana ilk kez onun yapıtlarında rastlıyoruz. Homeros kim olursa olsun, toplumsal kökeni ne olursa olsun, üstün bir soylu sınıfının yaşantısını, üstelik destan gibi yüceltici bir biçimde anlatmaktadır. Kişileri krallar, kraliçeler, kral oğulları ve kızlarıdır, bunların nitelikleri tanrı gibi gösterilen, ölümsüz diye bilinen insanüstü varlıklarınkinden farksızdır nerdeyse, kiminin anası ya da babası tanrı olduğuna göre kendileri de yarı tanrı sayılır, tutum ve davranışları da ona göredir, güncel alış veriş içindedirler tanrılarla, herbiri ayrı bir tanrının koruyuculuğu altında yaşar ve devinir; olaylar iki düzeyde oluşur, Troya savaşı örneğin Olympos tanrılarının da derdi günüdür, en ufak ayrıntılarına dek tanrılar yöneltir ve yönetir olayları, öyle ki insan dünyası nerde biter, tanrı dünyası nerde başlar kestirilemez, etkenlerle edilgenler birbirine karışır, soylular çevresi nerdeyse bir tanrılar çevresi olur. Destansal kentler, ünlü kaleler, saraylar, konaklar çevresi-

dir bu. Gerçi soylular arasında başka, daha alçak toplum katlarından gelme kişiler yok değil, örneğin ulaklar, arabacılar, tanrı sözcüleri, düş yorumcuları, duacılar; kadınlardansa ya kâhya kadınlar, hizmetçiler, ya da kral komutanlara verilmiş tutsaklar var, ne var ki bunların da özgür bir istemi yoktur, köledirler; efendi ya da hanımlarına bağlıdır hepsi, netekim Odysseus sarayına döndüğünde, sadık davranmadılar diye bir düzine hizmetçisini asar öldürür. İlyada'da bir tek kez dile gelmeye, düşüncesini özgür bir insanmış gibi söylemeye yeltenen avamdan Thersites'in Odysseus'un kral değneğiyle nasıl dövüldüğünü gördüktü. Her sarayın soytarısı vardır ayrıca, bir de o roldeki dilencisi vardır İthaka sarayının (Od. XVIII, 6 - 393), adı İros: Andromakhe'nin talipleri onu dilenci kılığına girmiş Odysseus ile güreştirmeye kalkışırlar; yürekler acısı bir oyun oynanır gözümüzün önünde. Homeros da öyle acımasız bir gerçeklikle betimler ki, köpekmiş gibi önüne etler atılan o zavallı İros'u! Evet, Homeros destanlarında yalnız bir sınıfa yer verilmiştir: soylular sınıfına ve bunlar öylesine yüceltilir ki tanrılarla bir tutulurlar nerdeyse. Avamdan insanların tek kaygısı bedenleri gönülleriyle sımsıkı bağlı oldukları efendilerine yaranmak, onların sıkıntılarını paylaşmak, onlarla birlikte sevinmek, acınmaktır. Odysseus'un sütninesi Eurykleia'yı bir düşünün! (Od. XIX, 385 - 507) Emzirdiği, yetiştirdiği efendisini nasıl sever, o ne düşkünlüktür o, hem anası, hem kölesidir Odysseus'un, ömrü ona hizmetle geçmiştir, ama Eurykleia'nın bir kişiliği yoktur ki yaşamından söz edilebilsin. Bir insan gölgesidir yalnızca. Efendisini ayağındaki yara izinden tanıyınca, onun coşkulu kıvancına karşılık Odysseus'un tutumuna bir bakın: ne gaddar, ne insafsız! Ağzını tutmazsan, ses çıkarırsan, şuracıkta gebertiveririm seni der, buz gibi bir duygusuzlukla. Eh, Odysseus pek duygulu bir adam değildir, çıkarcılığı ve kurnazlığı baskın gelir, ama burada o değil, buradaki davranışı sütninesini insandan saymadığından ötürüdür. Köle ya, insan değildir o. Hesiodos'un yapıtlarında öyle mi? Homeros destanlarını ne kadar sevsek, onları okurken ne kadar öğrensek, faydalansak, zevk duysak, birkaç dizenin dışında, kendimiz gibi insanlara, küçük insanlara rastlamayız bu yapıtlarda. Yiğidin, yarı tanrının, üstün insanın dışında, orta halli insanın güncel yaşamını derdi, acısı, sevinci, sorunu ile dile getiren ilk ozan Hesiodos'tur, hem de bunları kendi yaşantısı içinde ele alarak, inceleyerek. Burada ister İonya'dan, ister Yunanistan'dan, nerden olursa olsun ozanımız, devrimcidir.

5. *Davâsı*

Theogonia'nın uzun seslenişinden sonra, İşler ve Günler'in on dizelik kısa girişi de ozan üstüne bilgiler vermektedir bize:

> Ey dillere destan Pierie Musa'ları,
> Sözünü etmeye gelin Zeus'un,
> Övmeye gelin babanızı!
> Odur ünlü kılan, ünsüz bırakan insanları.
> Zeus diledi mi şanslısın, dilemedi mi şansız.
> Güçsüze güç verir, güçlüyü ezer,
> Eğiverir mağrur başları, yüceltir alçak gönülleri,
> Kamburu dimdik eder, dimdiki kambur
> Yücelerde oturan, göklerden seslenen Zeus.
> Dinle beni, gör beni, işit beni,
> Dike'den yana gitsin yargıların,
> *Ben Perses*'e gerçekleri söylerken.

Biçim olarak iki yapıtın seslenişinde önemli bir ayrılık göze çarpar: gerçi esinini gene Musa'lardan istemektedir ozan, ama bu kez övgünün konusu Musa'ların kendileri değil, baştanrı Zeus'tur. Yalan söylemesini bildikleri halde, ozana gerçekleri öğretecek, "olacakları ve olmuşları yüceltmek için" gereken soluğu bağışlayacak olan Musa'lar burada yalnız bir araç gibi görünürler. Ozan onlara iki dize ayırdıktan sonra, asıl esini Zeus'tan ister. Dile getirmek istediği gene "gerçekler"dir, ama besbelli ki başka türden bir gerçektir bu kez açığa vurmaya uğraştığı. Nedir bu gerçek? Girişin tonundan, kısacık övgünün niteliğinden ve burada ele alınan çelişkili değerlerin sayılmasından hemen anlarız ne olduğunu: ünlü - ünsüz, şanlı - şansız, güçlü - güçsüz, mağrur - alçak gönüllü, kambur - dik, yani bir kavramın olumlu ve olumsuz belirtisi arasında bir ayırım yapmak, iyiyi kötüden ayırmak, bir yargıya varmaktır söz konusu. Bu işlevi Zeus'tan istemektedir ozan, bunu yaparken de bir simge - kavram dikmektedir karşımıza, soyut bir ülkü, kendine kılavuz edindiği bir tanrıça, adı Dike. Dike, doğruluk, adalet anlamına gelir. Bu tanrıça nerede ve ne zaman çıkar karşımıza, ozanlar, düşünürlerce ne denli rağbet görür, bu sorunları yanıtlamasını sonraya bırakalım da, ilkin son dizede BEN ve PERSES diye adlandırılan iki kişi arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışalım. *Ben* dediği Hesiodos'un kendisidir, Theogonia'da geçmişi geleceği ile

tanıdığımız kişi: zavallı bir çoban iken Musa'ların bağışı ile ozanlığa yükseltilen ve önünde parlak bir yaratıcılık alanı açılmış bulunan ozan. İşler ve Günler'de ozan bu yoldan yürüyerek daha da ileri gideceğine inanmaktadır besbelli. Bu kez aklını Zeus'a dayamış, Dike'yi kendine kılavuz almış, ne diyecektir bakalım. *Perses* ise kardeşidir. Bu ada Theogonia'da rastlarız. Bir Perses, Titan çifti Krios ile Eurybie'nin oğlu olarak çıkar karşımıza (Theog. 377), "bilgisiyle ün salan" diye de nitelenir. Uranos ile Gaia'nın dölleri arasında Güneşsoylular bölüğünden olan bu Titanoğlu ve onun "bilgisi" üstüne herhangi bir açıklama yapmaz Hesiodos, yalnız Perses'in Asterie ile evlenerek Hekate'nin babası olduğunu ekler (Theog. 409 - 10). Hekate adlı tanrıça ozanın yapıtlarında üstün bir yer tutar, Theogonia'da kırk bir dizelik bir övgü ayrılmıştır ona (Theog. 411 - 452); önemi bakımından Musa'lara övgüden hemen sonra gelen, Hekate'nin evrensel bir tanrıça olarak gösterildiği bu parça üstünde bilginler çok durmuş ve Hesiodos'un Anadolulu kaynakları konusunda bazı aydınlatıcı yorumlarla şaşırtıcı sonuçlar çıkarmışlardır. Bunlara değinmeden şu kadarını söyliyelim ki, Hekate kültü Hesiodos soyunun Kyme'den getirmiş olduğu bir tapım sayılabilir, ozanın kardeşi Perses'e de bu yüzden adı takılmış olabilir. Perses'in bu adı hak edip etmediği de ayrı bir konu.

İşler ve Günler'den anlaşıldığına göre, babaları ölünce Hesiodos ile kardeşi Perses'e miras olarak bir toprak kalır. Bu toprak nasıl bir topraktır, nerden gelmedir Hesiodos soyuna? Göçmendi ya Hesiodos'un babası –kolaylık olsun diye Dion diyelim ona– Yunanistan kıtasından Anadolu'ya, Anadolu'dan Yunanistan'a ne çok göç olmuştur dünyamız var olalı, nice mutsuz insanlar oradan oraya sürülmüş, göçmenliğin acısını çekmişler ve çekmektedirler. Bu yönden Hesiodos'a bu büyük, bu sonu gelmeyen dramın ilk yazarı olarak bir selâm, bir merhaba çakmalı. Bu dramı İstiklâl Savaşından sonra biz de yaşamadık mı? "Mübadil", "gayrımübadil" sözcüklerinin gevelendiği bir ailede geçmişti benim ilk çocukluğum, Selânik'te koca bir apartmana karşılık dedemin Büyükada'da bir ev bile alamadan kahrından öldüğünü anımsarım. Dion denilen adam da o uğursuz Askra dolaylarında bir toprak edinmişti belki, önemli bir toprak değildi herhalde bu ki, oğulları arasında paylaşılınca, hiçbirini doyurmamış ve kavgaya yol açmıştır; İşler ve Günler yapıtının doğmasına işte bu kavga etken olmaktadır. Hesiodos'un kendi ağzından dinleyelim (İşl. 27 - 41):

Ey Perses, bu öğütler girsin kafana,
Kötü kavgaya kapılıp işinden olma,
Pazar yerindeki döğüşlere kaptırma kendini.
Toprağa ektiğini vaktinde biçmemiş,
Ambarını Demeter'in buğdayıyla doldurmamış adamın
Nesine gerek onunla bununla itişmek, tartışmak?
Önce karnını doyur, sonra göz dikersin elin malına,
Sonra cenkleşirsin onunla bununla.
Bir daha zor geçer bu fırsat eline.
Ama gel şu davâmızı halledelim seninle
Zeus'tan gelme doğru yargılarla.
Mirası paylaştık bitti, sen alacağını aldın
Yargıçlara bol rüşvet yedirerek,
O yargıçlar ki hak yemeğe can atarlar.
Bilmez o kafasızlar ki,
Yarım daha büyük olabilir bütünden,
Bir tutam ebegümecinde, bir ot yapracığında
Bilmezler ne hazineler saklı olduğunu.

Ozan söylemiyor, ama belli: kendisi Dion'un büyük oğlu olduğundan mirasın daha önemli bir payını hak ediyordu, oysa Perses yargıçlara, o zamanın kadılarına rüşvet yedirerek, eşit pay almış, gene de rahat vermemiş, kavga çıkarmış, yeni bir davaya girişmenin yollarını aramaktadır. İşte onu bu kararından vaz geçirmek için yazmaktadır Hesiodos İşler ve Günler'i. Perses bu tutumuyla aslında akılsızdır, budaladır ozanın gözünde (İşl. 286: "Koca Perses budalası, ben senin iyiliğin için konuşuyorum"), çünkü kadılara rüşvet yedirmekten hayır gelmez fakir fukaraya (İşl. 213 - 224):

Ama sen Perses, doğruluktan yana ol,
Aşırılığa kaptırma kendini.
Biz zavallılara iyi gelmez aşırılık,
Büyükleri bile yıpratır azgınlık,
Başlarına belâ geldi mi, ezilirler altında.

Hak yoluyla daha çok kazanç edinilebileceğini savunur ozan, ama gene de deneylerinin ışığında fazla güvenmenin de ne denli zararlı olduğunu, her işte bir tanık bulmak gerektiğini vurgular (İşl. 371 -72):

Kardeşinle bir anlaşma yaparken bile
Şakaya vurup bir tanık çağır yanına.

Miras işlerinin güçlüğünü göz önünde tutarak, şöyle bir görüş atar ortaya (İşl. 376 - 78):

Bir tek oğlun olsun baba mirasına konan
Ancak böyle çoğalır evin zenginliği.
Sen yaşlanıp ölünce oğlun tutar yerini.

Çünkü deneyleri göstermiştir ki hem kardeşe bile güven olmaz, hem de bu dünyada kaba kuvvet ağır basmaktadır. Burada yargıç - krallara seslenerek Hesiodos'un anlattığı mesel bu türün Batı yazınında ilk örneği olmak bakımından da, hayvan masallarının doğup geliştiği Aisopos gibi büyük bir yaratıcıyı yetiştirdiği –Aisopos Bandırmalıdır– ve bugün de bu türü canlı canlı sürdürdüğü için Anadolu'yu anımsatmak bakımından önem taşır; aşağıya alıyoruz (İşl. 202 - 212):

Şimdi krallara bir sözüm var,
Ne kadar söz bilir kişiler olsa da krallar:
Atmacanın biri alaca boyunlu bülbüle demiş,
Ama ne zaman demiş, göklerde bulutlar arasında
Bülbülü sıkarken yaman pençelerinde,
Zavallıcık inlerken keskin tırnaklar gövdesinde,
Şöyle demiş atmaca bizimkine bütün hışmiyle:
"Ne bağırıyorsun be, pis ufaklık?
Senden daha güçlü birinin elindesin.
Ne kadar güzel türkü söylersen söyle,
Seni ben götüreceğim istediğim yere,
Orada ya yiyeceğim seni kıtır kıtır,
Ya da, dilersem, koyuvereceğim seni.
Kendinden güçlüsüne ayak direyen zırdelidir:
Acı çeker, kepaze olur boşuna."
Böyle demiş rüzgâr kanatlı atmaca,
Yüce göklerde uçan kuş.

Bu masal La Fontaine'in "Kurt'la Kuzu"sunu andırır: hiçbir suçu olmayan körpe kuzuyu kurt yedikten sonra, "kim daha güçlüyse o haklıdır" deniyor Fransız meselinde tıpkı yukarda "kendinden daha güçlüsüne ayak direyen zırdelidir" diyen atmaca gibi kaba güce hakla, mantıkla, akılla karşı gelinemiyeceği savı ileri sürülerek. Ne var ki, bu görüşü Hesiodos paylaşıyor değildir, yargıç - krallara kendi çarpık görüşlerini bir meselle dile getirdikten sonra, kardeşi Perses'e şöyle seslenir (İşl. 213 - 18):

Ama sen Perses, *doğruluktan* yana ol,
Aşırılığa kaptırma kendini.
Biz zavallılara iyi gelmez *aşırılık*,
Büyükleri bile yıpratır *zorbalık*,
Başlarına *belâ* geldi mi, ezilirler altında.
Doğru işlerden yana gidendir güzel yol,
Hak alt eder *zorbalığı* önünde sonunda,
Çeke çeke aklı başına gelir budalanın.

Aşırılık, zorbalık diye çevirdiğimiz "hybris" Yunan düşününün önemli bir kavramıdır, hiçbir dilde tam karşılığı bulunmadığından, onu biz de Türkçenin olanakları oranında yakın ya da özdeş kavramlarla vermeğe çalıştık. Asıl anlamını başka kaynaklara baş vurarak aydınlatmaya girişmeden önce, Hesiodos'un düşüncesinde bir görecelik var mı yok mu diye araştıralım: yani hybris krallara, güçlülere – yukarda atmaca örneği – yarar da zavallılara, güçsüzlere fayda getirmez mi? Böyle görece bir savı paylaşıyor değildir ozan; gerçi Perses budaladır, haddini bilmeyerek aşırılığa kaptırmıştır kendini, çeke çeke aklı başına gelecektir ve görecektir ki zorbalığı sonunda hak yener. Hesiodos kardeşine söylüyor gibidir, ama aslında yargıç - kral-lara vermektedir talkımı: güçlü ya da güçsüz herkesin Hak'a boyun eğmesi gerek.

Yukardaki dizelerde altları çizili kavramlar önemlidir dedik. Biri "hybris", öteki "dike", bir de belâ diye çevirdiğimiz "ate" sözcükleridir bunlar. Onları büyük harfle de yazabilirdik, çünkü herbiri simgesel birer varlığı olan özel adlar sayılabilir. Theogonia'da köken ve soyları belirtilir bu varlıkların: Dike, tanrı Zeus ile tanrısal adaleti simgeleyen Themis'in Hora'lar adlı üç kızından biridir (Theog. 902); Ate (yahut Aate) Khaos boşluğundan çıkmış Nyx (Gece) tanrıçanın kızı olan Eris'ten (Kavga) doğmadır (Theog. 230). Hybris'in soyuna sopuna Hesiodos değilse de, başka yazarlar değinir. Bu kavramları Mitoloji Sözlüğü[1] adlı kitabımızda izlemelerini dileriz okuyucularımızın (Ate: s. 80; Dike: s. 113 - 114; Hybris: s. 186). En ilginç kavram kuşkusuz Hybris'tir, insanın kendine aşırı güvenini, kendinden üstün varlıklarla, yani doğa, kader ve tanrılarla boy ölçüşmeye varan çılgınlığını simgeler. Tragedya'da faciayı oluşturan bir etken olarak

[1] Azra Erhat, Mitoloji Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul 1972.

çıkar Hybris karşımıza. Aiskhylos'un "Persler" oyununda Serhas koca ordusunu Boğazlardan geçirmekle doğal yasalara karşı gelmek suçunu işlemiştir, bu yüzden ordusu kırılmış, tüm varlığı yitip gitmiştir. Nedeni "hybris"tir, kendini bilmeme, olanaklarının sınırlarını gereğince tanımama, çağdaş düşüncemizde "bilinçsizlik" diye tanımlayacağımız bir yanılgı. Hybris ile Ate arasında kaçınılmaz bir ilinti vardır: bilinçsizlik yanılgıyı doğurur, yanılgı ise insanı doğrudan yıkım ve belâlara sürükler. Aiskhylos ne çarpıcı sözlerle dile getirir bu ilişkiyi! Persler tragdeyasının 881 inci dizesini şöyle çevirmiş Güngör Dilmen:

Zorbalık çünkü açılıp serpilince
Bir felâket ürünü biçilir göz yaşından.

Kelime kelime ele alırsak bu tümceyi, şöyle bir anlam çıkar yunancasından: Hybris geliştikçe Ate'nin başağını oluşturur, ondan biçilen hasat da göz yaşlarıdır. Yani ölçüsüzlükten suç doğar, suçun ürünü ise pişmanlıktır.

6. *Çalışma : Prometheus - Pandora Efsanesi*

Ölçüyü insanlığın en büyük erdemi saymakla Hesiodos İlkçağın öbür Yunan ozanları, düşünürleri ile birleşmektedir. Homeros da aynı şeyi söyler, çok sonraları Sokrates de. İnsanlığa özgü ölçü ve sınırları çizmekte, her durum ve gerçeğe göre bunları saptayarak, bilgiyi bilinç düzeyine çıkarmakta Yunan düşününün ilk ve önemli bir evre aştığı yadsınamaz. Bu görüşe Hesiodos'un katkısı, bu konuda ozanımızın eserinde dile gelen düşüncenin rengi nedir diye araştıracak olursak, Hesiodos'a Yunan yazınında kendine özgü, apayrı bir yer vermek gerekir. İnsan ölçüsünü aşmamalı görüşündedir, ama bu ölçünün ne olduğunu saptamaya gelince, pek az düşünürde rastlanan yeni bir olguyu da hesaba katar: *Çalışma.*

Bundan sonraki bölümde bir sınıf felsefesi olarak tanımlayıp betimlemeğe çalışacağımız bu kavram, sanırım ki, Hesiodos'a özgüdür. Başka bir örneğini bulamıyorum İlkçağ yazınında Roma klâsik çağına dek; bu tek örnek de Hesiodos'un tarım üzerine yazdığı eserini kendine kılavuz edinen Vergilius'tur. Bu bakımdan ozanımız gerçekten yol göstericidir, rehberdir, yukarda değindiğimiz tanrı esinli bir "vates", bir çeşit peygamberdir. Eseri de tam anlamıyla öğreticidir,

öğretinin çağdaş anlamında pratik niteliğini taşır, kuramsal olmakla kalmaz, öğretinin uygulanmasını da gösterir.

Ozanın çalışma üstüne öğütlerini dinlerken, gene La Fontaine'in bir masalı gelir aklımıza: Çiftçi ile Oğulları. Herkes bilir bunu: çiftçinin biri ölüm döşeğinde çağırmış oğullarını, tarlalarında bir define saklı olduğunu söylemiş, çocuklar da kazmışlar, kazmışlar, birşey bulamamışlar ama toprak parlak ürün vermiş o yıl.

Akıllı adammış baba:
Anlatmak istemiş ki gider ayak
Define bulmanın yolu çalışmak[1].

Hesiodos'un tutumu da, söylediği de aynı. İşler ve Günler'de (İşl. 298 - 316) gene kardeşi Perses'e seslenerek şu öğütleri dile getirir:

Çalış ki açlık bulunduğun yerden kaçsın
...
Tanrılar da insanlar da kızar o kimseye ki
Hiçbir işe yaramadan yaşar,
Bal yapmaz yaban arılarına benzer,
İşten kaçıp başka arıların balını yer.
...
Çalışanların sürüleri de olur altınları da,
Çalışmakla sevdirirler kendilerini tanrılara.
Çalışmak değil, çalışmamaktır ayıp olan.
Çalışırsan, çok geçmez çalışmayan imrenir kazancına,
Şan şeref hep kazancın ardından gelir.
...
Taştan ekmeğini çıkarmaya bak, dinle beni.

Görüşlerini gelişi güzel bilgi ya da deneylerine dayandırarak söylemez, bir doğa yasasının sonucu olarak tanımlar. İşler ve Günler'de Musa'lara Sesleniş'inde Eris'e bir övgü düzer. Kavga - tanrıça Eris'i kim bilmez, Theogonia'da Nyx'ün dölleri sayılırken şöyle denir (Theog. 225):

...doğurdu azgın yürekli Kavga'yı.
Bu şirret kavga tanrıçası Eris de
Birçok tanrılar doğurdu sonradan...

[1] La Fontaine, Bütün Masallar, Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu, 2 nci Basım, Cem Yayınları, İstanbul 1975.

ve sayar bir sürü olumsuz simgesel varlığı, hepsi yıkım ve ölümle ilişkili, çoğu ise söz kavgası, çekişme, didişmeye değgin kavramlar; bu sayım dökümün sonunda da Dysnomie (ki kötü yasa, yasasızlık, yani anarşi anlamına gelir) ve Ate'nin adlarına geçer. Eris'in Theogonia'da olumlu hiçbir yanı yoktur, nerede vardır ki! Eris'in belleğimizde yer etmiş tek efsanesi Altın Elma ve Üç Güzeller'le ilgili değil midir? Hani Thetis ile Peleus'un Olympos'ta yapılan düğünlerinde hırgür çıkarmasın diye çağrılmayan Eris masaya bir elma atar da üstünde "en güzeline" yazılmış olduğundan iş açar tanrılar babası Zeus'un başına. Çoban Paris'in yargıcı olarak seçilmesi, onun gaflete düşerek ödülü Aphrodite'ye vermesi, sonra da Helene'yi kaçırması ve koca bir Troya savaşı bu Eris yüzünden çıkmamış mıydı? Kimse Eris'in olumlu bir yönünü görememiştir Hesiodos'tan gayrı. Ozanımızsa Musa'lara Seslenişinden hemen sonra, şöyle tanımlar Eris'i (İşl. 11 - 26):

İki türlü Kavga vardır dünyada,
Biri övülmeye değer, öteki yerilmeye.
Özden apayrıdır bu iki Kavga,
İnsanı kanlı savaşa götürür birisi,
...
Öteki Kavga'yı daha önce doğurdu Karanlık
Göklerdeki tahtında oturan Kronosoğlu
Toprağın özüne kattı onu.
İnsanlara yararlıdır o Kavga,
O Kavga ki eli tutmaz insanları bile işe sürükler.

Eris insanları çalışmaya itelediği gibi, aralarında yarışmaya, birbirine imrenerek daha çok kazanmaya da özendirir:

Başkası çift sürerken, ekin ekerken,
Evini barkını düzenleyip zengin olurken
Sen yerinde boş oturabilir misin?
Mal mülk edinen komşuna imrenirsin.
İşte bu Kavga'dır insanlar için hayırlı Kavga!
Çanakçı çanakçıya imrenir, dülger dülgere,
Dilenci dilenciyi kıskanır, ozan ozanı.

Perses'e bu Kavga'dan yana olmasını salık verirken, kötü kavgadan sakınıp, pazar yerlerinde onunla bununla tartışacağına, ambarını buğdayla doldurmaya bakması ve önce karnını doyurmağa önem ver-

mesini öğütler. "Hak yemeğe can atan" yargıçlara rüşvet dağıtmakla bir sonuca varılamıyacağını vurgulayarak, yargıçlara şöyle çatar (İşl. 40 - 41):

Bilmez o kafasızlar ki
Yarım daha büyük olabilir bütünden,
Bir tutam ebegümecinde, bir ot yapracığında
Bilmezler ne hazineler saklı olduğunu.

Toprağın hazineler sakladığı görüşünde La Fontaine ile birleşen Hesiodos ekmeğini topraktan çıkaran köylünün dünyanın her yerinde benimsediği yasa ve kuralları dile getirmektedir. Bunları eseri boyunca sayıp dökerken, hem kırsal yaşamın canlı bir görüntüsünü çizmekte, hem de daha ileri giderek bunun nedenlerini de araştırmaktadır. Prometheus ile Pandora efsaneleri –ki iki eserinde de yer verir bu efsanelere– yalnız masal anlatmak, geleneksel inanışlarla eserini süslemek amacı ve destansal bir tutumla anlatılmış değildir. Burada Homeros'tan apayrı bir yol tutmaktadır Hesiodos. "Etiolojik" bir nitelik taşır bu efsane anlatıları: "aitia" sebep, illet anlamına geldiğine göre, anlattığı efsaneler –hepsi değilse de, asıl vurguladığı en önemlileri– bir olguyu, bir gerçeği açıklamak amacını yansıtır. Gelenekte yer etmiş inanışları, dilden dile dolaşan söylenceleri kendi açıklama gereksinimlerine göre değerlendirip yorumlar. Ozanımıza özgü bu davranış yüzünden, ele aldığı efsanelerin kimi zaman başka anlatılardan çok farklı olduğu, kimi yerde de çelişkili ya da karanlık kaldığı görülür. İki eserinde de en ilginç efsane yorumu, çalışmanın nedenini açıklamaya yarayan Prometheus - Pandora efsanesi ile Çağlar - Soylar efsanesidir kuşkusuz.

Evet, toprağın içinde defineler saklıdır, insan bunları gün ışığına çıkartmak zorundadır, bunun için de tek yol Kavga'nın iyisinden yararlanıp çalışmaktır. Bu böyle, ama neden böyle? Neden çalışmak, didinmek zorunda olsun insan? Bu soruyu sorar Hesiodos kendi kendine, yanıtını bulup çıkarmak için de çok yönlü açıklamalara girişir. İki katlı bir alanda araştırma ve yorumlama yapar, bu alanların biri efsane, öbürüne tarih diyebiliriz biz. Böyle bir ayrım yoktur elbet ozanın gözünde, ama Prometheus - Pandora efsanesi ile Çağlar - Soylar efsanesi arasında öz ve yöntemdeki farkı sezmemek elden gelmez. Tek birleştikleri nokta ozanın kaynaklara dek inme çabasıdır. Pro-

metheus - Pandora bir inancın kaynağı, Çağlar - Soylar bir sürecin kaynağıdır denebilir. Açalım düşüncemizi.

Hesiodos Theogonia'nın yazarıdır: tanrıların kimden, nerden, nasıl doğduklarını tanımlarken, yalnızca insanca dayanan simgesel varlıklara bir köken göstermek, bir soy ağacı çizmek amacını gütmez, gütse de bu ödevi yerine getirirken evrenin kuruluşuna değinerek, bir "kosmogonia" düzmek, doğayı simgeleyen, doğanın içerdiği tüm varlıkların bir oluş, var oluş ve gelişim göstergesini tasarlayıp onu göz önüne sermek amacındadır. Her din böyle bir başlangıç tasarımını özümser, kutsal kitapların hepsi böyle bir girişimin ürünüdür. Hesiodos da uyar bu kurala. Yokluktan varoluşa adım adım ilerleyerek izlediği yolu kanıtlar. Dünya nasıl kuruldu, tanrılar nasıl doğdu, derken üçüncü soru: evrenin en önemli bir ögesi olan insana sıra gelir. İnsan nasıl yaratıldı, insanı kim yarattı? Bu soruya bir yanıt bulmak kolay değildir Hesiodos'un eserinde. Bir "Tekvin" gibi açık seçik konuşmaz bu konuda. Oysa insan çok büyük bir yer, baş yeri tutmaktadır yapıtlarının ikisinde de. Ereği kuşkusuz insan yaşamının nedenlerini ortaya sermektedir. Bu yaşamın koşullarını bilir, betimler, kimi yerde karamsar bir görüşle kınar ve yerer, ama bu böyledir der ve neden olduğunu açıklamayı, olgulara da elden geldiğince çare arayıp göstermeyi görev edinir. Evet, insan nasıl yaratılmış, kim yaratmış, buna değinmez ozanımız, ama insanlığın ortaklaşa gerçeklerini derinliğine araştırır, sorunlarını uzun uzun niteler, tanımlar, eleştirir. İlk ele aldığı konu deminden beri üstünde durduğumuz çalışma sorunu, insanın geçim sorunu. İnsan niçin çalışmak zorundadır? İşler ve Günler'in hemen başlangıcında girişir bu tartışmaya (İşl. 42 vd.):

> Tanrılar yer altına gizlemiş besinleri:
> Yoksa insan bir gün çalışıp rızkını sağlar,
> Sonra bir yıl sırtüstü yatardı,
> Asar bırakırdı sapanını ocak başında,
> Çözerdi çiftini çubuğunu, öküzlerini.
> Zeus *kızınca* Prometheus'a,
> *Kendisini aldatan* o sivri akıllıya,
> Sakladı varını yoğunu insanlardan,
> O gün bugün dertlere boğdu insanoğlunu,
> *Zeus gizledi ateşi insandan.*

Ama İapetos'un güçlü oğlu Prometheus
Çaldı Zeus'un ateşini insanlar için,
Sakladı onu narthex kamışının içinde.

Zeus Prometheus'a kızmış; niçin kızmış: kendisini aldattı diye - tanrılar aldatılmağa hiç gelmiyorlar, aldatmayı başaranları korkunç cezalara çarpıyorlar, örneğin Tantalos, Sisyphos vb. - Bu yüzden insanlara ateşi vermez olmuş, Prometheus da ateşi tanrılardan çalıp insanlara götürmüş. Anlatılan süreç bu, ama olup biteni anlamakta güçlük çekiyoruz. Zeus, Prometheus kendisini aldattı diye Prometheus'a kızabilir, ancak öfkesini niye insanlara yöneltip onları cezalandırıyor? Prometheus ile insan arasındaki ilişki nedir ki, bu Titan tanrı hem insanlardan yana çıkıp eylemlere girişiyor, hem de baştanrı bu eylemlere karşılık hıncını insanlardan alıyor? Birinci aşamada insanları ateşten yoksun ediyor, ikincisinde kadın belâsını sarıyor başlarına. Peki, Pandora'dan önce kadın yok muydu? İnsan yaratılınca tek cins olarak mı yaratıldı? Yunan mythos'unun Havva'sı rolündeki Pandora ilk kadın mıdır? Bu sorulara yanıt bulmak olanaksız Hesiodos'un yapıtlarında. Metin şöyle sürdürülüyor:

Kızdı bulut devşiren Zeus, dedi ki ona:
"İapetosoğlu, sivri akıllı kişi,
Seviniyorsun ateşi çaldın, beni aldattın diye,
Ama bil ki dert açtın kendi başına da:
Çaldığın ateşe karşılık bir belâ,
Öyle bir belâ salacağım ki insanlara,
Sevmeye, okşamaya doymayacaklar bu belâyı."

Sonra da tanrıların Pandora'yı nasıl süsleyip püsledikleri anlatılıyor uzun uzun. Prometheus'un tanrıya karşı işlediği ilk suç neydi? Bunu bulmak için Theogonia'ya baş vurmamız gerek. Oradaki Prometheus bölümünde şöyle deniyor (Theog. 535 vd.):

Ölümsüz tanrılarla ölümlü insanların
Mekone'de çatıştığı zamanlardı o zamanlar,
O günlerden bir gün, Prometheus yaranmak için
Koca bir öküzü ikiye böldü getirdi sofraya:
Zeus'u aldatmak istiyordu aslında;
Öküzün yarısı yağlı etler ve barsaklardı
Karın derisi altında saklı,

Öbür yarısı yalın kemiklerdi sadece
Ak yağlar altında kurnazca saklanmış...

Zeus bu paylaşmanın hakça olmadığını hemen sezer ve çıkışır Prometheus'a, ama her nedense kemikli payı alır, Prometheus'un düzenini açığa vurur:

Ve başladı için için kurmaya
Ölümlülerin nasıl hakkından geleceğini...

Zeus ile Prometheus arasındaki içten pazarlıklı konuşmanın sonucunda da şöyle denir:

İşte bu yüzdendir dünyada insanoğullarının
Kurbanların yalın kemiklerini yakmaları
Duman duman sunaklarda tanrılar için.

Burada metin yayımcıları ve çevirmenler gene bir "aitia" yani neden açıklamasına baş vurulduğunu belirtirler: kurban törenlerinde tanrılar için kurbanın butları ile öbür örgenlerinin kemikleri yağlara sarılıp yakılır ya, bu töreye atıfmış yukardaki açıklama, törenin kökenini bildiriyormuş böylece. İyi ama asıl açıklanmasını beklediğimiz yönler karanlık kalıyor. Şöyle: Mekone'de tanrılarla insanların çatışması varmış, böyle bir çatışmadan söz edilmez başka metinlerde, ama bırakalım onu da Mekone'ye bakalım; Mekone Argolis yöresinde, Korinthos'un bir az batısında, Sikyon kentinin bir başka adıdır. Mekone sözcüğü ise, haşhaş anlamına gelen "mekon"dan türemedir, bu çok eski ve kutsal bir kent olan Sikyon haşhaşı tanrıça Demeter'in elinden armağan almış olmakla övünürmüş, çünkü haşhaş da tahıl gibi tanrıçanın imgelerinde görülen bir bereket simgesiymiş. Mekone'deki bu çatışmanın nedeni haşhaş sorunu olmasın asıl? Yani bet bereket kimin elinde, tanrının mı, insanın mı diye ekonomik bir egemenlik kavgası olarak mı yorumlamalı bu işi? Allah allah, bunca yüzyıl sonra ABD ile Türkiye arasındaki haşhaş sorunu tartışmasını, ambargoları filân mı anımsayacağız şimdi?... Tarih bir tekerrürdür derler, masalla gerçek de mi öyle? Geçelim, çünkü açıklama vermiyor Hesiodos, veremiyor belki de. Tanrıların üstünlüğü sürüyordu ne de olsa. Şu var ki, Prometheus, Theogonia'da başta Zeus olmak üzere Olympos tanrılarına karşı çıkan soyundan gelme Prometheus bir ayaklanmanın, bir direnmenin simgesidir. Kurnazdır, sivri akıllıdır ve tanrılar düzenine boyun eğmeyip başka bir düzenin savunucusu

olarak dikilir karşımıza. İnsanlar yararına ateşi çalması başka bir eserde, Aiskhylos'un "Zincire vurulmuş Prometheus" tragedyasında çok daha derin anlamlarla yorumlanır, orada Mekone ve kurban töresinden söz yoktur, ama ateş uygarlığın simgesidir, Prometheus aracılığıyla insanlara geçmesi ise evrensel büyük bir devrimin başlangıcı olarak gösterilir. Baş kaldıran Titan insanın bilince ermesini simgeler (Prom. 107 - 113):

> Evet, ben, karabahtlı ben başımı bu dertlere soktum
> İnsanlara iyilik edeyim derken.
> Bir gün bir narthex kamışı içinde
> Çaldım götürdüm insanlara ateşin tohumunu.
> Bu tohum bütün sanatların anahtarı oldu,
> Bütün yolları açtı insanlara.
> Suçum bu benim tanrılara karşı,
> Bu yüzden zincire vuruldum bu göklerin altında.

Aiskhylos'un tragedyasında Pandora ve ateşe karşılık baştanrının kadını belâ olarak insanlara yollaması diye bir konum yoktur, tanrı - insan çatışması çok daha düşünsel bir anlamda yorumlanır, ama Hesiodos'un Mekone'deki "zamanlar" diye andığı güne atıf vardır ve şöyle yorumlanır o kavga (Prom. 228 - 239):

> Zeus baba tahtına oturur oturmaz
> Başladı her tanrıya bir şeref payı vermeye,
> Devletinin katlarını önem sırasına koymaya.
> Bu arada zavallı ölümlüleri düşünmek
> Aklının ucundan bile geçmedi,
> Tersine, soylarını ortadan kaldırmak,
> Bambaşka, yeni bir soy yaratmak istiyordu.
> Bu tasarıya kimse karşı çıkmadı benden başka,
> Bir tek ben göze alabildim bunu
> Ve kurtardım insanları, önledim
> Hades'in karanlıklarında yok olup gitmelerini.
> İşte bunun için çekiyorum bugün
> Bu çekilmez, bu görmeye dayanılmaz acıları.
> İnsanlara acıdım diye bana acımaz oldular.

Theogonia'da da şeref paylarının dağıtılmasına değinilir, Titanlarla Olympos'lular arasındaki savaş bittikten, devlerin soyu yenik düşüp

yeraltına atıldıktan sonra sıra gelir o işe, ama epey demokratik bir yöntemle uygulanmaktadır bu dağıtım Hesiodos'un eserinde (Theog. 881 - 85):

Mutlu tanrılar bitirince bu işlerini,
Şereflerini zorla kurtarınca Titan'lardan
Uydular Toprak Ana'nın öğütlerine,
Engin bakışlı Zeus'a baş vurdular,
Ölümsüzlerin başına geçmesini,
Olympos'un kralı olmasını istediler ondan.
Ve Zeus başına geçip tanrıların
Yetki paylarını dağıttı her birine.

Bunca kavgaya neden olup ölümsüzlerle ölümlüler arasında derin bir uçurum açan, insanlar kendinden üstün varsaydığı güçler arasında sonsuzluğa dek ayrılığı perçinleştiren bu ateş kavramına gelelim. Hesiodos burada kendine meslek edindiği şiir akımından ayrı bir akımla birleşerek peygamber - ozan rolünü belirginlemekte, felsefe kitaplarında kendisine atılan yere hak kazanmaktadır. Ateş, İonya'nın fizikçi düşünürlerinin ilke olarak benimsedikleri maddelerden biridir. Ephesos'lu Herakleitos dostumuz gerçi Hesiodos'a yukardan bakar: "Hesiodos, der, çoğunluğun öğreticisidir. Sanır ki çok şey bilmektedir, oysa gece ile gündüzü bile bilmez: Bir olduklarını bilmez." Işıkla karanlık bir ve özdeştir, diyor Herakleitos. Haklı, onun doğanın özünde gördüğü yasa, özdeklerin (maddelerin) birbirinden oluşmasını gerektirir, en devinekli bir özdek saydığı ateş ise oluşumun kaynağında, kökenindedir. Ama aynı görüşü ozanımız da dile getirmiyor mu? Çoğunluğun inançlarını "logos" yani akıl yasalarına göre değil de, geleneksel söylentilere dayanarak dile getirdikleri için ozanları böylesi sert bir dille kınayan filozof değil mi asıl sınırlı kalan, doğanın engin yasaları karşısında görece düşünmesini beceremeyen? Ille de ozanı hor görmek, çok sonraları Platon'da da aynı tutum izlenir, oysa ozan insana daha yakın, bu yönden de doğanın baş yasası canlılıkla daha bir haşır neşir. Neyse, elbette ki Hesiodos'un ateş kavramı oldukça ilkel: Zeus'un elindeki ateş yıldırımdır, Prometheus Mekone'de kurbanın asıl yararlı payını, yani besleyici etleri insanlara, kuru kemikleri tanrılara ayırınca, Zeus öc almaya girişir (Theog. 562 - 67):

Ve o günden sonra, unutmayıp bu oyunu
Kayın ağaçlarının üstüne salmaz oldu

Dünyalıların işine yarayan ateşi.
Ama İapetos'un yaman oğlu bir oyun daha etti:
Bir kumaşın içinde aldı kaçırdı
Coşkun ateşin pırıl pırıl kıvılcımını.

Ateş, yunanca "narthex" denilen içi lifli kamışın içinde saklanır mı saklanmaz mı? Masal bu, deyip geçmeyelim. Halikarnas Balıkçısı dikkatimi çekerdi de, yanlışını bir kez olsun çıkaramadım: Bak, derdi, narthex Dionysos alaylarında Bakkha'ların ellerinde salladıkları bir simgeydi, nenin simgesi, herhalde "enthousiasmos"un, tanrısal coşkunun, ama Ege kıyılarında çeşitli adlarla anılan bu kamış yalnızca örenlerde, antik çağlardan kalma anıtların, yapıların, kentlerin bulunduğu yerlerde biter bugün de, bir narthex gördün mü, bil ki altında, çevresinde, yöresinde bir kalıntı yatar; başka yerde yoktur, bulunmaz narthex. Haklıdır, şaşmaz bir belirtidir bu. Düşünür doğa gerçeklerini bulur belki de, ama onları yanılmaz dille simgeleyen kim? Ozandır, dün de öyle bugün de öyledir. Ozanlar ateşin uygarlık simgesi olduğunu kanıtlamışlar, söyledikleri gerçek ise bin yıllar sonra da hep gerçek, somut gerçek. Onun için, ateşin ilke olduğunu ne kadar düşünüp kavramış olsa da Herakleitos, ateşi bize ölümsüzleştiren filozof değil, ozandır, Hesiodos'tur.

Kaldı ki, düşüncesini ne büyük özenle sürdürmeye, açımlamaya, kanıtlara kanıtlar katmaya uğraşır Hesiodos! İnsanca, insanın içine işleyen bir araştırıcılıkla. Bakıyor insanlık dertten, hastalıktan kırılıyor? Peki niçin? Nedeni ne ola ki bu yürekler acısı halin? Ve uyduruyor ya da sürdürüyor Pandora efsanesini: aldatmacaya aldatmaca diye kadını insanlığa baş belâsı olarak yaratmış tanrılar, öyle güzel de yaratmışlar ki, Epimetheus – Prometheus ne kadar kurnaz, sivri akıllıysa, kardeşi Epimetheus o kadar bön ve budaladır, yarım akıllıdır; birinin adı "öngören", ötekinin adı "sonradan düşünen" anlamına gelir ya – Zeus'tan armağan alma öğütünü unutup kapılmış güzel kadının büyüsüne. Pandora'nın betimlendiği iki parçayı (Theog. 570 - 616 ve İşl. 43 - 105) önceki metinde okumuştur okurlarımız, değerlendirmişlerdir. Birkaç dizesini birlikte okuyalım gene (Theog. 585 - 89):

Ve Zeus bir nimete karşılık
Böylesine güzel bir belâyı yaratınca,
Götürdü onu tanrıların ve insanların önüne
Tanrı kızı gökgözlü Athene'nin bütün süsleriyle.

Ölümsüz tanrılar ve ölümlü insanlar
Şaşakaldılar görünce bu aldatıcı güzelliği,
İnsanları baştan çıkaracak olan
Bu derin, bu sonsuz büyü kaynağını.

Kadınsanız, bundan sonrasını okumak güç: kadın asalakmış, tembelmiş, kötülükten gayrı bir şey gelmezmiş elinden, yoksulluğa bir türlü alışamaz, hep bolluğu özlermiş, diyor Hesiodos olacak ozan. Kadının bu kusurlarına bir de merak eklenince, açmış açma dedikleri küpün kapağını, böylece dertler, belâlar yayılmış dünyaya. Bu motif bize İlyada'daki bir parçayı anımsattı: Priamos, Akhilleus'un öldürdüğü oğlu Hektor'un ölüsünü geri almak için yiğidin barakasına geldiğinde, Akhilleus önce ihtiyar kralın yürekliliğine şaşar, sonra insanın kötü yazgısı üzerinde düşünmeğe başlar, şöyle der (İl. XXIV, 525 - 33):

"Talihsiz ölümlülere tanrılar şu kaderi dokudu:
Yaşayacak insanlar acı içinde.
İki tane küp durur Zeus'un eşiğinde,
biri kötü, biri iyi bağışlarla dolu.
Zeus karıştırır bunları, sunar ölümlülere,
İyisinde de, kötüsünden de pay alır insanoğlu,
Ama yalnız kötü bağıştan pay alırsa bir adam
yoksul olur, hor görülür,
zorlu açlıkla sürünür tanrısal toprak üstünde,
tanrılar, insanlar dönüp de bakmaz yüzüne."

Ama benzerlik bu kadardır: Pandora ya da Prometheus'tan söz edilmez Homeros destanlarında.

Pandora Yunanın Havva Anasıdır dedik, benzer yönleri de çok: söz dinlememesi, merakı, dik kafalılığı. Kadına özgü bu nitelikleri iyi yakalamış denebilir Hesiodos için, giderek salgın ve hastalıkların içinde bulunduğu küp motifi bir bakıma elma ve yılan motifinden daha anlamlı sanki. Bütün insanlığın bir sorununu dile getiriyor, bireysellikten çıkıyor. Hesiodos Pandora efsanesini nerden aldı? Hiçbir izi bulunmaz örneğin Homeros'ta. Bu sorunun tartışmasını sonraya bırakalım da şimdilik ne kadar kadın düşmanı olursa olsun, ozanın Pandora'yı betimlediği parçaların ikisine de tüm eserinde eşine az rastlanan bir tat vermiş olduğuna dikkati çekelim. Özenmiş de yazmış, besbelli kendisi de kapılmış kadının "o sonsuz büyüsüne."

7. Soylar - Çağlar Efsanesi

Hesiodos Pandora efsanesini bir yerde yetersiz buluyor olmalı ki, şöyle sürdürüyor anlatımını (İşl. 106 - 107):

İstersen bu sözlere başka sözler katayım da,
Daha düzenli, daha bilgince olsun söylediklerim.

Ve girişiyor Çağlar - Soylar mythos'u diye adlandırdığımız efsaneye. Çok ilginç bir parçasıdır bu, İşler ve Günler yapıtının, belki de en meraklısı, en düşündürücü bir bölümü. 106'dan 201'inci dizeye kadar uzanır, konusu şudur: insanlık yaratıldığından bugüne dört ya da beş çağ yaşamıştır, beş soy izlemiştir birbirini; birincisi altın soyu, ikincisi gümüş soyu, üçüncüsü tunç soyu, sonuncusu da demir soyudur ki, üçüncü ile beşinci soylar arasına adları madenle nitelenmeyen bir kahramanlar kuşağı gelir. Madenler burada yalnız bir nitelik, bir değer belirtisi olarak alınmıştır, yoksa herhangi bir soyun gerçekten madenle yoğurulmuş olarak meydana getirildiği düşünülmez; altın madenlerin en değerlisi, gümüş ondan sonra gelen, tunç gümüşten de daha az güzeli, demir ise en sert ve en az değerlisini simgeler. Madenlerle nitelendirilmeleri soyların salt değer ölçüsü bakımından yozlaşıp gerilediklerini dile getirir. Soyları madenlere verilen değer ölçülerine göre biçmek Hesiodos'un bir buluşu mu? İlyada'dan yukarda sözünü ettiğimiz parçada Akhilleus Priamos'a: "Demirden bir yürek varmış göğsünde" der (İl. XXIV, 521), birçok oğlunu öldüren bir adamın barakasına gelmeyi göze aldığına şaşarak. Homeros da, başka şairler de Aphrodite'ye "altın" sıfatını takarlar, böylece tanrıçalar arasında en güzeli, en seçkini olduğunu belirtmek isterler.

Hesiodos'un metnini şimdi daha yakından izleyerek, bu Soyları nasıl nitelendirdiğini görelim: birinci, yani altın soy Kronos'un egemen olduğu çağa rastlar, bu dönemde insanlar kaygısız, acısız ve dertsiz yaşarlar, her türlü nimetten ve toprak bereketinden yararlanırlar. Bu soyun insanları –ne kadar yaşadıkları belirtilmiyor– göçtükten sonra birer "daimon" olurlar. Bizim "cin" diye çevirdiğimiz –ki cin yunanca daimon'un lâtince karşılığı olan "genius" tan türemedir– daimon sözcüğü kökeni iyice bilinmeyen ve genellikle tanrı, tanrısal varlık anlamında kullanılan bir kavramdır. Homeros destanlarında "daimon" "theos" yani tanrı ile eş anlamlıdır, sonraları, özellikle Platon'un felsefî bir içerik kazandırdığı bu kavram kimi insanın ölümden sonra da sürdürdüğü bir varlık, iyilikçi bir ruh olarak anlaşılmalı; netekim

tunç soylularla demir soylular arasında yerleştirilen kahramanlar öldükten sonra "dünyanın sınırlarında, Mutlu Adalarda yaşamlarını sürdürüyorlar" (İşl. 167 - 173). Gümüşten diye nitelenen ikinci soy bir azmanlar soyudur; boyları ve akılları ile altın soylulara hiç benzemediklerini söylemekle birer dev olduklarını mı belirtmek ister Hesiodos (İşl, 129)? Yüz yıllık bir ömrü çocuk olarak geçiren, erginlik çağına gelince de çok yaşamadan göçen bu yaratıkların yukarda sözünü ettiğimiz "hybris" yüzünden yok olup gittiklerini vurguluyor ozan. Hybris'in burada tam bir tanımı da yapılıyor: ölçü tanımamak, tanrıları saymamak, din görevlerini yerine getirmemektir "hybris". Bunların yaşamı Zeus'un egemenlik dönemine rastlamış olsa gerek ki, Kronosoğlu kızıp yeraltına gömüyor onları, ama bunların da birer cin olarak yaşamlarını sürdürdükleri belirtiliyor (İşl. 127 - 142). Acaba bu gümüş soylulardan Hesiodos Theogonia'da sözünü ettiği Titan'ları mı kasdediyor? Bu konuya değineceğiz. Altın ve gümüş soyluların "Olympos'ta oturan ölümsüzlerce" yaratıldığı, üçüncü tunç soyunu ise Zeus'un yarattığı söyleniyor (İşl. 143), bunlar da öbürleri gibi kendilerinden öncekilere benzemez deniyor, oysa azmanlıkta, güç ve kuvvette, korku salmakta onların daha ileri bir aşamasını simgeliyorlar sanki. Ağaçtan doğma (İşl. 145) oldukları söylenen bu korkunç yaratıklar bize Theogonia'da sözü geçen Yüzkollu devleri anımsatır (İşl. 145 - 151):

İşleri güçleri azıtmak, saldırmak, öldürmekti,
Bunlar ekmek yemiyordu, taş gibiydi yürekleri,
Korku salıyorlardı gittikleri yere.
Önünde durulmuyordu güçlerinin,
Yenilmek nedir bilmiyordu
Gürbüz omuzlarına çakılı kolları.
Tunçtandı silâhları, tunçtandı evleri,
Tunçla kazıyorlardı toprağı,
Çünkü kara demir yoktu henüz.

Kendi elleriyle yok olup Hades'e göçtükleri ve hiçbir ad bırakmadıkları ekleniyor. Dördüncü ara soy –besbelli ki ozan büyük destan kahramanlarını bu saydığı uğursuz soylar arasına koyamadığı için– ayrı bir yer almaktadır. Daha doğru, daha yürekli olarak nitelendirdiği bu kahramanların ölüp ölmediklerinden emin değilmiş gibi, onlara insanlardan ırak adalarda bir çeşit altın çağı yaşatmaktadır (İşl. 166 - 173).

Beşinci soy Hesiodos'un kendi soyudur. Dövünür bu soydan olduğuna, bu belâlı çağda yaşadığına (İşl. 174 - 201). Hali tanımlarken geleceği de öngörür ve kötülüklerin daha da çoğalıp erdemlerin alt edileceğini, ne kadar suç ve günah varsa hepsinin yeryüzüne yerleşeceğini, bu yüzden de tanrıların kendi kaderlerine bıraktıkları insanlardan Aidos ve Nemesis gibi ar, namus ve cezayı simgeleyen tanrısal varlıkların bile dünyadan ayrılacaklarını, kötümserin kötümseri, karamsarın karamsarı bir öngörüyle bildirir. Kıyameti haber verir gibidir. Ne var ki burada birden keser sözü ve onanmaz gibi gösterdiği duruma bir çare gösterir: Dike, yani Adalete bir övgü düzer (İşl. 202 - 285). Hem yargıç - krallara, hem de kardeşi Perses'e seslenerek dile getirdiği bu hymnos belki de eserlerine serpiştirilmiş bulunan övgülerin en içteni, en anlamlısıdır. Ölümsüz bir anıt sayılabilir belli bir sınıfın din ve ahlâk görüşüne. İlerdeki bölümde inceleyeceğiz bu uzun ve anlamlı övgüyü.

Şimdilik Pandora ile Soylar efsanesini ayrıntılarıyla hem incelemeye, hem de başka efsanelerle karşılaştırmaya çalışalım. Pandora'ya Theogonia'da 19 dize (Theog. 570 - 589), İşler ve Günler'de ise 30 dize (İşl. 59 - 89) ayrılmıştır. Her iki parçada da kadının yaratılması ve Epimetheus'a götürülüp verilmesi anlatılır. Pandora Zeus'un buyruğuyla demirci tanrı Hephaistos eliyle yaratılır; İşler'de Zeus bu konuda buyruğunu dile getirmektedir:

> Namlı şanlı Hephaistos'u çağırdı hemen:
> Bir parça toprak al, suyu karıştır, dedi,
> İçine insan sesi koy, insan gücü koy,
> Bir varlık yap ki yüzü ölümsüz tanrıçalara benzesin,
> Bedeni güzelim genç kızlara.

Daha başka tanrılara da seslenerek, bu yaratmaya katılmalarını söyler. Theogonia'da Pandora'yı yaratmak yalnız Hephaistos ile Athena'ya düşüyorsa, İşler'de bu işe Aphrodite, Hermes, Kharit'ler, Peitho, Hora'lar da katılır ve her tanrı kendi yetki alanına göre birşeyler verir kadına. Her iki parçada da Pandora'nın süslenmesi özenle betimlenir. Böylece hem yaratılmakta olan varlığın nitelikleri ve karakteri ortaya çıkar, hem de çekiciliği daha bir canlanır gözümüzün önünde. Betimlemede böyle bir özenmeye ancak İlyada'da Akhilleus'un gene Hephaistos eliyle yapılan kalkanının anlatımında rastlarız (İl. XVIII, 468 - 617). Nefretle andığı, dünyada ne kadar dert ve acı

varsa hepsinin kaynağında gördüğü bu belâlı yaratığı ne büyük sevgiyle anlatıyor Hesiodos, o kuru ozan, o bağnaz düşünür, o somurtkan adam nasıl da coşmuş, şaşarsınız. Güzelin güzeli birkaç dizesini yazalım aşağıya (Theogonia'dan):

Gökgözlü tanrıça Athena da urbalar giydirip
Bağladı belini ve alnından aşağı
Öyle bir duvak düşürdü ki,
İşlemeleri bir şenlikti gözler için.
Pallas Athena bir çelenk koydu başına
Çayırların taze çimenleriyle bezenmiş.
(Hephaistos) bir de altın taç koydu başına...
Bu taçta neler vardı görülesi, neler:
Toprağın, denizlerin beslediği bir sürü yaratıklar...
Büyülü, pırıl pırıl bir iklildi bu
Canlanacak, konuşacak gibi nakışları.

Kharit'lerin altın gerdanlıklarla, Hora'ların saçlarını bahar çiçekleriyle donattıkları, Hermes'in de göğsüne yalan dolanı doldurduğu bu güzele Pandora adını takmış tanrılar, "Pandora demek bütün tanrıların armağanı demekti" diye açıklıyor Hesiodos. Epimetheus da kardeşi Prometheus'un ihtarına karşın alıyor armağanı ve "alınca da anlıyor başına belâ aldığını".

Tekvin'de sözü geçen Havva anamız ise hiç böyle özenle yaratılmıyor. Tanrı Âdem'i topraktan yoğurup içine can üfledikten, Aden bahçesine yerleştirdikten ve hayat ağacını ona gösterip bu ağacın meyvasından yemeyi kendisine yasakladıktan sonra, ona yardımcı olarak bir yaratık meydana getirmek üzere, uyutur Âdem'i, kaburga kemiklerinden birini alır ve ondan bir kadın yapar. O kadar. Âdem kadını kendisine eş bilir, dolaşırken Aden bahçesinde yılan gelir, kadını kandırır, o da yasak ağacın meyvasından bir tane koparır yer. Bu sırada Âdem nerdedir, belli değil, o da duymuş mudur yılanın söylediklerini, duymamış mıdır bilinmez, ne ki Havva'nın uzattığı meyvayı o da yer. Sonra olan olur, Tanrı ikisini de kovar cennet bahçesinden. Bu arada savurduğu korkunç tehditler ilerde uygulanacak gerçeklerdir: toprak lânetli olmuştur, insan artık alnının teriyle ekmek yiyecektir, insan topraktır ve toprağa dönecektir. Hesiodos'un anlattığı mythos'ta cennetin adı geçmiyorsa da, Pandora'nın suçundan

önce insanların yeryüzünde dertsiz kaygısız yaşadıkları ve toprağın kendiliğinden bereket saçtığı vurgulanıyor.

Tekvin'le Hesiodos'un eseri arasında ne gibi bir ilinti kurulabilir? Aynı kaynak ve geleneklere mi dayanıyor ikisi de? Bu konu üstüne ele geçmiş bazı ipuçlarını ilerde değerlendirmek yolunu arayacağız. Doğrudan ilişki bir yana, Hesiodos'un tutum ve davranışında Kutsal Kitabı anımsatan noktalar bulmuştuk. Ozanımızın tarihsel akış görüşü, çağların, soyların birbirlerini izledikleri ve genel evrimde iyiden kötüye doğru bir gidiş olduğu kanısı Kutsal Kitabın ana görüşü ve kuruluşunda kullanılan yöntemle kıyaslanabilir. Bir benzerlik olduğu kuşkusuz, özellikle böyle bir görüşe Yunan yazınında, hele kendinden önce hiç bir yerde rastlanmadığı göz önüne alınırsa. Homeros destanlarında tüm insanlığı kapsayan bir gelişim sürecinden iz yoktur, hoş tanrılardan ve efsanelik kahramanlardan başkalarının pek sözü geçmez biliyoruz bu destanlarda. Ama kaderi ne kadar ak ya da kara olsa insanların kötüye giden bir akım içinde yaşadıklarını aklından bile geçirmez destan yazarı. Tanrılarla insanların al takke ver külâh, neşe içinde ömür sürdükleri bir yaşamı betimlemeyi amaçlayan ozan ekmek kavgası diye bir şey bilmez, biliyorsa da ona değinmeyi düşünmez. Ne karamsardır, ne iyimser, daha doğrusu kendi çağını, kendi yaşantısını ya da çağdaşlarının yaşantısını söylemez ki, bu konuda duygusal ya da düşünsel bir tavır takınmak zorunluluğunu duysun.

Hesiodos'un karamsarlığı kendinden sonraki ozanlara bulaşmıştır. İonya'da gelişen lirik şiir, özellikle eleji bu tutumu sürdürür. Ne var ki bunların kötümserliği ya kişisel bir eğilimin, ya da işledikleri türün bir gerekçesidir, bir tarih ya da dünya görüşünü içermez. Netekim Hesiodos'tan sonra Yunan yazınında Hesiodos'un ele aldığı efsanelerden iz bulmak olanaksız gibidir. Hesiodos'u Yunan şiirinden çok Lâtin şiiri sürdürdü diyebiliriz. Büyük şairler izinden yürümüşlerdir: Vergilius, Ovidius en parlak temsilcileridir bu akımın. Hesiodos belki şiirden çok felsefeyi etkilemiştir, ama o alanda da ozanın somut örneklerle canlandırdığı görüşünün ancak soyut bir yankısı bulunabilir. İnsanların üstüne üstüne yürüyen, onların aydınlatılmasını, eğitilmesini amaçlayan inançlı, eylemci davranışı kimde var? Kimsede yok. Neden yok, çünkü o sınıf bir daha dile gelmemiştir Yunan yazınında diyesim geliyor. Evet, Hesiodos bir sınıfın, köylü sınıfının felsefesini açımlar, savunur ve yayar. Gelecek bölümde ele alalım bu konuyu.

8. *Bir Sınıfın Felsefesi*

Hesiodos'u tanıdık bir dereceye kadar: denizüstü alış verişe ayak uyduramamış, bir kıtadan öbür kıtaya geçerek ekmeğini topraktan çıkarmaya çabalayan bir göçmen ailesinin çocuğudur. Çevresi tümüyle sevimsiz ve yabancı görünür gözüne. Yaşamının tatsızlığını imgelem gücüyle süslemeye uğraşırken, bir yandan da kapkara gerçekleri, doğa ve insan yasalarının sırlarına ermeğe çalışmakla hem anlamaya, hem de çaresizliğine çare bulmaya girişir. Yetilerinin sınırlarını zorladıkça zorlar, düşünme ve imge kurma olanaklarını son kerteye dek kullanarak, geleneksel verilerle birleştirmeyi, böylece kendine özgü bir öğreti yaratmayı başarır. Ozandır, düşünürdür karşımıza koyduğu yapıtlarda, düşünürlüğü ozanlıkla bağdaştırmayı denediği içindir ki, bu çift yönlü işlevini ancak tanrı vergisi bir esinin ürünü sayar, kendini de bir peygamber olarak değerlendirir. Zordur giriştiği iş, rahatsız ve sıkıntılıdır her attığı adımda. Bu nedenle açıklanabilir şiirinin kimi yerde hantallığı, beceriksizliği ve genellikle eşdüzeyde, eşdeğerde olamayışı. Homeros'un tam tersi bir ozandır Hesiodos. Konu edindiği dünya öylesine başka bir dünyadır ki, iki ozanı karşılaştıran bir yarışma olduysa gerçekten, Hesiodos'a bağımsızlık ve özgürlük ödülünü vermemek elden gelmez. Koca Homeros'un biçim kurallarına tıpatıp uyduğu, bir bakıma din ve dünya görüşünü paylaştığı halde, bu kadar farklı bir toplum anlayışı ortaya çıkarabilmesi şaşılacak şeydir. İki ayrı sınıfın insanı olmıyabilir Homeros ile Hesiodos, Homeros da meslekten bir ozandı herhalde, ama betimlemeye giriştikleri sınıf bambaşka: biri tanrılarla kahramanları, ikisini de aynı toplum katında canlandırarak anlatır, öbürü tanrılarla insanları ele alır, aralarında kesin, düşmanlığa varan bir ayırım yaparak.

Theogonia'nın ozanı bu dünyaya geldi geleceğine bin pişmandır. İnsanlık tarihinde çeşitli evrelerin birbirlerini izlediklerine, tıpkı tanrılar gibi insanların da çağlara ve kuşaklara göre ayrılabileceklerine inanır. Değişim ve gelişimi ilke olarak benimser. Felsefe ile, örneğin felsefî düşüncenin en başta gelen kurucusu Herakleitos ile atbaşı gitmektedir bu görüş ve anlayışta. Evrensel bir yasayı yakalamıştır: herşey değişir ve gelişir, ama Herakleitos gelişime değer ölçüleri biçmediği halde, ozanımız düşün sürecine duyarlığı ve duygusallığı da kattığı – bu bakımdan ozanca bir yaklaşıma giriştiği – için yan tutmakta ve tam bir karamsarlığın sözcüsü olmaktadır. Ne ki bu görüşü

tüm evrene uygulamaya kalkıştığında ikircikli bir tutumdan da kurtulamaz: ister istemez bir ayrım yapar tanrılarla insanlar arasında. Kötüye gidiş yalnız insanlar içindir, evrenin kuruluşundan bu yana tanrılar da evrimler yaşamış ama son bir düzene, yani Zeus ve Olympos'luların egemenliğine varmışlardır. Bunun kötü olduğunu söylemesi elbette beklenemezdi Hesiodos gibi dinsel inançları sapa sağlam yerleşmiş, ayrıca da geleneksel değerlere insanları eğitmeyi görev edinen bir ozandan. Tersine yapıtlarının ikisinde de tanrılar arasında mevcut düzeni var gücüyle savunur, çelişkilere düşmeyi göze alarak ya da onları bile bile gözden uzak tutarak. Tanrılar katında ne olmuşsa iyi olmuştur, düzenin gelişme sürecini aydınlatmak için, yerleşme nedenlerini açıklamak için hiçbir çabayı esirgemez, bu yolda mantığını kullandığı gibi, akıl yürütme yöntemlerinin hepsine baş vurur, üstelik sanat yetilerinden alabildiğine yararlanır. Düzensizliğin ta kendisi kaos'tan düzenin simgesi kosmos'a varmıştır tanrılar, özellikle Zeus ve Olympos'lular kuşağı, oysa insanlık tam tersine cennetten cehenneme yol almıştır. Neden, nasıl oldu bu ve bugünkü durumda ne yapmak gerekir bir düzene varmak için yeni baştan? Hesiodos'un bu sorunları açımlamak için görkemli bir ödevi yüklenmesi yapıtlarına en yüksek düzeyde öğretici - eğitici niteliklerin tanınmasına yeter.

Kendi çağını betimlemeye girişti mi yerden yere vurur ozan kendini: beşinci ve son çağa varılmıştır, demir çağına (İşl. 174 vd.):

> İnsanoğullarının beşinci soyuna gelince,
> Keşke o soydakilerden biri olmasaydım ben,
> Keşke daha önce ölsem, ya da daha doğmasaydım!

Neden derseniz, pek açık değildir yanıtı: gündüzleri didinip ezilirler, geceleri kıvranıp dururlarmış demir soylular, tanrıların yolladığı türlü dertlerle. Bu dertlerin kaynağını da, türlerini de yeterince anlattığı için, artık üstünde durmaz, hemen geleceğe yönelir ve daha da tüyler ürpertici bir tablo çizer (İşl. 179 vd.):

> Ama bir gün gelecek, Zeus, Kronos'un oğlu
> Bu insan soyunu da yok ediverecek.
> O zaman ak saçlı insanlar soyu gelecek...

bununla insanın yaşlı olarak doğacağını mı söylemek istiyor Hesiodos? Bu soy için yaptığı tanımlamalar baba oğlun birbirine benzememeleri, ana baba saygısının, kardeşliğin ve dostluğun yok oluşu, her türlü er-

demle birlikte tanrı korkusunun da yitirileceği, sonunda da kötülüğe boğulacak dünyadan ar namus ve vicdanı simgeleyen iki tanrıçanın Aidos ile Nemesis'in de insanları bırakıp tanrılara sığınacağıdır. Besbelli ki ozan bu karanlık geleceği kesinlikle tasarlamak istememiş, hemen kendi zamanına dönerek, günün dertlerine bir çare aramayı yeğlemiştir. İşte burada toplum felsefesi diye nitelendirebileceğimiz bir öğretiyi dile getirmeyi başarmaktadır Hesiodos.

Her öğreti gibi toplumsal düzenin eleştirisi ile işe girişir. Aile biriminden başlar: erkek ve kadın; kadın yaratılışından bu yana bir belâdır, yukarda da saydık, kusurların hepsini kişiliğinde içermektedir. En iyisi kadına hiç yanaşmamak, bu derde hiç bulaşmamaktır. Netekim akılsız Epimetheus ağabeysi Prometheus'un Zeus'tan armağan alma öğüdünü hiçe saymış bu yüzden hem kendinin hem insanlığın başına belâ getirmişti. Hesiodos aynı öğüdü kardeşi Perses'e yineler (İşl. 373 - 75):

> Takıp takıştırıp kıçını sallayıp
> Aklını çelmesin kadının biri.
> Gözü ambarındadır diller dökerken sana,
> Ha kadına güvenmişsin, ha bir hırsıza.

Böylesi bir genelleme, bir suçlama karşısında apışıp kalsak da ozan mizojindir deyip geçemeyiz. Netekim kendi de kadın ve evlilik sorununa değinmek zorunluluğunu duyar ilerde. Evet kadın bir belâ, ama onsuz olamıyacağına göre, bu konuda kardeşine pratik öğütler vermeden de yapamaz. Her zaman her yerde söylenegelen beylik görüşleri sıralar –hoş bunlar Hesiodos'tan önce beylik değildi belki kendi buluşları ise iyi tutundular, kutlamalı– erkek zamanı gelince kendine bir eş almalı, karısı kızoğlan kız ve çok genç olmalı ki erkek onu istediği gibi yetiştirebilsin; akrabadan kız almak iyidir, ama erkek karısını seçerken iyi düşünmeli ki komşularına rezil kepaze olmasın. Sonunda şöyle bağlar (İşl. 702 - 3):

> Erkek için en büyük nimet
> İyi bir karısı olmaktır bu dünyada,
> En büyük mutsuzluk da kötü bir karısı olmak...

Filân falân. Çocuk bahsine gelince, Hesiodos hemen miras meselelerini düşünür, ağzı sütten yandığı için... (İşl. 376 - 80):

Bir tek oğlun olsun baba mirasına konan.
Ancak böyle çoğalır evin zenginliği.
Sen yaşlanıp ölünce oğlun tutar yerini.
Ama çocuğun bol olursa, Zeus'un yardımı da bol olur.
Çok kişi çok iş görür, ona göre de artar kazancı.

Tipik köylü görüşüdür bu, bugünde de dünyanın her köyünde, özellikle Türkiye'de savunulan. Çevresi ile ilişkilerinde de aynı tutum ve davranışı savunur Hesiodos. Komşuluğa çok önem verir: komşu ve komşuluk konusunda çokluk tek dizeye sığdırdığı düşünceler başka dillerde, özellikle türkçede karşılığı bulunan özdeyişlerdir. Birkaçını buraya almaya değer (İşl. 342 ile 351 dizeleri arası):

Komşunun kötüsü belâdır, iyisi bir hazine
...
Ne mutlu iyi bir komşusu olana
...
Komşun kötü olmazsa öküzün ölmez
...
Seni seveni çağır sofrana, sevmiyeni değil,
Çağırdığın daha çok komşuların olsun.
...
Komşudan ödünç aldığını tanesi tanesine say,
Tastamam da geri ver, mümkünse fazlasıyla.

Çağlarüstü ve uluslararası halk usunu, köylü görüşünü yansıtan bu deyişler Hesiodos'un geleneksel kaynaklardan nasıl beslendiğini göstermekle kalmaz, insanlığın ortak malı olan düşünceleri ne büyük rahatlıkla dile getirdiğini de açığa vurur.

Hesiodos köylünün tüm özellik ve niteliklerini taşır kişiliğinde: tutucu ve tutumludur, cömertliği ölçülü, ilişkilerinde kuşkucudur. İşte size İşler ve Günler'den derlenmiş birkaç örnek:

Seni seveni sev, sana gelene git;
Verene ver, vermeyene verme,
Verene herkes verir, vermeyene kimse vermez.
...

Dostuna vereceğini anlaştığın gibi ver.
Kardeşinle bir anlaşma yaparken bile
Şakaya vurup bir tanık çağır yanına.
Güven de güvensizlik de yıkar insanları.
...
Az üstüne az koyar, koydukça da koyarsan
O az dediğin çok olabilir.
...
Bir evin olsun, bir karın, bir de öküzün.
Karını parayla satın al ki
Gereğinde yürüsün öküzlerin ardından.
...
Aracın, avadanlığın evinde olsun,
Olsun ki başkasından istemeyesin.
Vermedi mi, mevsim geçer, işin yüz üstü kalır.
Hiçbir işini ne yarına bırak, ne öbür güne.
...
Arkadaşına kardeşim deme hiçbir zaman,
Dersen, kötü davranamazsın artık ona karşı.
...
Ölçülü ol, neyi ne zaman yapacağını bil.

Örnekleri alabildiğine çoğaltabiliriz. Yapıtlarının, özellikle İşler ve Günler'in didaktik, öğretici türe girmesi bundandır. Hesiodos bilgisi, yaşantısı ve deneyleri ile öğrendiklerini birbirine karıştırarak aktarmayı iş edinmiştir kendine. Ama bununla kalsaydı, dünya yazınının bilgi derleyici birçok yazarları arasında yerini alır, böylelerinin çokluk kuru ve sıkıcı yapıtlarının ötesinde bir etkenlik edinemezdi. Oysa öğreti yaratmış bir düşünür sayılmalıdır Hesiodos. Bakalım nasıl?

Kaynağını nerden alırsa alsın – bu soruna ilerde değineceğiz – Theogonia'da bir kral soyunun öyküsünü anlatır Hesiodos: tanrılar egemenliği ele geçirmek, kral olmak için savaşırlar kuşak kuşak. Bu çatışma baba oğul arasında olmakta, baba oğlunun tahta çıkmasını önlemek için onu türlü çarelerle ortadan kaldırmaya çalışmakta, oğul ise babasının düzenini boşa çıkararak onu devirmeyi ve yerine geçmeyi başarmaktadır. İlkin Uranos kraldır, sonra Kronos babasını alt eder, sonunda da Zeus Kronos'u yenip gökte ya da göğü simge-

leyen Olympos'ta kral olur ve krallık yetkilerini kardeşleri ile paylaşır. Bu süreçte kaba kuvvete, kimi zaman da devler, azmanlar gibi doğaüstü güçlerin yardımına dayanarak elde edilen üstünlük belli bir değer yargısına vurularak eleştirilir mi, eleştirilmez mi? Çoğu ozanlarda böyle bir eğilim ya da çaba görülmez. Homeros örneğin tanrıların ve tanrıların babası olarak Zeus'un egemenliği üstüne kafa yormaz, bu neden böyledir, böyle olması iyi midir değil midir diye bir soru sormayı aklından bile geçirmez. Kimi yerde Zeus'un üstünde daha üstün bir güç bulunduğunu belirtse bile, Zeus'un ve öbür tanrıların Troya savaşına duygusal nedenlerle karışmalarına, gelişi güzel yan tutmalarına ses çıkarmaz. Olup bitenleri hiçbir sağtöre kaygısı gütmeden olduğu gibi betimler. Sağtöre deyince insan akla gelir, töre, hak hukuk, iyi kötü, güzel ya da çirkin düşüncesi insan aklıyla sıkı sıkıya bağlı, insanca yargıların ürünü değil midir? Bu çeşit ölçüler tanrılara uygulanmaz destan çağında, netekim insanların değeri de tanrılara orantılı olarak biçilir: Helene'nin güzelliği "tanrısal" diye nitelenir, Akhilleus ya da başka bir yiğidin yiğitliği "tanrıya denk" diye belirtilir. Tanrı herhangi bir değerin simgesi, ta kendisi olduğuna göre, onu insansal ölçülere göre ölçmek yoluna gidilmez, gidilmez ama onu betimlerken insan gibi davranışı da önlenemez. Destan şairinin bu tutumu ister çağının, ister yaklaşımının bir sonucu olsun, sonraları sert eleştirilere yol açmıştır. Felsefe bu yüzden Homeros'un iler tutar yerini bırakmamıştır.

Hesiodos'un yaklaşımı başkadır. Krallık sürecinin çeşitli aşamalarını izlerken bir ilkellikten, bir düzensizlikten bir uygarlığa, bir düzene doğru evrimi izler, bu evrimi insansal ölçülere göre değerlendirmeyi ödev bilir. Theogonia'nın ta başında Musa'lara övgüsünü düzdüğünde, hemen tanrı kralı ile insan kralı arasındaki ilişkiyi vurgular: krallık Zeus'tan gelmedir, ama kral ancak "haklı ve dosdoğru yargılar verdiği zaman" kraldır, tanrısal niteliğini de ancak bir çaba sonucu haklı davranışı ile elde eder. Zeus'un kızları Musa'lar – esin perilerinin Theogonia'da Apollon ile değil, daha çok Zeus ile ilintili gösterilmeleri dikkati çeker – tanrı ile insan arasında birer araçtır, kralara doğru yolu gösteren, ozanlara gerçekleri esinleyen bir araç (bkz. Theog. 75 - 103). Evrenin kuruluşunda Zeus'un kral olarak yerleşmesine değin izlenen süreçte oluşum belli bir "isteme" göre gerçekleşmektedir, bu istem Zeus'tan gelmedir. Kronos bu istemi sezindiği içindir ki döllerini yutmayı yeğler (Theog. 461 - 465):

Korkuyordu Uranos'un mağrur torunlarından biri
Ölümsüzler arasında kral olacak diye.
Gaia ve Uranos bildirmişlerdi ki ona
Ne kadar güçlüler güçlüsü de olsa
Kendi oğluna yenilmekti kaderi.
Buydu çünkü büyük Zeus'un istediği.

İlginçtir bu dizeler: ilk kral kuşağından olan Uranos ile Gaia'nın kader sözcülüğü yaparak Zeus'un istediğinden – bu istem ortaya çıkmazdan çok önce – söz etmeleri Homeros'un tersine Hesiodos'un Zeus'u Kader'den de üstün tuttuğunu kanıtlar. Khaos'tan çıkışta Gök'ün karşıtı yeryüzü olarak görülen Gaia ise Zeus'un doğuşuna ve sonra da Titan'ları yenmesine yardımcı olmakla evrenin gizlerini bilen ve yöneten büyük Toprak Ana aşamasına erişir (bkz. Theog. 479 vd. ve 881 vd.). Gök'le Toprak Zeus'un egemen olmasında onu öğütleriyle adım adım yöneltirler, Olympos tahtına kurulup kardeşleri ile yetkileri paylaştıktan sonra da, dişi tanrıçalarla evlenmelerini bu amacı pekiştirmek üzere düzenlerler: birinci evlenmesi Metis iledir. Metis bir kavramdır, akıl ve bilgeliği içerir; Zeus Akıl ile birleşmeseydi, kendinden önceki kral - tanrılar gibi kendinden sonra doğacak varlıklara alt olacaktı. Bu ilk evlenmeyi öğütleyen Uranos ile Gaia kral - tanrının bunu önlemek için Metis'i yutmasını – üstün gücü içermek için yutma motifini ilerde başka mythos'larda da göreceğiz – ve onun ürünü olan tanrıça Athena'yı kendi kafasından çıkarmasını planlarlar (Theog. 886 - 900). Zeus böylece Aklı hem içine almış, hem de kafasından dışarıya ışınlanmış olur. İkinci evlenmesi Themis iledir. Themis soy ağacına bakılırsa, bir dişi Titan'dır, Uranos ile Gaia'nın birleşmesinden doğmuş (Theog. 135), ama Titan'ların hiçbir eylemine karışmadığı, yalnız Zeus ile birleştiği ve ona verdiği döllerle ancak nitelik kazandığı için Metis kadar kavramsal, simgesel bir varlık olarak karşımıza çıkar, şu farkla ki onu bir tek sözcükle tanımlayamayız. Themis tanrısal yasa mı, doğruluğun tanrı katındaki belirtisi mi, evrendeki düzen mi? Zor bizim için kapsadığı simge alanını sınırlamak. Döllerine bakmalı: Hora'lar – ki bunlara Saat'ler mi diyeceğiz? – bir zaman ölçütünü belirlemekle kalmazlar, madem biri Eunomia yasaların iyisini, öbürü Dike insan katında doğruluğu ve türeyi, üçüncüsü Eirene barışı; üç tanrıça olan Moira'lar ise insan yazgısını simgelerler. Bu ikinci birleşmeden insanların evren ve yaşamını doğrudan

doğruya etkileyecek tanrısal varlıklar doğar (Theog. 901 - 906). Hele Dike: Hesiodos'un düzen ve toplum anlayışı tümüyle bu kavram üstüne kuruludur. – Zeus simgesel bir anlam taşıyan iki evlilik daha yapar: güzellik ve sevimlilik tanrıçası ile Kharit'leri, yani Üç Güzelleri üretir, bellek tanrıçası Mnemosyne ile Musa'ları, dokuz esin perisini. Baştanrının bundan sonraki evlenmeleri insan evlenmelerinden farksızdır; doğan tanrı ve tanrıçalar Olympos'luların ikinci kuşağını oluşturur. Hesiodos onları pek önemsemez olacak ki, adlarını birkaç dize ile sayıp geçiştirir Theogonia'nın sonunda.

Ama Dike önemlidir: Dike Zeus'a doğrudan doğruya, içten ve özden bir bağ ile bağlıdır. Şöyle tanımlanır bu ilişki (İşl. 256 - 59):

> Bir kız vardır, Zeus'un kızı, adı Dike,
> Olympos'lu tanrılar sayarlar, severler onu.
> Biri saygısızlık etmesin ona haksızlık edip,
> Hemen gider oturur dizleri dibine
> Babası Zeus'un, Kronosoğlunun,
> Ve dert yanar ona, insanların haksızlığından.

Ozan bu sözleri kral - yargıçlara ihtar olarak söylemektedir: rüşvet yeyip haksızlık etmekten sakınmalıdırlar, çünkü baştanrı kızı Dike'nin yakınmalarını dinlemekle kalmaz, simgelediği gücün uygulanıp uygulanmadığını denetlemek için bir çeşit kolluk örgütü vermiştir emrine. Şaşılacak bir parçadır, aşağıda okuyacağınız dizeler, böylesi bir düşünceye bildiğim kadarıyla Hesiodos'tan başka hiçbir İlkçağ ozanında rastlanmaz (İşl. 248 - 272):

> Ey krallar siz de düşünün bu haklı düzen üzerine:
> Yanı başınızda insanlarla sarmaş dolaş olmuş ölümsüzler vardır
> Hep gözetler dururlar o insanları ki
> Haksız yargılarla insanı insana ezdirirler,
> Ve aldırmazlar yukardan bakan tanrılara.
> Otuz bine varır sayısı, ölümlüleri gözetlemek üzere
> Zeus'un bizi besleyen topraklara yolladığı ölümsüzlerin.
> Bunlar sisler içinde dolaşırlar dünyayı,
> Kollarlar insanların iyi kötü işlerini[1].

[1] Bu parçayı okurken insan Berthold Brecht'in "Sezuan'ın iyi insanı" oyununu da anımsamadan edemez.

Tek tanrılı dinlerin meleklerini anımsatmıyor mu insanlar arasında hak ve haksızlığı gözetlemekle görevli bu ölümsüzler ordusu? Hesiodos böyle bir tasarımı nerden edinmiştir? Uydurmuş olabilir mi? Yunan mythos'unda Erinys'ler, öc alma perileri, suç kokusu alıp suçlunun peşine düşerler, ama bir köpek sürüsüne benzetilen Erinys'lerle burada adları söylenmeyen, yalnız "ölümsüz" diye nitelenen bu kolluk kuvveti arasında bir ilinti göremiyorum. Ozan derin bir inanç, dinsel bir esin sonucu kendi kendine tasarlamış olmasın bu hak bekçilerini? Birkaç satır daha okursak, konu belirttiğim yönden daha da aydınlanır:

> Başkasına haksızlık etmek kendine haksızlık etmektir:
> Kötü düşünce düşüneni yakar herkesten önce.
> *Herşeyi bilen Zeus'un herşeyi gören gözü*
> Bunu da görür, görmek dilerse,
> Haklı haksız ne varsa kentte gözünden kaçmaz.

Burada bambaşka bir ses çınlamaktadır kulağımıza. Zeus, Olympos'luların baş tanrısı, destanlarda gelişi güzel "tanrıların ve insanların babası" diye tanımlanan göktanrı eşsiz boyutlar kazanmaktadır. Titan'lara, doğanın ilkel, kaba, güçlerine karşı savaşı düzen uğruna verilmiş, uygarlığın ana kuralları olan hak ve hukuk, iyilik ve doğruluk yolunda kazanılmış bir savaş olarak dikilir karşımıza. Zeus'un Theogonia'da sözü geçen "istemi" bu utkuyu gerçekleştirmekti demek. Dike ve kolluk kuvveti Zeus'un elinde birer araçtı demek. İlyada'nın "şimşek savuran" Zeus'undan ne kadar uzaklaştık! Gücünü fizik ve fizikötesi alanda duyuran tek tanrı kavramına ne kadar yakın geldik!

Bir tek çelişki: Hesiodos Zeus'u evrende düzeni kurmuş, yaratılışın bir birimi olan insanı böyle bir düzenin yasalarını uygulamakla görevlendiren, üstelik bu yolda yürüyüp yürüyemediğini sıkı sıkıya denetleyen bir tektanrı olarak görüyorsa, Prometheus efsanesi nedir? Neden insanlığa uygarlığı getiren bu kişiyi tanrı yasalarına karşı ayaklanmanın simgesi diye tanımlar ve niçin bu efsaneyi eserlerinin ikisinde de hem ballandıra ballandıra anlatır, hem de bu öyküde işlenen suç ve verilen ceza üstüne fikir yürütmeye hiç girişmez? Oysa Aiskhylos örneğin Zeus'a karşı Prometheus'tan yanadır tragedyasında. Onun gözünde Zeus kaba gücü araç edinen bir zorbadır, Prometheus ise ezilen insanlık uğruna kendinden güçlüye baş kaldırmayı göze alan bir insan - kahraman. Aiskhylos da bu yargıyı sağlam ku-

rallarına dayanarak verir. Aralarındaki görüş ayrılığı neden? Hem Hesiodos niçin Prometheus efsanesini bir sürü ek ve yan söylencelerle özanlamından saptırır, bulandırır, yozlaştırır? Bu bölüme bir sınıfın felsefesi başlığını koyduk ya, bir sınıf açısından bakacak olursak açımlayabiliriz sanırım ozanımızın bu konudaki tutum ve davranışını.

Hesiodos bir düşünür olabilir, geleneksel dinin çeşitli inanışlarını yorumlamakta kendinden önceki ozanlardan daha ileriye gitmiş, daha tutarlı bir inanç ortamı kurmuş, ortaya koyduğu ilke ve kurallara derinden derine inanmış olabilir. Ama düşüncesi amaçtan bağımsız değildir. Peygamber - ozan işlevinde pratik bir amaç güder, öğretici olacaktır, bilgilerini, görgülerini belli bir eğitimin hizmetinde kullanacaktır. Görevini gerçekleştirdikçe görüşleri belirginlik kazanır. Theogonia'daki Zeus yorumu ile İşler ve Günler'deki Zeus yorumu arasında önemli bir gelişme sezilir. Gelişmenin asıl nedeni de ikinci yapıtında yaşamını iyiden iyiye etkilemiş bir deneye dayanarak etkin bir davranışa girmek zorunda kalışıdır. Başına bir kötülük gelmiştir, bu tür kötülüklerden sakınmasını hemcinslerine öğretmeye kalkışmaktadır. Tüm düşüncesi bu amaca yöneliktir. İyilik kötülük anlayışı yaşantısının etkisinde, bildirisi içinde yaşadığı çevreyedir. Görüşleri, yorumları, savları bu açıdan değerlendirilebilir ancak.

Tam bir nesnellik beklenemez Hesiodos'tan: Prometheus'u bir "idea" mertebesine çıkarması, bir ülkünün simgesi olarak görmesi göstermesi ne işine yarayacaktı? Ama rüşvet yeyip doğruyu çarpıtan yargıçlara karşı Zeus'u bir hak hukuk bekçisi olarak dikmek, sorunlarını paylaştığı topluma gerçek çıkarları konusunda aydınlatır, uyarabilirdi. Sınıfına seslenmektedir ozanımız, sınıfı da gördük, daha da göreceğiz, belli bir kırsal yörede yaşayan köy halkıdır. Yaşam kavgasında bu halka faydalı olabilecek tüm bilgileri ozan büyük bir özenle derler toplar ve sıralar, kimi yerde halkın kendi deyimleri, atasözleri ile, kimi yerde de destandan esinlenerek dile getirir. Kuşkusuz, halk dilini konuştuğu zaman açık seçik ve anlamlıdır deyişi, destan dilinin inceliklerinde yer yer tökezler, meramını anlatmakta güçlük çeker. Ama ne olursa olsun yeteneklerini ve becerilerini iyi kullanarak özgün bir yaratıcılığa ulaşır. Asıl başarısı da, karşısına eğitici olarak geçtiği topluluğa öğretim konularını sıralamakla kalmayışı, bütün düşüncesini yüce bir düzeyde özetleyip özümleyen bir sağtöre ve bir din anlayışı ortaya çıkarmasıdır. Hesiodos'un felsefesi dediğimiz budur, elbette ki bir sınıf fesefesidir bu, evrenselliği yoktur, bütün in-

sanlığı kapsayacak bir çözüm getirmez varlık sorununa, kuramsal değil kılgındır, belli bir zümreye gerçek yararlarını öğretmek gibi belli bir ereği gözetir. Ama bu düzeye erişmek için harcadığı düşün çabası, yaşantısını genelleme eğilimi küçümsenmeyecek değerdedir. Bu tutum ve davranışıyla Hesiodos felsefe tarihlerine, felsefe el kitaplarına girmiştir. Girmeyi de hak etmiştir.

9. *Tanrı Soyları*

İçeriğinin anlamını, kapsamını betimleyip yorumlamaya çalıştığımız bu tanrılar dünyasını nasıl sunuyor Hesiodos? Bunu incelememiz gerekiyor şimdi de. Okuyucu farkına varmıştır: tanrı soylarının, tanrı kuşaklarının sayım dökümünü yapan Theogonia bir çeşit katalogdur, bir dizin diyebiliriz. Bu dizinin arasına ozan ikide birde öyküler sıkıştırır, kimin kiminle birleşip hangi tanrıları ürettiğini çokluk kısaca ve kuru kuru izlendiği katalog bölümleri aslında birer soy ağacı niteliğindedir; en iyisi bizim Mitoloji Sözlüğünde yapıldığı gibi bunları tablolar, cetveller biçiminde vermek olurdu. Ne var ki böyle bir yapıtın kuruluşunu gerek dizin gerekse öykülerin yerlerini belirterek özetlemek, özünün anlayışına varmayı sağlayabilir bize.

Dize 1'den dize 115 e uzanan Musa'lara Övgü bölümünden hemen sonra asıl konuya girişilir: evrenin yaratılışına. Üç öğe ya da ilke sayılır: Khaos, Gaia ve Eros. Boşluk, açıklık anlamına gelen Khaos üstüne ilkin, herşeyden önce var oluşundan başka tanımlama yapılmamakta, yer, toprak'ı belirten Gaia içinse "eurysternos", geniş göğüslü, engin kucaklı, sağlam tabanlı denilmektedir. Eros'a gelince, en başta sayıldığına göre, birleştirici unsur olarak alınması beklenirken, "tanrıların en güzeli", "canlıların elini ayağını çözen" sıfatları ile tanrı ve insanlarda görülen sevi anlamına alınmaktadır. Khaos, Gaia, Eros, bu üç varlık nasıl oluştu: belirtilmez, hemen Khaos'tan çıkanlara geçilir. Khaos'tan iki karanlık ilkesi çıkar: Nyx ile Erebos; Nyx yeryüzündeki geceyi, Erebos ise yeraltındaki karanlığı simgeler. Nyx'ten de iki ışık ilkesi çıkar: Aither (Esîr) ve Hemera (Gündüz). Doğurma süreci Gaia ile başlar, bu da "parthenogenesis" kendi kendine üretme yoluyla olur: Gaia ilk batında Uranos, Gök'ü doğurur. Uranos yıldızlıdır, Gaia'yı büsbütün örtecek, kaplayacak kadar yaygındır ve Yer nasıl tüm canlıların sağlam tabanı ise, Gök de ölümsüz tanrıların sağlam yurdudur. Aynı süreçle Gaia yüksek dağları, dağ perilerini ve

sonunda Pontos'u, yani Deniz'i doğurur. Derken üretme biçimi değişir: Gaia ile Uranos sevi yoluyla birleşirler: üç türden dev ve canavar ürer bu birleşmeden: Titan'lar, Kyklop'lar, Hekatonkheir'ler. Titan dev anlamında girmiştir dillere, ne ki "titainein" (germek) fiilinden türediği ileri sürülen Titan sözcüğü kesinlikle açıklanmış değildir. Trakya kaynaklı olabilir. Ozan altı erkek Titan ile altı dişi Titan adlarını verir: Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, İapetos ve Kronos (erkek); Theia, Rheia, Themis, Mnemosyne, Phoibe ve Tethys (dişi). Bu dizide Kronos son döl olarak sayılır, Kyklops "yuvarlak gözlü" demek; adları Brontes, Steropes ve Arges diye gösterilen bu üç devden herbirinin alnında tek bir büyük göz bulunur; adları simgeseldir: Brontes: gök gürlemesi, Steropes: şimşek, Arges ise yıldırım ışını ile ilgilidir. Uranos ile Gaia'nın dölleri bu üç ilksel devi – ki adları daha sonraki bölümlerde Zeus'a gök ateşini bağışlamaları ile ilintili olsa gerek – Poseidon'un dölleri sayılan Odysseia'nın Tepegözleri ile karıştırmamalı. Yer ile Gök çiftinin son üçlü dölü yukarda sayılan azmanlardan daha da beter yaratıklardır; adları üstünde yüzer elli, ellişer başlı üç dev bunlar. On iki Titan, üç Kyklop ve üç Hekatonkheir'i adları ve nitelikleri ile saydıktan sonra, birinci öyküsüne girişir Hesiodos: ilk tanrı kuşağının devrilmesini anlatır. Uranos ürettiği azmanlardan ürküp onları doğar doğmaz Gaia'nın içine gömer. Gaia şiştikçe şişer, patlayacak gibi olur, kocasının bu uygunsuz eylemini cezalandırmak yoluna gider ve kurduğu düzeni son oğlu Kronos'un eliyle gerçekleştirir. İkinci kuşak tanrısı Kronos'un, anasından aldığı tırpanla babası Uranos'u iğdiş etmesi, kesilen hayalardan fışkırıp denize dökülen köpüklerden Aphrodite'nin, toprak üstüne sıçrayan kanlardan da öc perileri Erinys'lerin, başka bir tür dev olan Gigant'ların ve ağaç perilerinin doğması, ozanın renkli, çarpıcı bir anlatımla dile getirdiği bir efsanedir. Yaratılışın birinci bölümü burada biter. (Theog. 116 - 210).

Ozan, tanrıların kral soyunu kesip beş ara bölümde başka tanrısal varlıkların sayım dökümüne geçer:

I. Nyx'ün (Gece'nin) tek başına ürettikleri; hepsi olumsuz, karanlığı simgeleyen varlıklar; ölüm tanrıları: Moros (ecel), Ker (dişi tanrı, çoğu zaman Keres, yani çoğul olarak anılır), Thanatos (ölüm), Moira'lar (kader tanrıçaları, Klotho, Lakhesis ve Atropos adlarıyla bilinirler); Hesperid'ler (Batı kızları); Nemesis

(öc alma tanrıçası), Eris (kavga), Lethe (unutma) ve Limos (açlık), Ponos (çaba, zahmet), Algos (acı), Ate (yukarda anlamı açımlanmıştır), Horkos (yalan yere yemin) ve daha başka soyut kavramlar (Theog. 211 - 232).

II. Pontos'un (Deniz'in) dölleri; Pontos erkektir, ilk oğlu Nereus'u nasıl ürettiği söylenmez, ancak sonra Gaia ile birleşerek Thaumas, Phorkys (ikisi de erkek) ve Keto ile Eurybie (ikisi de dişi) adlı tanrıları üretir. Bu ara bölümde Nereus'un döllerine geçilir: Nereus, tanrı Okeanos'un kızı Doris ile birleşip Nereuskızları denilen deniz kızlarını üretir. Nereuskızları elli diye bilinir, Hesiodos'un bu bölümde verdiği katalogda ancak otuz üçünün adı sayılmaktadır. Çoğu denizin bir niteliğini ya da bir durumunu simgeleyen varlıklardır; iki üçü efsanede yer almışlardır: örn. Amphitrite, Thetis gibi (Theog. 233 - 264).

III. Üçüncü ara bölümde ejderler soyu sayılır; bunlar Pontos'un iki oğlu Thaumas ile Phorkys'ten doğma varlıklardır:

1. Thaumas Okeanoskızı Elektra ile birleşir ve uçan yaratıklar üretir: İris (gökkuşağı), Harpya'lar ve Aello ile Okypetes (yeli simgeleyen iki varlık).
2. Phorkys kendi kızkardeşi Keto ile birleşir; bu birleşmeden Graia'lar (Kocakarılar) ile Gorgo'lar diye iki grup dişi yaratık doğar; Graia'lar ikidir: Pemphredo ile Enyo; Gorgo'lar üç: Sthenno, Euryale ve Medusa. Ozan Medusa'nın öyküsüne geçer: kafası Perseus'un eliyle kesilince, akan kanlarından Khrysaor ile Pegasos doğar; Khrysaor, adı "altın kılıç" anlamına gelen bir canavar, Pegasos ise bilinen kanatlı attır. Bundan sonra Khrysaor'un döllerine geçilir: Khrysaor Okeanoskızı Kallirhoe ile birleşerek canavarlar üretir: üç kafalı Geryoneus (ya da Geryon, Herakles'in eliyle nasıl öldürüldüğü anlatılır) ile Ekhidna (gövdesinin yarısı kadın, yarısı yılandır); Ekhidna'nın Typhon ile birleşmesi anlatılır; dölleri korkunç canavarlardır: Orthos, Kerberos, Hydra ve Khimaira (kısaca tanımlamaları ve öyküleri verilir). Ekhidna bir de kendi dölü olan Orthos ile birleşir ve Phix (ya da Sfenks) ile Nemea arslanını üretir. Son olarak Phorkys'ün Keto ile sevişmesinden korkunç bir yılan daha meydana geldiği söylenir ama bu yılanın adı verilmez (Theog. 265 - 336).

IV. Dördüncü ara bölümde Titan'lardan Okeanos ile Teyhys'ün dölleri sayılır :

1. Irmaklar (Theog. 337-345): yirmi beş ırmak adı veriliyor, yarısı Anadolu ırmaklarıdır.
2. Okeanoskızları (Theog. 346 - 370): bunların üç bin olduğu söylendiği halde, yalnız kırk birinin adı veriliyor; bunların birkaçı efsanede tanınmış kişiler: Metis (Zeus'un ilk karısı), Elektra, Doris, Kalypso, Asia, Dione, Tykhe, Styx vb. Ozan Okeanoskızlarını şöyle tanımlar: ince topukludurlar, dünyayı dört bir yandan sararlar, ışık saçarlar, gençliği beslerler deniyor, ama ne biçimsel, ne de simgesel nitelikleri belirtiliyor. Bölümün sonunda Okeanoskızları gibi ırmakların da üç bin oldukları söylendiği halde, bu iki grup tanrısal varlık arasındaki ilişkiye de değinilmiyor.

V. Beşinci ara bölümde Güneş Soylulardan söz edilir (Theog. 371 - 450). Erkek ve dişi Titan'lar arasında Hyperion, Krios ve Koios ile Theia, Eurybie ve Phoibe ürettikleri varlıklardan bu ulama girerler; dölleri göksel tanrılardır:

1. Hyperion ile Theia birleşip Helios (Güneş), Selene (Ay) ve Eos (Şafak) tanrılarını meydana getirirler.
2. Krios ile Eurybie'nin birleşmesinden Astraios, Pallas, ve Perses doğar; Astraios Şafak tanrıça Eos ile birleşip Yelleri (Zephyros, Boreas, Notos), bir de yıldızları üretirler. Pallas, Okeanoskızı Styx ile birleşir; ürettiği varlıklar Zelos (çaba, kıskanma, yarışma özlemi), Nike (zafer) ve gücü kuvveti simgeleyen Kratos ile Bie'dir. Bu iki tanrı Zeus'a yandaş olup hem Titan'lar savaşını kazanmasında, hem de tanrılar arasında krallığını pekiştirmekte yardımcı olduklarından, anaları Styx baştanrıdan üstün bir onur payı alır yetkilerin dağıtım işleminde. Tahta çıkınca kendisini kutlamaya ilk gelen Styx'ü Zeus yeraltı ırmağı olarak Hades'e yerleştirir ve tanrıların bundan böyle Styx üstüne and içmelerini kararlaştırır.
3. Koios ile Phoibe çiftine de Hesiodos önemli bir yer ayırır. İki kızları olur: biri Leto (ki Zeus Leto'yu eş edinip onunla iki büyük Olympos tanrısını, Apollon ile Artemis'i üretir), öbürü Asterie'dir. Asterie, yukarda (2'de) adı geçen Perses ile birleşip Hekate'yi doğurduğu için önemli bir yer tutmak-

tadır Güneş Soylular dizininde. Ozan burada konudan bir dereceye kadar ayrılıp Hekate'ye uzunca bir övgü düzmektedir (Theog. 411 - 452). Başlangıçtaki Musa'lara övgüyü andırır bu parça. Zeus, deniyor, Hekate'yi "herkeslerden üstün tuttu" ve karalarda, denizlerde ve göklerde bir yetki payı ayırdı ona. Hekate'ye Hesiodos pantheon'unda tanınan ayrıcalığın nedeni bilginleri epey düşündürmüştür. Homeros destanlarında sözü bile edilmeyen bu tanrıça Theogonia'da ancak Ana Tanrıça Kybele ile kıyaslanabilecek evrensel bir nitelik taşımaktadır. Burada yüceltilen tanrıça kimi yerde Artemis, kimi yerde Dictynna ya da Britomartis diye anılan Anadolulu Ana Tanrıça'nın kendisi olmasın? Hesiodos'un yaşadığı Boiotia'nın Thespiai kasabasında bir Hekate tapımı olduğu belgelenmiş, bu yörede bulunan ve İ. ö. 8 inci yy. olarak tarihlendirilen bir amfora metnimizde olduğu gibi yerde, gökte ve suda egemen bir tanrıçanın imgesini vermektedir. Kolları iki arslan üstüne uzanmış, çevresinde bir sığır, kuşlar ve balıklar bulunan bu tanrıça imgesi besbelli ki "Potnia theron" yani hayvanların ecesi Ana Tanrıça'yı simgelemektedir. Hekate tapımının Anadolu'dan geldiği konusunda artık kuşkusu kalmayan bilginler Hesiodos'un yakından ilişkisi olduğu bu tapımın belki de Kyme'li göçmenlerle, özellikle ozanın soyu ile birlikte Boiotia'ya yerleştiği savını ileri sürmüşlerdir. Hekate ile Kybele arasındaki özdeşliğe gelince, Hesiodos'un Theogonia'sındaki bu övgü, üstünde önemle durulacak bir kanıttır[1].

Bu ara bölümlerden sonra, gene asıl kral soyunun ardışım (genealogia) öyküsüne geçilir. Üçüncü kuşak tanrılarının kendilerinden

[1] Hekate'nin eski Karia'da Stratonikeia'nın kuzeyinde, bugünkü Yatagan'a yakın olan Lagina'da (Lagina kalıntılarına en yakın ilçe Turgut'tur) çok önemli bir tapınağı bulunduğu G. Bean'in "Turkey beyond the Maeander", London 1971, başlıklı kitabının "Lagina and Panamara" bölümünde vurgulanmaktadır. Hekate kültünün Karia kökenli olabileceği ve olağanüstü büyüklükte ve görkemde olan bu tapınağın kalıntılarından, özellikle kabartmalarından birkaçının İstanbul Arkeoloji Müzesine taşındığı dikkati çekmektedir. Lagina'daki tapım yerinde Hekate'nin yalnız Efes'li Artemis'le değil, Anadolulu Zeus tapımı ile ilişkili olduğu da görülmekte ve bu koşutluklardan ötürü gerek Hekate, gerekse Karia'lı Zeus imgeleri üstüne ayrıntılı bir araştırmayı gerektirmektedir. Böyle bir araştırma Hesiodos'ta gizi daha aydınlatılamamış Hekate tapımı üstüne belki ışık tutucu olabilir.

önceki kuşağa karşı savaşı anlatılır (Theog. 453 - 506). Birinci kuşak kralı Uranos'u nasıl ikinci kuşaktan oğlu Kronos alt etmişse, üçüncü kuşağın savaşını da babası Kronos'a karşı Zeus yürütür. Titan'lardan Kronos, kızkardeşi Rheia ile birleşip döller üretir. Bunlar, üçü kız, üçü erkek altı tanrıdır: Hestia, Demeter, Hera ve Hades, Poseidon, Zeus. Tıpkı Uranos gibi Kronos da döllerini yok etmek yoluna gitmektedir; yalnız yöntemi başkadır: çocuklarını doğar doğmaz yutmaktadır Kronos. Nedeni, Uranos ile Gaia'nın kendisine açıkladıkları yazgısıdır: kendi oğluna yenilecektir. Rheia doğan çocuklarının hemen yutulmasına üzülür ve altıncı çocuğunu doğurmak üzereyken Uranos ile Gaia'nın yardımını ister. Birinci kuşağın iki tanrısı bu kez kızlarına destek olurlar: Rheia'yı doğurması için Girit'in bir mağarasına götürüp saklarlar. Zeus doğduktan sonra Gaia Kronos'a bezlere sarılmış bir taş sunar, Kronos da bunun ne olduğunu anlamayarak taşı midesine indirir. Zeus'un Girit mağarasında büyümesi, sonra da babasına yuttuğu taşla birlikte öbür kardeşlerini de kusturması birkaç dize ile anlatılır. Ne var ki bu eylemle krallık elde edilmiş değildir, Kronos kuşağından olan Titan'ları yenmek daha sonraki bir anlatıma bırakılarak, Zeus'un amcalarından iki bölüğü: Kyklop'larla Hekatonkheir'leri, babaları Uranos'un kapattığı yeraltından kurtarır; bu iyiliğine karşılık Kyklop'lar Zeus'a gök gürültüsü, şimşek ve yıldırımı bağışlarlar. Gök ateşi Zeus'a bundan sonra ölümsüzlerle ölümlüleri buyruğu altına alma olanağını sağlar.

Ama bunun öyküsü burada birden kesilir ve araya Prometheus efsanesi girer (Theog. 507 - 616). Belirttiğimiz gibi, hem Theogonia, hem de İşler ve Günler'de ayrıntılarıyla anlatılan bu mythos neden burada yer almakta? Gerçi buraya kadar on iki Titan tanrının ardışım öyküsü verilmiş, soy ağaçları çizilmişti; çiftler şunlardır: Okeanos /Tethys, Koios/Phoibe, Hyperion/Theia, Krios/Eurybie, Kronos/Rheia; yalnız İapetos ile Themis kalıyordu sayılmadık; Themis kendinden sonraki kuşaktan Zeus'la, yani yeğeniyle evleneceğine göre, bir İapetos'un soy ağacını belirtmek kalıyordu. Onun da buraya alınması, Zeus'un doğumuyla krallığı elde etmek için giriştiği eylemlerin arasına sıkıştırılması İapetosoğullarının yazgısında ve serüvenlerinde üçüncü kuşak baştanrının önemli bir rol oynadığındandır. Bu Titan soyunun azgınlığını cezalandırmak Zeus'a düşmüştür her nedense. Titan'lara özgü nitelikler İapetos'tan üreme dört tanrıda da görülür, hepsi "hybris"in, kendine ve gücüne aşırı güvencin

kurbanıdır. İapetos eş olarak Okeanoskızı Klymene'yi seçer - başka bir efsane kolunda bu eş Klymene değil, Asia'dır - onunla Atlas, Menoitios, Prometheus ve Epimetheus'u üretir. Dördünün de başına belâ gelir Zeus elinden. Atlas ile Menoitios'un suçları nedir ki, birinin omuzlarına gökü yükler, öbürünü de yeraltındaki kapkara Erebos'a gönderir? Bildirilmez. Hemen Prometheus'un suçuna geçilir. Mekone'deki kurban töreninde baştanrıyı nasıl aldattığı anlatılmadan, bu İaptosoğlunun zincirlerle bir sütuna vurulduğu, karaciğerini kemirmesi için üstüne bir kartal salındığı bildirilir, ama sonunda da Zeus'un Alkmene'den olan oğlu Herakles'in şanını artırmak amacıyla Prometheus'u bu işkenceden kurtarmasına izin verdiği de eklenir. Ancak sonra, demin sözünü ettiğimiz iki suç eylemi: kurban töreninde Zeus'un bile bile aldatılması ve ateşin çalınması betimlenir, buna da Pandora'nın yaratılıp, yarım akıllı olmaktan ve Prometheus'un sözünü dinlememekten başka suçu olmayan Epimetheus'a armağan edilişi eklenir. Parça şu ibretle biter:

> Böylece kolay değildir hiçbir zaman
> Zeus'un isteğine yan çizmek, karşı komak.
> İapetosoğlu iyiliksever Prometheus bile
> Belâlı öfkesinden kurtulamadı onun,
> Bütün bilgileri kıramadı korkunç zincirlerini.

Krallar soyu ardışımının son bölümünde Titanomakhia denilen Zeus'un Titan'lara karşı savaşı betimlenir. Theogonia'da 617'nci dizeden 735'inci dizeye kadar uzanan bu parça yapıtın ana öyküsünü oluşturur. Ozan burada kuru ad sayımından vaz geçip destansı bir üslûpla savaşı olanca devinimi, ayrıntıları, renkleri ile canlandırmaya çalışır elinden geldiğince. Bölüm Yüzkollu devlerin yeraltından çıkarılmaları ile başlar, Zeus bu azmanları kurtarınca, onlara seslenip – ki bu yöntem destan yöntemidir – yardımlarını ister. Devler yanıt verir ve on yıl sürdüğü önceden bildirilen savaş başlar. Savaşın yeri de şöyle geçer ayak belirtilir: İki taraf iki dağ üstünde karşı karşıya gelmiştir, Titan'lar Othrys'ün, Kronosoğulları Olympos'un doruklarında yer almışlardır. Yüzkollu devlerin devinmesi, bir dağdan bir dağa fırlatılan kayaların gümbürtüsü, savaş naraları doğaya karışıp depremler doğurur. Zeus bir yandan Kyklop'ların armağanı göksel ateşi savurur, yangınlar sarar karaları ve denizleri. Yelleri de işe karıştırmakla ozan evrensel bir kaynaşma izlenimi vermeye uğraşır.

Bütün bu oluşum tutarlı bir zaman sürecine göre değil de, tek tek imgeler biçiminde verilir, savaşın sonucu da birkaç dize ile şöyle betimlenir:

> Ama ön saftaki Kottos, Briareus, Gyes,
> Savaşa doymayan bu yüz kollu devler
> Azdırdılar yeni baştan savaşı:
> Üç yüz taş birden fırladı
> Bu devlerin güçlü kollarından,
> Kapkara saldırılarla ezdiler Titan'ları,
> Yol yol toprağın altına tıktılar onları,
> Vurdular zincire yendiklerini
> Ve gökler ne kadar uzaksa topraktan
> Toprağın o kadar altına gömdüler onları.

Uranos'un dev ve azman oğullarına reva gördüğü cezayı bu kez Zeus Titan'lara uygular: onları Tartaros'a kapatır. Zeus'un istemi böylece gerçekleşmiş olur deniyor ve bölüm kapatılıyor. Oysa biz bundan sonra Zeus'un krallık tahtına nasıl oturduğu, egemenliğini nasıl kurduğu, savaş ortaklarını nasıl ödüllendirdiğinin açıklanmasını beklerdik. Bu sorulara yanıt verilmiyor, yapıtın daha önceki bölümlerde tek tük ayrıntılarla değinilen onur paylarını tanrılar arasında dağıtma konusuna bir daha dönülmüyor. Tartaros sözcüğü ozanı büyülemiş olacak ki Titanomakhia'nın bitiminden hemen sonra yeraltı ülkesinin anlatımına geçiliyor. Ama Hesiodos'un kendi midir bu işe girişen? Theogonia'nın eleştirili metinlerinde 735'inci dizeden sonra gelen parçalar hep birer ayraç arasında gösterilmiştir. Çoğu bilginler bundan sonraki dizeleri "interpolatio" yani sonradan ekleme sayarlar. Öyle midir, değil midir? Buna karar vermek yetki sınırlarımızı aşar, ama yeraltı dünyasının çarpıcı renklerle ve Titan'lar savaşından aşağı kalmayan bir canlılıkla anlatıldığı parçadan (Theog. 736 - 880) sonra yukarda kesilen konuya şu dizelerle dönülmesi gerçekten dikkati çekmektedir:

> Mutlu tanrılar bitirince bu işlerini,
> Şereflerini zorla kurtarınca Titan'lardan
> Uydular Toprak Ana'nın öğütlerine,
> Engin bakışlı Zeus'a baş vurdular,

Ölümsüzlerin başına geçmesini,
Olympos'un kralı olmasını istediler ondan
Ve Zeus geçip başına tanrıların
Yetki paylarını dağıttı her birine.

Bu beş dizeden sonra (Theog. 881 - 885) Zeus'un evlenmeleri kuru dizin biçiminde anlatılarak, yapıt sonradan eklenme olduğu kuşkusunu tam anlamıyla veren bir başka dizin daha gelmekte, burada (Theog. 965 - 1022) kimi tanrıçaların evlilikleri, özellikle ölümlü insanlarla evlenmeleri sayılmaktadır. Yapıt da böylece bitmemiş olarak sona ermektedir.

Sonradan ekleme olsun olmasın, Tartaros'la başlayan yeraltı ülkesinin betimi gerçekten ilginçtir: Hesiodos'a özgü ilgi alanlarını eşine bir daha rastlanmayan bir ustalıkla serer gözümüzün önüne. Antik çağlar boyunca ozan ve yazarların hepsi Hesiodos'un bu betimlerinden esinlenmişler, faydalanmışlardır. Giderek diyebiliriz ki, Theogonia'nın bu yeraltı imgesi Homeros'un Odysseia'da çizdiği Hades tablosundan daha canlı değilse de, hem daha ayrıntılı, daha tamam, hem de daha somut, daha nesneldir bir yerde. Harita gibi izlenip okunabilir. Bu yüzden Vergilius'a da, Dante'ye de ilk kaynak olmuştur kuşkusuz.

Tartaros'un yerinin ve yeryüzünden uzaklığının saptanması ile başlayan bu betimleme (Theog. 772) yeraltı ülkesinin görüntüleri ile sürdürülür; yeraltını konut edinmiş yaratıklar geçirilir göz önünden: Gece ile Gündüz, Ölüm ile Uyku, cehennem köpeği Kerberos, yeraltı ırmağı Styx – yukarda sözü geçen ve önemi orada da belirtilen and tanrıçası – nefis bir anlatımla tanımlanır, yeraltı kapıları ve bu kapıların ötesinde bulunan Khaos'tan kalma azman yaratıklar, ki buralarda Zeus'un yardımcıları Yüzkollu'lara da rastlamaktayız; sonunda da Gaia'nın son doğurduğu oğlu diye tanımlanan Typhon yanardağı simgeleyen bir dev olarak uzun ve tüyler ürpertici bir gerçeklikle tanımlanmakta, Zeus ile Typhon arasında ikinci bir savaş canlandırılmaktadır. Typhon'dan doğma azgın yellerin toprak ve deniz üstündeki etkilerinin betimlenmesi ile biter bu ilginç ve, ne denirse densin, Theogonia'nın biçimine de, havasına da pek uygun olan ara bölüm (Theog. 772 - 880).

Böylelikle yapıtı bölümleri ve ayrımları ile özetlemiş olduk. Özet bize yapıtın kaynaklarını araştırırken çeşitli öğelerin karşılaştırılması, kıyaslanması, eleştirilip yorumlanmasında yararlı olabilecektir.

10. *Kaynaklar*

Hesiodos eski Yunan yazınında kendine özgü bir sestir. Herodotos, tanrılar dünyasını Homeros ile Hesiodos yaratmıştır demekle bir doğruyu dile getirmiş olabilir, ne var ki iki büyük ozanın yarattıkları tanrılar arasında belirgin bir ayrılık da göze çarpmaktadır. Hesiodos'un tanrıları Homeros'unkilere hiç benzemez, başka bir kaynaktan, Yunan olmayan bir kaynaktan geldikleri hemen sezilir ve işin daha düşündürücü yanı, Homeros'un temelini attığı gelenek Yunan yazını boyunca tutunduğu, az çok farkla sürdürülüp geliştirildiği halde, Theogonia'da tanımlanan tanrısal kişi ve olayların kesintiye uğradıkları, kimi geç dönemler dışında Yunan kültüründe benimsenmedikleri gerçeğidir. Homeros'un kaynaklarını pek aramayız, yalnız İlyada ve Odysseia'dan daha önce yazılı kaynak bulunamıyacağını bildiğimizden ötürü değil de, bu iki destanın tutarlı bir evrim süreciyle tek ve belli bir geleneğin çeşitli aşamalarını yansıttığı için araştırmak gereksinmesini duymayız. Daha doğrusu bilginler pek duymamış böyle bir gereksinmeyi. Homeros'un kendi içinde, kendi binbir gizi ile çözümlemeye girişmişler, akıllarına gelmemiş İlyada ve Odysseia'ya konu olan ne tanrı, ne de kahraman kişilerin başka, Yunana yabancı bir uygarlık alanından esinlenebilmiş olabilecekleri. Hata etmiş olduklarına hiç kuşkunuz olmasın. İlyada'nın özellikle Anadolu'nun eski kültürleri, yerel boyları üstüne verdiği değerli bilgilerin gereğince ve zamanında değerlendirilmemiş olması, örneğin İlkçağ bilginlerinin iki destana ekledikleri bunca "scholia" (not ve açıklama) arasında Lykia gibi önemli bir yöreyi yeterince incelememiş olmaları bizim bugün eldeki buluntuları yazın kaynaklarına dayandırmamızı güçleştirmektedir. Yunan deyince Yunanla başlayıp Yunanla bitirmek Batı biliminin bugüne dek kurtulamadığı bir sapkıdır. Homeros üstüne bunca kitap yazılması, Hesiodos'un son zamanlara dek hemen de hiç incelenmemiş oluşu bunun bir sonucu olsa gerek. Hesiodos esin kaynağını doğudan alıyor, gözle görülen bir gerçektir bu, ama kaynakla ürün arasında bağlantıyı kurmak, ya da kaynaklararası bir kıyaslamaya girişmek klâsik filologlar için çetin ve az çekici bir işti, çünkü kendi alanları gibi herkesin malı olmamıştı o bilgiler. Ne demeli, klâsik İlkçağ bilginleri tembel olur, çünkü işledikleri konular açık seçik ve öteden beri geniş, genel bir ilgi toplamaktadır. Bir zamanlar Yunan deyince akan sular dururdu, öyle de olmuş, akan

sular durmuş. Tâ ki Ankara'da 1945 - 46 sularında Dil ve Tarih - Coğrafya Fakültesinin Hititoloji profesörü Dr. Hans Gustav Güterbock ile doçenti Dr. Sedat Alp Türk Tarih Kurumu yayınları arasında "Kumarbi efsanesi" diye küçük bir kitap yayınlamışlar. Prof. Güterbock Hurri kaynaklı bu Hititçe metnin çeviri ve açıklamasını sağlamakla kalmamış, Kumarbi efsanesinin Hesiodos'un Theogonia'sına kaynak olduğunu kanıtlama görevini de yüklenmiş, bunu daha sonraki yayınlarında da sürdürmüştür. Oysa asıl ödev klâsik filologlara düşerdi. Utanarak söyleyeyim ki o zaman pek ilgilenmemiştim, ancak şimdi iki metnin karşılaştırılmasından ne engin ufuklar açıldığını görüyorum.

Bugün aradan bunca yıl geçtikten sonra, üç ana yayına dayanarak[1] Kumarbi efsanesi üstüne bilgilerimizi şöyle özetleyebiliriz.

Kumarbi destanı Hitit krallığının başkenti Hattusas'ta, bugünkü Boğazköy'de bulundu. Hitit çivi yazısı ile yazılmış bu destanın metni Hattusas saray arşivlerinin tabletleri arasında ortaya çıkarıldı. Bilginler bu tabletleri İ. ö. 13'üncü binyıl sonu olarak tarihlendirirler, çünkü saray o tarihten sonra yıkılmıştır. Yazıya dökülen efsane ise Hurri kaynaklıdır. Hurri'ler İ. ö. 16'ncı ve 15'inci binyıllarda Anadolu'nun güney doğusundan kuzey Mezopotamya ve Syria'ya uzanan bölgede yaşamışlar ve Hitit uygarlığı ile yarışan parlak bir uygarlık kurmuşlardı. Hitit kralı Suppiluliumas I. (1375 - 35) bu ulusu alt edip topraklarını ele geçirince, Hititlerin Hurri kültürünün etkisi altında kaldıkları Hititçe metinlerde rastlanan Hurri kaynaklı birçok ad, tapım ve efsanelerden bellidir. Kumarbi destanı diye adlandırdığımız –metinde destan adı belirtilmemiştir– bu metin, kimi yerleri kırık dökük parçalar halinde elimize geçmişse de, okunabilmiş ve bir bütün olarak çağdaş dillere aktarılmıştır. Yukarda saydığımız yayınları, ayrıca Güterbock'un başka dergi ve kitaplarda ingilizce olarak verdiği çevirileri de karşılaştırarak[2] Kumarbi efsanesi üs-

[1] a) M. L. West, Hesiod Theogony, Edited with Prolegomena and Commentary. Oxford, Clarendon Press, 1966.

b) H. G. Güterbock - Sedat Alp, Kumarbi Efsanesi, T. T. K. Yayınlarından VII. Seri, No. 11. Ankara, 1945.

c) Mythologies classiques, Librairie Larousse, Paris 1963. - La mythologie en Sumer, à Babylone et chez les Hittites, par M. Vieyra.

[2] H. G. Güterbock, The Hittite Version of the Hurrian Kumarbi Myths: Oriental Forerunners of Hesiod.

In: American Journal of Archaeology, Vol. LII, No. 1, 1948 - Hittite Mythology, *In:* Mythologies of the Ancient World, edited and with introduction by S. N. Kramer, Anchor Books, New York 1961, s. 141 - 179.

tüne yeterli bir bilgi edinebileceğimiz gibi, Hesiodos'un bu efsaneden ne denli yararlandığını da saptayabiliriz.

Kumarbi

Elimizdeki parça gökteki ve yeraltındaki tanrılara bir seslenişle başlar. Birçok tanrı adları sayılır ve onlara "İşitin" denir. Bu tanrılar arasında sonradan adı geçecek Anu da vardır. Anlatım şöyle başlar: "Bir zaman, geçmiş yıllarda Alalu gökte kral idi. Alalu tahtta oturur ve tanrıların birincisi olan Anu onun önünde dururdu. Onun ayaklarına kapanır ve maşrabaları içmek için eline verirdi." Alalu'nun krallığı dokuz yıl sürer, dokuzuncu yılda Anu'nun ona karşı savaş açtığı, onu yendiği ve önünde kaçan Alalu'yu karanlık toprağa sürüp tahtına oturduğu söylenir. Bu kez Anu nasıl Alalu'ya kulluk ettiyse, Kumarbi de Anu'ya kulluk eder: "Anu tahtına oturur ve güçlü Kumarbi ona içecek verirdi. Onun ayaklarına kapanır ve maşrabaları içmek için eline verirdi." deniyor. Anu'nun krallığı da dokuz yıl sürer ve Kumarbi de ona karşı savaş açar. Şöyle denir: "Anu artık dayanamadı Kumarbi'nin gözlerine. Anu, Kumarbi'nin elinden kendini sıyırdı ve kaçtı. Anu, kuş gibi uçtu. Arkasından Kumarbi saldırdı ve onu, Anu'yu ayaklarından yakaladı, ve onu gökten aşağıya çekti." Bundan sonra efsanenin asıl can alıcı olayı anlatılır: "O (yani Kumarbi) onun (yani Anu'nun) "diz"ini ısırdı; ve onun (Anu'nun) erkekliği (Kumarbi'nin) içine döküldü. "Kumarbi Anu'nun erkekliğini içine aldığına sevinir ve güler, ama Anu geri döner ve Kumarbi'ye şöyle seslenir: "İçini düşünerek seviniyorsun, çünkü benim erkekliğimi yuttun. İçinde olana sevinme. İçine ağır bir yük koydum." Bu yükün ne olduğu açıklanır: Kumarbi Hava - tanrıya gebe kalmıştır, ondan başka Aranzah (Dicle) ve Taşmişu'ya da gebe bırakılmıştır. Bu üç korkunç tanrının tohumlarının içine döküldüğünü öğrenince, Kumarbi büyük bir telâşa kapılır, yuttuğunu tükürmeğe çalışır. Tükürdüğünün Kanzura dağının üstüne düştüğü söylenir. Ama tükürdüğü nedir, tüküremediği nedir? Metin bunu bildirmez ve elimizdeki fragment Kumarbi'nin öfke içinde Nippur'a gitmesiyle son bulur.

Bundan sonrası kırıktır, okunamıyor. Ne anlatıldığını toplamaya çalışalım: Hava - tanrı, Kumarbi'nin içinde kalmış olacak, Hava - tanrının adı söylenmiyor, bir ideogram'la, yani çivi yazısında bir ad belirtisi ile gösteriliyor. Güterbock bu ideogram'a Hurri Hava - tanrısı Teşub'un adı verilebilir kanısındadır (Mythologies of the Ancient

World. s. 158). Bundan sonra Anu ile Hava - tanrı arasında bir konuşma geçer. Anu ona Kumarbi'nin neresinden çıkması gerektiğini öğütler. Kumarbi de akıl, us tanrı diye bilinen Ea'ya gider. Ea'dan içindeki Hava - tanrıdan kurtulmak için bir öğüt mü, bir büyü mü ne ister. Ağız, dişler ve yakınmalardan söz edilir. Sonunda bir büyü ile Hava - tanrının doğumu sağlanır olsa gerek. Derken Hava - tanrı Anu'ya baş vurur: Kumarbi'nin ölümünü planlarlar. Savaş hazırlıklarına tanık oluruz: bir savaş tanrının adı geçer ve Şeri diye Teşub'un kutsal boğalarından birinin. Burada yer alması gereken savaş metinde yitiktir. Bundan sonraki metin içeriği varsayımlara dayanmaktadır. İki çocuktan söz edilir, bunlar metinde adı geçen tanrı Taşmişu ile ırmak Dicle mi, yoksa Anu ile Toprağın ürettikleri başka tanrılar mı? Bu doğum Larousse'daki çeviride şöyle yorumlanır ve sahneye Ea, akıl tanrı girer: "Ea, akıl kralı saymaya koyuldu: birinci ay, ikinci ay, üçüncü ay geçti, dördüncü ay, beşinci ay, altıncı ay geçti. Yedinci ay, sekizinci ay, dokuzuncu ay geçti. Onuncu ay geldi. Onuncu ayda Yer inlemeye başladı. Yer inleyince dünyaya iki çocuk getirdi." Bir ulak gidip haberi Ea'ya bildirir. Bunlar Taşmişu ile Dicle olsa gerek deniyor. Sonunda Hava - tanrı bu savaşı kazanır, böylece gök krallığını ele geçirir.

Bu metinle Theogonia arasındaki benzerlikler açıkça görülür. Bunları özetleyip sıralamakta kuşkusuz fayda vardır. Kumarbi efsanesine "gökteki krallığı ele geçirme mythos'u" diye bir ad verildiğine rastladım. Elimize geçeni kadarıyla bu efsanenin özünü yansıtmaktadır bu ad. Gök krallarının ardışımında şöyle bir sıra izlenmektedir: Alalu - Anu - Kumarbi - Hava tanrı. Bu sıra aşağıdan başlamak üzere Zeus - Kronos - Uranos üçlüsüne uygun düşer, şu farkla ki Alalu'nun Theogonia'da karşılığı yoktur. İlerde değineceğimiz bir geç İlkçağ yazarı, Byblos'lu Philon (İ. s. 2'nci yy.) Finike geleneğinde dört kuşak saptamakta, Yunan mythos'unda bu kuşaklara ancak ikincisinden başlandığını vurgulamaktadır. Ne olursa olsun, doğulu kaynaklarla Hesiodos'un eseri arasındaki benzerlikler çok ve çeşitlidir. İlkin bir ardışım efsanesi ile karşı karşıyayız, konu krallık kavgasıdır. Theogonia'da bu kavganın tek bir soyun kuşakları arasında sürdürüldüğü görülür: Uranos Kronos'un babası, Kronos da Zeus'un babasıdır. Baba oğul arasındaki çatışmaya geçilmeden, her babanın kendi oğlunu – ya da çocuklarını – nasıl ürettiği, sonra da yerine geçmesini önlemek için nasıl yok etmeğe çalıştığı, oğlun da ne gibi çare-

lere baş vurarak babasını alt ettiği ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Kumarbi efsanesinde soy ilişkileri belirlenmiş değildir: Alalu Anu'nun babası mı, Anu Kumarbi'nin babası mı değil mi, söylenmiyor, yalnız Kumarbi'den sonra, onu alt edecek Hava - tanrı bir dereceye kadar Kumarbi'nin oğlu sayılır, çünkü Kumarbi Anu'nun erkekliğini kendi bedeninin içine almakta ve doğal - insansal bir doğum süreciyle olmasa da, kendi gövdesinden çıkarmaktadır. Yunan efsanesinde soy ilişkileri tam anlamıyla insancadır, biçimleri bile daha imgelenmeyen, doğa öğelerinden ayıramıyacağımız bu tanrısal varlıklar tıpkı insan gibi davranırlar. West (bkz. not 1. a) "family planning" yani aile planlamasından söz ediyor bunlar için. Gerçekten de bu çağdaş yöntemi uyguluyor gibidirler: baba çocuk istemiyor, ana yavrularını korumak için çırpınıyor, çocuklar ise baba baskısından kurtulmaya çalışıyorlar. Aile planlaması kadar Freud'un öğretilerini de anımsatabilir bize Theogonia'da betimlenen süreç, ama bu tür çağrışımlara sapmadan da birçok kıyaslama noktaları bulabiliriz iki efsane arasında.

Her ikisinde de ana konum üretme gücünün ve genellikle o gücü simgeleyen erkeklik uzvunun kesilmesi ya da koparılmasıdır. Ne var ki ek tema olarak bunu izleyen atmık ve atmıktan doğma varlıklar motifi iki efsanede de yer almakla birlikte, çok değişik biçimlerde işlenmiştir. Uranos'un hayalarını Toprak Ana'nın yaptığı bir çelik tırpanla oğlu Kronos keser. Kesilen erkeklikten iki türlü sıvı akar: kan ve atmık. Kanın toprağa, atmığın ise denize aktığını vurgular ozan. Kan ve atmık tohum işlevini görür ve toprak ile deniz bunlardan doğrudan doğruya döllenmiş olurlar, şu farkla ki toprak kan tohumunu uzun süre korur, deniz ise atmıktan doğma Aphrodite'yi hemen gün ışığına salar. Denize yayılan atmığı dalga köpüklerine benzeterek aşk tanrıçasının doğumunu şair şiir havasına bürüyerek anlatır. Bu anlatımı herhalde efsanenin kaynağına değil de Hesiodos'a borçluyuz. Yunan ozanı kendi geleneklerine yabancı düşen bu efsane motifini ancak bu yoldan benimsemiş ve okuyucusuna benimsetmiş olabilir. Öyküsünün inanırlığını daha da pekiştirmek için, Aphrodite'nin adı üstüne bir "aitia" uydurduğu da gözümüzden kaçmamaktadır. Tanrıçanın adı "köpükten doğma" anlamına gelir, o halde anlattığım efsane doğrudur demek ister okuyucusuna. Erkekliğin koparılması konumu Theogonia'da Uranos efsanesine sınırlı kalır, bir daha ele alınmaz. Kumarbi'de ana konum ile birleştirilen erkekliği yutma, gövdeye indirme motifine gelince, bunun Kronos efsanesinde gene

çok değişik bir biçimde, işlendiğini görüyoruz. İkinci kuşağın kral-tanrısı babasını iğdiş ettikten sonra, kendisinin de aynı yazgıya uğrayacağından korkar, bunun için yutar ürettiği tüm dölleri. Mythos'un içerdiği anlam şudur: tohumdan doğacak varlık tohumun gücünü taşır, o gücü yok etmek ancak onu içinde bulunduğu çevreden ayırmakla, örneğin erkekliği ait olduğu kimseden kesip koparmakla gerçekleşemez, netekim Kronos Uranos'u iğdiş etmiştir ama kanından ve atmığından döller üremesine engel olamamıştır. Kronos sanki bu gerçeği anlamıştır, iyisi mi kendinden doğma varlıkları kendi içine almakta hızlı davranır: çocuklarını doğar doğmaz yutar. Hitit efsanesi ile Yunan efsanesindeki benzerlik burada en yüksek doruğuna varmaktadır. Hemen şunu da belirtelim ki, erkekliği kesmek, erkeği iğdiş etmek teması Yunan mitolojisinde pek yer etmemişse de – bu motife bildiğim kadarınca yalnız Kybele - Attis mythosunda rastlanır, Kybele ise Anadolu'ya özgü bir tanrıça olup, öyküleri Yunan mythos'una girmemiştir – tohumu bir güç öğesi olarak yutma motifi epey tutunmuş, gelişmiş ve örneğin bir insanın başka bir insandan öc almak amacıyla çocuğunu kesip kendisine yedirmesi konulu efsanelerde sürdürülegelmiştir. Bu konuda Tantalos - Pelops, Atreus - Thyestes ve Medeia efsanelerini anımsayabiliriz. Burada dölünü yeme temasının ilkelliği çeşitli kanıtlar, öykü eklentileri ve bezekleri ile örtbas edilmek istenmişse de, kökenindeki derin anlam gene de sırıtmaktadır.

Bu simgesel anlam Kumarbi efsanesinde bütün açıklığıyla ortadadır: önce birinci kral Alalu'nun, sonra ikinci kral Anu'nun gökte kaç yıl krallık ettikleri kesinlikle belirtilir: herbiri dokuz yıl tahtta oturmakta ve o yıllar sürece önce Anu Alalu'ya, sonra Kumarbi Anu'a kulluk ederler. Ne var, ki Anu Alalu'ya savaş açıp onu devirdiği gibi, Kumarbi de dokuzuncu yılda Anu'nun tahtına göz diker. Bu savaş açmanın nedeni belli değildir. Theogonia'da bunca özenle vurgulanan nedenlilik ilişkilerine Hitit destanında hiç önem verilmez. Olgular kuru bir günlük üslûbuyla yalnızca sayılıp sıralanır. Ancak Anu ile Kumarbi arasında savaş başlayınca işler çatallaşır, bir dram havasına girilir. Anu'nun Kumarbi'nin gözlerine dayanamayıp –bu ne demekse– göğe uçar, o anda Kumarbi saldırır, Anu'yu ayaklarından yakalar, gökten yere çeker ve metindeki deyimle "dizini" ısırır. Bu edimle Anu'nun erkekliği Kumarbi'nin içine dökülür. Kumarbi yuttuğuna sevinmek üzereyken, Anu geri dönüp düşmanına korkunç açıklama-

larda bulunur: Hava - tanrıya gebe kalmıştır; üç ağır yük vardır içinde, biri Hava - tanrı, öbürü Aranzah (Dicle ırmağı) üçüncüsü de Taşmişu. Hava - tanrının ilerde Kumarbi'yi alt edeceğini hemen anlıyoruz, ama Aranzah ile Taşmişu niçin ürkütüyorlar Kumarbi'yi bu kadar? Belli olmuyor, her neyse Anu bu sözleri söyleyip göğe uçtuktan sonra, Kumarbi'yi yaptığına bin pişman görüyoruz. Bir sürü çareye baş vurup yuttuğunu kusmaya uğraşıyor, bir şeyler de tükürüyor olmalı, sonunda da tıpkı Kronos gibi çıkarıyor içindekini; ama metin buralarda çok bozuk, neler olup bittiğini pek kestiremiyoruz, bir anladığımız Hava - tanrının doğduğu ve Kumarbi'ye karşı savaş açıp onu yendiği, dördüncü kuşaktan kral - tanrı olarak gök tahtına kurulduğudur.

Anu burada tıpkı Uranos ile Gaia gibi falcılık yapmakta, geleceği bildirmekten de ayrıca kıvanç duymaktadır, çünkü gelecekte kendi öcünün alınacağını bilir. Kumarbi'nin birdenbire büyük bir hayal kırıklığına uğraması ancak şöyle açıklanabilir: Anu'nun erkekliğini yutmakla yalnız gücüne ve krallık yetisine sahip çıkacağını sanmıştı, kendi üstesinden gelecek bir ya da üç varlığa gebe kaldığını öğrenince, öfkelenir, üzülür, yazgısını tersine çevirmeye uğraşır ama başaramaz.

Kumarbi ile Kronos efsanelerinde birbirlerine hemen tıpatıp denk düşen bu yutma - kusma motifinin izlerine Hesiodos'ta sözü geçen başka efsanelerde de rastlamaktayız. Babasından daha güçlü bir çocuk doğuracağını bildiği Metis'i Zeus bir iki demeyip yutar, kafasından da us ve akıl tanrıçası Athena'yı tam silâhlı olarak çıkartır. Uranos - Kronos mythos'ları Yunanistan'da Hesiodos'tan sonra ne kadar tutundu, işlendi, sürdürüldü, pek bilmeyiz, çünkü elimizde belge yoktur, ama Athena'nın doğuş biçimi epey benimsenmiş olacak ki heykel de konuyu işlemiş ve Atina'nın kent koruyucusu tanrıçayı bu biçimde yontmaktan geri kalmamıştır.

Hitit destanında boyuna savaştan söz edilmektedir: besbelli ki gök krallığını elde etmek için ardışım ancak savaş sonucunda gerçekleşmekte, Anu'nun Alalu'ya, Kumarbi'nin de Anu'ya savaş açtıkları söylenmektedir. Ama birinci savaşın açılması ile bitmesi bir olur, Alu hemen yenilip kaçar ve yeni kral Anu yer altına sürer onu. Kumarbi Anu'ya karşı savaş açınca, Anu da uzun zaman dayanamaz, kaçar, ama bu kez göğe uçmaya yeltenirken, düşmanı onu yakalar ve dizini ısırmakla –diz sözcüğünden burada erkeklik uzvu anlaşılır

herhalde– atmığını içine alır. Buraya dek savaş diye bir olgu canlandırılmış değildir, daha sonra metnin çok bozuk olduğu yerlerde Hava - tanrının Kumarbi'yi alt etmek için bir takım savaş hazırlıkları yaptığı, kutsal boğaları bu işe koştuğu sanılabilir. Gene de bu metinde bizim anladığımız biçimiyle savaş betimlenmiş değildir. Savaş Hitit destanında soyut bir kavram olarak kalmaktadır. Bir kralı tahtından atmak için bir girişimde, bir çatışmada bulunulur, savaş denince bu anlaşılıyor herhalde. Kaldı ki kral devirmeye kalkışan iki kuşak tanrının da önce o krala davranışlarıyla kul köle olarak betimlendiği görülür: Anu da, Kumarbi de tahtlarına göz diktikleri Alalu'nun ve Anu'nun daha önce "ayaklarına kapanır ve maşrabaları içmek için ellerine verirlerdi" deniyor. Bu böyle olunca iki düşman arasında savaş değil de, daha çok kölenin efendisine karşı ayaklanması söz konusu olabilir bizim anlayışımıza göre. Her ne hal ise, somutlaşmasa bile çatışma bir süreç olarak ortada vardır. Hesiodos'un tasarladığı tanrı krallığı düzeninde bu süreci benimseyerek, ilke edindiği bellidir. Nedenleri ve tüm ayrıntılarıyla betimlemeye giriştiği savaşı eserinin ana konumu yapmıştır Yunan ozanı. Titanomakhia Theogonia'nın orta direğidir, eserin var oluşu, destan oluşu onsuz düşünülemez. Şimdi bir sorun, çözümlemeyi hiç umamıyacağımız bir sorun çıkmaktadır karşımıza: Hesiodos bir örneğini Kumarbi destanında gördüğümüz doğulu yazın kaynaklarından nasıl ve ne kadar esinlenmiştir? Bilgi ve belgelerimizin bugünkü durumunda doğrudan ya da dolaylı bir ilinti kurmak olanağı bulunmadığına göre, en doğru ve en sağlıklı inceleme yöntemi iki metni karşılaştırmaktan ileri gidemez. Bunu da yapınca, Kumarbi'nin Theogonia'nın ana efsanesine örnek olduğu apaçık ortaya çıkar. Giderek iskeletidir denebilir, öyle bir taslağı ki oluşum süreci ilke diye benimsenerek üstüne alabildiğine işlenmiştir. Böyle bir oluşuma Yunanın başka hiçbir efsanesinde rastlanmadığına göre savımız da kanıtlanmış olur. Kumarbi efsanesi Hesiodos'a ne yoldan varmış olursa olsun, onu Theogonia'nın kaleme alınmasında esinlemiş, derinden etkilemiştir. Bu olguyu iyice saptamak kaynakların ulaşım araştırmalarına da yararlı olur. Bir elli yıl öncesine değin Hitit metinleri biliniyor muydu, bilinmiyordu, ola ki elli yıla kalmaz Hitit ile Yunanın yapıtları arasındaki ilintiler kesinlikle saptanabilir, açıkça ortaya serilir. Neden olmasın?

Ullikummi

Ama bugün bile Kumarbi'den başka kaynaklar var elimizde. Biri, Kumarbi'nin devamı sayılan Ullikummi'dir. İngilizce "The Song of Ullikummi", fransızca "Le chant d'Ullikummi" diye adlandırılan bu destan-ezgi diyemeyiz biz-çok uzundur. Kumarbi destanının ikinci yapıtı olmakla birlikte, aslında ondan bağımsızdır, ama gökteki krallık teması ile ilintili sayılabilir. Konu şudur: Kumarbi krallığı ele geçirmiş olan Hava-tanrı Teşub'u devirip yerine taştan bir azman olan Ullikummi'yi getirmeye uğraşır, yani Kumarbi'nin Hava-tanrıya kaptırdığı krallığı geri almak için girişimi diye özetlenebilir bütün yapıt. Ayrıntılarına girmeden, hemen diyebiliriz ki Theogonia'da kıyaslamada Ullikummi bir yerde Titanomakhia'nın karşılığı sayılabilir.

Yapıtın birinci tabletinde Kumarbi'nin söz konusu edileceği belirtilir. Kumarbi bir şeyler düşünmektedir: "Kumarbi düşünceler geçirdi aklından, boncuk taneleri gibi dizdi onları. "Bunun üzerine ayağa kalkar, eline değneğini alır, ayaklarına hızlı yelleri takar ve kenti olan Urkiş'ten yola çıkarak, Serin Batak diye bir yere varır. Orada çok beklenmedik, bizi oldukça şaşırtan bir olay olur: "Serin Batak'ta koca bir kaya yatar, kaya üç fersah boyundadır, eni de bir buçuk fersahtır." Kumarbi'nin düşüncesi atıldı ileriye, yattı kaya ile, akıttı erkekliğini içine, beş kez aldı onu, ve on kez aldı onu gene... Bundan sonra epey uzun bir boşluk görülür metinde. Kumarbi'nin kenti olan Urkiş kuzey Mezopotamya'dadır, Hurri'lerin merkezidir. Bir boşluktan sonra Kumarbi'nin Deniz'den bir çağrı aldığını okuyoruz. Önce veziri Mukişanu, sonra elçisi İmpaluri aracılığıyla Deniz ile konuşur, çağrıya uyarak Deniz'in evine gider, şölende yer içer. Bu kez vezirini Sular'a gönderir. Sular Deniz'den ayrı olsa gerek. Kumarbi'nin Deniz'le ilişkilerinin nedenini bilginler şöyle açımlamak eğilimini gösteriyorlar: Kumarbi'nin Kaya'dan olan çocuğu doğacaktır, Deniz'le olan karşılaşmada doğacak olan yaratığın denizde büyümesi kararlaştırılır belki. Bundan sonraki fragment çok kırık döküktür, ama burada Kumarbi'nin çocuğunun doğumu anlatılmaktadır herhalde. Çocuk doğduktan sonra şöyle deniyor: "Kadınlar yardım ettiler doğmasına, Gulşeş ile Mah tanrıçalar aldılar çocuğu, verdiler onu Kumarbi'nin dizlerine. Kumarbi oğluna sevindi, bağrına bastı, başladı okşamaya, uğurlu bir ad vereceğim dedi." Sonra düşünür:

"Ne ad takayım bu çocuğa, bir ok gibi gövdeden fışkıran bu çocuğa? Varsın Ullikummi olsun adı! Varsın gitsin göğe dek ve alsın krallığı. Yok etsin Kummiya'yı, görkemli kenti, alt etsin Hava - tanrıyı." Bu sözlerden sonra Kumarbi kendi kendine konuşmaya başlar, oğlunu kime emanet edeceğini ve asıl Güneş - tanrı ile Ay - tanrıdan nasıl saklayacağını kurar: "Sakın Güneş - tanrı ile Ay - tanrı görmesinler onu! Hava - tanrı, Kummiya'nın güçlü kralı görmesin ve öldürmesin onu sakın! İştar, Ninive'nin kraliçesi görmesin onu ve kırmasın bir kamış gibi. Kumarbi bundan sonra İmpaluri'yi çağırır ve o da yelleri sandal gibi ayağına geçirdikten sonra Kumarbi onu İrşirra tanrılara gönderir, herhalde İrşirra'ları, çocuğunu onlara emanet etmek için seçmektedir.

Yukarda doğuma yardım eden kadınlar ebe tanrıçalar olsa gerek. Bunların Gulşeş ile Mah diye adları Hititçedir; Güterbock'a göre Hurrice adları Hudenna ve Hudellura'dır. Kendisi çeviride bu tanrıçaları "Fate godesses" (kader tanrıçaları) ve "Mother godesses" (Ana tanrıçalar) diye tanımlamaktadır (Mythologies of the Ancient World, s. 165). Doğan çocuk Kumarbi'nin dizlerine verilir, tanrı tıpkı bir insan gibi baba olduğuna sevinir ve çocuğuna bir ad koymaya girişir. Bir ara düşünür, sonra koyduğu Ullikummi adının ard anlamlı olduğu anlaşılır. Çocuk Hava - tanrının yok edilmesi amacıyla üretilmiştir, Kummiya ise Hava - tanrının kutsal kentidir. Ulli - kummi acaba Kummiya'yı yok edecek anlamına mı gelir? Kumarbi'nin dile getirdiği dilekler bu olumsuz yoldadır çünkü. – Burada bir özellik dikkatimizi çekmektedir: Kumarbi kendi kendisiyle konuşmaktadır; destan üslûbunun ikili konuşmaları anlatım boyunca vardır, ama iki kez Kumarbi'nin içinden geçen düşünceleri kendi kendine dile getirdiği vurgulanmakta, tıpkı Homeros destanlarında – özellikle en dramatik sahnelerde – olduğu gibi burada da "iç tartışma" (monologue intérieur) denilen anlatı biçimine rastlamaktayız. Kumarbi için çok önemli bir andır bu: oğlunun doğumu, adının gerçekleştireceği göreve göre takılması ve başına belâ gelmesin diye korunması. Kumarbi'nin bir kaygısı çocuğunun bazı tanrılara görünmesidir. Elimizdeki parçadan Ullikummi'nin nerde doğduğunu anlamayız, ama önceki fragmentlerden biliyoruz ki çocuğun denizde ya da sularda doğması için tedbir alınmıştır. Bu kez Ullikummi'yi emanet alacak ve kara toprağa götürecek biri aranmaktadır. Çağrı elçi İmpaluri aracılığıyla İrşirra tanrılara ulaştırılıyor. İrşirra tanrıların bir çeşit kader tanrı-

çaları ya da yardımcı periler olduğu metnin kendisinden ve daha sonraki parçada Enlil'in onları tanımlamasından anlaşılıyor. İrşirra'ların çocuğu Kumarbi'nin kucağından alıp "bir giysi gibi göğüslerine bastıkları" söyleniyor. Çocuk kundaktadır besbelli. Bu imge bana Xanthos'ta Harpya'lar Anıtındaki kabartmayı anımsatıyor. Orada da Harpya'lar ölü ruhları kundakta birer bebek gibi göğüslerine basmış olarak yeraltına taşır gösterilirler. İrşirra denilen tanrıçalar bir çeşit Harpya olmasın? Dikkat edilirse, tıpkı Homeros destanlarında olduğu gibi, haber göndermek için bir ulak kullanılmakta ve tanrıların özel ulağı Hermes gibi İmpaluri de ayağına yellerden sandallar bağlamaktadır. Hermes'in sandallarındaki kanatlar da herhalde yeli simgeler, tanrı da Olympos'tan yeryüzüne ya da başka yerlere uçar gösterilir (Bkz. Odysseia, V, 43 vd.). - Ullikummi'nin Hava - tanrıdan saklanması doğaldır, Güneş - tanrı ile Ay - tanrıya görünmemesine çalışması, her şeyi gören bu tanrıların gidip de Hava - tanrıya haber vermelerini önlemek içindir. Netekim sonunda Kumarbi'nin korktuğu olur. Taşmişu, Teşub'un kardeşidir, Hava - tanrı da Teşub'un başka bir adı olduğuna göre, burada sözü geçen bütün tanrılar gök tanrıları ve birbirleriyle akrabadır; daha sonra da adı geçecek olan Hepat Teşub'un eşi, İştar ise kız kardeşidir. Bâbil - Akad pantheon'unun birçok önemli tanrıları kaynağı Hurri olan bu Hitit destanında işlev görmektedir demek.

Ama biz metni özetlemeye devam edelim: İrşirra'lar çocuğu alıp Enlil'e götürürler: "Aldılar onu ve koydular Enelil'in dizleri üstüne. Tanrı gözlerini kaldırdı ve gördü ki bir çocuk duruyor tanrısal varlığı önünde. Gövdesi diorit taşındandı." Enlil sorar: "Kim bu? Kader tanrıçaları mı yetiştirdi bunu gerçekten? O mu görecek büyük tanrıların yaman savaşlarını? Bu belâyı salan Kumarbi'den başkası değil. Hava - tanrıyı yetiştirdiği gibi, şimdi de bu taşı yetiştiriyor ona hasım diye." İrşirra'lar bu kez taşı Upelluri'nin sağ omuzuna yerleştirirler ve Kumarbi'nin öngördüğü olur: "Taş büyüdü, güçlü sular büyüttü onu: Bir günde bir arış boy attı, bir ayda bir dönüm boy attı. On beşinci gün geldi, taş büyümüştü. Denizin üstünde duruyordu, dizleri ok gibi, duruyordu taş suların üstünde direk gibi, deniz belini sarıyordu peştemal gibi. Bir kule gibi yükseliyordu taş, gök tapınaklarına ve kunturra'lara erişiyordu. "Derken Güneş - tanrı bu azmanı görür, şaşar ve hemen Hava - tanrıya haber vermeğe gider. Olacakları sezer gibidir: "Yaman bir çatışma olacak, yaman bir savaş, göklerin altını

üstüne getirecek, toprakları aç susuz bırakacak." metinde bunun üzerine Teşub Güneş - tanrıyı oturup yemek yemeğe çağırır, Güneş - tanrı nazlanır her nedense, sonra yiyip içtikten sonra göğe döner. İki kardeş Teşub ve Taşmişu denizdeki azmanı gidip görmeye karar verirler. Kız kardeşleri İştar da katılır onlara, üçü birden Hazzi dağına çıkarlar. Hazzi kuzey Syria'da bir dağdır. Klâsik coğrafyada adı Mons Cassius diye geçermiş.

Gördükleri manzara korkunçtur. Hava - tanrı göz yaşları dökerek şöyle seslenir: "Bundan böyle kim dayanacak bunun zorbalığına, bundan böyle kim açacak buna savaşı, kim dayanacak bunun dehşetine?" İştar da eline galgaturi denen bir çalgıyı alıp yakınmaya koyulur. Sonra da savaş hazırlıklarına başlar tanrılar. Burada metinler epey bozuktur, öyle ki Titanomakhia ile karşılaştırabileceğimiz bu savaş sahnesi üstüne pek az bilgi edinebiliyoruz. Kutsal boğaların, savaş arabalarının getirildiği söylenir, ama savaşın kendisi canlandırılmadan, Hava - tanrının yenilgiye uğradığı anlaşılır. Ullikummi boy atmağa devam etmektedir: "Gökleri ve toprağı titretti, (bir kule gibi) büyüdü ve kunturra'ya vardı. Diorit taşının yüksekliği dokuz bin fersahtı, dokuz bin fersaha varıyordu boyu, Kummiya kentinin önünde yükseliyordu..." Sonra ne olursa olur, ama neticede Ullikummi'nin yenildiği anlaşılır. Hava - tanrının yenilgisi diye tanımlanacak bir parçadan sonra "Tanrıların Toplantısı" diyebileceğimiz bir sahneden kırık dökük bölümlerle karşılaşırız. Ea ile Enlil tanrıların adları geçer ve işin bizce daha ilginç yönü, insanlığı yok etmek diye bir konu çıkar ortaya. Şu sözleri söyleyen Ea mıdır: "Niçin yok edecek mişiniz (insanlığı?). İnsanlar kurban kesmiyorlar mı tanrılara? İnsanları yok ederseniz, kimse kalmaz tanrılara adak adayacak, hiç kimse kurban ekmeği sunmaz onlara ve de saçmaz sunuları!" Bu kez Upelluri de işe karışır ve anlaşılır ki omuzundaki yükü atmış, Ullikummi'nin gücünü kırmıştır. Azmana karşı yeniden savaşa çağırır tanrıları, onlar da yüreklenirler, savaşa katılırlar ve savaş Ullikummi'nin yenilgisi ile biter. "Ea Taşmişu'ya yeniden seslendi: "Önce onu, diorit taşını yendim. Gidin ve onunla savaşın yeniden: ok gibi durmasın artık." Taşmişu da sevinir, hep birden saldırırlar, Ullikummi son bir kez meydan okur: "Göklerde krallığı ele geçireceğim, yok edeceğim Kummiya'yı Kunturra'yı alacağım, kovacağım tanrıları göklerden..." Ama istemini yürürlüğe koyamadan elimizdeki metin

sona erer. Ullikummi herhalde yenilmiştir ve onunla birlikte Kumarbi'nin gök tanrılarına karşı kurduğu plan suya düşmüştür.

Bu metni özüyle, tümüyle anlamak kolay değildir bizim için. Kırık parçalardan meydana geldiği, öykünün en can alıcı yerlerinde boşluklar bulunduğu bir yana, tamam olarak yazıya dökülmüş bölümlerinde bile kesin anlama varmak güçtür. Çünkü biçiminde de bir sorunla karşılaşırız: metin düzyazı ile yazılmıştır, oysa içeriği de üslûbu da şiirdir. Güterbock bu çelişkiyi vurgulamakla birlikte[1], sunduğu çeviride[2] metni dize dize ayırmaktadır. Gerçekten de edinilen izlenim Ullikummi destanının başı ve sonu olan bir bütün meydana getirdiğidir. Kurgusu üç ana bölüme göre ayrılabilir: birincisi Ullikummi'nin üretilmesi ve doğumu, ikincisi doğduktan sonra başkalarının gözünde canlanması, özel nitelikleriyle betimlenmesi ve bu duruma karşı uyanan tepkiler, üçüncüsü Ullikummi ile öbür tanrılar arasındaki savaş ve bu savaşın sonuçları. Batılı yazın mantığına göre ayırmaya çalıştığımız bu üç ana bölüm ne boyutta, ne içerikte birbirine denk düşüyor, bunun nedeni ise yalnız metin bozukluğu olmasa gerek. Ama biz, metni bir dereceye kadar kavramak istiyorsak, incelememizi böyle bir plana göre yürütmek zorundayız.

Ullikummi'nin asıl konumu Kumarbi'nin Hava - tanrıdan öç almasıdır. Bilindiği gibi, Hava - tanrıyı Kumarbi doğal bir yöntemle değilse de, kendi üretmiş ve tahtını bu oğluna kaptırmıştır. Bu kez "kötü bir varlık" yaratarak Hava - tanrıya karşı bir hasım meydana getirmeyi kurar. Kumarbi bu planı önce tasarlar, sonra eyleme geçip bir kaya ile birleşir. Kayanın yeri ve nitelikleri ayrıntılarıyla belirtildiği gibi, birleşmenin kaç kez yinelendiği de bildirilir. Metin burada kesilir, ama Kumarbi erkekliğini kayanın içine akıttığına göre, kayanın gebe kaldığı ve bir döl vereceği belli edilmektedir. Tıpkı Kumarbi efsanesinde olduğu gibi, burada da doğadışı bir olguyla karşılaşıyoruz destanın ta başında. Hesiodos destanı ile kıyaslamada Theogonia'da olağanüstü varlıkların söz konusu olduğuna dikkati çekeriz: yüz kollu, elli başlı devler, tepegözler ve daha başka birçok yaratıklar doğada rastlanmayan azmanlardır, ne var ki doğadışı üretim konusunda tek bir yönteme yer verildiği –parthenogenesis, tek başına üretme– bunun da ancak yaratılışın ta başında Khaos, ya da

[1] *In:* American Journal of Archaeology, s. 133 vd.
[2] *In:* Mythologies of the Ancient World, s. 164 vd.

Nyx gibi ilksel öğeler söz konusu olunca uygulandığı görülür. Ullikummi'de kaya ile yatma edimi ancak üretilecek varlığın doğadışı olması istemiyle açımlanabilir. Hava - tanrıyı alt edebilecek varlık eşi görülmedik bir azman - canavar olmalı, doğurucusu da bu amaca göre seçilmeli; netekim durmadan büyüyen diorit taşından Ullikummi anasına özgü nitelikleri daha da abartılmış olarak taşımaktadır.

Doğum öncelerini anlatan bölümler çok eksiktir. Doğumun kendisi de şaşırtıcı: bir gece yarısı atmosferinde taş ya da kaya birdenbire bir çocuk ortaya çıkartmaktadır, dişi tanrıçalar bu doğuma yardımcı olmakta, gün ışığına çıkan çocuk ise tıpkı bir insan bebeği gibi babasının kucağına verilmekte. Kumarbi sevinir, oğlunu sever, okşar, ona ne ad takacağını düşünmeye koyulur. Aile saadeti içinde yüzüyor gibiyiz. Kumarbi'nin oğluna ad koyarken dile getirdiği dilekler epey olumsuz da görünse, kucakta pişpiş edilen bu kundaktaki bebekten ilerde yeri göğü titretecek korkunç bir taş direk yetişeceğine olasılık veremeyiz. Bu böyle süregider: Kumarbi oğlunu emanet edecek birini arar –anasız bir çocuğa dadı arıyor gibidir– onu saklıca Kara Toprağa götürmek söz konusudur, Güneş, Ay ya da İştar tanrıçalarının çocuğu görmemeleri gerekir. Bir kamış gibi kırmamaları için. Bu kamış sözcüğünden fazla bir anlam çıkaramayız, ama bundan sonraki olgular da hep insan/tanrı çerçeveleri içinde kalır. Kumarbi'nin ulağı İmpaluri İrşirra tanrılar kimse, onları çağırır; bunların kolları, göğüsleri vardır, bebeği emanet alıp giderler. Ancak Kumarbi'nin onlara buyrukları bir tuhaftır; çocuğun geleceği üstüne kuşkular uyandırır okurda: çocuk Upelluri'nin omuzlarına bir ok gibi konmalıdır, bu ok bir günde bir arış boy atacak, bir ayda bir dönüm boy atacaktır deniyor. Upelluri'ye gelince, Theogonia'nın Atlas'ı gibi göğü omuzlarında taşıyan bir varlık olduğunu sonradan öğreniyoruz. Ama çocuğun gerçek kimliği ancak tanrı Enlil'e göründüğü zaman açıklanır: Ullikummi, gövdesi diorit taşından bir azmandır, Hava - tanrıya hasım yetiştirilen bir belâ, bir âfet. Derken Kumarbi'nin öngördüğü ve dilekleri hemen gerçekleşir: taş denizin suları içinde büyüdükçe büyür. Eşsiz bir şiir parçası ile betimlenir bu olgu:

Denizin üstünde duruyordu, dizleri ok gibi,
duruyordu Taş suların üstünde direk gibi,
deniz belini sarıyordu peştemal gibi.
Bir kule gibi yükseliyordu Taş,
gök tapınaklarına ve kunturra'lara erişiyordu.

Akıllara durgunluk verecek bir görüntü, ama unutulmayacak canlılıkta çarpıcı bir imge. Ullikummi bütün gerçekliğiyle dikilir bundan sonra gözlerimizin önüne. Güneş'in, Ay'ın ve Ullikummi'yi görmemeleri gereken bütün öbür tanrıların onu gördüklerine hiç şaşmayız. Buraya kadar Ullikummi'nin ana karnına düşüşü, dünyaya gelişi ve yetişip kimliğine kavuşması betimlenmiş, anlatılmıştır. Bundan sonra onun tanrılar arasında yarattığı telâşa geçilir.

Ama burada bir duraklama yapalım ve izlenimlerimizi saptamaya çalışalım: kayadan doğma, boyu uzadıkça uzayan bir dev, suların içinde göklere dikilen bir azman.. bu imgeler gözümüzde canlandıkça sanki analarımızdan, ninelerimizden çocukluğumuzda duyduğumuz masallar bize anlatılıyor gibidir. Bunlar mythos kahramanları değil sanki, mitolojiden değil de, masaldan çıkmalar. Doğunun Binbir Gece masallarında, Batının Cermen kökenli saga'larında rastlıyoruz bu gibi tiplere. Ama bunlar doğrudan halkın imgeleminden fışkırma gözükür bize. Mitolojiyle, daha doğrusu Yunan mitolojisi gibi bir efsaneler bütününden çıkma kişilerle ilintili değil. Çünkü Yunan'da da devler, azmanlar vardır, ama bunlar dinsel bir görevi bulunan bir tapım bütününün içinde belli amaçlarla canlandırılan tiplerdir. Kaynakları da dinsel çevrelerdir herhalde, ozanlar bunları alır kendi görüş ve anlayışlarına göre süslerler, tıpkı Theogonia'da yapıldığı gibi, ama simgesel varlıklarını yitirmezler. Oysa bir Ullikummi'nin simgesel varlığı nedir? Bizce pek belli olmuyor. Bu konuda Hitit - Hurri mitolojisini inceleyen bilginler ne denli görüşler ileri sürdüler bilmiyoruz, ama özellikle bu Ullikummi destanında doğrudan halk imgelenimden gelme ve sürekliliği bu yüzden uluslararası bir nitelik taşıyan temalar, motifler görüyoruz biz. İncelenmeye değer konulardır bunlar.

Ullikummi'nin doğumunu Zeus'un Girit mağarasında gizlice dünyaya gelmesi ile kıyaslamak doğru olur mu, olmaz mı? Benzer noktalar yok değil: önce bu taş konumu. Kronos son dölü yerine bir taş yutmaktadır, taş motifi ise bildiğim kadarınca başka hiçbir Yunan mythos'unda görülmez. Yutma motifi gerçi Kumarbi'de yalnız Anu'nun erkekliği ile ilintili olarak yer alır, ne var ki taş ile yutma başka başka anlarda, başka başka bağlantılarla karşımıza çıkıyorsa da, bu konuda Hitit ile Yunan efsaneleri arasında yadsınmaz bir ilişki saptanabilir. Ullikummi tıpkı Zeus gibi öc alma amacıyla meydana getirilir, öc almanın aksamadan gerçekleşmesi için de saklılık ilkesine

önem verilir. İki efsanenin tek tük ayrıntılarında da benzerlikler göze çarpmaktadır: Ullikummi'nin doğumunda ebelik eden tanrıçalar, Theogonia'nın kendisinde değilse de, Zeus'un dünyaya gelişi ile ilgili başka efsanelerde sözü geçen dağ ve orman perilerini anımsatabilir: mağarada gözünü açmış tanrı bebeğini keçi sütü ile besleyen Amaltheia böyle bir peridir, Zeus'un doğduğu duyulmasın diye kalkanlarını yere vurarak gürültülü oyunlar oynayan Kuret cinleri aynı sahnenin kişileridir. Koşutluk burada efsanelere özgü genel benzerliklerle açımlanamaz. Bağımlılık daha öteye gider, daha derinden, kaynaktan bir etkileşme sezilir bu iki efsane arasında.

Ullikummi'ye karşı tanrılar arasında uyanan tepki Hitit destanında çok büyük bir yer tutmaktadır. Önce Sümer - Akad pantheon'unun en büyük tanrısı Enlil karşımıza çıkıp Ullikummi'nin yaratılmasıyla ne hedef güdüldüğünü açığa vurmakta, sonra araya Güneş - tanrının gidiş gelişleri uzun uzun anlatılmakta, daha sonra da birçok başka tanrılar işe karışıp Ullikummi'nin varlığından duydukları korkuyu dile getirmektedirler. Bu olumsuz tepkiye öylesine çok tanrı öyle derin bir duyarlıkta katılmaktadırlar ki, bütün tanrılar dünyası etkilenip ayaklanmış gibidir. Theogonia'da ne Titan'lar savaşından önce, ne de sonra Olympos tanrılarının eyleme karıştıkları görülmez, gerçi hepsinin "azgın bir cenk havası estirdikleri" belirtilir, ama aslında edilgen kalırlar, çatışmada yalnız Zeus'un Yüzkollu devlerin yardımıyla devindiğine tanık olunur. Adlarıyla sanlarıyla yokturlar Hesiodos'un destanında, oysa Ullikummi tanrıların her birini ayrı ayrı canlandırarak olayın daha geniş boyutlu bir destan havasına sokmakta, tutarlı, gerçekçi ve etkili bir anlatımla oluşturmaktadır. Kimi tanrıların tüm kişilikleri ile canlandırılmalarına olanak sağlamıyor: örneğin aşk tanrıçası İştar –metni çok bozuk olan bir parçada– ne sevimli bir davranışla kardeşi Hava - tanrının başına gelen belâya yakınır! Durmadan büyüyen dev karşısında tanrılar birbirine soy bağları ile bağlanmış, kardeş olmuşlardır. Teşub, Taşmişu, İştar ve Hava - tanrının eşi Hepat başka fırsatlarda da bu kadar yakın mıdırlar birbirlerine? Bilmiyoruz, ama buradaki aile havası insanlara onca benzeyen Olympos tanrıları arasında görülmez. Günleri dırdır ve kavga içinde geçen Yunan tanrılarına karşın Hitit'in bu göksel varlıkları daha tarihöncesi çağlardan bu yana Anadolu'nun onurlu dayanışmasını mı simgeliyor yoksa? Bunu şaka olsun diye söylemiyorum: okurlarımdan Telepinu efsanesini duymamış yoktur sanırım,

doğa olgularını yarı alaycı bir görüşle algılayıp, mizahlı bir dille betimleyen bundan tatlı, bundan sevimli bir efsane yoktur dünyada! Tuhaftır ama Anadolulu olmakla birlikte –bilindiği gibi Bandırma'lıdır– epey somurtkan bir yazar olarak karşımıza çıkan Aisopos'un değil de, daha çok Nasrettin Hoca'nın atası sayılmalıdır Telepinu.

Çeviride "Savaş Hazırlıkları", "Tanrıların Savaşı", "Tanrıların Toplantısı" başlıklarıyla tanımlanan bölümler ne yazık ki metin saptaması bakımından güvenilmez parçalardır. Eldeki satırlardan çıkan izlenim şu: Theogonia'nın/Titanomakhia bölümündeki devinim yoktur burada, buna karşılık gene destana özgü bol konuşmalar ve burada, nasıl diyeyim, gevşek bir hava var; kadınlar karışıyor bu savaşa, Hepat heyecanından damdan aşağıya düşecek gibi oluyor, kadınları zor tutuyorlar onu, savaşın kahramanı Hava - tanrı –savaşı seyr etmek için olacak– hangi dağın tepesine oturacağını şaşırıyor, bir sürü tanrı karışıyor bu işe, her kafadan bir ses çıkar gibidir. Boyuna yükselen diorit taşı karşısında kimse ne yapacağını, ne edeceğini bilemiyor. Omuzuna Ullikummi'nin ok gibi oturtulduğu Upelluri bilgisizlik ve şaşkınlık içindedir. Bu arada Prometheus efsanesini andırdığı için buraya "Tanrılar Toplantısı" başlığıyla nitelenen parçada Kumarbi Zeus rolünde, insanları yok etmek istemiyle suçlandırılmakta; bu arada önemli iki motif çıkıyor karşımıza: gökle yerin bir bıçakla ayrılması –ki Uranos ile Gaia arasındaki kavga ve Gaia'nın yaptığı bir çelik tırpanla Uranos'un erkekliğinin kesilmesi– evrenin yaratılışında yerle göğün ayrılmasını simgeler deniyor, ikincisi de kuşaklar ardışımını dile getiren "eski tanrılar" deyimi. Sonra ne oluyorsa oluyor Ullikummi ve onunla birlikte tanrılara tuzak kuran Kumarbi de yeniliyor besbelli. Elimizdeki metin bir yandan yeni kuşak tanrılarının sevinç çığlıkları, öte yandan Ullikummi'nin son bir kez meydan okuması ile sona ermektedir. Sanırım ki bütün parçadan çıkan karışıklık ve gevşeklik havası yalnız metnin bozukluğuna verilemez, Hitit destanının özünde vardır. Ullikummi besbelli Theogonia gibi kurgusu bir elden çıkmış, kesin bir tutarlılık yöntemiyle kurulmuş bir sanat eseri değildir. Ama bu görüşe bir değer yargısı katmak yanlış olur. Her iki destan da nasılsa öyledir. Yaratılış ya da yazılış tarihleri arasında en azından bir altı yüzyıllık ayrım bulunduğuna göre, Hitit'in Yunan'a kaynak olduğu su götürmez bir olgu sayılabilir.

Sankhuniaton

Theogonia'daki yaratılış efsanesine etkisini inceleyeceğimiz bir başka doğulu kaynağa geçmeden, Kumarbi - Kronos mythos'ları ile benzerliği vurgulayan, yukarda sözünü ettiğimiz Byblos'lu Philon'a değinmeliyiz. Sankhuniaton adlı bir Finikelinin tarihini yunancaya çevirdiğini ileri süren bu Philon sekiz dokuz kitaplı bir eser bırakmış, bunun da günümüze dek ulaşımı Hıristiyan yazarlarınca sağlanmıştır. Sankhuniaton bir tarihçinin adı mıdır yoksa genellikle tarihçi anlamına mı gelir, pek belli değil, Philon bu Sankhuniaton'un Troya savaşından önce yaşadığını vurguluyor. Bu eserde evrenin bir çeşit bataktan ortaya çıkışı, sonra da tanrı kuşaklarının egemenliği ele almak için birbirleriyle çatışması anlatılıyormuş. Ve tıpkı Theogonia'da olduğu gibi Finike'nin efsane - tarihinde de dört kuşağın birbirini izlediği belirtiliyor. Philon bu dört kuşağın adlarını verirken, onların Yunan karşılıklarını da sayıyormuş:

Eliun - Hypsistos	Alalu
Epigeios - Uranos	Anu
El - Kronos	Kumarbi
Demarus - Zeus	Hava - tanrı

Hurri - Hitit efsanesindeki kuşak ardışımının da eklendiği bu soy ağacı[1], önce de belirttiğimiz gibi, Yunan efsanesindeki bir boşluğu doğrulamaktadır: Theogonia'da Uranos'tan önceki kuşak adlandırılmış değildir; Philon'un Finikeli Eliun'a gösterdiği Hypsistos "en yüksek" anlamına gelen ve hiçbir Yunan kaynağında sözü geçmediği için kendi buluşu ya da çevirisi sayılabilecek soyut bir kavramdır. Çağdaş bilginler bu Philon'a Ras Şamra metinlerinin ortaya çıkışına değin inanmadılar, güvenmedilerdi. Yani Yunan ardışım mythos'unun Finikeli bir kaynaktan gelebileceğine olasılık tanınmamıştı. Oysa bizim Antakya'nın biraz güneyine düşen eski Ugarit kentinin yerinde, bugün Ras - Şamra diye anılan bir kazıda ortaya çıkarılmış Sâmî alfabeli metinler Boğazköy tabletleri ile bir araya getirilip yorumlanınca, Philon'un tanıklığını yabana atmamak gerektiği bilginlerce onaylanmıştır. Hiç kuşkusuz Hurri - Hitit - Finike ve Yunan efsaneleri arasında belirgin bir kültür alış - verişine dayandırılması gereken bir koşutluk vardır. Asıl kaynağın hangisi olduğu ve çeşitli inançların

[1] Bkz. West, op. cit. s. 27.

ne yoldan, hangi araçlarla Doğudan Batıya geçtiği bilimi daha çok uğraştıracaktır kuşkusuz. Bizim bu konuda söz söyleme yetkimiz yoktur, ama özenle incelediğimiz West'in Theogonia açıklamalarına[1] dayanarak, aynı Akdeniz çevresinde yaşamış Hurri - Hitit - Bâbil - Finike - Yunan ulusları arasında bunca kültür ilişkileri saptanmışken, Hesiodos'un Theogonia'yı yazmak için doğulu kaynaklardan yararlanmadığını söylemek olanaksızdır diye düşünürüz. Yunan alfabesinin Finike'den geldiği artık herkesçe bilinen bir gerçektir. Finikeliler Sâmî kaynaklarına olduğu kadar, daha önceki Sümer, Hurri, Hitit ve Bâbil gelenek ve göreneklerine aracı olmuş olabilirler. Özellikle denize açık, Akdenizi enine boyuna dolaşan bir denizci ulus oldukları da göz önünde tutulursa bu görevi yaptıkları şüphe götürmez. West, Forrer adlı bir bilginin bizce çok ilginç bir savına değinmektedir[2]: Hesiodos'un Theogonia'sı doğrudan doğruya Hitit metinlerinden gelmedir, diyor Forrer, kanıt olarak da şunu ileri sürüyor: Hitit mythos'ları Midas'ın krallığı sırasında Phrygia'da süregelmiştir, Hesiodos'un soyu ise – yukarda yeterince vurguladığımız gibi – Anadolu'dan, Midas'ın egemenlik yöresine hem çok yakın, hem de Phrygia kültüründen etkilendiği birçok efsanelerle kanıtlanmış Ege kıyılarından göçmüştür Yunanistan'a. Hesiodos Theogonia kaleme alırken Anadolulu atalarından miras aldığı bir geleneği işlemiş olabilir. Forrer'in kanısı bu, ne var ki West buna katılmıyor, katılmamasının nedenlerini de şöyle sıralıyor: Theogonia'da doğulu kaynak izleri görülse bile, bunlar tümüyle yunanlaştırılmıştır, yabancı sayılabilecek görüşler Yunan kavram ve terimlerine aktarılmıştır. Etkiler varsa da, bunlar doğrudan doğruya kaynaktan alınmış değildir, aracı olmuş bir Yunan, örneğin İonyalı kaynağın varlığını şart koşar. Görüşler özetle bunlar, bilginler Giriti, Minoen Mykenien kültürünü de hesaba katarak bu kültürün doğu ile batı arasında oynadığı bağlantı rolünü değerlendirmek zorundadırlar, ancak bu sorunda hiçbir yazılı kaynağa dayanılamaması işi güçleştirmektedir. Biz bu çeşitli görüş ve savları özetlerken, Finike ile İonya arasındaki ilişkileri aydınlatmak bakımından Homeros'un Odysseia'sına değinmek isteriz.

[1] Bkz. West, op. cit. s. 28 - 31

[2] H. Forrer, Eine Geschichte des Götterkönigstum aus dem Hatti - reiche. *In:* Mélanges F. Cumont, iv. 1936. s. 687 - 713.

Odysseus Troya savaşı dönüşünde yıllarca denizlerde perişan süründükten sonra varır sonunda yurdu İthake'ye, kendini tanıtmaz, bir dilenci kılığında domuz çobanı Eumaios'un kulübesine sığınır, orada başından geçmiş bir sürü uydurma olay anlatır: yok Girit'li bir kralın oğluymuş da korsanlarca kaçırılmış, Mısır'a varmış, orada epey para yaptıktan sonra Finike'li madrabazlarca aldatılarak önce Finike'ye, sonra Libya'ya köle olarak satılmak üzere götürülmüş de fırtına param parça etmiş Finike'lilerin gemisini, falan filân (Od. XIV, 287 vd.) İlk kez Finikelilerin sözü geçtiği bu masaldan sonra, gene Finike'lilerin rol oynadığı bir öykü dinleriz Odysseia'da, bu kez çoban Eumaios'un ağzından (Od. XV, 415 vd.): Odysseus'un babası İthake kralı Laertes'in konağına köle düşen çobanın kendi yaşam öyküsüdür bu; Eumaios Ege'nin Kyklad adalarından Syros'ta kral oğlu iken dadısı Finikeli bir esir kadınmış, günün birinde limana gelen bir Finike'li madrabaz gemisinin tayfalarından biriyle ilişki kuran bu dadı, saraydan kucak dolusu altın çalmış, kral çocuğunu da yanına alarak gemiye kaçmış. Ama kadın yolda ölmüş, o ölünce de Finike'liler Eumaios'u Laertes'e satmışlar. Odysseia'da epey yer tutan bu öyküyü özetlemekten amaç, deniz serüvenlerinin anlatımında Finike ve Finike'lilerin ne denli önemli bir rol oynadıklarını belirtmektedir. Bu öykülerin destan geleneğiyle, ya da efsane ile hiçbir ilintisi yoktur besbelli, doğrudan gerçek yaşamı yansıtan olayların dile getirilmesidir. Bunlar Homeros çağında (destanların kaleme alındığı dönem tartışma konusu olmakla birlikte İ. ö. dokuzuncu - sekizinci yüzyıl suları en akla yakın tarihlendirme sayılmaktadır) Yunan dünyasının Finike ile doğrudan doğruya ilişkisi bulunduğunu kanıtlar. Yaşamın kendisinden yansıyan bu kanıtlar ise bence yazılı belgeler kadar önemli sayılmalı, belki daha da değerli ve gerçekçi. Akdeniz üstünde Finike ile Yunan denizcileri bunca yakın alış verişte bulundukları bir dönemde masal ve efsane geleneklerini birbirlerine aktarmaları doğal değil de nedir? Bu çeşit belgelerin bilimce gereği kadar değerlendirilip değerlendirilmediği ayrı bir konudur.

Enuma Eliş

Gelelim Theogonia ile ilişkisi saptanabilecek başka bir yapıta. "Enuma Eliş" diye anılan bu yapıt Bâbil kaynaklı bir yaratılış destanıdır. "Bir zamanlar yukarda" anlamına gelen "enuma eliş" sözcükleri ile anlatıya girişmek Sâmî'lere özgü yazınsal bir gelenekmiş.

Yaratılış destanı da aynı deyimle başladığından, adı Enuma Eliş olarak kalmış, bilgin çevrelerinde. Enuma Eliş üstüne bilgi edinmek, kalan tek tük metinlerin çevirisini yapabilmek için yukarda yararlandığımı bildirdiğim eserlerden başka bir de Orhan Hançerlioğlu'nun "İnançlar Sözlüğü"nü (Remzi Kitabevi, İstanbul 1975) kullandım. Yapıtta geçen adları bu Sözlükte bir bir izlediğim gibi, soy ağaçlarının çizilmesi için de Sözlüğü kılavuz edindim.

Enuma Eliş yedi tablet üstüne yazılmış uzun bir şiirdir, aşağı yukarı 1050 dize olarak hesaplanan bütününden 910 dize elimize geçmiştir. Bunlar ayrı ayrı yerde bulunan birçok parçalar halinde olup her parça için ayrı bir tarih saptanmaktadır. En eskisi İ. ö. 1000 sularında yazılmış olsa gerek, ama eserin ilk kaleme alınış tarihi daha eski, yani Birinci Bâbil Hanedanı zamanına (İ. ö. 1895 - 1595) ait sanılır. Enuma Eliş'in dili West'e göre [1] Akadçanın destan lehçesidir, uzun konuşmaları ve tekrarlamaları ile Homeros'un destan diline benzetilebilir. Yapıt şimdiye kadar incelediğimiz metinlerden ayrı bir nitelik taşımakta, şu bakımdan ki dinsel olduğu kadar siyasal bir belge olup Bâbil'in baş tanrısı Marduk'u yüceltmek amacını gütmektedir. Bu yüzden de Mezopotamya'nın başlıca din merkezlerince benimsenmiş ve tapımda resmî metin olarak kullanılmıştır. Enuma Eliş Bâbil'in yılbaşı bayramında yapılan törenlerde okunan bir metindi.

Aşağıda vereceğimiz birkaç çeviriden de anlaşılacağı gibi, Enuma Eliş'te de tanrıların birbirini izlemesi söz konusudur, bir kuşak kendisinden öncekini alt edip krallığı ya da baş tanrılığı elde etmek amacıyla savaşlara girer. Ne var ki Enuma Eliş'teki bu çatışma yalnız bir efsane sürecini din anlayışı ve tapım törelerinde yer alan bir değişmeyi, bir gelişmeyi efsaneye dayalı belgelerle kanıtlamaya çalışır. Daha ileri gitmeden Hesiodos'un tutumuyla doğulu örneklerin benzerliğine dikkati çekmek isteriz: Theogonia'da Hesiodos ardışım efsanelerini anlatırken Zeus'un hak üstüne kurulu düzen anlayışına parmak basar, kendinden önceki kuşakların yaşadıkları evren ya khaos'un ta kendisi, ya da khaos'tan bir az ileri karmakarışık sistemlerdir, daha doğrusu sistemsizliklerdi. Zeus doğanın dizginsiz güçlerini dizgine vurmakla ölçülü, dengeli akıl düzenini kurmuş oluyor. Hesiodos bu süreci Theogonia'da efsanelik öğeleri işleyerek dile getirmekle yetinmemiş, Zeus'un simgelediği hak hukuk düzeninin kendi çağında

[1] West, op. cit. s. 22

insanlar arasında tutunması gereğini vurgulamıştır İşler ve Günler'de. Bütün eseri Zeus tapımının üstünlüklerini, faydalarını belirlemek amacıyla yazılmıştır. Amaç güden eser Yunan sanat anlayışıyla ters düşer, Hesiodos'un öğretici olmaktan öte bir tapıma hizmet havasını taşımakta, yadırgatıcı havası da buradan ileri gelmektedir belki. Bu özelliktir bence Hesiodos'un doğulu kaynaklarına yakınlığını, hem de eserinin Yunan yazınında tek başına kalışının nedenlerini açımlayan. Resmî bir Zeus tapımı olsaydı Yunan sitelerinde, Hesiodos'un yapıtları onun hizmetinde bir kutsal kitap olarak okunmalıydı, oysa böyle bir durum hiçbir zaman gerçekleşmemiştir İlkçağ Yunan dünyasında, onun için de Theogonia değil, tanrıları hiç de ciddiye almayan İlyada örneğin Atina'nın Panathenaia bayramında okunan ana kitap olmuştur. Özgürlükçü, bireyci anlayışın izleri görülebilir bu olguda. Ama Hesiodos'un başka bir geleneğin, ruhuyla Yunan törelerine yabancı bir dünya görüşünün simgecisi olduğunu da açığa vurur. Bu sorun üstüne bilimin daha çok durması gerekir kanısındayım.

Bu aradan sonra dönelim gene Enuma Eliş'e. Edindiğimiz bilgiler şu: yukarda tarihleri belirtilen Birinci Bâbil Hanedanı zamanına değin Bâbil ufak bir taşra kentiymiş. Mezopotamya'da Asûr, Ninive, Kiş, Şipar, Nippur, Ur, Uruk gibi başka merkezler varmış, kimisi Sümer, kimisi Asûr - Babylonia yani Sâmî uygarlık geleneğini sürdürürlermiş, eski tapınak merkezlerinde, örneğin Nippur'da Enlil, Ur'da Sin (ay - tanrı), Uruk'ta Anu baştanrı olarak tapım görür. Hamurabi (İ. ö. 2003 - 1961) gibi büyük kralların giriştikleri atılımla Bâbil başkent olunca gelişen siyasal öğretinin yanında bir de dinsel öğreti oluşturmak gerekmiş, bu da tanrı Marduk odak alınarak yapılmıştır. Ne var ki Enlil, Anu gibi tanrılar da dışarda bırakılmayarak yeni öğretiye katılmış, karıştırılmıştır. Burada dinsel bir karışım ve bileşim (synthèse et syncrétisme religieux) söz konusudur[1]. Enuma Eliş'te rastlayacağımız Sümer asıllı tanrı ve efsanelerin varlığı bu yoldan açımlanabilir.

Enuma Eliş şöyle özetlenebilir: "Bir zamanlar yukarda gökler daha adlandırılmamış altındaki toprağa da bir ad verilmemişti", işte o zaman sular vardı. Bu ilksel sular iki cinstendir: biri Apsu (sümercesi Ab - zu) erkek olan yeraltı sularını, yani tatlı suları simgeler, ö-

[1] Gerek özet, gerekse çeviriler için Larousse'ta bu konuya ayrılmış bölümü (op. cit. s. 68 - 71) kılavuz edindik.

teki Tiamat dişidir ve yeryüzünün tuzlu sularını simgeler. O zamanlar "daha hiçbir tanrı oluşmamış, ad ve yazgı almamıştı". Tatlı ve acı suların birbirlerine karışmasından varlıklar meydana gelir: bunlar erkek ve dişi birer çift olarak yaratılırlar; birinci çift Lakmu (sümercesi Lagma) ile Lakamu (sümercesi Lagama) erkek ve dişi birer yılandır; onlardan da gökyüzü tanrı Anşar ile yeryüzü tanrı Kişar ürer; üçüncü kuşakta üç adla karşılaşıyoruz: Anu (sümerce An: gök anlamına gelir), Enlil (toprak tanrı) ve Ea (yahut Enki, o da suyu simgeler). Anşar ve Kişar adlarının başında bulunan An - ve Ki - örnekleri, birincisi gök, ikincisi toprak kavramını içerir. Bundan sonra üreyecek olan tanrıların başında aklı ve yaratıcılığı simgeleyen Ea gelir. Ea, Damkina adlı bir dişi tanrı ile birleşerek yaratıcılık işlevini sürdürecektir. Enuma Eliş'ten bu süreci dile getiren parçanın türkçesi şudur:

> Ne zaman ki Apsu ile Tiamat'ın içinde tanrılar yaratıldı
> Lakmu ile Lakamu ortaya çıkıp bir ada kavuştular.
> Çağlar uzadı, yayıldı,
> Anşar ile Kişar doğdular, onları her şeyde aşarak.
> Günler geçti, yıllar çoğaldı:
> Oğulları Anu doğdu, babasına eşit.
> Anşar ilk oğlu Anu'yu kendine özdeş yarattı,
> Ve Anu da Num - dim - mud'u üretti, kendine benzer bir tanrı olarak,
> Nim - dim - mud atalarının efendisi oldu...

Burada Nim - dim - mud adı ile gösterilen tanrı Ea, yani Enki'dir. Bazı metinlerde Ea - Enki Anu'nun oğlu olarak tanımlanır. Doğrusu, gök - toprak - su üçlüsünü aynı kuşakta görmek ve ilksel dönemlerde nasıl herşey sudan doğuyorsa, tanrıların yaratılıp birer ad ve yazgı ile donatıldıkları uygar dönemlerde de yaratılışın su unsurundan çıktığını belirten metni özümsemektedir.

Tanrı kuşakları arasında çatışma bundan sonra başlar: genç tanrılar Apsu ile Tiamat'ın rahatını kaçırmaktadırlar. "Davranışları beni üzüyor, diye yakınır Apsu. Gürültü patırdılarından gündüz rahat edemiyor, gece uyuyamıyorum. Onları yok etmek, devinmelerine son vermek istiyorum." Ne var ki çocuklarını yok etmeye Tiamat'ın gönlü razı olmaz. Apsu gene de vaz geçmez kararından, veziri Mummu'nun yardımıyla pusu kurar çocuklarına, Ea bunun haberini alır

ve bir büyü yaparak "uyku döker" Apsu'nun üzerine, uyurken onu zincire vurup öldürür. Sular üstüne egemenliğini kurar. Damkina'yı kendine eş alır ve bütün görkemiyle krallık tahtına kurularak Marduk'u üretir. O sırada Anu Yelleri yaratıp Dalgaları salar Tiamat'ın üstüne. Bu kez Tiamat da rahatsız olmakta ve eski kuşaklara damışarak genç kuşaklara karşı savaşa hazırlanmaktadır. Düzensiz güçlerin anası Tiamat çeşitli dölleri arasında Kingu adlı birini seçer, onunla birleşir ve genç tanrılara karşı savaşı sürdürmesini buyurur. - Titanomakhia'yı andıran bir savaş hazırlanmaktadır. Üçüncü kuşak tanrıları dehşete düşerler, önce Ea'yı, sonra da Anu'yu komutayı ele almaya çağırırlar. İkisi de çekinir[1], sonunda tanrılar toplanır ve Marduk'u başlarına getirirler. Marduk krallığa karşılık tanrıların savunmasını üzerine alır. Savaş başlar:

Tiamat ile Marduk arasında karşılıklı bir saldırı olur. Marduk'un Tiamat'a yaptıkları şaşılacak şeylerdir: "Kral - tanrı ağını gerdi, bağladı onu, suratına Kötü Yeli saldı. Tiamat Yeli yutsun diye açtı ağzını. (Marduk) ağzını kapatmasın diye daha da itti Kötü Yeli, azgın yeller gövdesini (Tiamat'ın) şişirdiler. Karnı şişti, ağzı açık kaldı." Marduk bir okla Tiamat'ın karnını deler, sonra ölüsünü yere sererek üstüne çıkar. Bundan sonra "Tiamat'ın sürüsünü" de yener ve hepsini zincire vurup tutuklar. Önderleri olan Kingu'yu da bağlayarak, "ölü tanrılar" arasına koyar. Sıra gelir Tiamat'ın leşine. Marduk Khaos'un ölüsünden kosmos'u, yani düzenli evreni biçimlendirecektir. Yaratılış şöyle betimlenir: "Acımasız silahı ile yardı kafasını, kesti damarlarını, kuzey yeli uzaklara serpti kanını. Rahatlamış oldu tanrı, gözledi ölüyü: Azmanı ikiye bölerek bir eser yapmaya karar verdi, ikiye böldü onu kurumuş balık gibi. Bir yarısını sağlamlaştırdı, gökleri "sermek" için. Çekti sürgüyü, bekçiler dikti ve suları akıtmasınlar diye buyruk verdi. Gökü dolaştı, bölgelerini denetledi..."

Kral - tanrı yaratıcılığını insana da uygular. İnsanın yaratılması şöyle betimlenir: "(Marduk) bir şaheser yapmaya karar verdi. Söz alarak seslendi Ea'ya: "Kanı yapmak istiyorum, kemikleri olsun istiyorum, bir yaratık (Lullu) yapmak istiyorum, adı insan olacak, insan diye bir yaratık yaratmak. Tanrılara hizmet etmek ona düşsün, ki dinlensin tanrılar..."

[1] Aynı çekingenlik Uranos'un dölleri arasında görülür. Gaia onlara Uranos'u iğdiş etmelerini önerince yalnız Kronos bu işe gönüllü çıkar (Theog. 164 vd.)

Ea'nın verdiği öğüt Mezopotamya teolojisinde çok rastlanan bir tasarımı yansıtır: insanlığın kurban edilmiş bir tanrının kanından yaratıldığı inancı. Burada kurban olarak Tiamat'ın baş komutanı Dingu seçilir:

Bağladılar onu sımsıkı ve Ea'nın önüne diktiler.
Cezasını verdiler: kestiler damarlarını.
Kanından insanlığı yarattı,
Tanrıların hizmetini yükledi ona,
Bu zahmetten tanrılar kurtulsun diye.

* * *

Theogonia ile kıyaslamak için bundan daha ilginç bir belge düşünülemez. Çünkü burada bir ozanın sanat biçimine sokarak dile getirdiği bireysel görüşleri ile değil, birçok ulusların ard arda ve etkileşerek oluşturdukları bir kültür toplamının ürünüyle karşı karşıyayız. Enuma Eliş dinsel amaçlarla kullanılan bir efsaneden öte, bilimsel bir dünya görüşünü içeren bir kosmogoni, bir kosmolojidir. Ayrıntılara girmeden daha ilk bakışta önemli bir fark saptanabilir iki eser arasında: Theogonia'da bir ozan çeşitli kaynaklardan derleyip topladığı bilgileri kendi kafa süzgeçinden geçirip bir biçime sokar ve okuyucusuna sunar, oysa Enuma Eliş öyle değildir, bu eser çevresel ve toplumsal gerçeklerin bir sonucu, bir ürünü olarak doğup gelişmiştir, üstünde yetiştiği topraklardan bir bitki gibi fışkırmış gibidir. Yazarı aranmaz, aranamaz, onun yazarı Mezopotamya'nın kendisidir: binlerce yıl iki ırmak arası bu toprakta yaşamış insan doğa koşullarının kendisine esinlediği değil, âdeta dikte ettiği gerçekleri ve gereksinmeleri dile getirmiştir bu eserde. Değinmek istediğim başlıca konu SU'dur, anlamış olacaksınız, asıl sorun su'dur Mezopotamya insanı için, öyle bir yaşam ölüm sorunudur ki, bu sorunun karşısına geçip de örneğin İonya düşünürleri gibi, ilke mi değil mi diye soyut tartışma konusu yapamaz suyu. Somut gerçektir, onunla boğuşur, kanallar açar, bentler kurar, toprak ve gök bilgisini, iklim deneylerini elden gelen aşamaya dek geliştirir, bunları yaptıktan sonra, tutar bu gerçekleri yücelten bir şiir yapıtı kurar, onu yapınca da çeşitlemelerini dinsel ve tapımsal törenlerinde kullanır. İşte Enuma Eliş budur sanırım. Şunu hemen ekleyeyim ki, bu yapıt gibi daha birçok yaratılış şiirleri bulunmuştur Mezepotamya'da. Hepsini ele alamayız ya. Enuma Eliş bize yeter de artar da.

Birkaç dizesini okur okumaz insan Hesiodos'un bu eserden esinlendiği kanımına varır. Bu esinleme büyük çapta, yüksek düzeyde olmuştur. Hesiodos'un örnek aldığı yazılı ya da sözlü başka bir eser, bir kaynak aramak boşunadır: ortada bir orman varken tek bir ağacını bulup çıkarmaya benzer. West'in görüşü çarpıktır bence – yüzyıllardır batı biliminin genel tutumunu yansıtır üstelik – Doğu kaynakları ile Hesiodos arasında aracılık etmiş Yunanca bir eser aramak yersizdir. Aynı şey Homeros destanları için de söylenebilir. Homeros destanları besbelli ki uzun bir gelişme sürecinin ürünü ve sonucudur, gelişmenin ön aşamaları bulunamadı, ama bulunamadı diye onları yok saymak ve destah türünü Homeros ile başlatmak mı gerekir? Yahut ta bilimin romantik çağlarında olduğu gibi İlyada ve Odysseia'yı parçalayıp şu dizeler Homeros öncesi sözlü geleneğin, şunlar Homeros adını verdiğimiz büyük ozanın, berikiler de kendinden sonrakilerin eklemesidir diyerek, metinleri avcı gözüyle taramak[1], sözüm ona bir estetik açısından ya da geçersiz bir tarihçilik titizliğiyle yetkin eserleri kesmek, budamak mı gerekir? Klâsik denilen filoloji bugüne bugün hep kendi alanının içinde kendi verilerinin ayrıntıları üzerinde çalışmıştır dense yeridir sanırım. Yunanı Yunan diye görmekte direnmiş, Yunan mucizesine gözü kamaşarak bu olguyu hep belli bir çerçeve içinde incelemeye, yorumlamaya gitmiştir. Oysa Yunan ürünlerini, içinde doğup geliştiği Akdeniz çevresinden ayırmaksızın, onun hinterlandı olan Anadolu ile Mezopotamya ile birlikte değerlendirmeye özen vermek daha doğru olmaz mı? Bundan böyle bir Hesiodos metnini yayımlarken onu Kumarbi ve Ullikummi efsaneleri, Enuma Eliş destanı ile birlikte sunmak gerekir sanıyorum okuyuculara. West'in kitabında olduğu gibi, Hesiodos'un Theogonia'sına metnin iki misli uzunluğunda bir açıklama ve bu açıklamada kıyaslamalı incelemeler vermek de yetersizdir. Enuma Eliş, Ullikummi, Kumarbi ve Asûr - Bâbil kaynaklarından elimize geçen Yaratılış konulu daha ne kadar metin ve metin parçası varsa, hepsi bir bütünün oraya buraya serpilmiş, çeşitli dillerle kaleme alınmış kültür öğeleri ya da kırıntılarıdır. Kimi daha uzun, daha tamam, daha şiirseldir; din, tapım ya da sanat amaçları başka başka olabilir, ama hepsinin ruhu, özü birdir, hepsi ayrı ayrı biçimlerde aynı şeyi söylüyorlar. Bunları birbirinden ayıramayız, ayırırsak bütünü parçaladığımız için ve asıl bu nedenden ötürü hiçbirinin tam anlayışına varamayız. Akdeniz çev-

[1] Bkz. İlyada önsözü, s. 18

resi bir bütündür. Halikarnas Balıkçısı "Akdeniz uygarlığı" diye özgün bir uygarlık algılamış, bu yüzden Akdeniz'e "altıncı kıta" adını vermiştir. Altıncı kıta bir gerçektir. Bugün "Akdeniz Oyunlarının" düzenlenmesi ile sporda tanınan bu bütünlük bilim alanında yadsınacak mı? Bütün bilim dalları toplanmalı, Akdeniz bilimi diye kocaman, kapsayıcı ve kimbilir ne denli aydınlatıcı bir toplu bilim dalı kurulmalıdır. El ele versin artık Klâsik Filologlar, Ön Asyacılar, Hititologlar, Sümerologlar ve daha birçok "logos" yani bilgiye hizmet eden sayın ve değerli bilginler!

Enuma Eliş'te yaratılış tıpkı Theogonia'da olduğu gibi dört aşamalı bir oluşum süreciyle gerçekleşir. Ne var ki evrenöncesi khaos hiçbir içeriği olmayan bir boşluk değil, erkek ve dişi cinsinden doğa öğelerinin kaynaştığı bir birleşim olarak düşünülmüştür. Suyun Mezopotamya için önemi üstünde durduk. Yunan khaos'una kıyasla çok daha somut bir evren tasarımı ile karşı karşıyayız; ilksel aşamada erkek ve dişi diye doğanın kaçınılmaz bir yasasını saptayan doğulu görüş soyut khaos'tan varlıkların nasıl doğduğunu açımlamak için ya doğadışı bir sürece (partheno - genesis) ya da beceriksizce devreye konan bir sevi ilkesine baş vurmak zorunda kalan batılı görüşten çok daha geçerli ve üstündür. Doğa ile sıkı sıkıya ilişkili zaman kavramı da Bâbil destanında hemen karşımıza çıkar, oysa Yunan'da zaman doğal bir süreç olarak değil, Gece, Gündüz, Saatler, Ölüm gibi simgesel varlıklar halinde gösterilir, bunlar birer tanrı kılığına sokulduktan sonra insan üstündeki etkileri açısından bir takım niteliklerle donatılır (örn. karanlık, korku vs.). Bu yan bezeklere Enuma Eliş'te hiç yer verilmiş değildir. Söz konusu varlıkların tanrı oldukları belirtilir, ama nasıl kişilerdir söylenmez. Bu yüzden Tiamat'ın suratına yeller salınınca ağzından, gövdesinden, karnından, barsakları ve yüreğinden söz edilmesi okuyucuda beklenmedik bir şok etkisi yapar. Çizilen imge o derecede şaşırtıcı, çarpıcı ve görkemlidir ki, gözlerimiz bir şiir gerçeği görür gibi olur. "Kurumuş balık gibi" ikiye bölünen, bir parçasından gök, bir parçasından da dünya yaratılan evren tasarımı okurun bir daha unutamıyacağı evren çapında bir imgedir. Uranos ile Gaia ancak birer ad olarak kalır bu Tiamat'tan doğma kosmos yorumu karşısında. Gerçi Uranos'un erkekliğinin kesilmesi ya da Gök - tanrının Yer - tanrı üstüne inip onu döllendirmesi birer simgedir, ama doğa boyutuna erişememiş insan çapında, zayıf tasarımlardır bunlar. Böyle büyük bir imgeye ancak Dante'de rastlarız bir daha. Kaldı ki

gök yörelerinin burç ve yıldızlara göre bölünmesi Bâbillilerin epey ilerlettikleri gök biliminin bir öğesi olmuştur.

Üstünde önemle durmamız gereken bir başka nokta ad ile yazgının birbirine bağlılığı görüşüdür: yaratılış öncesi zamanlarda varlığın daha var olmamasının nedeni, adının daha konmamış, yazgısının daha saptanmamış olmasından ileri gelir. "Nomen est omen" diye bir atasözleri vardı Romalıların, adın bir işmar, bir yazgı taşıdığını belirtir. Yuhanna İncil'inin başlangıcını anımsayalım: "Kelâm başlangıçta var idi, ve Kelâm Allah nezdinde idi, ve Kelâm Allah idi." deniyor.

İnsanın yaratılış efsanesine gelince, evrenin yer ve gök diye ikiye bölünmesinden sonra baştanrı Marduk'un ilk işi olarak ortaya çıkar. Demiurgos, yaratıcı tanrı, bir şaheser yaratma fikrini akıl - tanrı Ea'ya danışır, kan ve kemik diye özle biçimini tasarladıktan sonra, adını da koyar: Lullu. İşlev ve görevini de saptar: tanrılara hizmet edecektir, tanrılar artık dinlenmek isterler. Bu düşüncenin izleri Prometheus mythos'unda da bulunur: aslında Zeus'un Prometheus bu kadar çok kızması Mekone olayı ile açıklanmaktadır: insan tanrı için çalışacak, kurbanı ile tanrıyı beslemesi gerekirken, Prometheus araya girip hem tanrıları gerçek besinlerinden yoksun kılar, hem de baştanrının yetisi olan ateşi de tutar insanlara götürür verir. Kulluk diye bir şey kalmaz ortada, Bâbil efsanesinde insan kul yaratılır, kul kalır, bir baş kaldırma söz konusu değildir. Bir başka ayrıntı da dikkatimizi çeker: insanlığın Dingu'nun kanından türetilmesi. İsa'ya kadar varan bir tasarım bu: İsa da insanları kurtarmak için kanını döktüğünü ileri sürmekteydi, yanılmıyorsam Hıristiyan tapımlarının başlıcalarında (vaftiz ve ölüm döşeğindeki takdiste) İsa'nın eti ve kanı diye bir parça ekmekle bir damla şarap verilir insanın ağzına. Sâmî inanç ve töreleri böylece sürdürülmüş demektir.

Bu iki metni karşılaştırdığımızda edindiğimiz izlenim bunca koşutluk ve benzerliğe karşın, Yunanın kaynaktan aldığı esini hemen efsaneye çevirmesi, hayal gücüne tam özgürlük tanıyıp uydurdukça uydurmasıdır. Hiçbir Yunan metni dinsel ya da tapımsal bir töreye bağlı değildir, belki böyle metinler vardı, örneğin Demeter myster'leri ile ilintili olanlar, ne var ki hiçbiri elimize geçmiş değildir. Elimize geçenler yalnızca bireyin elinden çıkmış, sanat kaygısı ile biçimlendirilmiş yapıtlardır. Bu yolda elbette Yunan önemli bir çığır açmıştır

denebilir. Ama bu çığırın kökenleri, nerden geldiği ve neyle beslenip geliştiği araştırılmaz, giderek yadsınır da hepten ve hiçten doğma bir mucize gözüyle bakılırsa bu olguya, yüzyıllar boyunca karanlıkta kalınır, tek yanlı, tek yönlü ve önyargılı bir bilgi oluşturulur ki, böylesi birçok başka bilgi alanlarına gölge düşürdüğü için bilim sayılmaz.

11. *İşler ve Günler Üzerine*

"Erga kai Hemerai" Hesiodos'un ikinci eserinin adıdır. Romalılar bu başlığı "Opera et Dies" diye çevirmişler lâtinceye. Kimi bilimsel yayınlarda bu eserden söz ederken kısaltılmış adı Op. diye gösterilir. Adının üstünde epey durmuş bilginler her nedense, nedeni de şu: eseri bir bütün olarak görmemişler, görememişler ve yahut avcılık yöntemiyle adını bile budamaya kalkışmışlar. "Erga" tarım işlerini belirtir, eserde bu var, kalsın demişler, ama "Hemerai", yani tarım işlerine elverişli günler ve mevsimler Erga bölümünün içinde gösterilmiş zaten, o halde yapıtın sonlarına doğru altmış kadar dizelik bölüm ne oluyor, sonradan eklenmiş olsa gerek, atalım demişler. Bir tartışmadır gitmiş, kimi yayınlar da Günler'siz basılmış. Oysa Hesiodos'un bu yapıtı öyle derin bir iç mantık gereğince kurulmuştur ki, daha tutarlısı düşünülemez. Bizim türkçe çevirisi en çok yararlandığımız yayımcı Mazon[1] önsözünde bu yersiz tartışmalara yanıt olarak yapıtın düşünce sürecini ortaya seren bir özet vermiş, Fransız kafasının yalın aydınlığıyla kaleme alınmış bu özeti, gösterdiği dize numaralarıyla, buraya aktarıp öyle geçeceğim kendi incelememe (op. cit. s. 83): "Olympos dağının Musa'ları, Zeus'un *adaletini* söyleyin, ya da söyletin bana; esinleyin beni, çünkü kardeşim Perses'e kimi gerçekleri açımlamak istiyorum (1 - 10). Dünyada iki tür kavga vardır: biri insanı *çalışmaya* iteler, öbürü *adaletsizliğe* (11 - 26) İkinci yoldan giden birinciyi hor görür: vaktini davâlarla geçirip çalışmaz (27 - 41). Oysa çalışma insan için doğa yasasıdır, Zeus'un koyduğu yasalardan kaçınılmaz, Prometheus efsanesi buna örnektir. Çalışmayan haksızlığa, ölçüsüzlüğe baş vurmak zorunda kalır, bunun sonuçları ise insanlığı yıkıma götürür: soylar efsanesi kanıttır (42 - 201). Hak ve ölçü dışına çıkmamak insan için baş kuraldır, yalnız hayvanlar uymaz bu kurala. Kral - yargıçların ve Perses'in kulaklarına küpe olsun bu sözler:

[1] Hésiode, Théogonie - Les Travaux et les Jours - Le Bouclier. Texte établi et traduit par Paul Mazon. Les Belles Lettres, Paris 1960.

haksızlık yolu suç yoludur, suç işleyen cezasını bulur (202 - 285). Ben sana söylüyorum, kardeşim Perses, aklını başına topla. Kötü yolundan dön, gel kendini çalışmaya ver. Çalışmanın doğru yolu yordamını öğrendin mi, kolay olur, çalışma insana saygınlık ve zenginlik sağlar (286 - 341). Ama nasıl çalışacağını bilmeli insan, gel sana kendi bilgi ve görgülerime dayanarak öğreteyim bunu. Önce genel kurallar: komşularınla iyi ilişki kur, tutumlu ve ölçülü ol, aşırılıktan sakın, her işi zamanında yap (342 - 382); tarım işlerine elverişli mevsimler şunlardır (383 - 617); denizciliğe elverişli aylar ve günler şunlardır (618 - 694); evlenme çağı da şudur (695 - 705). Dinsel kurallara saygılı ol, gelenek ve görenekçe saptanmış töreleri uygula (706 - 764) ve uğurlu uğursuz günleri bilerek davran (765 - 821). Böyle yaptın mı mutlu olursun (822 - 828)."

Düşünceler doğal bir akış içinde birbirine eklenmiyor mu? Tutarlı bütüne zarar getirmeden neyi atar, neyi budarsın burada? Ama kimi yerde betimlemeler ya da açıklamalar daha uzun, kimi yerde daha kısaymış, işler ve günler bilgisi yinelemelere yol açarak karışıyormuş birbirine. Tuhaftır bilginler – hoş bugün uslanmaya yüz tuttular – kendi görüşlerine göre yetkin bir sanat eserinin metnini saptamak amacıyla sanatçıyı kendi bilim çerçeveleri içine sıkıştırmaya uğraşırlar, sanatçının sanatçı olduğunu ve bilgin mantığıyla değil, sanat mantığıyla çalıştığını unuturlar. Her ne hal ise, bu kısa özetten – ki okuyucu verdiğimiz dize numaralarına göre metni denetleyip özetin doğruluğuna kanım getirebilir – anlaşılacağı gibi, İşler ve Günler'de Hesiodos tam tutarlı, kendine özgü bir yol izlemektedir. Düşüncesinin özgünlüğü eşine az rastlanan düzeyde ve yetkinliktedir. İlk kez dünya yazınında bir ozan gelenekle kendi yaşantısını birleştirmek çabasına girişmektedir, öğrendiğini yaşadığı ile, bilgilerini deneyleri ile karıştırarak ikisinin karışımından bir öğreti çıkarmayı denemekte ve başarmaktadır. Hesiodos'un ne denli ırak kaynaklara dek uzanıp onlardan yararlandığını Theogonia'daki birçok örneklerle gördük. Ama bu kaynakları kendi günlük yaşamının ışığında değerlendirmek, dünü ile günü birleştirerek yarına uygulanabilecek bir görgü uzantısı çizmek saygı ile anılacak özgün bir uğraştır. Daha açılmamış bu yolu döşemekte ozan kimi taşı büyük, kimini daha küçük tutmuş, sorun mu bu? Keyfi nasıl istemişse öyle yapmış. Bizim görevimiz döşediği taşların üstüne eğilip herbirini dikkatle incelemektir.

İşler ve Günler iki ana bölüme ayrılabilir. Toplamının dize sayısı 828'dir. Theogonia'nınki 1022 idi, nedir ki Theogonia tamamlanmamış ve yapıta eklenmiş olduğu her haliyle belli uydurma bir katalog ile biter, oysa İşler ve Günler tam amacını vurgulayarak ve ilk dizesi ile son dizesi arasında sapasağlam bir bağlantı kurarak bir bitim noktalaması ile kapanır. Ne istiyordu ozan: yanlış yollara sapan kardeşini uyarmak, ona doğru yolu çizmek; niçin istiyordu bunu: kardeşinin ve onun gibi insanların yararı için, mutluluğu için. Ereğine varmıştır, varınca da işi bitmiştir, yazısına bir nokta koyar ve geçer. Ötesi bize düşer artık. 828 dize Homeros destanlarının bir kitabı kadardır deniyor, öyle; İşler çok uzun bir yapıt değil, Theogonia da değildi. Ama kendi içinde Theogonia'dan çok daha tutarlı bir eserdir İşler ve Günler. Görelim: iki ana bölüm dedik, birinci kavramsal bir nitelik taşıt, eserinin düşün temelini atmaktadır ozan, birşeyler öğretecek, faydalı bilgiler verecek ama neye dayanarak verecek bunları, onu sayıp döker önceleri. Bu işlevi de iki Kavga'nın betimlenmesi ile başlayan 11'inci dizeden Tarım İşlerinin sayılacağı 383'üncü dizeye kadar yapar. Birinci bölüm budur, içine neler girdiğini daha sonra gözden geçirir. İkinci ana bölüm Tarım İşleri ile başlar, Denizcilik bölümünü de içine alarak uğurlu ve uğursuz günlerin sayılması ile sona erer (383 - 828). Pratik bilgileri bir toplum görüşüne dayandırarak vermek, çağdaş diyebileceğimiz bir düşünce yöntemidir bu, daha ne diyelim.

Theogonia gibi İşler de Musa'lara seslenişle başlar. Ama birincisi ne kadar uzunsa ikincisi o kadar kısa: 10 dizelik. Buna da diyecek bulmuş sayın bilginler, hem daha İlkçağda: Ozanımız tanrısal yapıtında bunca bağlılığını dile getirdiği kendi yerel dağı Helikon'un esin perilerine seslenirken, neden burada Pieria yani Olympos'un yöresel Musa'lardan medet umuyor? İşte bir soru! Buna dayanarak bu kısacık sesleniş Hesiodos'un kaleminden çıkmadı mı diyelim? Oysa on dizede herşeyi söylüyor bu giriş, yapıtın bütün konumlarını özetlediği gibi, ilk dizeden son dizeye kadar özünü de veriyor eserin. Eser, yukarda da belirttiğim gibi, bir dünya görüşünü, bir felsefeyi yansıtmakla birlikte, yaşanmış bir gerçeği de içermektedir. Zor bir işi, günlük gerçeklerle cebelleşerek oluşturulup geliştirilen bir değerler yargısını hemen eyleme dökmek girişimine dönüştürmektedir. Hesiodos dinsel bir inancın baştanrısı diye benimsediği Zeus'tan gelme Dike, hak - hukuk, doğruluk, düzen ve erdem kavramını kardeşi Perses'le sürdürdüğü kavga süresince bilince erdirmiştir. Hem bu kavgayı, hem

kavga sonucu edindiği deneysel bilinci, hem de aldığı bu dersten çıkardığı bilgileri atalarından kalma geleneksel, göreneksel verilerle birleştiren bir yapıtı dile getirmeye hazırlanıyor. Kavramla gerçeği söyliyecek ya, hepsini söylemiştir bu on dizede. Musa'ları Zeus'a bir övgü düzmeye çağırıyor ("övmeye gelin babanızı"), burada övülecek Zeus da güçsüze güç veren, mağrur başları eğip, alçak gönülleri yücelten, kamburu dimdik, dimdiki kambur eden erdem tanrıdır. Pek alışılmamış bir Zeus imgesi, Theogonia'nın kendinden önceki kuşakları tahttan indiren kral - tanrıdan ayrı, destanın keyfine düşkün, savaş yöneticisi, tanrılar ve insanların babasından apayrı bir tanrı. Hesiodos'un düşüncesine özgü bir tanrı, eşine başka bir eserde rastlamadığımız bir Zeus.

Bu tanrı iki simgesel varlıkla ilişkide görülüyor, biri Dike, öbürü Eris'tir. Onları erdem yolunda denetliyor, yönetiyor gibidir. Onlarla ilişkileri artık bir baba kız bağlarından öte, fiziküstü bir ilintiden doğmadır, soyut ve salt kavramsaldır. Tasarımındaki bu tutumu ortaya serdikten sonra, eserinin iki ana konumunu işlemeye girişir: iki yönlü Kavga ile insanlığı mutluluk yoluna iteleyen Adalet kavramını. Aslında bu iki konumla aynı ereği gözetmektedir. Kavganın biri savaşa, yıkım ve mutsuzluğa varır, çalışma ile simgelenen ikincisi bolluk, zenginlik ve mutluluğa. Düzenin hakça uygulananı insanlar arasında uyuma, haksızca uygulananı ise kardeşi ile kendisi arasında olduğu gibi toplumsal düzensizliğe götürür. Bu güçlerin, akımların iç içe giriftliğini anladığı, gerçeği yaşarken hakikate erdiği içindir ki, yüksek perdeden gür bir sesle seslenmek hakkını görmektedir kendisinde, yalnız çarpık kafalı Perses'i değil, halk meydanında çarpık yollardan türeyi çarpıtan yargı örgenlerini de karşısına alarak. Hesiodos'un bu eylemiyle ne denli yüreklice davrandığı, bir sınıf bilincini oluşturarak ne denli yeni, eşi örneği görülmemiş bir görüşü dile getirdiği konusu üzerinde yeterince durduk. Burada yapıtının iç düzenini incelerken iki ana konumu aynı biçimde işlediğini vurgulamak isteriz: her ikisini de efsaneler yoluyla kanıtlar, Prometheus - Pandora efsanesi de, Soylar efsanesi de kurulu bir düzenin dışına çıkılamıyacağına, çıkılırsa yıkıma gidileceğine örnektir. Ne var ki bu düzenin tanrısal güçler üstüne kurulu olup onun insanca yorumu yapıldı mı, yani doğruluk yolunda çalışma yönüne gidildi mi, insanlık yazgısını bile değiştirmek gücünü elde edebilir. Netekim Soylar efsanesini anlatıp bitirdikten sonra, kötümser görünen ozan birden bir karar verme nok-

tasında bulur kendini ve kötümserlikten ayrılıp kendi istemiyle iyimserlik yoluna sapar (İşl. 270 vd.):

> Ben de oğlum da vaz geçeriz hemen bugün doğruluktan,
> Eğer Hak hoş görürse haksızlığı.
> Ama bir türlü inanmam
> İşini bilen Zeus'un
> Böyle işlere meydan vereceğini.

Bu bir dönüm noktasıdır, bu kararı verdikten sonradır ki, ozan efsaneyi, tarihi arkada bırakıp, giderek kendi geçmiş yaşantısını bir yana itip gözlerini geleceğe diker.

Sesi yumuşar, tatlılaşır, ve artık kardeşini karşısına alarak ona öğütler vermeye koyulur. Başlar hak yolunda gitmenin, dürüstçe çalışmanın, konu komşu ile iyi geçinmenin yararlarını sayıp dökmeye. Çünkü, der, kaba güce baş vurmak hayvanların işidir, hak duygusu yalnız insanlara vergidir. Bu kesin yargıdan sonra, düşüncelerini açmak, anlatmak, yaymak amacıyla bir sürü öğüt, atasözü, özdeyiş sıralar, değişik konulara, değişik alanlara şöyle bir değinip geçerek. Asıl yapıtın ikinci bölümü olan tarım işlerine varmadan yüz kadar dize tutar bu parça (İşl. 286 - 382). Eserde bilginlerin özdeyişler toplamı diye niteledikleri bu ek bölümler ikidir (ikincisi İşl. 695 - 764). Bunları halk bilimini aydınlatan değerli veriler saymakla birlikte Hesiodos'un değil diye yadırgayanlar vardır. Oysa bizim için eşsiz bir kaynaktır bu parçalar: Hesiodos'un kişiliği ötesinde binlerce yıl önceki düşünce ve deyişleri ile günümüz arasında doğrudan doğruya ve kesintisiz bir köprü kurulabileceğine kanıttır. Hesiodos da o acı, kin tutan, karamsar adam değildir artık, neden, çünkü konuşan kendisi değil, halktır. Ama bu konuya ilerde değineceğiz. Özetimize dönelim.

Eserin ikinci bölümü, önce tarım işlerini ele alır. Ekin zamanından hasat mevsimine kadar bir çiftçinin ne gün ne işleri en elverişli biçimde nasıl görmesi gerektiği ayrıntıları ile ve eksiksiz anlatılır. Öküzü, arabası, sapanı, avadanlıkları, karısı, uşakları ile bir köylünün yaşamı olanca renkliliği ve gerçekliliği ile serilir gözümüzün önüne. Gök bilgisi, yıldızlar, yeller, yağmuru ve karı, soğuğu ve sıcağı, karakışı ve kızgın yazı, keçileri, davarları, köpeği, katırı, harmanı, ambarı, otu, samanı, asması, şarabı, fıçısı, hepsi, hepsi canlanır. Bir kural vurgulamaktadır dizeler boyunca: işi mevsiminde, zamanında görmek, bilgiyi tam bir verimlilik yasasına göre değerlendirmek ki bol ürün alı-

nabilsin her olandan, her olanaktan. Buradan denizcilik alanına geçilir. Denize, denizciliğe bir eğilimi yoktur ozanın, unutamaz babasının başına gelenleri, ama ne yapsın ki ister Anadolu kıyılarında, ister Yunanistanın içerlek yörelerinde yaşasın, denizden rızkını almak düşüncesinden yoksun yaşayamaz Akdeniz insanı. Homeros gibi Hesiodos da tanır denizi, bilir yasalarını, ayrı amaçlarla da olsa denizcilik bilgilerini özenle uygulamaya çalışır her iki ozan da. Denizcilikte Hesiodos'un en çok vurguladığı kural doğa koşullarına uyma, her işi ayına, gününe, mevsimine göre yapma gereğidir. İkinci özdeyişler bölümü önce ahlâk sonra da din konularında öğütler vermeyi amaçlar. Burada da ikişer, üçer ya da teker dizelik deyişler ve atasözleri ile insanın tanrıyla ve insanın insanla ilişkileri sıralanır. Tadına doyulmaz bu deyişlerden yukarda örnekler verdik. Bundan sonra Günler'de geçilir, ayın uğurlu ve uğursuz günleri sayıldıktan sonra, birkaç dizelik bir genelleme, konuyu şöyle bir toplama ile esere son verilir.

İşler ve Günler, bizim Hesiodos'un iki eserini incelediğimiz açıdan ele alınınca, başka bir ilgi yönü sermektedir gözümüzün önüne. Theogonia ile tarihin en gerilerine gitmiş, Hitit'te, Hurri'de, Finike'de, Bâbil ve Asûr'da kıyaslama noktaları bulmuş, giderek kocaman efsane ve destan metinlerini yan yana getirerek ufuklar açıcı karşılaştırmalarda bulunmuştuk. İşler için ters yönde bir yöntem uygulamak ve Hesiodos'un gününden bugüne ileriye doğru bir karşılaştırmaya girişmek ilginç bir uğraş olur. Bu konuda malzeme zenginliği sonsuz gibi görünüyor gözümüze, asıl nedeni de tarım işlerinde, köylünün bilmesi ve uygulaması gereken bilgilerde o gün bugün pek fazla bir değişiklik olmadığıdır. Sanırım ki İşler ve Günler'in türkçesini okuyan kimse, özellikle kırsal yörelerin adamıysa ya da kırsal işlerden anlıyorsa, Hesiodos'un anlatımından hem zevk alacak, hem de toprağın ölümsüz gerçeklerini bu eserde bularak birçok karşılaştırmaları kendisi yapabilecektir. Ozanın bu konulardaki başarısı geleneksel göreneksel verileri olduğu gibi aktarmaktadır. Sözlü geleneği düşünce biçimine ve kendine özgü diline sadık kalarak yansıtabilmesi başarılarının en büyüğüdür. Bu alanda biricik olduğunu bilmem yeterince yansıtabildim mi? Yunan yazınında böyle bir girişime başka örnek yoktur, ya da kalmamıştır; çoban şiirinin yaratıcısı Theokritos'un eserinden az şey korunabilmiş, asıl yansıması büyük Lâtin şairi Vergilius'un aracılığıyla olmuştur. Vergilius'un "Bucolica" adlı çoban şiirlerinden çok "Georgica" adındaki tarım konulu yapıtı Hesiodos'un

açtığı çığırı sürdürür ve, hiç kuşkusuz, Romalı şair Yunanlı atasından fazlasıyla yararlanmıştır. Ne var ki bir kentsoylu insandır Vergilius, Roma imparatorluğunun kuruluş dönemlerinde bir devlet politikasına destek olacak yapıtlar düzmektir amacı. Dili ise halk dilinden uzak mı uzak bir yazın dilidir. Bu yüzden tarım bilgilerinde bir koşutluk bulunsa da, havası başkadır iki eserin. Teknik düzeyi aşan konularda, insan tutumu ve davranışlarında bir kıyaslama yapmak gereksinmesini duymaz okuyucu, ya da ben duymuyorum. Asıl duyduğum eğilim, İşler ve Günler'i bizim Anadolu'nun sözlü geleneği ile karşılaştırmaktır. Ordan verim bekliyorum. Konu dışına çıkmasa, yukarda sözünü ettiğim özdeyiş ya da atasözü biçimindeki dizeleri ard arda yazmak ve bizim türkçedeki karşılıklarını arayıp bulup çıkarmak, karşılarına dizmek isterdim. Ama her yazarın bir yetki alanı vardır. Bu da benimkini aşar düşüncesiyle, İşler ve Günler çevirisini sayın İsmet Zeki Eyuboğlu'na verdim, bu konuda söz söylemeye yetkili bir insan olarak onun yazdıklarını aktarıyorum buraya. Bu karşılaştırmayla Hesiodos ile Anadolu'nun geçmişi ve bugünü arasındaki bağ yadsınılmaz bir gerçek olarak kanıtlanmış olacak inancındayım.

12. *Hesiodos İle Anadolu İnsanı*[1]

Ataları Anadolu'nun Batı yörelerindenmiş Hesiodos'un, sonradan göçmüşler Yunanistan'a, orada yerleşmişler, Hesiodos da orada büyümüş. Ancak İşler ve Günler adlı uzun şiirinin kimi yerlerinde, onun büyüdüğü toprağın değil de, atalarının yaşadığı toprağın izlerini buluruz bol bol. Özellikle tarım işlerinde: köylülerin ekip biçmekle ilgili çalışmalarında uyulan gelenekler, görenekler bütün çıplaklığıyla Hesiodos'un dizelerinde dile gelir.

> Ekini biç görünce gökte
> Pleiad yıldızlarını, Atlas'ın kızlarını.
> Görünmez oldukları zaman da
> Ek toprağını (İşl. 377 - 384)

Pleiad yıldızları, Atlas'ın kızları diye adlandırılan yıldız topluluğuna Ülker ya da Yedi Kardeşler denir Anadolu halkının tarımla uğraşan köylüsünün dilinde. Yaz ortalarında, güz döneminde bu Yedi Kardeş

[1] Bu bölüm İsmet Zeki Eyuboğlu tarafından yazılmıştır. Burada yayınlanmasına izin verdiği için kendisine teşekkür ederim (A. E.)

görününce, bütün ışıltılı, pırıl pırıl yüzleriyle ortaya çıkınca biçilen ekinlerin kuruması, harmanlanması, savrulması, sapların yığın yapılması için uygun günler başlamış demektir. Harman etmenin günüdür. Yağmurlar yağmaz, inceden inceden yeller eser, ekinler saplarında iyice kurur, ayrılacak (saptan) duruma gelir. Geceler parlak, serin olur. Özellikle Temmuz Ağustos aylarında Yedi Kardeş görününce tarımcıların ekin toplamak için aradıkları gün gelip çatmış sayılır, böyle inanılır. Bundan dolayı Yedi Kardeş uğurlu sayılır köylülerce, tarımcılarca.

Yedi Kardeş soğuklar, yağmurlar, sisli, bulutlu günler başlayınca görünmez pek. Bu da güzle kış arası aylarda olur. Bu dönem toprağın yumuşadığı, ne çok ıslak, ne de kurak olduğu çağdır. Ekin ekmeye, tarla sürmeye en elverişli aylar bu aylardır. Ondan sonra kara kış, karlı, bıçak gibi kesici soğuklar başlar Anadolu'da. Tarımcılar evlerinden çıkamaz olur. Bugün Anadolu köylüsü bu Yedi Kardeş'e bakar çokluk, onun pırıl pırıl görünüşünü uğurlu günlerin gelişi sayar.

O yıldızlar kaybolur kırk gün kırk gece
Ama yılın çarkı durmaz döner,
Ve insanlar bilemeye başlayınca oraklarını
Gözükürler yeniden gökte (İşl. 385 - 388)

Hesiodos'un Ülker yıldızının kırk gün kırk gece görünmez dediği dönem, Anadolu'da havaların kapalı olduğu, gökle ilgili görüş alanının çok kısalıp daraldığı dönemdir. Hava sisli, bulutlu, yağmurlu, sözün kısası iyice kapalı olduğundan Yedi Kardeş görünmez pek. Bu da ekin ekmeye, ekin biçmeye elverişli günlerin olmadığını gösterir. Bu dönem genellikle yılbaşı ile Mart aylarına denk gelir. Yazın sıcak ayları ekin biçmeye, yılbaşına doğru güzün serin, ılık ayları ekin ekmeye yatkındır[1].

Bir evin olsun, bir karın, bir de öküzün (İşl. 405)

Bu dizede dile gelen düşünce de bugün Anadolu köylerinde, özellikle ev kurma konusunda, yaygındır. Bir erkeğin ev kurabilmesi için karısı, bir de öküzü olma gereği vardır. "Ahırda çiftin, yatakta karın olmalı" der Anadolu köylüsü. Yoksul köylüler ise ahırda tek öküz

[1] İsmet Zeki Eyuboğlu, Anadolu İnançları, Koza Yayınları, Istanbul, 1974 s. 84 - 88.

besler. Tarla sürerken, harman yaparken öteki öküzü komşudan alır. Sonra, gereğinde, kendi öküzünü de komşuya verir. Buna Anadolu halk dilinde "tekçilik" denir. Komşudan tek öküz almak, komşuya tek öküz vermek anlamına gelir bu söz. Kadınlara da uygulanır. İki komşu kadın birleşerek iş görürse buna tekçilik derler. Bu kadınlar bir gün kendine, bir gün komşusuna, tekçilik yaptığı kimseye, gider çalışır.

Aracın, avadanlığın evinde olsun,
Olsun ki başkasından istemeyesin. (İşl. 408 - 409)

Köylünün tek öküzü olabilir, ancak tarım araçlarının eksik olmaması gerekir. Sapanı, boyunduruğu, sapan demiri, harman tahtaları, tırmığı, yabası, kalburu, eleği, bunlar gibi gerekli tarım araçlarının evde bulunması gelenek gereğidir. Kimi yerlerde "evin bereketi gider" diye ödünç araç verilmez, böyle bir inanç vardır. Tekçiliğe başlayan kimse insan, hayvan (öküz) alır, bu geleneğe uygundur da araç istemek, boyuna, yakışık almaz pek.

İşini tavsatanın ambarı dolmaz,
Üstüne düşmediğin işten hayır gelmez,
İşini yarım bırakan belâ çeker başına. (İşl. 411 - 413)

Burada da bir Anadolu inancı, halk sözü dile geliyor: "İş senin üstüne düşmez, sen işin üstüne düşeceksin. Bugünün işini yarına bırakma." Tarımcı için tarıma uygun günler bellidir, sayılır. Onlara uymak, onların elverişli kıldığı günlerde işleri görmek gereği vardır.

Azgın güneş ter döktürmez olunca insana,
Zeus güz yağmurlarını salınca dünyaya,
Daha çevik olunca elimiz kolumuz,
Seirios yıldızı ölümlülerin başı üstünde
Gündüzden çok gece dolaşır olunca,
Baltanın kestiği ağaç daha az kurtlanır,
Yaprağını dökmüş, büyümesi durmuştur (İşl. 414 - 421)

Bu dizelerde dile gelen inançların bugün Anadolu'da yaşadığını, değişik yörelerde uygulandığını biliyoruz. İlkin güz denen, ağaçların yaprak döktüğü, bitkilerin solup sarardığı dönem insanlar için de ölme dönemidir. Özellikle veremlilerin bu dönemde öleceği inancı yaygındır. Bununla ilgili halk türküleri bile vardır:

Doktor dedi zavallı kız
Yaprak dökümünü bekler.

Veremli bir kızın yaprak dökümü çağı olan güz döneminde öleceği inancı dile gelir bu türküde. Hesiodos da bu inancı söylüyor aşağı yukarı: "Seirios yıldızı ölümlülerin başı üstünde gezer" diyor. Bu dönemde, halk söyleyişine göre, ağaçlardan suyun çekildiğine inanılır. Suyu çekilen ağaç da kolay çürümez, kurt yiyemez onu, özüne giremez. Bu dönemde ağaçların daha iyi kereste olacağına, ev yapımına daha uygun düşeceğine inanılır. Genellikle ev yapımında kullanılan ağaçlar yapraklarını döktükten, biraz da acı soğukları gördükten sonra kesilir. Ayrıca yapraklı, çiçekli, yemişli ağaç kesmek de uğursuz sayılır. Bundan dolayı halk dilinde "yaş kesen baş keser" denir. Gene bu dönemde budanır, ayıklanır ağaçlar, fidanlar. Sıcakların, baharın başladığı, ya da yaprakların yeşerdiği dönemde kesilen ağaçlar ince ince sular akmaya başlayınca halk dilinde "ağaç ağlıyor" denir, buna yürekten inanılır üstelik. Yaş ağaç konan (kereste yapılan) ev uğurlu sayılmaz. "Evinde yaş ağaçtan kereste kullandı" denen bir kimse kızar. Gene halk arasında "onun ağacı yaştır" diye kimilerini kızdırırlar.

Yaş meşeden bir sap bul
En dayanıklısı odur (İşl. 429 - 430)

Meşe ağacı uğurlu sayılır, dayanıklıdır, sağlamdır, kolay kolay kurt özüne giremez, dokusu sıkıdır. Kuruyunca kolay kolay işlenmez. Bundan dolayı en uygun, işlenmeye en elverişli zamanı yaprağını döküp suyunun çekilmeye başladığı dönemdir. Meşe tahtasından ambar, kapı yapılırsa çok sağlam olur. Halk dilinde insanın kaba saba, iri yarı olanına, sağlamına alay olsun diye "meşe odunu" denir. Meşenin odunu kömürü de çok beğenilir (Tanrı Yaratan Toprak Anadolu, s. 193 - 201).

İşe koyulmadan turnanın sesini bekle:
Bulutların ardından gelsin her yılki çığlığı,
Ekin zamanı o haber verir,
Yağmurlu kış günleri onunla başlar.
Turnalar öttü mü gökte,
Öküzü olmayanın yüreği sızlar (İş. 448 - 453)

Turna kuşu halk arasında, özellikle Erzurum, Erzincan yörelerinde, daha da Doğuda uğurlu sayılır, onun avlanması bile yasaktır oralarda. Alevilere göre turna Ali'nin kuşlarından biridir. Tarıma elverişli, iyi günlerde, dönemlerde görünür, öter turnalar. Acı soğuklarda, kara kışta, daha doğrusu ekip biçmeye elverişli olmayan dönemlerde turna da pek dolaşmaz ortalıkta. Onun yaşamasına, geçinmesine uygun gelen dönemler havaların değiştiği, tarım yapıldığı günlere denk geldiğinden halk turna ile ekin dönemleri arasında bir bağlantı kurmuştur.

Hazreti Şahın avazı
Turna derler bir kuştadır (Pir Sultan Abdal)

dizeleri turnaya verilen önemi, Ali ile bağlantısını gösteriyor. Anadolu'da halkın ona gösterdiği ilgi ile Hesiodos'un açıklaması arasında köklü bir inanç birliği vardır.

Beklersin guguk kuşu öter
Meşenin dalları arasında,
İnsanların yüzü güler koca dünyada:
Zeus üç gün üç gece yağmur yağdırır,
Öküzün ayağı birkaç parmak sulara batar.
Ancak o zaman son güne kalan çiftçi
İlk günde işe başlayana yetişebilir (İşl. 487 - 490).

Anadolu'da guguk kuşunun ötüşü genellikle uğurludur. Acı kıştan çıkışı, ekin ekmenin ikinci dönemini bildirir. Güz aylarının sonunda, kara kış bastırmadan, ekinini ekemeyen çiftçiler, bahar denen ilk yaz aylarına giriş günlerinde guguk kuşunun ötüşünü, yağmurlu, tarıma elverişli günlerin gelişini beklerler. Toprağın en verimli, yumuşak, don denen buzlaşmadan kurtulduğu dönemdir bu günler. Guguk kuşu genellikle baharın, iyi günlerin gelişini, keskin soğukların bitişini bildirir. Onun ötmeye başladığı günler, yaygın bir inanca göre, Mart ayının başlarıdır (eski takvime göre Mart dokuzundan sonra). Halk dilinde guguk kuşuna Gugo denir:

Gene geldi yazbaşı (ilkbahar başlangıcı)
Bağıruyi (bağırıyor) gugolar
Ananilan babani (ananla babanı)
Alsun derin kuyular.

Anadolu halkının guguk kuşu (Gugo) ile ilgili inancını Hesiodos da biliyor. Tarım işlerinin uygun günlerini onun ötüşüne bağlarken, Anadolu halkı ile belli bir inanç düzeyinde birleşiyor.

Ayağını avucuna alır ovar durursun (İşl. 497)

Bu dizede anlatılan duruma bugün Anadolu'da "kış gelince ayı gibi tabanını yalarsın" derler. İşini bilmeyen, ocak başında oturup duran, beceriksiz kimselere böyle denir bugün de.

O zaman atılır ışığa doğru Pandion'un kızı
İnce, keskin çığlıklı kırlangıç:
Yeni bir haber gelmiştir artık insanlara (İşl. 566 - 569)

Kırlangıç Anadolu halkına ilkyazın (baharın) geldiğini bildirir, onun ötmesi sıcakların başladığını, ekinlerin büyümeye, toprağın içinden buğular çıkmaya yüz tuttuğunu gösterir. Bundan dolayı kırlangıç uğurlu sayılır köylülerce, tarımcılarca. Kırlangıcın kanı da kimi hastalıkların, özellikle boğmaca öksürüğünün giderilmesinde etkili sayılır.

Karlanguşi (kırlangıç) vururlar
Bir damla kanı için

dizeleriyle başlayan halk türküsü bu nedenle söylenmiştir.

Ayrıca tarlalarda, bahçelerde salyangozların ortaya çıkışı da ekinciler, bağ, bahçe, tarla işleriyle uğraşanlar için toprağın yumuşadığını, kazılmaya, eşilmeye elverişli olduğunu gösterir. Sebzeler daha çok bu sıralarda dikilir.

Evi sırtında gezen salyangoz
Gökte Ülker yıldızı görünür görünmez
Topraktan bitkiler üstüne çıkmaya başladı mı,
Bağları çapalama zamanı gelmiştir artık. (İşl. 571 - 574)

Hesiodos'un bu dizeleri Anadolu'da salyangozla ilgili inançlara uyar.

Vakti zamanı gelince evine bir kadın al,
Bu işi ne otuzundan çok sonra yap,
Ne de çok önce, o aradadır zamanı (İşl. 695 - 697).

Hesiodos'ta evlenme ile ilgili sözler de günümüz Anadolu geleneklerine uygun düşmektedir. Anadolu halkınca evlenmek gereklidir, yalnızlık Tanrıya yaraşır ancak. "Yalnızlık Allaha mahsustur" sözü bunu

gösterir. Evlenmenin belli bir çağı vardır, onu geçirmemek gerekir halk inançlarına göre. "Er davranan yol alır, er evlenen döl alır" atasözü bunun için söylenmiştir.

Kız oğlan kızla evlen ki,
Doğru bildiğin yola sokabilesin onu (İşl. 698 - 699).

Anadolu halkı da evlenmede kız oğlan kıza önem verir. Erkek kız alırsa onu kendine daha kolay alıştırır, dilediği yola daha kolay getirirmiş.

Erkek için en büyük nimet
İyi bir karısı olmaktır bu dünyada. (İşl. 703 - 704)

"Yuvayı yapan dişi kuştur" der Anadolu halkı. Ayrıca "kocanın yüzünü ak eden kadındır", "kadın var ev yapar, kadın var ev yıkar" gibi sözler evlenmede kadının etkisini, evin kuruluşunda onun başarısını, önemini koyar ortaya.

En büyük mutsuzluk da kötü karısı olmak,
Bir karı ki boğazından başka şey düşünmez,
Ve erkeği ne kadar güçlü olursa olsun,
Çırağısız yakar onu, erkenden yıpratır. (İşl. 703 - 705)

Bu dizelerde dile gelen düşünceler de Anadolu'da kadın konusunda geçerli olan geleneklere, göreneklere uygun düşüyor. "Evin direği kadındır" denir.

Ayakta su dökme güneşe karşı,
Hele gün battıktan sonra sabaha kadar
Ne yola işe ne yol dışına.
Soyunup dökünsen bile,
Geceler ölümsüz mutlularındır. (İşl. 727 - 730)

Anadolu'da güneşe karşı tükürmek, işemek, birine sövmek, yola işemek, tükürmek, saygısızca bir davranışta bulunmak geleneklere göre suç sayılır. Bunları yapan kimsenin çarpılacağına, başına bir yıkım geleceğine inanılır.

Yolda su dökülürse yağmur yağar diye inanır Anadolu halkı, Ayrıca yola giderken cinlerin, perilerin, kötü ruhların saldırısından korunmak için dua okumak yararlıdır (Anadolu İnançları s. 106).

Güneş batarken iş yapılmaz, çorap örülmez, dikiş dikilmez. Gene, güneş batarken uyunmaz, insanın yaşamı azalır, başına uğursuzluk, yıkım gelir. Bu tür inançların kaynağı güneşin bir tanrı olarak kutlandığı, tapıldığı dönemlerdir. Nitekim bugün Anadolu çocukları, kimi büyükler and içerken "güneş çarpsın yalan demiyorum" derler (Anadolu İnançları, s. 193 - 194).

Sonra evinde, ocak başında
Ayıp yerlerini yıkanmadan gösterme sakın. (İşl. 734 - 735).

Bu dizelerde ocağa karşı duyulan saygı da Anadolu'da yaygındır. Ocak başında kirli oturulmaz (seviştikten sonra yıkanmadan oturulmaz). Ocak başında ayıp yerlerini gösterenin başına uğursuzluk, yıkım gelir. Bu inancın kaynağı eski Anadolu dinleridir. Ateşin, ocağın bir tanrı olarak benimsendiği çağlara değin gider. Nitekim İran'da Zerdüşt dinine bağlananlar da ateşe karşı büyük saygı gösterir, onun tanrısal bir özle donatıldığına inanırlar. (Anadolu İnançları, s. 73 - 78).

Cenaze dönüşlerinde çocuk yapayım deme (İşl. 736)

Cenazeden sonra evde sevişilmez, yıkanmadan dolaşılmaz. Hem ölünün ruhu tedirgin olur, hem de eve bir yıkım gelir, ev kötü ruhların, cinlerin saldırısına uğrar. Bu inancın kaynağı da eski Anadolu dinleridir. Eski çağlarda Anadolu uluslarında, Hititlerde ölü olan ev bir süre kötü ruhlardan korunmak için okunur, üflenir, din görevlilerince savunulurdu (Anadolu İnançları, s. 168 - 170).

Durmaz akar güzelim ırmaklardan geçerken
Ayaklarını suya sokmadan önce dua et (İşl. 737 - 738).

Anadolu'da akar sulardan geçilirken önce "bismillah" demek geleneği vardır. Bu inanç da suların, özellikle akar suların, ırmakların birer tanrı, ya da tanrıça olarak benimsendiği dönemlerden kalmadır. Sulara saygılı olmak gerekir. "Akar su pislik kaldırmaz" diye yaygın bir halk inancı vardır. Bu akar suların arı duru olduğu, pis olmadığı, bütün pislikleri, kötülükleri alıp götürdüğü anlamında söylenir. "Sular neler temizler" denir bu konuda halk dilinde. Öyle ki kapıya gelen bir dilenciye evde verecek bir nesne yoksa bir bardak su verme geleneği bile yaygındır, böyle söylemiş eskiler. (Tanrı Yaratan Toprak Anadolu, s. 156 - 161).

Kurban törenlerinde tırnaklarını kesme sakın,
Hele kara demirle kuruyu yaştan ayırma. (İşl. 742 - 743)

Demir de kutsaldır Anadolu halk inançlarında. Gök gürlemeye başladığında demiri ısırma geleneği vardır. Bu inanç da eski çağlardan kalmadır. Demirciler tanrı Hephaistos ile ilgilidir. Nitekim demirci örsü kutsal sayılır. Onun üstüne oturulmaz, ona ayakla basılmaz, ona tükürülmez, sövülmez. Bunu yapan demircinin geçim sıkıntısı çekeceğine, darlığa düşeceğine inanılır. Bundan dolayı demirciler birbirlerine ödünç örs vermezler.

Ev yaparken çıkıntı bırakma hiçbir yerinde ki,
Kuzgunlar konup ötmesinler kötü kötü. (İşl. 746 - 747)

Kuzgun, karga genellikle uğursuz sayılır. Bir evin çevresinde karga dolaşır, kuzgun öterse o evde birinin öleceğine inanılır. Bu inanç yüzünden kuzgundan, kargadan sakınılır.

Oniki yaşında bir çocuğu
Kutsal şeyler üstüne oturtma, iyi değildir. (İşl. 750 - 751)

Bütün kutsal nesnelerin üzerinde oturmak, çocuğu oturtmak uğursuzluktur, yıkım getirir. Bu geleneğe uymayanı cinler, periler çarpar, sanılır. Ayrıca tapınak yıkıntılarında, kutsal sayılan yerlerde uyumak, su dökmek, sevişmek insanın başına büyük yıkımlar getirirmiş, Anadolu'da bundan çok sakınılır. İnsanın çarpılacağına inanılır. Çarpılan, bir yerine inme inen bir kimsenin kutsal yerlerde suç sayılan bir işi yaptığına inanıldığından, onu okuturlar, üfletirler, dualar yazılı muskalar, hamayıllar bağlarlar boynuna, giysisinin bir yerine. Bu gibi yerleri "bizden iyiler" diye anılan cinlerin koruduğuna inanırlar. Bu cinlere "dışarı şeri" de denir halk dilinde.

Kaynak başlarında işeme sakın,
Ne de ırmakların denize döküldüğü yerde,
Oralarda yıkanmaya da kalkma, iyi değildir. (İşl. 757 - 759)

Kaynaklara, suların döküldüğü yerlere işemek, onları kirletmek, oralarda kirli (cenabet) yıkanmak insanın başına uğursuzluk, yıkım getirir, insan çarpılır. Bu inanç da suların, kaynakların kutsallığı ile bağlantılıdır, Anadolu'da oldukça yaygındır.

Birinci, dördüncü, yedinci gün kutsaldır
Leto altın başaklı Apollon'u yedinci gün doğurmuştur,
Sekizinci ve dokuzuncu günler de öyle,
Ama bu iki gün insan işleri için en elverişlidir:
Onbirinci, onikinci günlerin ikisi de iyidir
Hem koyun kırpmak, hem ekin ekmek için. (İşl. 770 - 775)

Dört yedi sayıları Anadolu'da, özellikle tarikatlerde kutsaldır. Ayların dördüncü, yedinci günlerinin kutsallığı da bundan dolayıdır. Yedinci gün ayrıca İbranî inançlarında tanrının evreni yarattıktan sonra dinlendiği gündür. Burada Hesiodos'la eski İbranî inançlarının birleştiği görülür. Ayın onbirinci, onikinci günleri ise gökteki ayın dolunaya yakın olduğu, çok parlak bir nitelik kazandığı dönemdir. Bugünlerde iş yapmak, yaz aylarında koyun kırpmak (Anadolu'da buna kırkmak denir), ekin biçmek, öteki dönemlerde ekin ekmek, ağaç kesmek uğurlu sayılır. Genellikle yaylalarda, koyunları ayın ortalarına doğru, gökteki ayın en parlak olduğu dönemde, onbiri ile ondördü arasında kırparlar. "Aysız koyun kırpılmaz" diye koyuncular arasında yaygın bir inanç vardır. Bu da ayın, Hesiodos'un dediği gibi, güne denk geldiği sıradır.

Ayın ortasında bir altıncı gün
Ağaç dikmeye hiç elverişli değildir. (İşl. 782 - 783)

Ayın ortasındaki altıncı gün aysız, ayın bütün parlaklığı ile görünmediği gündür. Bu gün tarımcılar, özellikle fidan, ağaç dikme işleriyle uğraşanlar için uğurlu sayılmaz. Nitekim Anadolu halkı "aysız fidan dikilmez" der. Anadolu'da ayla ilgili şu inançlar çok yaygındır: Ay yeniye geçmeden tohum ekilmez; Ay yeniye geçmeden tarla biçilmez; Aysız ağaç kesilmez, kesilirse dayanmaz, kereste olmaz; Aysız tarla gübrelenmez; Aysız soğan dikilmez; Aysız buğday ekilmez; Aysız kuluçka oturtulmaz.

Bunlar ayın eski çağlarda bir tanrı, bolluk tanrısı olduğu, öyle saygı gördüğü dönemlerden kalma inançlardır. Bugün Anadolu'da ayın doğuşundan dolunay biçimine girdiği güne değin geçen sürelerle (ayın ondördüne değin olan süre ile), ayın kesilmeye, küçülmeye başladığı, dolunayın yavaş yavaş azaldığı, sonunda battığı güne değin geçen süreler arasında uğur bakımından ayrılıkların olduğuna inanılır.

Hesiodos'ta 770 - 825 dizelerde dile gelen halk inançları bugün Anadolu'da olduğu gibi uygulanmaktadır:

Ay başının altıncı günü de
Kızların doğması iyi gelmez. (İşl. 785 - 786)

Anadolu'da bu gün ayın yarım aydan da küçük olduğu, iyi görünmediği gündür. Bu günlerde doğan kızların güzel olmıyacakları, geleceklerinin pek parlak geçmeyeceği, mutsuz olacakları inancı yaygındır.

Ayın ondördünde doğan bir kızın ise güzel olacağı, geleceğinin parlak, günlerinin mutlu geçeceğine inanılır. Bundan dolayı ayın ondördüncü günü, dolunay biçimine girdiği günde doğan çocuklar erkek olursa onlara "Bedr - Bedir", kız olursa "Bedriye" adı verilmesi bir gelenek niteliği taşır kimi yerlerde. Ayın yeni göründüğü gün doğan kızlara da "Hilâl" denir. Bu gün kızlar için kimi yerlerde uğurlu, kimi yerlerde uğursuz sayılır. Bunda mevsimlerin de etkisi vardır açıkça.

> Ayın başlangıcındaki dokuzuncu gün
> İnsanların bütün dertlerden kurtulduğu gündür:
> Hem ağaç dikmelere iyi gelir,
> Hem erkek dişi bütün doğumlara. (İşl. 811 - 813)

Bu günler ayın dolunaya yakın olduğu, yarımdan çok daha büyük olduğu günlerdir. Ayrıca dokuz sayısı da uğurludur, kutsaldır (göklerin dokuz kat oluşu inancı ile ilgilidir). Ekinlerin bu günlerde ekilmesi, sebzelerin bu günlerde dikilmesi iyi sayılır.

Hesiodos'un dizelerinde dile gelen inançların çoğu bugün Anadolu halkınca yaşatılan, özellikle tarımcılarca uygulanan günlerdir. Bu inançların kimini Hitit'lerde, Sümer'lerde, Mısırlılarda da buluyoruz. Genellikle ay'ın bir koruyucu kutsal varlık, bir bolluk kaynağı tanrı, ya da tanrıça olduğuna inanılan topluluklarda bu tür inançlar yaygındır. Durum yıldızlar, güneş için de böyledir[1].

[1] Ay'la ilgili yerler için bkz. Anadolu İnançları, s. 187 - 188; ayrıca aynı kitap s. 39 - 47 ve 48 - 52,.

HESIODOS

TANRILARIN DOĞUŞU

(THEOGONIA)

Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu
Azra Erhat

Musalara Sesleniş :

Helikon Musa'larını övmekle başlayalım
Ulu ve kutsal Helikon dağının konuklarını,
Narin ayaklarıyla oynar durur onlar
Suları menekşe rengi kaynağın başında
Ve güçlü Kronosoğlu'nun sunağı çevresinde,
Çok kez de yıkayıp nazik tenlerini
Permessos, Hippokrene ya da Olmeios sularında
Güzelim korolar kurarlar halka halka
Adımlarının uçuştuğu Helikon tepelerinde,
Sonra sarınıp yoğun bulutlara
Yürür giderler gecenin karanlığında
Övgüler okuyarak hep bir ağızdan
Kalkanlı Zeus'la altın sandallı Hera'ya,
Zeus'un çakır gözlü kızı Athene'ye,
Işıl ışıl Apollon'a, yaylı oklu Artemis'e,
Toprağı kuşatan, yeri sarsan Poseidon'a,
Saygın Themis e, gözleri fırıl fırıl Aphrodite'ye,
Altın çelenkli Hebe'ye, güzel Dione'ye,
Leto'ya, İapetos'a, kurnaz Kronos'a,
Eos'a, koca Helios'a, ışık saçan Selene'ye,
Gaia'ya, engin Okeanos'a ve kara Gece'ye
Ve bütün ölümsüz tanrılar soyuna.
Bir güzel ezgiyi onlardan öğrendi Hesiodos bir gün
Ulu Helikon'un yamaçlarında koyun güderken,
İlkin şu sözleri söylediler bana
Kalkanlı Zeus'un kızları, Olympos'un tanrıçaları:
"Siz ey kırlarda yatıp kalkan çobanlar,
Dünyanın yüz karası zavallı yaratıklar!
Sizler ki hep birer karınsınız sadece,
Biz yalan söylemesini biliriz gerçeğe benzer,
Ama istersek dile getiririz gerçekleri de."

Böyle konuştu ulu Zeus'un kızları
Ve çiçek açan bir defneden koparıp
Güzel bir dal verdiler bana asâ diye,

Sonra tanrısal sesler üflediler içime
Olacakları ve olmuşları yüceltmek için,
Ölümsüz mutlular soyunu kutlamak için
Ve hele övmek için kendilerini
Her söylediğim destanın başında ve sonunda.
Ama neye yarar meşeden ve kayadan söz etmek?

Kısa kesip Musa'lardan başlayalım
Onlar ki ferahlatırlar koca yüreğini
Olympos'taki babaları Zeus tanrının
Olanı, olacağı, olmuşu dile getirerek,
Tatlı sesler dökülür dudaklarından
Ve babaları gümbürtülü Zeus'un sarayı
Gülümser bu ışıltılı tanrıça sesleriyle,
Karlı Olympos'un doruğu yankılanır,
Ezgileri yüceltir tanrılar soyunu
Tâ başından alıp Toprak ve Gökün yarattıklarını
Ve onlardan doğan bütün cömert tanrıları,
Sonra tanrılar ve insanlar babası Zeus'u,
En büyük, en güzel tanrıyı,
Sonra insanlar ve güçlü devler soyunu.
Ve işte böyle hoş ederler gönlünü Zeus'un
Olympos'lu Musa'lar, koca kalkanlı Zeus'un kızları.
Eleuther yamaçlarının kraliçesi Mnemosyne
Kronosoğlu'yla birleşip Pieria'da
Getirdi onları dünyaya
Belâları unutturmak ve kaygıları dindirmek için.
Dokuz gece buluştu onunla kutsal yatağında
Engin akıllı Zeus, ölümsüzlerden uzakta.
Günler aylar geçip bir yıl tamam olunca
Dokuz kız getirdi dünyaya Mnemosyne.
Dokuz eş yürekli kızdı bunlar
Ezgiler söylemektir bütün işleri,
Başka hiçbir kaygı yoktur yüreklerinde.
Karlı Olympos'un yüksek tepesinde
Ordadır koroları ve güzelim yurtları,
Kharitler de Himeros da başlarında
Yükselir güzel sesleri havalarda

Yürür dururlar Olympos yolunda,
Tanrısal bir ezgi sarar dört bir yanı,
Kara toprak yankılanır tanrı övgüleriyle,
Büyülü bir ses yükselir adımlarından
Yürürken yüce babalarına doğru,
O babaları ki hüküm sürer göklerde
Elinde şimşek ve ateş saçan yıldırımla
Yendiği günden beri babası Kronos'u
Ve ölümsüzlere dağıtalı beri
Bütün yetkileri ve şeref paylarını.

İşte böyle seslenir Olympos'lu Musa'lar
Dokuz tanrısal kızı ulu Zeus'un:
Klio, Euterpe, Thalia, Melpomene,
Terpsikhore, Erato, Polymnia, Urania
Ve hepsinin başı sayılan Kalliope,
Kalliope'dir çünkü krallara eşlik eden.
Zeus'un kızları hangi kralı yüceltirse,
Zeus'un beslediği krallardan hangisine
Çevrilirse gözleri dünyaya gelirken,
O kralın diline sabah çiğleri dökülür,
Baldan tatlı olur her söyledikleri,
Bütün halkın gözü onun üstünde olur
Haklı ve dosdoğru yargılar verdiği zaman.
Hiç yanılmadan söylediği sözler
Son verir hemen en büyük çatışmalara.
Kralın akıllısı bundan anlaşılır:
Haksızlığa uğramış insanların
Kavgasızca öc almasını sağlar
Yatıştırıp yürekleri tatlı sözlerle.
Halkın ortasında yürüdüğü zaman
Bir tanrı gibi sayılır, kutlanır,
Yumuşak davranışıyla ışık salar
Çevresinde kaynaşan kalabalıklara.
İşte budur Musa'ların insanlara verdiği,
Musa'lardan ve okçu Apollon'dan gelir
Yeryüzündeki ozanlar ve çalgıcılar
Nasıl Zeus'tan gelirse krallar.
Ne mutlu Musa'ların sevdiği insana

Bal akar onun dudakları arasından.
Bir insanın dertsiz başına dert mi düştü,
Üzüntüden kan mı kurudu yüreğinde,
Musa'ların sevgilisi bir ozan
Anlatınca eski insanların destanlarını,
Övünce Olympos'un mutlu tanrılarını
Unutuverir hemen dertlerini,
Çıkar gider aklından üzüntüleri,
Şeneltir onu tanrıçaların büyüsü.

Selâm size, Zeus'un kızları,
Verin bana o büyülü sesinizi,
Kutlayın benim dilimden ölümsüzler soyunu,
Onlar ki doğdular Toprak Ana ve yıldızlı Gök'ten,
Karanlık Gece'den, suları acı Deniz'den.
Söyleyin nasıl doğdu tanrılardan önce
Toprak, ırmaklar, şişkin dalgalarıyla engin Deniz,
Pırıl pırıl yıldızlar ve üstümüzdeki sonsuz gökler.
Sonra nasıl doğdu onlardan
Her varlığı borçlu olduğumuz tanrılar,
Nasıl paylaştılar şanları şerefleri,
Ve nasıl yerleştiler kıvrım kıvrım Olympos'a,
Anlatın bütün bunları, ey Musa'lar,
Tâ başından başlayıp anlatın,
Ne vardı hepsinden önce anlatın.

Yer - Gök ve Titanlar:

Khaos'tu hepsinden önce var olan,
Sonra geniş göğüslü Gaia, Ana Toprak,
Sürekli, sağlam tabanı bütün ölümsüzlerin,
Onlar ki tepelerinde otururlar karlı Olympos'un
Ve yol yol toprağın dibindeki karanlık Tartaros'ta,
Ve sonra Eros, en güzeli ölümsüz tanrıların,
O Eros ki elini ayağını çözer canlıların,
Ve insanların da tanrıların da ellerinden alır
Yüreklerini, akıl ve istem güçlerini.
Khaos'tan Erebos ve kara Gece doğdu
Erebos'la sevişip birleşmesinden.

Toprak bir varlık yarattı kendine eşit:
Dört bir yanını saran Uranos, yıldızlı Gök'ü,
Mutlu tanrıların sürekli, sağlam yurdunu.
Yüksek dağları yarattı sonra,
Konaklarında tanrıçalar oturan dağları.
Sonra denizi yarattı, ekin vermez denizi:
Azgın dalgalarıyla şişen Pontos'u.
Kimseyle sevişip birleşmeden yaptı bunu.
Sonra sarmaşıp kucaklaşıp Uranos'la
Doğurdu derin anaforlu Okeanos'u
Ve Koios'u, Hyperion'u, İapetos'u,
Theia, Rheia, Themis ve Mnemosyne'yi,
Altın taçlı Phoibe'yi, sevimli Tethys'ü.
Bunlardan sonra Kronos geldi dünyaya,
O ard düşünceli tanrı,
En belâlısı Toprak oğullarının.
Ve Kronos diş biledi yıldızlı babasına.

Sonra Toprak Kyklop'ları doğurdu, azgın yürekli,
Brontes'i, Steropes'i ve belâlı Arges'i
– ki bunlar vermiştir Zeus'a şimşekleri, yıldırımı –
Her bakımdan tanrıya benziyordu bunlar
Ama bir tek gözleri vardı alınlarında.
Yuvarlak tek gözlerinden geliyordu adları,
Zorlu, başarılıydılar hep yaptıklarında.

Başka oğulları da oldu Gaia ile Uranos'un,
Üç yaman oğul ki korku ile anılır adları:
Kottos, Briareus, Gyes, başı göklerde çocuklar.
Her birinin yüz kolu vardı
Omuzlarından sarkan, korkunç,
Ve elli başı güçlü omuzları üstünde.
Korkunçtu koca bedenlerinin amansız gücü.

Aphrodite'nin Doğuşu:

Böylesi korkunçtu Toprakla Gökün oğulları.
Babaları ilk günden iğrenmişti onlardan,
Doğar doğmaz gün ışığına çıkaracak yerde
Toprağın bağrına saklamıştı onları

Ve Uranos sürdürürken bu korkunç oyunu
Koca Toprak inim inim inliyordu zorundan.
Kurnazca bir düzen kuruyor o zaman
Ak çeliği yaratıveriyor çabucak
Ve koca bir tırpan yapıp o çelikten
Kışkırtıyor oğullarını kızgın yüreğiyle:
"Benden ve bir azılı varlıktan doğan oğullarım,
Suçlu bir babanın cezasını verelim,
Dinleyin beni, ne kadar babanız da olsa bu varlık
Odur kötülükleri ilkin tasarlamış olan."
Böyle dedi, korktu herkes, tek ses çıkmadı,
Yalnız ard düşünceli koca Kronos
Şöyle söyledi anasına korkmadan:
"Ana, ben göreceğim bu işi, sözüm söz,
Kötü bir babaya acımam, babamız da olsa,
Kötülükleri ilk tasarlayan odur madem."
Böyle dedi ve koca Toprak için için sevindi,
Sakladı onu, pusuya yatırdı,
Bir tırpan verdi eline, keskin dişli,
Ve oynayacağı oyunu öğretti ona.
Koca Uranos geldi geceyle,
İndi yere arzudan yanıp tutuşarak,
Yaklaşıp sardı Toprağı boydan boya.
Ama pusuda bekleyen oğlu
Uzattı sol elini ve sağ elindeki tırpanla
Koskoca, upuzun, sivri dişli tırpanla
Bir anda kesti babasının hayalarını
Ve kaldırıp attı arkasından bir yere.
Ama hoş bir şey değildi elinden savrulup giden:
Kanlar fışkırıp saçıldı içinden
Ve hepsi gömülü kaldı Toprağın bağrında,
Ve bunlardan gebe kalan Toprak yıllar sonra
Doğurdu yaman Erinys'leri, öc tanrıçalarını,
Parlak zırhlı, uzun kargılı Devleri,
Bir de yeryüzüne yayılan Orman Perilerini.
Ak çeliğin kestiği hayalara gelince,
Dalgalı denize atar atmaz onları
Gittiler engine doğru uzun zaman.

Ak köpükler çıkıyordu tanrısal uzuvdan:
Bir kız türeyiverdi bu ak köpükten.
Once kutsal Kythera'ya uğradı bu kız,
Oradan da denizle çevrili Kıbrıs'a gitti.
Orda karaya çıktı güzeller güzeli tanrıça,
Yürüdükçe yeşil çimenler fışkırıyordu
Narin ayaklarının bastığı yerden.
Aphrodite dediler ona tanrılar ve insanlar
Bir köpükten doğmuş olduğu için,
Güzel çelenkli Kythera'lı da dediler ona
O adanın kıyılarına uğradığı için,
Kıbrıslı da derler orda sulardan çıktığı için,
Philomedeia da derler hayalardan türedi diye.
Doğup da yürüyünce tanrılara doğru
Eros'la Himeros takıldılar hemen peşine,
İlk günden bu oldu onun tanrılık payı
İnsanlar arasında da, ölümsüzler arasında da;
Ona düştü kız cilveleri, gülüşmeleri, oynaşmaları,
Sevmenin, sevişmenin tadı, büyüsü.
Ama Uranos kızıp oğullarına
Titan adını verdi onlara:
Fazla yükseğe el uzatmakla çılgınca
Korkunç bir suç işlemişlerdi çünkü,
Gelecek zaman öc alacaktı onlardan.

Gece'nin Çocukları:

Gece üç ölüm tanrısı yarattı:
Korkunç Moros, kara Ker ve Thanatos'u,
Uyku'yu ve sürü sürü Düşleri.
Kimseyle yatmadan kendi başına
Yarattı onları karanlık Gece.
Acı gülüşlü Momos'u, dertler anası Oizys'ü yarattı,
Sonra Hesperid'leri, Batılı Gece Kızlarını;
Okyanus'un ötesinde oturur bu kızlar
Altın elmalar veren ağaçlara bakarlar.
Sonra Kader tanrıçalarını getirdi dünyaya,
Amansızca öc alan tanrıçaları:
Klotho, Lakhesis ve Atropos'tur adları.

Tanrılara, insanlara karşı her suçu izler onlar
Ve suçlu kim olursa olsun
Cezalandırmadan yatışmaz öfkeleri.
Sonra Nemesis'i doğurdu belâlı Gece
Sonra İhanet'i, Kara Sevda'yı doğurdu,
Çekilmez İhtiyarlığı ve azgın yürekli Kavga'yı.
Bu şirret kavga tanrıçası Eris de
Birçok tanrılar doğurdu sonradan:
Cefa çektiren Ponos, belleği uyuşturan Lethe,
Açlığın kaynağı Limos, gözyaşı döktüren Algos,
İnsanları savaştıran, boğuşturan
Hysmine, Makhe, Phonos, Androktasia,
Çekişmeleri, didişmeleri, yalanları kışkırtan
Neikos, Logos, Amphillogia,
Düzenleri bozduran, yıkımlara yol açan
Birbirinden ayrılmaz Dysnomie ve Ate.
Sonra bile bile yemin bozan ölümlüler için
Belâların en kötüsü olan and tanrı Horkos.

Deniz'in Çocukları:

Deniz doğru sözlü Nereus'u yarattı:
En büyüğüdür o bütün çocuklarının
Babacan tanrı derler ona,
Çünkü hem dürüst, hem yumuşak huyludur
Doğruluktan hiç ayrılmaz düşünceleri,
Hep doğruluktan iyiden yanadır.
Sonra Deniz'in Toprak'la birleşmesinden
Büyük Thaumas, yiğit Phorkys doğar,
Sonra güzel yanaklı Keto ve daha sonra
Göğsünde çelik bir yürek taşıyan Eurybie.
Nereus'un kızları oldu Doris'ten
Ekin vermeyen denizin ortasında.
Tanrıçalar kıskandı bu kızlarını Doris'in,
Eşsiz Okeanos'un kızı güzel saçlı Doris'in:
Ploto, Eukrante, Sao, Amphitrite,
Eudore, Thetis, Galene, Glauke,
Kymothoe, Speio, Thoe, sevimli Halie,
Pasithee, Erato, pembe kollu Eunike,

Güzel Melite, Eulimene, Agaue,
Doto, Proto, Pherousa, Dynamene,
Nesaie, Aktaie, Protomedeia,
Doris, Panopeia, usul boylu Galateia,
Dilber Hippothoe, pembe kollu Hipponoe,
Kymodoke, ki Kymatologe ile
Ve güzel topuklu Amphitrite ile birlikte
Kolayca dindirir sisli denizde
İri dalgaları ve azgın rüzgârları,
Kyme, Eione ve başı çelenkli Halimede,
Gülümsemekten hoşlanan Glaukonome ve Pontoporeia,
Leagore, Augore ve Laomedeia,
Polynome, Autonoe ve Lysianassa,
Uzun boylu, kusursuz görünüşlü Euarne,
Endamıyla büyü saçan Psamathe,
Tanrısal Menippe, Neso, Eupompe,
Themisto, Pronoe ve Nemertes,
Tanrısal babası gibi yalansız Nemertes.
İşte bunlardır Nereus'un elli kızı,
Olgun babanın olgun iş gören kızları.

Ejderler Soyu:

Thaumas Elektra ile evlendi,
Derin akışlı Okeanos'un kızıyla.
Elektra hızlı İris'i doğurdu önce,
Sonra gür saçlı Harpya'ları, Bora ve Kasırga'yı,
O hızlı kanatlarıyla kuşları ve rüzgârları yenen
Doğar doğmaz havalanan yaratıkları.
Phorkys'le birleşen Keto, Graia'ları doğurdu,
Güzel yüzlü, doğuştan ak saçlıdır onlar,
Ölümsüz tanrılar da Kocakarı der onlara
Yeryüzünde dolaşan insanlar da.
Pemphredo'nun güzel, Enyo'nun sarı tülleri vardı.
Gorgo'ları da doğuran Keto'dur.
Ünü büyük Okeanos'un ötesinde,
Geceyle gündüzün sınırlarında otururlar
İnce sesli Batı kızlarının yurdunda:
Sthenno, Euryale ve bahtsız Medusa;

Medusa ölümlüydü, oysa iki kızkardeşi
Ne ölüm bileceklerdi, ne ihtiyarlık.
Buna karşılık yalnız Medusa girdi
Masmavi yeleli tanrının koynuna
Bahar çiçekleriyle dolu taze çimenlerde.

Perseus kestiği zaman kafasını
Khrysaor'la Pegasos çıkıverdi kanından.
Biri deniz kıyısında doğduğu için,
Öteki elinde altın kılıç tuttuğu için
Almışlardı Pegasos'la Khrysaor adlarını.
Pegasos bırakıp davarlar anası toprağı
Havalandı gitti ölümsüzlere doğru.
Zeus'un sarayında oturur şimdi
Şimşekle yıldırım taşıyıp onun adına.

Okeanos'un kızı Kallirhoe Khrysaor'dan
Üç kafalı Geryon'u doğurdu.
Güçlü Herakles öldürdü bu Geryon'u
Paytak yürüyüşlü öküzlerin yanında,
Dalgaların sardığı Erytheia'da.
O gün Okeanos ötesi sisli otlakta
Öldürmüştü Herakles Orthos'u ve Erythion'u da,
Öküzlerini bekleyen köpeği ve çobanı;
Ve sürmüştü geniş alınlı öküzleri Tiryns'e
Aşıp yeniden Okeanos'un sularını.

Kallirhoe yenilmez bir ejderha da yarattı
Ne ölümlülere, ne de ölümsüzlere benzeyen.
Bir mağarada doğdu bu azgın yürekli Ekhidna.
Yarı bedeni bir genç kızdı onun,
Güzel yanakları ve gözleri fıldır fıldır,
Yarı bedeniyse koskoca bir yılandı, korkunç,
Her yanı benek benek amansız bir yılan
Yerin gizli deliklerinde kaybolan;
Mağarasında otururdu Ekhidna,
Aşağıda, oyuk bir kayanın ta dibinde,
Ölümlülerden ve ölümsüzlerden uzakta.
Tanrılar vermişti ona o ünlü yurdu,
Orada, yer altında, Arima ülkesinde,

Kapalı yaşıyordu kana susamış Ekhidna
Yaşlanmadan, ölmeden, hep genç kalarak.

Derler ki Ekhidna Typhon'la çiftleşmiş,
O fildır fildır gözlü bakire
Taşkın, yasa dinlemez Typhon'la çiftleşmiş,
Ve azgın yürekli çocuklara gebe kalmış:
Orthos'u dünyaya getirmiş ilkin,
Öküz çobanı Geryon'un köpeğini,
Sonra bir azgın canavar daha doğurmuş:
Adı dile alınmaz Kerberos'u,
Hades'in o tunç sesli, elli başlı,
O aman vermez yırtıcı köpeğini.
Hydra'yı doğurdu onlardan sonra,
Hydra' o bataklıklar canavarı ki
Tüyler ürpertir bütün yaptıkları,
O Hydra ki akollu tanrıça Hera
Büyütmüştü korkunç hıncını gidermek için
Güçlüler güçlüsü Herakles'e karşı.
Ama Zeus ve Amphitryon'un oğlu Herakles
Amansız kılıcıyla öldürdü onu
Savaşçı İolaos ve ganimetçi Athena'nın yardımıyla.
Khimaira'yı da doğurdu Ekhidna,
Söndürülmez ateşi üfleyen Khimaira'yı,
Korkunç ve büyük, hızlı ve güçlü,
Bir yerine üç kafalı Khimaira'yı:
Biri azgın bakışlı arslan kafası,
Öteki keçi, öteki yılan, ejderha kafası.
Pegasos hakkından geldi bu Khimaira'nın
Koca yiğit Bellerophontes'le birlikte.
Sonra Orthos köpeğine alt olup Ekhidna
Belâlı Phix'i getirdi dünyaya,
Kadmos'luların baş belâsı Phix'i
Ve Nemeia arslanını ki Hera, Zeus'un karısı,
Beslemişti insanları yutan Nemeia koyaklarında
Orda arslan kırıyordu halkını tanrıçanın
Ve hüküm sürüyordu Treton ve Apesos dağlarında,
Ama güçlü Herakles hakkından geldi onun.

Phorkys'le sevişen Keto
Son bir çocuk doğurdu, korkunç bir yılan,
Toprağın derinliklerinde saklanan bu yılan
Altın koyunlara bekçilik eder
Geniş kıvrımlarının ortasında.
İşte bunlardır Phorkys'le Keto'nun çocukları.

Tethys Okeanos'a ırmaklar doğurdu,
Suları burgaç burgaç ırmaklar:
Nil, Alpheios, Eridanos, derin burgaçlı,
Strymon, Maiandros, İstros, güzel akışlı,
Phasis, Rhesos, Akheloos, gümüş burgaçlı,
Nessos, Rhodios, Haliakmon, Heptaporos,
Granikos, tanrısal Aisepos ve Simoeis,
Peneios, güzel akışlı Hermos ve Kaikos,
Sangarios, uzun Ladon ırmağı ve Parthenios,
Euhenos, tanrısal Adreskos ve Skamandros.

Okeanos Kızları:

Tethys bir sürü kızlar da doğurdu,
Bu kızlar insanların gençliğini besler
Apollon'un ve ırmakların yardımıyla,
Zeus vermiştir onlara bu görevi:
Peitho, Admete, İanthe, Elektra,
Doris, Prymno ve tanrıça yüzlü Urania,
Hippo, Klymene, Phodeia, Kallirhoe,
Zeuxo, Klytie, İdyia, Pasithoe,
Plexaure, Galaxaure ve sevimli Dione,
Melebosis, Thoe ve güzel yüzlü Polydore,
Hoş endamlı Kerkeis, inek gözlü Pluto,
Perseis, İaneira, Akaste, Xanthe,
Sevimli Petraie, Menestho ve Europe,
Metis, Eurynome, sarı giysili Telesto,
Khryseis, Asia ve büyüleyici Kalypso,
Eurore, Tykhe, Amphiro, Okyroe,
Ve Styx ki en başında gelir onların.
Bunlardır işte Tethys'le Okeanos'un en büyük kızları,
Daha bir çokları da vardır:

Üç bindir sayısı bu kızların,
İnce topuklu Okeanos kızlarının.
Dört bir yandan sarar bunlar dünyayı,
Gözlerler kıyıları, derin denizleri
Bu ışık saçan tanrı kızları.
Onlar kadar da ırmak vardır:
Gürül gürül akan Okeanos oğulları
Yüce Tethys'ün doğurdukları.
Bir ölümlü sayamaz hepsinin adını
Ama kıyılarında yaşayanlar bilir.

Güneş Soylular:

Theia koca Güneş'i doğurdu,
Sonra parlak Ay'ı ve Şafak tanrıçayı,
Yerdeki insanlar, gökteki tanrılar için parlayan.
Theia Hyperion'la birleşip doğurdu onları.

Krios'la sevişen Eurybie, yüce tanrıça,
Astraios ve Pallas'ı doğurdu
Ve bilgisi ile ün salan Perses'i.

Şafak tanrıça Astraios'la birleşip
Coşkun yürekli rüzgârları doğurdu,
Gökleri arıtan Zephyros'u,
Azgın esişli Boreas'ı ve Notos'u.
Rüzgârlardan sonra Şafak tanrıça
Günün müjdecisi Şafak yıldızını doğurdu
Ve göklerin çelenk çelenk yıldızlarını.

Okeanos kızı Styx Pallas'la sevişti,
Zetos'la Nike'yi doğurdu, güzel topuklu,
Sonra Kratos'la Bie'yi, o yaman çocukları;
Zeus nerde otururşa, onlar ordadır,
Zeus nerde yürürse, ardındadır onlar,
Ayrılmazlar gümbürtülü Zeus'tan.
Böyle olmasını istedi Okeanos kızı Styx
Yıldırım saçan Zeus toplayınca
Ölümsüzleri Olympos'un başına.
Kendisiyle Titan'lara karşı savaşanların
Şeref paylarını koruyacağını söyledi,

Dokunmayacaktı hiçbir zaman
Ölümsüzler arasındaki yerlerine,
Kronos'un pay vermediklerine de
O verecekti tanrılık paylarını
Ve böylece hak yerini bulacaktı.
Styx olmuştu ilk gelen Olympos'a
Yüce babasının öğütlerine uyarak,
Zeus üstün paylar verip yüceltti onu:
Onun adına yemin etti tanrılar
Ve çocukları kendi yüce katına oturacaktı.
Zeus hepsine verdiği sözü tuttu,
Benimsedi Kratos'la Bie'yi, Güç'le Kudret'i.
Phoibe Koios'la gerdeğe girdi
Ve bir tanrının sevgisiyle bu tanrıça
Leto'yu doğurdu, mavi yaşmaklı,
Doğuştan yumuşak yürekli Leto
Olympos'ta tatlılığıyla ün salan,
İnsanlara da tanrılara da yüreği açık Leto.
Adı güzel Asterie'yi de getirdi dünyaya
Ki Perses götürdü bir gün sarayına,
Ve sevgili eşi oldu onun.
Ve Asterie Hekate'yi doğurdu:
Zeus herkeslerden üstün tuttu onu,
Pahalı armağanlar verdi ona,
Payı vardır onun karalarda, ekinsiz denizlerde,
Yıldızlı göklerde bile payı vardır,
Ölümsüzlerin saygısı büyüktür ona,
Bugün yeryüzünde kurban kesen her ölümlü
Hekate'nin adını anar yakarışlarında,
Kimin dileğini iyi karşılarsa o tanrıça
Onun elde etmeyeceği şey yoktur,
Ona bütün mutlulukları vermek elindedir,
Ünlü Gaia ile Uranos'un bütün çocukları
Kendi paylarından pay vermişlerdir ona.
Kronosoğlu ona karşı zor kullanmadı hiç,
İlk Titan tanrılar arasındaki yerini
Elinden almadı Zeus hiçbir zaman,
İlk tanrılık payı Hekate'nin

Olduğu gibi kaldı elinde.
Tek kız evlât olduğu halde bu tanrıça
Yerde, denizde ve gökte paysız kalmadı,
Tersine bol pay aldı Zeus'un tutmasıyla onu.
Kim hoşuna giderse Hekate'nin
Yardım görür ondan, destek bulur onda.
Meydanlarda, kalabalıklar içinde
Kimi isterse onu parlatır Hekate.
Ölüm kalım savaşlarında Hekate
Dilediği savaşçıya yardım eder,
Dilediğine verir başarıyı, şanı şerefi.
Kurultaylarda saygın kralların yanındadır,
İnsanlar arasındaki yarışmalarda
Tanrısal gücüyle işe karışır,
Zaferi kazanan alır güzel ödülü
Ve şeref kazandırır yakınlarına.
Binicilerden de dilediğine yardım eder,
Belâlı engin denize açılanlar da
Baş vururlar Hekate'ye ve yeri sarsan tanrıya,
Bereketli av sağlar onlara soylu tanrıça,
Ya da tam başaracakları sırada
Avlarını alır ellerinden canı isterse.
Hermes'le sürüleri üretir ağıllarda:
Öküzleri, keçileri, ak yünlü koyunları
Azaltır ya da çoğaltır gönlünce.
Anasının tek kızı olduğu halde
Ölümsüzler arasında yeri büyüktür Hekate'nin
Zeus gençliğin besleyicisi yapmıştır onu.

Olympos Tanrılarının Doğuşu:

Rheia Kronos'un yatağına girince
Şanlı evlâtlar doğurdu ona:
Hestia, Demeter, altın sandallı Hera
Ve güçlü Hades, yerin altında oturan,
Yüreği acımak nedir bilmeyen tanrı,
Toprağı sarsan, uğultulu tanrı Poseidon,
Ve temkinli Zeus, tanrıların ve insanların babası,
Yıldırımları yeryüzünü titreten.

Ama koca Kronos yiyordu ilk çocuklarını
Analarının kutsal karnından çıkıp ta
Dizleri üstüne oturdukça her biri.
Korkuyordu Uranos'un mağrur torunlarından biri
Ölümsüzler arasında kral olacak diye.
Gaia ve Uranos bildirmişlerdi ki ona
Ne kadar güçlüler güçlüsü de olsa
Kendi oğluna yenilmekti kaderi.
Buydu çünkü Zeus'un istediği.
Onun için gözü pusudaydı her zaman,
Doğan çocuklarını yiyordu birer birer
Ve Rheia sonsuz yaslar içindeydi.
Ama Zeus'u dünyaya getirdiği gün
Yalvardı Toprak'a ve yıldızlı Gök'e
Gizli doğurabilsin diye Çocuğunu,
Öcü alınsın diye babasının
Ve hain Kronos'un yediği bütün çocuklarının.
Anası babası dinlediler kızlarını
Ve bildirdiler ona Kader'in ne hazırladığını
Kral Kronos'a ve coşkun yürekli oğluna.

Sonra bereketli Girit'te Lyktos'a götürdüler onu,
Son oğlu büyük Zeus'u doğuracağı gün.
Ulu Toprak tanrıça aldı çocuğu
Besleyip yetiştirmek için koca Girit'te;
Hızlı gecenin karanlıklarından yararlanıp
Diktos tepelerine götürdü onu,
Sık ormanlarla kaplı Aigaion eteklerinde
Kutsal toprağın gizli derinliklerinde
Ulaşılmaz bir mağaraya sakladı onu,
Sonra koca bir taşı bezlere sarıp
Verdi göklerin güçlü oğlu Kronos'a,
O da yakalayıp iki eliyle taşı
Yuttu indirdi uğursuz midesine,
Anlamadı yuttuğunun bir taş olduğunu,
Oğlununsa dipdiri kaldığını,
Ve az sonra yenilmez, baş olmaz gücüyle
Babasının hakkından geleceğini,

Onu tahtından atıp yerine geçeceğini,
Ölümsüzlerin kralı olacağını.

Genç tanrı büyüdü, gelişti çarçabuk
Coşkun yüreği ve gürbüz bedeniyle,
Ve yıllar geçince ard düşünceli koca Kronos
Yenilip Gaia'nın düzenine ve oğlunun gücüne
Kustu birer birer yuttuğu çocuklarını.
İlk kustuğu da son yuttuğu taş oldu.
Zeus aldı dikti bu taşı kutsal Pytho'da,
Parnassos eteklerinde yol yol uzanan toprağa.
O taş da bir anıt olarak kaldı orada
Gören ölümlüleri şaşırtarak.
Sonra kurtardı babasının kardeşlerini,
Ki Uranos zincire vurmuştu çılgınca.
Bu iyiliğini unutmadılar onlar Zeus'un:
Verdiler ona gök gürültüsünü
Kavurucu yıldırım ve şimşekle birlikte;
Onları Toprak Ana saklıyordu bağrında.
O günden sonra Zeus'un eline geçtiler
Ve onlarla buyruğu altına aldı Zeus
Bütün ölümlüleri ve ölümsüzleri.

Iapetosoğulları ve Prometheus:

Iapetos aldı Klymene'yi,
Güzel topuklu Okeanos kızını,
Girdi onunla gerdeğe ve bir oğlu oldu:
Azgın yürekli Atlas tanrı.
Sonra getirdi dünyaya Menoitios'u
O kendini çok beğenen tanrıyı;
Ve kıvrak, cin fikirli Prometheus'u,
Sonra da yarım akıllı Epimetheus'u,
O ki belâ oldu ekmek yiyenlere
Zeus'un yuğurduğu bakireyi evine alarak.
Azgın Menoitios'a gelince, engin bakışlı Zeus
Yolladı onu Erebos'un karanlıklarına
Duman duman yıldırımlarla vurarak onu.
Çılgınlığı ve aşırı gücü yüzünden
Atlas zorlu bir baskı altında kaldı:

Dünyanın bittiği bir yerlerde
Güzel sesli Akşam perilerinin karşısında
Dimdik durup ayakta tutuyor gökü
Başı ve yorulmaz kolları üstünde.
Akıllı Zeus'un ona ayırdığı kader bu.

Cin fikirli Prometheus'a gelince, Zeus
Çözülmez zincirlere vurdu onu,
Boyunu iki kat aşan bir sütuna bağladı.
Sonra bir kartal saldı üstüne gergin kanatlı;
Ölümsüz kara ciğerini yiyordu kartal,
Ve kara ciğer geceleri büyüyordu yeniden
Gergin kanatlı kuşun gündüz yediği kadar.
Ama güzel topuklu Alkmene'nin oğlu Herakles
Öldürüp kartalı kurtardı İapetos oğlunu
Bu insafsız işkencenin acılarından.
Olympos'un yüce tahtlı Zeus'u hoş gördü bunu
Yayılmasını istedi çünkü Toprak Ana üstünde
Thebai'li Herakles'in anlı şanlı adının.
Soylu oğlunu korumaktı kaygısı,
Öfkesini yendi, vaz geçti hınç duymaktan Prometheus'a
Coşkun Kronosoğlunun önüne durduğu için.

Prometheus'un Düzeni:

Ölümsüz tanrılarla ölümlü insanların
Mekone'de çatıştığı zamanlardı o zamanlar,
O günlerden bir gün, Prometheus yaranmak için
Koca bir öküzü ikiye bölüp getirdi sofraya:
Zeus'u aldatmak istiyordu aslında;
Öküzün yarısı yağlı etler ve bağırsaklardı
Karın derisinin altında saklı,
Öbür yarısıysa yalın kemiklerdi sadece
Ak yağlar altında kurnazca saklanmış.
Bunun üzerine tanrıların ve insanların babası:
"Ey İapetosoğlu, soyluların soylusu, dedi ona,
Hiç de haklı bir paylaştırma değil bu, dostum."
Böyle alaylı alaylı konuştu engin akıllı Zeus,
Sinsi düşünceli Prometheus hafifçe gülümseyip
Kurnazlığını saklamaya çalıştı ve dedi:

"Ulular ulusu Zeus, ölmez tanrıların en şanlısı,
Göğsündeki yürek hangi payı istiyorsa onu al!"
Böyle dedi içinden pazarlıklı Prometheus
Ama engin akıllı Zeus anladı kurnazlığını
Ve başladı için için kurmaya
Ölümlülerin nasıl hakkından geleceğini.
İki eliyle kaldırdı öküzün ak yağlarını;
Öfke sardı içini, safrası kabardı
Görünce öküzün yalın kemiklerini,
Apaçık ortaya çıkan sinsi kurnazlığı.

İşte bu yüzdendir dünyada insanoğullarının
Kurbanların yalın kemiklerini yakmaları
Duman duman sunaklarda tanrılar için.

Bulutları devşiren Zeus kızıp dedi:
"Ah İapetosoğlu, bilmişlerin en bilmişi seni,
Sinsi kurnazlığında inat ediyorsun demek, dostum."
Böyle konuştu öfkeyle, hiç yanılmayan Zeus,
Ve o günden sonra, unutmayıp bu oyunu
Kayın ağaçlarının üstüne salmaz oldu
Dünyalıların işine yarayan ateşi.
Ama İapetos'un yaman oğlu bir oyun daha etti:
Bir kamışın içinde aldı kaçırdı
Coşkun ateşin pırıl pırıl kıvılcımını.
Ve bulutlarda gümbürdeyen Zeus
En derin yerinden yaralandı ve kızdı
Görünce ölümlü insanların arasında
Ateşin yandığını pırıl pırıl.

Zeus'un Öcü: Pandora:

Ve hemen, kazandıkları ateşe karşılık,
Bir belâ yarattı insanoğullarına
Ünlü topal Hephaistos Zeus'un buyruğuyla
Kızoğlan kız bir varlık yarattı.
Gökgözlü tanrıça Athena da urbalar giydirip
Bağladı belini ve alnından aşağı
Öylesine bir duvak düşürdü ki,
İşlemeleri bir şenlikti gözler için.
Pallas Athene bir çelenk koydu başına

Çayırların taze çiçekleriyle bezenmiş.
Bir de altın taç koydu ki başına,
Ünlü topal kendi usta elleriyle yapmıştı onu,
Babası Zeus'a beğendirmek için kendini.
Bu taçta neler vardı görülesi, neler,
Toprağın, denizlerin beslediği bir sürü yaratıklar.
Binlercesini koymuştu içine Hephaistos,
Büyülü, pırıl pırıl bir gerdanlıktı bu
Canlanacak, konuşacak gibi nakışları.
Ve Zeus bir nimete karşılık
Böylesine güzel bir belâyı yaratınca,
Götürdü onu tanrıların ve insanların önüne
Tanrı kızı gökgözlü Athene'nin bütün süsleriyle.
Ölümsüz tanrılar ve ölümlü insanlar
Şaşakaldılar görünce bu aldatıcı güzelliği,
İnsanları baştan çıkaracak olan
Bu derin, bu sonsuz büyü kaynağını.
Çünkü bu kaynaktan çıkmıştır aslında
O kadın dediklerimizin belâlı soyu,
O ölümlü insanların baş belâsı.
Fıkaralığa bir türlü alışamaz kadınlar,
Hep bolluktur onların özledikleri.
Nasıl ki arı oğullarının sığındığı yerde
Hep beslerse verimli bal arıları
İşi gücü kötülük olan yaban arılarını,
Bal arıları her gün güneş batıncaya dek
Bembeyaz petekleri öredururken
Ötekiler sığınıp kovanların içine
Başkalarının emeğiyle beslenirler.
İşte bunun gibi bulutlarda gümbürdeyen Zeus
Yarattı baş belâsı olarak
Kadınlar soyunu ölümlü insanlara,
O kadınlar ki kötülüktür işleri güçleri
İyiliğe karşı kötülük sağladı onlarla.
Her kim ki, sakınır evlenmekten
Kadın derdi sarmamak için başına,
Olmaz olası ihtiyarlık bir geldi mi
Desteksiz kalır yaşlı günlerinde;

Yaşadıkça ekmeksiz kalmaz gerçi,
Ama ölünce varını yoğunu yakınları bölüşür.
Buna karşılık bahtında evlenme olan da
Aklı başında iyi bir kadına düşse bile,
İyi şeyler kadar kötü şeyler de gelir başına;
Hele üstelik çılgının biriyse karısı
Ömrü boyunca kahır çekip canından bezer,
Devâsız dertlere düşmüş gibi olur.

Böylece, kolay değildir hiç bir zaman
Zeus'un isteğine yan çizmek, karşı komak.
İapetosoğlu iyiliksever Prometheus bile
Belâlı öfkesinden kurtulamadı onun,
Bütün bilgileri kıramadı korkunç zincirlerini.

Yüzkollu Devler:

Briareus, Kottos ve Gyes'e gelince
Babaları kuşkulandı bir gün onlardan,
Kıskandı güçlerini, boylarını boslarını,
Vurup çözülmez, kırılmaz zincirlere
Yol yol toprağın altına tıktı onları.
Yerin altında, dünyanın öbür ucunda
Yıllar yılı kaldılar azap içinde
Yüreklerini kemiren korkunç acılarla.
Ama gür saçlı Rheia'nın Kronos'tan doğurduğu
Zeus ve öbür ölümsüz tanrılar
Toprak Ana'nın öğütlerine uyarak
Gün ışığına çıkardılar onları.
Toprak Ana ne yapılacaksa söylemişti,
Bu yoldan ulaşacaklardı şanlı başarıya.

Devler ve Tanrılar Savaşı:

Titan tanrılarla Kronosoğulları
Ki birileri, mağrur Titan'lar, Othrys'te,
Öbürleri, tüm nimetleri verenler,
Gür saçlı Rheia'nın doğurdukları,
Olympos'un tepesinde oturanlar,
Uzun zamandan beri savaşıyorlardı
Güçlü saldırılarla birbirlerine girerek.

Yürekleri hınçla dolup taşarak
Tam on yıl cenkleşti durdular,
Bitip tükenmek bilmiyordu bu kavga,
Belli değildi kimin kazanacağı.
Ama yüzkollu Devlere verince tanrılar
Yalnız kendilerinin yedikleri balı
Ve yalnız kendilerinin içtikleri şarabı
Yürekleri coştu taştı bu devlerin.
O zaman şöyle seslendi onlara
Tekmil tanrıların ve insanların babası:
"Dinleyin beni, Gökle Yerin yaman oğulları,
Yüreğimden geleni söyleyeceğim size.
Nice zamandır savaşıyoruz durmadan
Hangimiz kazanacak diye zaferi
Titan tanrılar ve biz Kronosoğulları,
Siz bizden yana olun Titan'lara karşı,
Gösterin yenilmez kollarınızın gücünü,
Dürüstçe dostluk gösterin bize
Siz ki bize borçlusunuz gün ışığını,
Biz kurtardık sizi, unutmayın
Korkunç yeraltı karanlıklarından."

Böyle dedi ve yiğit Kottos karşılık verdi ona:
"Ey ulu tanrı, bilmez değiliz bunları,
Biliriz senin akıl üstünlğünü,
Ölümsüzleri sen kurtardın ecel belâsından,
Senin bilgeliğin kurtardı bizi
Sisli yeraltı karanlıklarından,
Zincirlerimizi sen çözdün, ulu Kronosoğlu,
Hiç ummadığımız bir cömertlikle.
Onun için biz de yılmadan, candan yürekten
Döğüşeceğiz senin zaferin için
Titan'larla boğaz boğaza azgın savaşta."

Böyle dedi ve alkışladılar onu
Dünya nimetlerini veren tanrılar.
Daha yürekli giriştiler savaşa.
O gün tanrı ve tanrıça, hepsi
Azgın bir cenk havası estirdiler.

Hepsi, Titan tanrılar, Kronosoğulları
Ve Zeus'un gün ışığına çıkardığı
Güçlerine dayanılmaz azgın devler.
Her birinin yüz kolu vardı onların
Omuzlarında heybetle savrulan,
Her birinin elli de kafası vardı
Güçlü bedenlerinin omuz başlarında.
Dikildiler Titan'lara karşı korkunç savaşta
Koca ellerinde yalçın kayalarla.
Titan'lar da atılıyordu şevkle sıra sıra,
Her iki taraf gösteriyordu var gücünü.
Çevrede sonsuz deniz homurdanıyordu,
Toprak kükredi birden gür sesiyle,
Engin gökler yankılanıp inildedi
Ölümsüzlerin saldırıları altında,
Koca Olympos sarsılıyordu temelinden,
Ağır bir deprem iniyordu Tartaros'a kadar
Karışarak gümbürtüsüne korkunç saldırışların,
Savrulan kayaların, gürzlerin.
Haykırışlarla yüklüydü atılan her şey,
İki tarafın birbirine karışan sesleri
Yükseliyordu yıldızlı göklere kadar,
Korkunç bir kargaşaya dönerken boğuşmaları.

Zeus'un Hışmı:

Zeus da artık tutmaz oldu öfkesini.
Yüreği dolar dolmaz öfkesiyle
Bütün gücünü salıveriyordu ortaya.
Şimşekler saçıyordu gökten ve Olympos'tan,
Gürbüz elinden fırlayıp uçuyordu yıldırım
Gök gürültüleri arasında parıl parıl,
Sallayıp savuruyordu kutsal alevi
Gittikçe sıklaşan şimşekleriyle.
Dört bir yanda, çatır çatır yanıyordu
Canlılara can veren Ana Toprak,
Bar bar bağırıyordu ateş alan ormanlar,
Kaynıyordu karalar ve ekinsiz denizler;
Yakıcı bir soluk sarıyordu yeroğlu Titan'ları

Koskoca alevler karışırken bulutlara;
Ne kadar güçlü de olsa Titan tanrılar
Kamaşıyordu gözleri şimşek ve yıldırımlardan,
Akıl almaz bir azgınlık sarmıştı evren boşluğunu,
Gözlerin gördüğü, kulakların işittiği,
Göklerin yerle çarpışmasından doğabilecek
Görüntülere ve seslere benziyordu.
Daha büyük olamazdı gümbürtü
Biri çökerken öteki üstüne düşse onun.
Böylesine büyüktü gümbürtüsü
Birbiriyle cenkleşen tanrıların.
Rüzgârlar da karışıp bu kaynaşmaya
Savuruyorlardı sarsılan toprağı
Karıştırıp birbirine tozları,
Şimşekleri, yıldırımları, gümbürtüleri,
Büyük Zeus'un bu savaş silâhlarını.
Bir yandan öbür yana taşıyorlardı
Savaşanların bağırış çağırışlarını.
Yamandı gümbürtüsü bu korkunç savaşın
Ve yamandı gözlere sığmayan görüntüleri.
Derken, herkes hışımla birbirine girmişken
Savaş duraklayıverdi birdenbire.

Titan'ların Ezilmesi:

Ama ön saftaki Kottos, Briareus, Gyes,
Savaşa doymayan bu yüz kollu devler
Azdırdılar yeni baştan savaşı:
Üç yüz taş birden fırladı
Bu devlerin güçlü kollarından,
Kapkara saldırılarla ezdiler Titan'ları,
Yol yol toprağın altına tıktılar onları,
Vurdular zincire yendiklerini
Ve gökler ne kadar uzaksa topraktan
Toprağın o kadar altına gömdüler onları.
Bir örs gökten düşse dokuz gün dokuz gece
Ancak onuncu günü varabilirdi yeryüzüne
Ve tunç bir örs düşse yeryüzünden ancak
Dokuz gün dokuz gece sonra varabilir Tartaros'a.

Dokuz gün dokuz gece sonra varabilir Tartaros'a.
Tunçtan bir duvar çevirmiştir orayı,
Üç kat karanlık sarar dar boğazını,
Üstünde kökleri bitegelmiştir toprağın,
Ve ekinsiz, uçsuz bucaksız denizin.

Yeraltı Dünyası:

İşte orda saklıdır Titan'lar karanlıkta
Bulutları toplayan Zeus'un istemiyle.
Güçleri yetmez çıkmaya ordan
Poseidon kapamıştır tunç kapıları,
Dört bir yanda yükselir duvarlar.
Kalkan tutan Zeus'un buyruğuyla
Durur orda sadık birer bekçi gibi
Gyes, Kottos ve coşkun yürekli Briareus.

Tartaros:

Orda durur yan yana kaynaklar,
Bütün varlıkların son uçları
Kara toprağın ve sisli Tartaros'un,
Ekinsiz denizin ve yıldızlı gökün
Tanrıları ürküten pis, küflü köşeleri.
Öylesine derindir ki bu yerler
Bir yılda varılamaz dibine
Kapılarından girdikten sonra.
Bora üstüne bora savurur insanı
Bir o yana, bir bu yana, korkunç bir hızla,
Ölümsüz tanrıları bile korkutan bir hızla.
Ve işte orada yükselir konağı kara Gece'nin
Kasvetli, korkunç bulutlar içinde.

Geceyle Gündüz:

O konağın önünde İapetos'un oğlu Atlas
Tutmaktadır engin gökü sarsılmadan
Başı ve yorulmaz kolları üstünde.
Orda buluşup selâmlaşır Geceyle Gündüz
Tunçtan büyük eşiğe ayak basarken.
Biri konağa girerken öteki çıkar

İkisi hiç bir arada olmaz içerde:
Hep biri dışarda, yeryüzünde
Öteki içerde, çıkmayı beklemektedir.
Biri ellerinde götürür ışığı
Sayısız gözlerine insanların,
Öteki uykuyu taşır kollarında,
Ölümün kardeşi Uyku'yu,
Sisli karanlığa bürülü belâlı Gece.

Ölümle Uyku:

Orda oturur kara Gece'nin çocukları,
Uyku'yla Ölüm, o korkunç tanrılar.
Güneş onlara hiç çevirmez ışınlarını
Ne göklere çıkarken, ne inerken,
Biri dolaşır sırtına toprağın ve denizin
Tatlı bir huzur götürerek insanlara,
Ötekinin demirdendir yüreği, tunçtandır canı.
Yakaladığı insan kurtulmaz hiç elinden
Kin besler ölümsüz tanrılara bile.

Cehennem Köpeği:

Orada yükselir yankılı konağı
Güçlü Hades'le korkunç Persephone'nin.
Azgın bir köpek bekler kapısını,
Amansız, sinsilikler ustası bir köpek
Girenlere yaltaklanır kuyruğu kulaklarıyla
Ama gireni bir daha bırakmaz dışarı,
Pusuda bekleyip param parça eder
Çıkmak için kapıya gelenleri.

Yeraltı Irmağı:

Ölümsüzlerin sevmediği bir tanrıça vardır orda:
Belâlı Styx, büyük kızı Okeanos'un,
Hep kaynağına doğru akan o ırmağın.
Styx tanrılardan uzakta oturur,
Yüksek kayalıklarla çevrili konağında,
Göklere yükselen geniş direkler ortasında.
Thaumas'ın kızı, tez ayaklı İris
Oraya haber getirmeye gelir arada bir

Denizin engin sırtında koşarak;
O zaman bir kavga, bir anlaşmazlık
Var demektir ölümsüzler arasında,
Zeus yollamış demektir İris'i
Tanrıların yeminini saklayan uzak Styx'e
Bilmek için hangisi yalan söylüyor diye
Olympos sarayında oturanların.
İris altın bir güğümle getirir
Yalçın bir kayadan akan soğuk suyu,
Kutsal ırmak Okeanos'un bir koludur o su,
Yolları geniş toprağın altında
Karanlıklarda gürül gürül akan
Okeanos sularının onda biridir o,
Öbür dokuzuyla Okeanos
Dolanır gümüş parıltılı burgaçlarla
Karaların ve engin denizlerin çevresinde,
Tuzlu sulara karışmazdan önce.
Bir kayanın dibinde fışkırır tek başına
Tanrıları bile ürküten bir belâdır o su.
Karlı Olympos'un ölümsüzlerinden biri
Bu su üstüne yalan yere yemin ederse
Bütün bir yıl soluksuz donakalır,
Dudakları dokunmaz olur artık
Tanrılar şarabına, tanrılar balına,
Yatar serili döşekte sessiz sedasız
Bir koma uyuşukluğu sarar içini.
Bir yıl sonunda iyileşti mi
Daha çetin sınavlar bekler onu:
Dokuz yıl uzak durur ölümsüz tanrılardan,
Dokuz yıl karışamaz derneklere, şölenlere,
Onuncu yıl yalnız yer alabilir
Olympos sarayında oturanlar arasında.
Böylesi güçlüdür edilen yemin
Kayalardan akan tükenmez Styx ırmağına.

Yeraltı Kapıları:

Kayalar vardır orda yan yana
En ucunda kara toprağın, sisli Tartaros'un,

Ekinsiz denizin ve yıldızlı gökün.
Tanrılar sevmez o küflü puslu yerleri.
Işıl ışıl kapıları vardır orada,
Bir de hiç sarsılmayan tunçtan eşik
Doğanın yonttuğu derin temeller üstünde.
Bu eşik önünde tanrılardan uzakta
Oturur Titan'lar, dumanlı Khaos'un ötelerinde.
Gümbürtülü Zeus'un ünlü yardımcılarıysa
Okeanos yatağının altındaki konaklarında;
Kottos ve Gyes oradadırlar, hiç değilse,
Briareus ise yiğitliğinden ötürü
Damat olmuştur yeri sarsan Poseidon'a:
Kızı Kymopoleia ile evlenmiştir.

Typhon:

Ama Zeus Titan'ları kovunca gökten
Ana Toprak son oğlu Typhon'u doğurdu
Sevişip Tartaros'la, altın Aphrodite yüzünden.
Zor işler için yaratılmıştır kolları,
Ayakları yorulmak bilmez bu yaman tanrının,
Yüz yılan başı yükselir omuzlarından
Çıkarıp korkunç kara dillerini,
Bu ejder kafasındaki gözler de
Ateş alev saçar kara kaşları altından,
Sesler yükselir bu korkunç başlardan
Akılları donduran türlü türlü sesler:
Kimi zaman yalnız tanrıların
Anlayacağı seslerdir bunlar,
Kimi zaman azgın bir boğanın böğürtüsü,
Kimi zaman amansız bir arslanın kükremesi,
Kimi zaman köpek yavrularının bağrışması,
Kimi zaman dağlarda yankılanan ıslık.
Az kalsın bir kıyamet kopacaktı o gün,
Typhon kralı olacaktı ölümlü ve ölümsüzlerin;
Ama tanrılar ve insanlar babası Zeus
Keskin görüşüyle farkına vardı onun,
Birden gürledi olanca öfkesiyle,
Yer yerinden oynayıp sarsıldı,

İnledi kat kat gökler ve denizler,
Okeanos'un suları ve yeraltı karanlıkları.
Koca Olympos titredi ayakları altında
Savaşa kalkan tanrılar kralının.
Dağ taş da inledi onunla birlikte,
Bir yangın sardı menekşe rengi suları.
Bir yandan gök gürültüsü ve şimşekler,
Bir yandan ejderhanın saldığı alevler,
Bir yandan azgın rüzgârlar ve yıldırımlar.
Kaynıyordu yer gök deniz baştan başa,
Dört bir yandan kıyılara yükseliyordu
Ölümsüzlerin ittiği dağ gibi dalgalar;
Bir depremdir başlıyordu önü alınmaz,
Ürpertiler içindeydi Hades bile,
Yokluk ülkesinde ölülerin sultanı
Ve Titan'lar, yerin altında Kronos'la birlikte
Sarsılıp belâlı savaşın gümbürtüsünden.
Zeus toparlayıp var gücünü, hışmını,
Yakalayıp şimşeklerini, yıldırımlarını
Dikildi Olympos'un başına ve vurdu!
Birden ateşe boğdu, çepeçevre,
Korkunç canavarın inanılmaz başlarını.
Yediği kamçıyla duraklayan Typhon
Yıkıldı yere, kolu kanadı kırılarak
Ve Toprak Ana inledi inim inim.
Bir alev fışkırdı yıldırım yiyen devden,
Yükseldi sarp, kara vâdilerinden yukarı
Dibine düştüğü Etna dağının.
Geniş bir ağızdan yanıyordu koca toprak
Aklı durduran dumanlar salarak,
Eriyordu toprak nasıl erirse kalay
Kızdırılan delikli potanın dibinde,
Nasıl erirse en zor eriyen demir
Bir dağ koyağında ateşle kemirilince,
Düşünce tanrısal ocağına Hephaistos'un
Öyle eriyordu toprak ateş alev içinde.
Zeus'un öfkesiyle böyle atıldı Typhon
Yerin dibindeki koca Tartaros'a.

Azgın Rüzgârlar:

İşte bu Typhon'un soyundan gelir
Islak soluklu azgın rüzgârlar
Notos, Boreas ve Zephyros'tan başka.
Çünkü bunlar tanrılardan doğmadır
Ve büyük yararları vardır ölümlülere.
Ötekiler düzensiz eser denizde,
Onlardır birden patlayan sisli enginde;
Allak bullak ederler ortalığı,
Baş belâsı olurlar ölümlülere.
Bir o yandan, bir bu yandan eserek
Tekneleri darmadağın ederler,
Ölüme sürüklerler gemicileri.
Öyle bir belâdır ki bu denizde
İnsan ne yapsa kurtaramaz kendini.
Çiçekli topraklardan esenleri de vardır
Güzelim ekinleri yok ederler
Yeryüzünde doğup büyüyen insanların
Toza dumana boğarak her şeyi.

Kral Zeus ve Evlenmeleri:

Mutlu tanrılar bitirince bu işlerini,
Şereflerini zorla kurtarınca Titan'lardan
Uydular Toprak Ana'nın öğütlerine,
Engin bakışlı Zeus'a baş vurdular,
Ölümsüzlerin başına geçmesini,
Olympos'un kralı olmasını istediler ondan
Ve Zeus geçip başına tanrıların
Yetki paylarını dağıttı her birine.

Zeus'un Evlenmeleri:

– *Metis: Bilge Tanrıça:*

Tanrıların kralı Zeus ilk eş olarak
Metis'i, Bilge tanrıçayı seçti kendine.
Metis en çok şey bilendir
Bütün tanrılar ve ölümlüler arasında.
Ama bu tanrıça tam doğuracağı sırada

Çakır gözlü Athena'yı,
Zeus, Toprağın ve Gökün öğütlerine uyarak
Sevdalı sözlerle aldatıp eşini
Yuttu, gövdesi içine aldı onu.
Gaia ile Uranos bu öğüdü vermekle
Krallık şerefinin gitmemesini istiyorlardı
Zeus'tan başka ölümsüzlerin hiçbirine.
Oysa Kader istiyordu ki Metis
En üstün akıllı çocuklar doğursun
Ve ilk kızı çakır gözlü Athena olsun;
Bir adı da Tritogeneia olan
Ve yürek gücüyle akıl gücünü birleştirmede
Babasından arda kalmayan Athena.
Sonradan bir de coşkun yürekli
Bir oğul da doğuracaktı ki Metis
Kralı olabilecekti insanların ve tanrıların,
Ama Zeus gövdesine indirdi ki onu
Tanrıça bildirsin ona her zaman
Nedir iyi, nedir kötü olan kendisi için.

-Themis: Yasa Tanrıça

Sonra Themis'le evlendi Zeus,
Işık saçan Yasalar tanrıçasıyla.
Bu tanrıçadan doğdu Hora'lar:
Eunomia, en iyi yasaların tanrıçası,
Dike, en haklı yargılar veren tanrıça,
Eirene, o bereketli Barış tanrıçası
Ki korur insanların ekip biçtiklerini.
Ve Moira'lar, yuşama paylarımızı düzenleyenler:
Klotho, Lakhesis, Atropos tanrıçalar
Ki bilge büyük üstünlük vermiştir onlara,
Ki onlar verir yalnız insanlara
Mutlu ya da mutsuz yaşama paylarını.

-Eurynome: Üç Güzeller

Okeanos kızı Eurynome ile de evlendi Zeus
Güzelliği görenleri büyüleyen uyum tanrıçayla;
Üç kızı oldu ondan, Kharit'ler, Üç Güzeller:
Aglaie, Euphrosyne ve sevimli Thalia.

-Demeter : Persephone

Demeter'in de yatağına girdi Zeus,
Canlıları doyuran tarlalar tanrıçasının.
Akkollu Persephone'yi doğurdu Demeter,
Yeraltı tanrısı Aidoneus
Kaçırdı onu anasının koynundan
Ve bilge Zeus bıraktı kızını ona.

-Musa'ların Doğuşu :

Güzel saçlı Mnemosyne ile de sevişti
Ondan doğdu Musa tanrıçalar,
Altın tepelikli dokuz Musa'lar,
Bayramları, şenlikleri, ezgileri seven kızlar.

-Leto : Apollon ve Artemis

Leto Apollon'u doğurdu Zeus'tan,
Bir de Artemis'i, ok atan tanrıçayı.
Uranos'un en güzel torunlarıydı bunlar,
Leto Zeus'un kollarında gebe kalmıştı onlara.

Hera :

Hera görkemli son eşi oldu Zeus'un.
Sevişti tanrıların ve insanların kralıyla
Hebe'yi, Ares'i ve Eileithyia'yı doğurdu Hera.

Athena

Ve Zeus çıkardı bir gün kendi kafasından
Çakır gözlü yaman Athena'yı,
O dünyayı birbirine katan tanrıçayı,
O hiç yorulmadan orduları yöneten,
O cenk ve savaş bağrışmalarından hoşlanan,
Yüceler yücesi sayılan tanrıçayı.

Öbür Tanrılar :

Hera tanrıça kimseyle sevişmeden
Yalnız öfkeden ve hıncından kocasına
Ünlü Hephaistos'u doğurdu kendi kendine.
Ve Hephaistos en usta sanatçısı oldu
Gökler tanrısı Uranos torunlarının.

Toprağı sarsıp gümbürdeten Poseidon
Amphitrite tanrıçayla evlendi
Ve onların sevişmelerinden
Büyük Triton doğdu, gücü kuvveti sonsuz,
O Triton ki dalgaların dibinde
Anasının ve soylu babasının yanında
Altından bir sarayda oturur
Korkular saçarak çevreye.
Bu arada kalkan delen Ares'le
Kıbrıs'lı tanrıça Aphrodite'nin birleşmesinden
İki çocuk doğuyordu: Phoibos'la Deimos,
Bozgun ve korku yaratan tanrılardır bunlar.
Belâlı, korkunç savaşlarda bu tanrılar
İter kakarlardı ordu birliklerini
Yakıp yıkıcı Ares'in yardımıyla.
Bir de Harmonia doğmuştu bu birleşmeden,
Coşkun yürekli Kadmos'la evlenen Harmonia.

Dev Atlas'ın kızı Maia da
Girdi Zeus'un kutsal yatağına,
Ünlü Hermes'i doğurdu, tanrılar habercisi,

Kadmos'un kızı Semele de sevişip Zeus'la
Şanlı Dionysos'u doğurdu, o coşkun tanrıyı,
Ölümlü ananın ölümsüz oğlu,
Ama bugün tanrıdır ikisi de.

Gürbüz Herakles'in anası oldu Alkmene
Bulutları devşiren Zeus'la birleşerek.

Dillere destan topal Hephaistos
Aldı Kharit'lerin en genci Aglaie'yi.

Altın saçlı Dionysos da aldı
Minos'un kızı sarışın Ariadne'yi.
Dionysos'un bu alımlı eşini
Ölümsüzlerin arasına katmıştı Zeus.

Hebe, Zeus'la altın sandallı Hera'nın kızı,
İnce topuklu Alkmene'nin oğlu
Gürbüz Herakles'in saygın eşi oldu.
Çetin işlerini gördükten sonra Herakles
Karlı Olympos'ta evlenmişti onunla.

Yüce görevini başaran o mutlu kahraman
Ölümsüzler arasında almıştı yerini
Gayrı dert çekmek, yaşlanmak yoktu onun için.
Yorulmaz Güneş'le evlenen Perseis,
Okeanos'un ünlü kızlarından biri,
Kirke ile kral Aietes'i doğurdu;
Aietes, insanları aydınlatan Güneş'in oğlu,
Tanrıların isteğine uyarak
Gül yanaklı İdyia'yla evlendi
O da ırmaklar ırmağı Okeanos'un kızı,
Güzel topuklu Medeia doğdu bu evlenmeden;
Altın Aphrodite'nin büyüsü olmuştu
İdyia'nın gönlünü çelen.
Selâm size, Olympos'un bütün tanrıları,
Selâm size, bütün adalar, karalar,
Selâm aranızdaki tuzlu denizlere!
Şimdi, ey Olympos'un tatlı dilli Musa'ları,
Eli kalkanlı Zeus'un kızları,
Şimdi ölümlü insanlarla evlenip
Tanrılara eş oğullar doğuran
Tanrıçalardan söz edin bana.

Ölümlü İle Evlenen Tanrıçalar:

Yüceler yücesi tanrıça Demeter
Sevişip kahraman İasion'la
Bereketli Girit'in nadaslı tarlalarında
Cömert Plutos'u getirdi dünyaya.
Bütün karaları, denizleri dolaşır Plutos,
Kime rastlar, kimin eline düşerse,
Zengin eder onu, berekete boğar.
Altın Aphrodite'nin kızı Harmonia
Dört güzel kız doğurdu Kadmos'a:
İno, Semele, ak yanaklı Agaue,
Autonoe, gür saçlı Aristaios'la evlenen,
Bir de Polydoros'u güzel taçlı Thebai'de.
Okeanos kızlarından biri Kallirhoe
Altın ışınlı Aphrodite'nin dürtüsüyle
Azgın yürekli Khrysaor'la birleşip

Bütün ölümlülerin en zorlusu
Yaman Geryoneus'u doğurdu.
Gürbüz Herakles öldürdü onu
Paytak yürüyüşlü öküzler yüzünden
Denizlerle çevrili Erytheia'da.

Tithonos'la evlenen Şafak Memnon'u doğurdu
Habeşistanın tunç tolgalı kralı,
Bir de Emathion'u, o da gene bir kral.
Kephalos'la da birleşen Şafak tanrıça
Tanrı benzeri parlak Phaeton'u doğurdu.
Gençlik saçan soylu bir delikanlıydı bu.
Gülüşleri seven Aphrodite kaçırdı Phaeton'u,
Kutsal tapınaklarına bekçi yaptı onu,
Geceleri bekleyen tanrısal bir bekçi.

Zeus soyundan kral Aietes'in kızını
Aison'un oğlu kaçırdı bir gün saraydan
Hep var olan tanrıların isteğiyle.
Türlü çetin işler başarmıştı İason
Azgın ve hoyrat Pelias'ın buyruğuyla
Korkunç, mağrur, belâlı bir kraldı bu.
Türlü belâlara katlandıktan sonra,
Bitirip işlerini İolkhos'a döndü İason
Hızlı teknesine alıp getirdiği kızla,
Işıl ışıl gözlü Medeia'yla evlendi.
Medeia kral İason'dan gebe kalarak
Medeios adıyla bir oğul getirdi dünyaya,
Dağlarda Philyra'nın oğlu Kheiron büyüttü onu
Böylece gerçekleşti ulu Zeus'un tasarısı.

Denizler babası Nereus'un kızlarından
Yüceler yücesi Psamathe
Phokos'u doğurdu Aiakos'la sevişerek
Altın Aphrodite'nin büyüsüyle.

Gümüş ayaklı tanrıça Thetis de
Peleus'tan gebe kalarak
Aslan yürekli Akhilleus doğurdu
Orduları darma dağın eden kahramanı.

Başı çelenkli Kıbrıs'lı tanrıça
Kahraman Ankhises'le sevişerek
İda dağının ormanlı doruklarında
Yiğit Aineias'ı getirdi dünyaya.

Hyperionoğlu Güneş'in kızı Kirke
Sabırlı Odysseus'la sevişerek
Agrios'u doğurdu, bir de Latinos'u.
O yaman, kusursuz kahramanlar
Uzaklarda, kutsal adaların ortasında
Ünlü Tyrsen'ler ülkesinin başındaydılar.

Yüce Kalypso'yla Odysseus'un sevgisinden
Nausithoos'la Nausinoos geldiler dünyaya.

İşte bu ölümsüz tanrıçalardır
Ölümlü insanlarla gerdeğe giren,
Tanrılara benzer oğullar doğuran.

Şimdi, ey tatlı dilli Musa'ları Olympos'un,
Siz, ey eli kalkanlı Zeus'un kızları,
Anlatın şimdi o ölümsüz kadınları ki...

HESIODOS

İŞLER ve GÜNLER

Türkçesi: Sabahattin Eyuboğlu
Azra Erhat

SESLENİŞ:

Ey dillere destan Pierie Musa'ları,
Sözünü etmeye gelin Zeus'un,
Övmeye gelin babanızı!
Odur ünlü kılan, ünsüz bırakan insanları.
Zeus diledi mi şanlısın, dilemedi mi şansız.
Güçsüze güç verir, güçlüyü ezer,
Eğiverir mağrur başları, yüceltir alçak gönülleri,
Kamburu dimdik eder, dimdiki kambur
Yücelerde oturan, göklerden seslenen Zeus.
Beni dinle, gör beni, işit beni,
Dike'den yana gitsin yargıların,
Ben Perses'e gerçekleri söylerken.

İki Kavga:

İki türlü Kavga vardır bu dünyada,
Biri övülmeye değer, öteki yerilmeye.
Özden apayrıdır bu iki Kavga,
İnsanı kanlı savaşa götürür birisi,
Kötüsü, hiçbir ölümlü sevmez onu,
Zorla girer bu kör döğüşe,
Ölümsüzlerin zoruyla, buyruğuyla.
Öteki Kavgayı daha önce doğurdu Karanlık,
Göklerdeki tahtında oturan Kronosoğlu
Toprağın özüne kattı onu.
İnsanlara yararlıdır o Kavga,
O Kavga ki eli tutmaz insanları bile işe sürükler.
Başkası çift sürerken, ekin ekerken,
Evini barkını düzenleyip zengin olurken,
Sen yerinde boş oturabilir misin?
Mal mülk edinen komşuna imrenirsin.
İşte bu Kavgadır insanlar için hayırlı Kavga!
Çanakçı çanakçıya özenir, dülger dülgere,
Dilenci dilenciyi kıskanır, ozan ozanı.
Ey Perses, bu öğütler girsin kafana,

Kötü Kavgaya kapılıp işinden olma,
Pazar yerindeki döğüşlere kaptırma kendini.
Toprağa ektiğini vaktinde biçmemiş,
Ambarını Demeter'in buğdayıyla doldurmamış adamın
Nesine gerek onunla bununla itişmek, tartışmak?
Önce karnını doyur, sonra göz dikersin malına,
Sonra cenkleşirsin onunla bununla.
Bir daha zor geçer bu fırsat eline.
Ama gel bu dâvamızı halledelim seninle
Zeus'tan gelme doğru yargılarla.
Mirası paylaştık bitti, sen alacağını aldın
Yargıçlara bol bol rüşvet yedirerek,
O yargıçlar ki hak yemeye can atarlar.
Bilmez o kafasızlar ki,
Yarım daha büyük olabilir bütünden,
Bir tutam ebegümecinde, bir ot yapracığında
Bilmezler ne hazineler saklı olduğunu.

Pandora Efsanesi:

Tanrılar yer altına gizlemiş besinleri.
Yoksa insan bir gün çalışıp rızkını sağlar,
Sonra bir yıl sırtüstü yatardı,
Asar bırakırdı sapanını ocak başında,
Çözerdi çiftini çubuğunu, öküzlerini.
Zeus kızınca Prometheus'a,
Kendisini aldatan o sivri akıllıya,
Sakladı varını yoğunu insanlardan,
O gün bugündür dertlere boğdu insanoğlunu,
Zeus gizledi ateşini insandan.
Ama İapetos'un güçlü oğlu Prometheus
Çaldı Zeus'un ateşini insanlar için,
Sakladı onu narthex kamışının içinde.
Kızdı bulut devşiren Zeus, dedi ki ona:
"İapetosoğlu, sivri akıllı kişi,
Seviniyorsun ateşi çaldın, beni aldattın diye,
Ama bil ki dert açtın kendi başına da:
Çaldığın ateşe karşılık bir belâ,
Öyle bir belâ salacağım ki insanlara,

Sevmeye, okşamaya doyamıyacaklar bu belâyı."
Böyle dedi ve kah kah güldü insanların, tanrıların babası,
Namlı şanlı Hephaistos'u çağırdı hemen:
Bir parça toprak al, suyla karıştır, dedi,
İçine insan sesi koy, insan gücü koy,
Bir varlık yap ki yüzü ölümsüz tanrıçalara benzesin,
Bedeni güzelim genç kızlara.
Athena, sen de ona el işlerini öğret, dedi,
Renk renk kumaşlar dokumasını öğret.
Nur topu Aphrodite, sen de büyülerinle kuşat onu,
İstekler, arzularla tutuştur onu.
Yüz gözlü devi öldüren Hermeias, sen de
Bir köpek yüreği, bir tilki huyu koy içine.
Böyle dedi Zeus, onlar da yaptılar dediğini:
Koca Hephaistos, topal tanrı hemen
Bir kız biçimine soktu toprağı.
Gökgözlü Athena süslü kuşağını sarıverdi beline,
O canım Kharit'ler ve o güzelim Peitho
Altın gerdanlıklar taktılar boynuna
Hora'lar bahar çiçekleriyle donattılar saçlarını,
Hermeias doldurdu göğsüne yalan dolanı,
Uzaktan gürleyen Zeus'un oluyordu istediği,
Ses koydu içine o tanrılar kılavuzu
ve Pandora adını taktı.
Pandora bütün tanrıların armağanı demekti,
Çünkü bütün Olympos'lular insanların başına onu.
Tanrıların babası kurunca bu düzeni,
Epimetheus'a gönderdi Pandora'yı
Kılavuz tanrı Hermeias'la.
Epimetheus unuttu Prometheus'un dediğini:
Zeus'tan armağan alma demişti ona Prometheus,
Alırsan, ölümlüleri derde sokarsın demişti.
Armağanı aldı ve alınca anladı
Başına belâ aldığını.
Eskiden insanoğulları bu dünyada
Dertlerden, kaygılardan uzak yaşarlardı,
Bilmezlerdi ölüm getiren hastalıkları.
Pandora açınca kutunun kapağını,

Dağıttı insanlara acıları dertleri.
Bir tek Umut kaldı dışarı çıkmadık
Kapağı açılan dert kutusundan.
Umut tam çıkacakken Pandora kapamıştı kapağı,
Böyle istemişti bulutları devşiren Zeus.
O gün bugündür insanların başı dertte,
Toprak belâ doludur, deniz belâ dolu,
Geceler dert doludur, gündüzler dert dolu,
Salgınlar başıboş dolaşır sessizce
Ölümlülerin çevresinde,
Derin düşünceli Zeus ses vermedi onlara
Sessizce gelişlerini duymasın diye insanlar.
Görüyorsun ya Zeus'un dileğine karşı konmaz.

Soylar Efsanesi:

İstersen bu sözlerime başka sözler katayım da,
Daha düzenli, daha bilgince olsun söylediklerim.
Sen de iyi dinle, iyi belle.
Olympos'ta oturan ölümsüzler yarattı
Ölümlü insanları ilk soyunu, altından.
O zamanlar Kronos'un gökleri tuttuğu zamanlardı,
Tanrılar gibi yaşıyordu insanlar
Kaygısız, rahat, acısız, dertsiz.
Belâlı ihtiyarlık çökmüyordu üstlerine,
Kolları bacakları her zaman dipdiri
Sevinip coşuyorlardı gamsız şölenlerde,
Tatlı uykulara dalar gibi ölüyorlardı.
Dünyanın varı yoğu onlarındı,
Toprak kendiliğinden bereket saçıyordu.
Sayısız nimetler ortasında rahat, memnun
Yaşayıp gidiyordu insanoğulları tarlalarında.
Bu ilk insanlar ölüp toprağa karışınca
Birer cin oldular Zeus'un dileğiyle,
İyi birer cin, toprağı ve insanları koruyan.
Yaman bir şerefe konmuş oldular böylece.
Sonra gümüşten ikinci bir soy yarattı
Olympos'ta oturan ölümsüzler.
Bunların boyları bosları da, akılları da

Çok başka türlüydü altın soylulardan.
Çocuklar yüz yıl çocuk kalıyordu
Evde, analarının dizinde çocukça oynaşarak.
Büyüyüp ergin çağa gelince,
Pek uzun sürmüyordu rahatları,
Başlarını derde sokuyorlardı çılgınlıklarıyle,
Ölçü nedir bilmiyordu coşkunlukları.
Ölümsüzleri saymıyor, tapınaklara gitmiyorlardı,
Oysa uygar insanların yasasıydı bu.
Kronosoğlu Zeus kızdı onlara,
Gömdü toprağa bu saygısız yaratıkları,
Yeraltı cinleri oldu gümüş soylular.
Bunlar şerefçe altındadır ötekilerin.
Bir üçüncü soy yarattı tanrılar babası Zeus.
Bu tunç soylular gümüş soylulara hiç benzemiyordu,
Birer kütük gibiydi bunlar, güçlü kuvvetli, korkunç,
İşleri güçleri azıtmak, saldırmak, öldürmekti,
Bunlar ekmek yemiyordu, taş gibiydi yürekleri,
Korku salıyorlardı gittikleri yere.
Önünde durulmuyordu güçlerinin,
Yenilmek nedir bilmiyordu
Gürbüz omuzlarına çakılı kolları.
Tunçtandı silâhları, tunçtandı evleri,
Tunçla kazıyorlardı toprağı,
Çünkü kara demir yoktu henüz.
Bunlar kendi elleriyle yok olup,
Çekti gittiler öbür dünyaya.
Ve dünyada ad bırakmadan gittiler
Küflü paslı Hades'in ürpertili karanlıklarına.
Kapkara ölüm rüzgârları aldı onları,
Bırakıp gittiler pırıl pırıl ışıklarını.
Toprak yeniden örtünce bu soyu da,
Bir kuşak daha yarattı Zeus, Kronos'un oğlu.
Daha bereketli, daha doğru, daha yürekli olan bu soy
Yarı tanrı kahramanlar getirdi dünyaya.
İşte onlardır bu sınırsız topraklarda
Bizlerden önce gelen koca yiğitler.
Çetin savaşlarda, yürekler acısı kargaşalıklarda

Yitti gitti bu kahramanların hepsi,
Kimi yedi kapılı Thebai'nin duvarları önünde,
Oidipus sürüleri uğruna Kadmos'un toprağında,
Kimi gemilerde, denizler ötesindeki Troya'da,
Güzel saçlı Helene uğruna.
Sarıldılar herşeyi örten ölüm yorganlarına.
Kimilerine de Kronosoğlu Zeus, tanrılar babası,
İnsanlardan uzakta, dünyanın sınırlarında
Bir yurt ve bir hayat verdi mutlu ve ölümsüz.
Orda, o mutlu adalarda yaşıyor şimdi onlar,
Engin, derin Okeanos'un kıyılarında.
O mutlu yiğitlere yılda üç kez ürün verir
Çiçekler, tatlı meyvalar saçan Toprak Ana.
İnsanoğullarının beşinci soyuna gelince,
Keşke o soydakilerden biri olmasaydım ben,
Keşke daha önce ölsem, ya da daha doğmasaydım!
Çünkü bu beşinci soy demir soyudur.
Onlar gündüzleri didinir ezilirler,
Geceleri kıvranır dururlar
Tanrıların yolladığı türlü dertlerle.
Belâlarla karışık birkaç sevinçtir bulabildikleri.
Ama bir gün gelecek, Zeus, Kronos'un oğlu
Bu ölümlü insan soyunu da yok ediverecek.
O zaman aksaçlı insanlar soyu gelecek.
O zaman ne baba oğullarına benziyecek,
Ne de oğulları babalarına,
Ne ev sahibi konuğunu bilecek, sevecek,
Ne dost dostunu, ne kardeş kardeşini bugünkü gibi.
Yaşlanır yaşlanmaz hor görülecek ana baba,
Kaba kaba çatacaklar onlara.
Tanrı saygısı nedir bilmeyecek bu mutsuzlar,
Karınlarını doyuranların karınlarını doyurmıyacaklar.
Ne yeminin değeri kalacak, ne doğrunun, ne iyinin,
Yalnız kötülere, azgınlara gidecek saygıları,
Hak güçlünün olacak yalnız, vicdan kalmıyacak.
Kötü insan saldıracak iyi insana,
Yalana dolana kaçıp, andlarını çiğniyecekler,
Zavallı insanların ayaklarına dolanacak

Kıskançlığın kem gözleri, kem dilleri.
O zaman bırakıp yeryüzünü Olympos'a gidecek
İnsanları bırakıp tanrılara sığınacak
Ak yüzlü, ak alınlı Aidos'lar, Nemesis'ler.
Yalnız acılar kalacak ölümlü insanlara,
Çare bulunmaz olacak kötülüklere karşı.

Adalet:

Şimdi krallara bir sözüm var,
Ne kadar söz bilir kişiler olsa da krallar.
Atmacanın biri alaca boyunlu bülbüle demiş,
Bülbülü sıkarken yaman pençelerinde,
Zavallıcık inlerken keskin tırnaklar gövdesinde,
Şöyle demiş atmaca bizimkine hışmiyle:
"Ne bağırıyorsun be, pis ufaklık?
Senden daha güçlü birinin elindesin.
Ne kadar güzel türkü söylersen söyle,
Seni ben götüreceğim istediğim yere,
Orada ya yiyeceğim seni kıtır kıtır,
Ya da, dilersem, koyuvereceğim seni.
Kendinden güçlüsüne ayak direyen zırdelidir:
Acı çeker, kepaze olur boşuna."
Böyle demiş yel kanatlı atmaca,
Yüce göklere uçan kuş.
Ama sen Perses, doğruluktan yana ol,
Aşırılığa kaptırma kendini.
Biz zavallılara iyi gelmez aşırılık,
Büyükleri bile yıpratır azgınlık,
Başlarına belâ geldi mi, ezilirler altında.
Doğru işlerden yana gidendir güzel yol,
Haklı kazanır önünde sonunda,
Çeke çeke aklı başına gelir budalanın.
Yeminler gelir eğri yargıların ardından
Ve Hak yükseltir o zaman sesini
Rüşvetle hak yiyenlere karşı
Ve düşer ağlayarak ardına insanların,
O insanların ki sürmüşlerdir Hak'ı haksızca
Evlerinden, yurtlarından dışarı.

Ama onlar ki yerliye yabancıya karşı
Doğru yoldan, doğru yargılardan ayrılmazlar,
Onların yurtları uygarlığa kavuşur,
Mutlu kişiler yaşar kentlerinde,
Delikanlıları besleyen barış gelir ülkelerine
Ve engin bakışlı Zeus, yüce tanrı,
Acı savaşlardan korur onları.
Bu haklardan yana gidenler düşmez hiçbir zaman
Açlık, kıtlık gibi belâlara,
Bol bol meyvalarını yerler şölenlerde
özene bezene işledikleri bahçelerinin.
Toprak bereketli bir hayat sunar onlara,
Dağda meşenin tepesi palamut dolar,
Gövdesi cıvıl cıvıl arı,
Koyunlar taşıyamaz olur yünlerini,
Babalarına benzer çocuklar doğurur analar,
Bolluk içinde yaşar giderler.
Uzak denizlere açılmazlar geçinmek için,
Bırakıp kendi bereketli yurtlarını.
Ölçüyü kaçıran, kötü yola sapan kişileriyse,
Cezalandırır engin bakışlı Zeus,
Bütün bir kent yıkılır bazen
Birtek kişinin işlediği suç yüzünden.
Belâ, veba, kıtlık iner göklerden,
Erkekler üretmez, kadınlar doğurmaz olur,
Evler yıkılır gider o zaman,
Kronosoğlu Zeus duvarları yerle bir eder,
Koca orduları bozguna uğratır,
Ya da darmadağın eder donanmaları.
Ey krallar, siz de düşünün bu haklı düzen üzerine:
Yanı başınızda insanlarla sarmaş dolaş ölümsüzler vardır,
Hep gözetler dururlar o insanları ki
Haksız yargılarla insanı insana ezdirirler,
Ve korkmazlar yukardan bakan tanrılara.
Otuz bine varır sayısı, ölümlüleri gözetlemek üzere
Zeus'un bizi besleyen topraklara yolladığı ölümsüzlerin.
Bunlar sisler içinde dolaşırlar dünyayı,
Kollarlar insanların iyi kötü işlerini.

Bir kız vardır, Zeus'un kızı, adı Dike,
Olympos'lu tanrılar sayarlar, severler onu.
Biri saygısızlık etmesin ona haksızlık edip,
Hemen gider oturur dizleri dibine.
Babası Zeus'un, Kronosoğlunun,
Ve dert yanar ona, insanların haksızlığından.
Ne yazık ki bütün halk çeker cezasını
Kötü karar veren yolsuz kralların.
Bunları görün de doğru yargılar verin, ey krallar,
Siz ki hep rüşvet yer, haksızlık edersiniz.
Başkasına haksızlık etmek kendine kötülük etmektir.
Kötü düşünce düşüneni yakar herkesten önce.
Herşeyi bilen Zeus'un herşeyi gören gözü
Bunu da görür, görmek dilerse,
Haklı haksız ne varsa kentte gözünden kaçmaz.
Ben de, oğlum da vaz geçeriz hemen bugün doğruluktan,
Eğer Hak hoş görürse haksızlığı.
Ama bir türlü inanmam
İşini bilen Zeus'un
Böyle işlere meydan vereceğini.
Ey Perses, beni can kulağıyla dinle,
Haktan yana ol, zorbalığı sil kafandan.
Budur buyruğu Kronosoğlunun insanlara.
Madem hak nedir bilmezler,
Kemiredursunlar birbirlerini
Balıklar, yırtıcı hayvanlar, kanatlı kuşlar.

Çalış, Kazan, Ye, Yedir...

Ama Zeus hak duygusunu vermiş insanlara,
Buysa en değerlisidir verdiklerinin.
Gözü herşeyi gören Zeus kayırır
Yargılarında haktan yana olanları.
Ama bile bile yalan yere yemin edip de
Hakkı çiğneyen, günaha girenler
Yaşadıkça azaldığını görürler döllerinin,
Oysa yeminlerine bağlı kalan kimseler
Gün geçtikçe arttığını görürler çocuklarının.
Koca Perses budalası, ben senin iyiliğin için konuşuyorum,

Aşağılığa kolay düşülür, dümdüzdür yolu.
Hemen varılır ona, kapı komşumuzdur,
Oysa üstünlükle aramıza alın terini komuş tanrılar,
Uzundur, sarptır onun yolu,
Zor çıkılır tepesine, ama bir de çıktın mı,
Ne kadar zor da olsa, kolaylaşır herşey.
Olgun adam odur ki düşüncesiyle bulur
En iyi olanı bugün de yarın da.
Odur doğru insan ki doğru söze kulak verir,
Hiçbir işe yaramaz o insan ki
Ne kendi görmesini bilir, ne de söz dinlemesini.
Perses oğlum, aklından çıkarma söylediklerimi:
Çalış ki açlık kaçsın bulunduğun yerden,
Sevdir kendini başı çelenkli Demeter'e,
Ambarını dolduracak olan ulu tanrıçaya.
Açlık işsiz insanlara yoldaştır,
Tanrılar da insanlar da kızar o kimseye ki
Hiçbir işe yaramadan yaşar,
Bal yapmaz yaban arılarına benzer,
İşten kaçıp başka arıların balını yer.
Güzel işlere bağla kendini ki
Buğdayın bol olsun mevsiminde.
Çalışanların sürüleri de olur, altınları da,
Çalışmakla sevdirirler kendilerini tanrılara.
Çalışmak değil, çalışmamaktır ayıp olan.
Çalışırsan, çok geçmez çalışmayan imrenir kazancına,
Şan şeref hep kazancın ardından gelir.
Yaradılıştan çıkarın çalışmaktır senin.
Kuş beyninle başkasının malına göz dikmeyi bırak da,
Taştan ekmeğini çıkarmaya bak, beni dinle.
Utanç bırakmaz yoksulun yakasını,
Utanç mutsuzluğa bağlıdır, mutluluk yüz akına.
Zenginlik kapma kaçırmayla olmamalı,
Onu bize tanrılar vermeli ki değsin.
Kazanç tutkusu insanın aklını çeldi mi,
Ya da yüzsüzlük şeref duygusunu yok etti mi,
Zorla, bilek gücüyle zengin olabilir insan,
Dilini kötüye kullanarak da.

Ama tanrılar hemen hakkından gelir,
Evini, zenginliğini yıkar başına suçlunun.
Dilenciye, konuğa kötü davranmak suçtur.
Bir kardeşinin yatağına girip gizli gizli
Karısıyla oynaşanın iğrençtir suçu.
Yetimlerin hakkını yiyenin de öyle,
Yaşlı bir babaya saldıran, dil uzatanın da.
Bütün böylelerine Zeus'un kendi kızar,
Yaptıklarını acı acı ödetir onlara.
Temiz yüreğini uzak tut bu suçlardan.
Lekesiz ellerle kurbanlar kes tanrılara,
Pırıl pırıl butlar yak, kesene göre.
Yatarken de, kutsal şafak ağarınca da
Tanrılara sunulması gerekeni sun ki
Senden yana olsun yürekleri.
O zaman baba mirasını satmaz,
Başkasınınkini satın alırsın üstelik.

İnsan İlişkileri:

Seni seveni çağır sofrana, sevmeyeni değil.
Çağırdığın daha çok komşuların olsun.
Köyde başına birşey gelecek olsa,
Komşuların hemen yardımına koşar,
Uzaktaki dostlarsa zor gelirler.
Komşunun kötüsü belâdır, iyisi bir hazine:
Ne mutlu iyi bir komşusu olana.
Komşun kötü olmazsa öküzün ölmez.
Komşudan ödünç aldığını tanesi tanesine say,
Tastamam da geri ver, mümkünse fazlasıyla.
Böyle yaptın mı darlıkta yardım görürsün.
Kötü yoldan kazanç sağlamaya çalışma:
Kötü kazanç belâ getirir başına.
Seni seveni sev, sana gelene git;
Verene ver, vermeyene verme,
Verene herkes verir, vermeyene kimse vermez.
Vermek iyi, kapmak kötüdür, ölüm getirir.
Gönülden veren ne kadar çok verse o kadar mutludur,
Vermek sevinç getirir yüreğine.

Başkasından yüzsüzce kapılan şeyse
Ne kadar az da olsa içini karartır insanın.
Az üstüne az koyar, koydukça da koyarsan,
O az dediğin çok olabilir.
Varına ekleyen açlıktan ölmez.
Evinde yiyeceğin varsa başın derde girmez.
Aradığını evinde bulmaktan iyi ne var:
Dışarıdan gelen yıkar insanı.
Sende olanla yetindi mi işin yolundadır,
Sende olmayanı özlemeye başladın mı için için,
İşte o felâket: İyi düşün bunun üstüne!

Ev ve Aile:

Fıçının açılış ve bitişinde bol bol iç,
Ama ortalarda tutumlu ol.
Dibini bulan fıçıyı esirgemek saçma.
Dostuna vereceğini anlaştığın gibi ver.
Kardeşinle bir anlaşma yaparken bile
Şakaya vurup bir tanık çağır yanına.
Güven de güvensizlik de yıkar insanları.
Takıp takıştırıp, kıçını sallayıp
Aklını çelmesin kadının biri.
Gözü ambarındadır diller dökerken sana,
Ha kadına güvenmişsin, ha bir hırsıza.
Bir tek oğlun olsun baba mirasına konan,
Ancak böyle çoğalır evin zenginliği.
Sen yaşlanıp ölünce oğlun tutar yerini.
Ama çocuğu bol olursa, Zeus'un yardımı da bol olur.
Çok kişi çok iş görür, ona göre de artar kazancı.
Zengin olmayı kodunsa aklına:
Dinle beni, iş yap, iş üstüne iş yap.

Tarla İşleri:

Ekini biç, görünce gökte
Pleiad yıldızlarını, Atlas kızlarını.
Görünmez oldukları zaman da ek toprağını.
O yıldızlar kaybolur kırk gün kırk gece.
Ama yılın çarkı durmaz döner,

Ve insanlar bilemeye başlayınca oraklarını
Gözükürler yeniden gökte.
Bak söyliyeyim nedir tarlaların kuralı
İster deniz kıyısında ol, ister bozkırda,
Dalgalardan uzaktaki bereketli ovalarda:
Demeter'in işlerini vaktinde görmek istersen
Ekerken de, kazarken de, biçerken de
Göğsün bağrın açık çalışabilesin.
Öyle yap ki vaktinde büyüsün ürünlerin,
Yoksul kalıp kimseye minnet etmiyesin.
Öyle yapmadığın için kaç kez baş vurdun bana,
Ama artık benden ödünç alamazsın, bunu bil.
Çalış, Perses kardeş, sersemlik etme,
Tanrıların insanlara verdiği işi yap.
Yoksa günün birine çoluğun çocuğunla
Kapı kapı dolaşır dilenirsin.
Kimse aldırış etmez derdine,
Çok çok iki üç kez yardım koparabilirsin.
Ama fazla sıktın mı herkesi hava alırsın.
Ne kadar dil döksen boşuna.
Haydi beni dinle, borçlarından kurtul,
Kurtul ki açlıktan da kurtulasın.
Bir evin olsun, bir karın, bir de öküzün.
Karını parayla satın al ki
Gereğinde yürüsün öküzlerin ardından.
Aracın, avadanlığın evinde olsun,
Olsun ki başkasından istemeyesin.
Vermedi mi, mevsim geçer, işin yüz üstü kalır.
Hiçbirini ne yarına bırak, ne öbür güne.
İşini tavsatanın ambarı dolmaz,
üstüne düşmediğin işten hayır gelmez,
İşini yarım bırakan belâ çeker başına.
Azgın güneş ter döktürmez olunca insana,
Zeus güz yağmurlarını salınca dünyaya,
Daha çevik olunca elimiz kolumuz,
Sirius yıldızı ölümlülerin başı üstünde
Gündüzden çok gece dolaşır olunca,
Baltanın kestiği ağaç daha az kurtlanır,

Yaprağını dökmüş, büyümesi durmuştur.
İşi mevsiminde yapmak istersen,
Ormanını o zaman kes:
Üç karış dibeğini, üç dirsek tokacını yap,
Dingilin yedi ayak oldu mu tamamdır.
Sekiz ayak kesersen bir tokmak da çıkar.
Ona karşılık bir araba için tekerleği üç karış kes.
Eğri ağaçlardan bol ne var,
Ama dağda bayırda arayıp
Yaş meşeden bir sap bul,
En dayanıklısı odur...
İki sapan yap kendine evinde,
Biri parçasız olsun, biri parçalı.
Biri kırılırsa ötekine koşarsın öküzleri.
Dingil için defne ve karaağaç iyidir,
En az onlar kurtlanır,
Ökçe için kuru meşe, sap için de yaş meşe.
Güçlü bir çift öküz bul dokuz yaşlarında:
Bu yaş, öküzlerin delikanlılık çağıdır,
İşe en elverişli oldukları çağ;
Çift sürerken kavgaya tutuşmaz,
Sapanı kırıp işi yarım bırakmazlar.
Çifti sürerken adam da kırk yaşında olmalı,
Sabah sabah dört çizikli koca bir ekmeği yemeli.
Sağ sola bakmadan, eş dost aramadan,
Kendini işe vermeli sapanın arkasında.
Daha genç oldu mu, fazla tohum atar,
Delikanlıların başı havada olur,
Oynıyacak arkadaş arar sağda solda.
İşe koyulmadan turnanın sesini bekle:
Bulutların ardından gelsin her yılki çığlığı,
Ekin zamanını o haber verir,
Yağmurlu kış günleri onunla başlar.
Turnalar öttü mü gökte,
Öküzü olmayanın yüreği sızlar.
O mevsimde insanın ahırında
Kıvrım kıvrım boynuzlu öküzleri olmalı.
"Ver öküzlerini ve arabanı" diyebilirsin komşuna,

Ama o da: "Öküzlerim koşulu" diyiverir sana.
Bir araba yaparım demek dile kolay:
Kaç parçası var bir arabanın, budala,
Onları önceden evine toplaman gerek.
Ekin sabahları geldi mi doğru tarlaya!
Efendi uşak erkenden iş başına,
Yas, kuru toprak kazılmalı,
Kazılmalı ki başaklarla donansın.
Ekeceğin toprak dinlenmiş olmalı,
Baharda havalanmış, yazın çapalanmış olmalı.
O zaman umutlarını boşa çıkarmaz.
Nadas uğur getirir, çoluğunu çocuğunu ağlatmaz.
Toprağın Zeus'una, ak yüzlü Demeter'e dua et
Olgun dolgun etsin kutsal başağı.
Sapanın kolunu aldın mı avucuna,
Dokun değnekle sırtına
Boyunduruğa asılan öküzlerin.
Bir oğlancık gelsin ardından,
Bir tırmıkla örtsün tohumların üstünü
Kuşlara yem olması diye.
Düzenli iş insanların baş nimeti,
Düzensiz iş baş belâsıdır.
Göklerin Zeus'u dilerse oldurur,
Başlarını yere sarkıtır buğdayların.
O zaman örümcek ağlarından kurtulur kabın kaçağın
Ve tadarsın sevincini
Evinde karnını doyurmanın.
Rahat edersin alaca bahar gelinceyedek,
Gözün başkasının malında olmaz,
Başkasının gözü sende olur.
Kutsal toprağı kazmakta geç kalırsan,
Hasat zamanı çömelir toplarsın
Bodur kalmış, toza bulanmış başakları.
Cılız demetleri asık yüzle koyarsın sepete,
Görenler acır haline.
Zeus tanrının günü gününe uymaz,
Aklından neler geçer bilemez ölümlü insanlar.
Toprağını geç kazdıysan,

Olsa olsa şudur bunun çaresi:
Beklersin guguk kuşu öter
Meşenin dalları arasında,
İnsanların yüzü güler koca dünyada:
Zeus üç gün üç gece yağmur yağdırır,
Öküzün ayağı birkaç parmak sulara batar.
Ancak o zaman son güne kalan çiftçi
İlk günde işe başlayana yetişebilir.
Hep aklında olsun bunlar:
Ne baharı kaçır, ne de güz yağmurlarını.
Kış günlerinde oturakalma sakın
Şehir meydanlarında, ocak başlarında.
Soğuklar insanı tarladan uzaklaştırır,
Ama çalışanın yapacak işi vardır evinde.
Karakışta uyuştun mu açbîlaç kalırsın,
Ayağını avucuna alır ovar durursun.
Aylak gezip boş umutlar besliyen adam
Ekmeksiz kaldığı gün başlar dert yanmaya.
Geçimi sağlama bağlanmamış yoksul
Ondan bundan bir şeyler umarak
Oturakalır pazar yerlerinde.
Hizmetçilerine yaz ortasında söyle:
Her yazın bir kışı var,
Başınızı sokacak kulübeler yapın.
Karakış kötü günleriyle bastırınca
Öküzlerin birer ikişer ölür,
Koruyun kendinizi belâlı kırağılardan,
Toprak donar esince acı Poyraz,
Atları bol Trakya ovalarından gelip
Allak bullak edince engin denizi,
Dağları, ovaları uğultulara boğunca.
Dar boğazlara bir saldırmasın Poyraz,
Saçları havada binlerce meşeyi,
Koca koca çamları serer anaç Toprağın üstüne.
O zaman bir çığlık yükselir bütün ormanda,
Hayvanlar titreşir, kısarlar kuyruklarını,
Sırtlarında kalın postları olanları bile.

Buz gibi girer onların da içlerine
Ne kadar tüylü müylü de olsalar.
Öküzün gönünü bile deler geçer,
Keçinin iri kıllarını dinlemez.
Yalnız bol yünlü koyunlar dayanır
İhtiyarların belini büken Poyrazın gücüne.
Nazik tenli genç kıza da işlemez,
Çünkü o evde tatlı anasının yanında kalır.
Altın Aphrodite'nin işlerini bilmez henüz,
Körpe bedenini yıkar, yağlar,
Sonra gider uzanır evinin bir köşesine.
Oysa bu kış günlerinde kemiksiz
Ayaklarını kemirir durur
Ateşsiz evinde, kasvetli kovuğunda.
Güneş koşacak çayırlar göstermez ona,
Çünkü o, kara insanlar ülkesi üstünde gezer,
Geç gelir Hellenleri aydınlatmaya.
O zaman ormanların boynuzlu boynuzsuz konukları
Çenelerini zangır zangır titreyerek
Koşuşurlar dere tepe.
Bir tek kaygısı vardır hepsinin:
Sık fundalık, derin mağara bulup sığınmak.
Ölümlüler üç ayaklı yaratık gibi
Belleri iki büklüm, başları önlerinde
Göç ederler ak karlardan kurtulmak için.
O zaman beni dinlerseniz, kendinizi korumak için
Yumuşak bir urba ve uzun bir hırka giyin,
Sıkı dokunmuş kumaşlardan olsun giysiniz,
İyice sarının ki tüyleriniz diken diken olmasın soğuktan.
Ayaklarınıza sık papuçlar geçirin
öküz derisinden, içi keçeli.
Kışın en soğuk günleri gelince de,
Oğlak derilerini öküz barsağıyla dikip
Yağmura karşı bir kalkan gibi sırtınıza koyun,
Başınıza da bir keçe külâh geçirin ki,
Kulaklarınız sırıl sıklam olmasın.
Çünkü Poyraz'da sabahlar soğuk olur.
O sabahlar bereket yüklü bir sis

Yıldızlı gökten iner toprağa,
Ve kaplar bu dünya mutlularının tarlalarını.
Tükenmez ırmaklardan suyunu alan bu sis
Sert bir rüzgârla yerden havalanıp
Kâh akşam üstü yağmur olup düşer,
Kâh fırtına olup savrulur gökte
Trakyanın Poyrazı iterken yoğun bulutları.
Bir an önce işini bitirip evine dön ki,
Kara bir bulut gökten düşmesin üstüne,
Islatmasın elini kolunu, üstünü başını.
Kısacası o soğuk aydan sakın,
Ayların en belâlısıdır o,
Koyunlar için de belâlı, insanlar için de.
O ayda insanlar daha çok yemek isterken
Öküzlerin yemini yarıya indirirsin,
Uzun geceler yem aratmaz onlara.
Yaşamını günlerin gecelerin süresine uydur
Ta ki yıl sona erdirsin dönüşünü,
Ve bütün varlıkların anası Toprak
Donansın yeniden türlü yemişlerle.
Güneş dönmeye yüz tuttuktan sonra
Zeus altmış kış günü doldurunca
Büyük Ayı Okyanustan ayrılır
Ve karanlıklar içinden pırıl pırıl yükselir.
O zaman atılır ışığa doğru Pandion'un kızı
İnce, keskin çığlıklı kırlangıç:
Yeni bir bahar gelmiştir artık insanlara.
Asmanı buda o gelmeden, sırasıdır.
Evi sırtında gezen salyangoz,
Gökte ülker yıldızı görünür görünmez
Topraktan bitkiler üstüne çıkmaya başladı mı,
Bağları çapalama zamanı gelmiştir artık.
Bileyin orakları, uyandırın ırgatları.
Hasat zamanı, güneş denizi kurutunca,
Bırakın artık gölgede öğle uykularını,
Sabahlara kadar yatakta kalmayın artık.
Elini çabuk tutacaksın o zaman
Geçimini sağlama bağlamak istiyorsan.

Güneşle kalkıp ürünü alacaksın içeri:
Şafak günlük işin üçte birini bitirir,
Şafak yol kazandırır, işi ilerletir,
Şafak söker sökmez yoldadır nice insan,
Boyunduruğa vurulmuştur nice öküz.
Deve dikenleri çiçek açtı mı,
Ağır yaz günlerinde ağustos böceği
Konup bir ağaca türküye başladı mı,
Hızla çarparak kanatçıklarını,
Keçiler daha yağlı, şarap daha tatlıdır,
Kadınlar daha azgın, erkekler daha gevşek,
Sirius yıldızı kafalarını, dizlerini yakar,
Derileri yanar kavrulur sıcaktan.
O zaman bir kayanın gölgesine uzanmalı insan,
Byblos şarabı, güzelce kabarmış ekmek olmalı,
Emzirmez olmuş keçilerin sütü,
Ormanlarda beslenmiş bir dananın
Ya da yeni doğmuş bir kuzunun eti.
İçer kızıl şarabı yatarsın gölgeye,
Gönlünce yer içersin doyasıya,
Serin yellere doğru çevirip yüzünü
Tertemiz bir kaynaktan su alıp
Bire üç katarsın şarabına.
Orion yıldızları gözüktü mü
Irgatlarına söyle rüzgârlı bir yerde
Yuvarlak bir harman üstüne
Yığsınlar Demeter'in kutsal buğdayını,
Sonra da ölçeklerle doldursunlar küplere.
Sizi besleyecek taneler eve yerleşti mi,
Kimsesiz bir uşak bulun derim size,
Bir de çocuksuz hizmetçi kız,
Hizmetçi ana oldu mu, başa belâdır.
Keskin dişli bir köpeğiniz de olacak,
Bol bol yedireceksin onu ki
Gündüz uyurun biri malınızı çalmasın.
Otu samanı da ambara yığın ki
Bol bol yiyeceği bulunsun
Öküzlerinizin ve katırlarınızın.

Bu işler bittikten sonra, bırakın
Köleleriniz dizceğizlerini dinlendirsinler,
Öküzleri de çıkarın boyunduruk altından.

Orion ve Sirius gökün tepesine gelip te,
Gül parmaklı Şafak Kutup yıldızını gördü mü,
O zaman, Perses, topla getir bütün salkımları.
On gün on gece açıkta tut,
Beş gün beş gece de kapa üstlerini.
Altıncı gün çıkar özünü salkımların,
Doldur küplere Dionysos tanrının
Sevinç yüklü nimetlerini.
Ülker, Hyad ve Orion görünmez olunca,
Ekinini ekmeğe bak, mevsimidir artık.
Tohum ne olacaksa olsun toprağın altında.

Denizcilik:

Tehlikeli deniz yolculukları mı çekiyor seni?
O zaman unutma ki Ülker burcu
Orion'dan kaçıp sisli denize gömülünce
Bütün rüzgârların coşacağı zamandır.
Deniz şarap küplerine döner o zaman,
Gemilerle açılmaya gelmez.
Toprakta çalışılır, dediğim gibi.
Gemini çekersin kıyıya,
Taşlar yığarsın dört bir yanına.
Islak soluklu rüzgârlardan korumak için
Geminin tıkacını da çıkar ki
Zeus'un yağmurları tekneyi çürütmesin.
Bütün donatımı derli toplu içeri al,
Güzelce katla denizci geminin kanatlarını
Dümeni de ocak başına koy kurusun,
Ve bekle deniz mevsiminin gelmesini.
Gelince sür denize hızlı gemini,
Ne yükleyeceksen yükle içie
Yurduna kârla dönebilmek için.
Babamız gibi yap sen de, koca budala Perses,
O da bir gün daha güzel yaşama umuduyla

Aştı engin denizleri bırakıp ardında
Aiolya'nın Kyme kentini,
Geldi buralara kara gemisiyle.
Bolluktan, zenginlikten, rahattan değil,
Kör olası yoksulluktan kaçıyordu,
Geldi Helikon'un eteğinde
Bu lânetli Askra'ya yerleşti,
Bu kışı sert, yazı çekilmez, tatsız kasabaya.
Unutma, Perses, her işini mevsiminde yap,
Hele denize ne zaman açılacağını iyi bil.
Küçük gemileri övebildiğin kadar öv
Ama malını büyük gemiye yüklemeye bak:
Yükün çok oldu mu, kazancın da büyük olur,
Yeter ki rüzgârlar ters esmesin.
Uçarı gönlün kazanç peşine düşerse,
Kurtulmak istersen borçlardan
Ve yürekler acısı açlıktan,
Öğretirim sana yasalarını
Uğultusu birden gökleri tutan denizin,
Her ne kadar hiçbir şey anlamasam da
Denizcilikten ve gemilerden.
Engin denizlere açılmadım henüz
Yalnız Euboia'ya gittim bir kez, Aulis'e,
Hani o Akhaların koca bir ordu toplayıp da
Kutsal Hellas'tan kızları güzel Troya'ya giderken
Denizlerin durulmasını bekledikleri yere.
Ordan da Khalkis'e gitmiştim
Yiğit Amphidamas'ın yarışlarına katılmaya:
Birçok ödüller komuştu kahraman oğulları.
Herkes bilir benim orada
Bir yiğitlemeyle birinci gelip
İki kulplu bir üçayak kazandığımı.
Helikon Musa'larına sunmuştum onu
Onların beni günün birinde
Ozanlık yollarına düşürdükleri yere.
Başka bir görgüm olmadı
Binbir eklentili tekneler üstüne.
Ama ben yine de söyliebilirim sana

Neler düşündüğünü deri kalkanlı Zeus'un,
Çünkü Musa'lar öğrettiler bana
Söylenmezi dile getiren ezgileri söylemesini.
Yaz ortasındaki gün döneminden sonra
Elli gece elli gün sürer insanların
Denize açıldıkları mevsim.
O mevsimde gemilerin paralanmaz,
Deniz tayfalarını elinden almaz.
Ama deprem tanrısı Poseidon,
Ya da ölümsüzlerin kralı Zeus
İlle de yok etmek istiyorsa onu, o başka.
Çünkü iyilikler de onlardan gelir, kötülükler de.
O mevsimde rüzgârın nerden eseceği bellidir,
Ve belâlı değildir dalgalı deniz.
Korkma o zaman, rüzgârlara güven
Sür hızlı gemini denize, yükle yükleyeceğini,
Ve bir an önce dönmeye bak yurduna.
Ne yeni şarabı bekle, ne de güz yağmurlarını,
Ne de kış habercisi Lodos fırtınalarını.
O Lodoslar altını üstüne getirir denizin,
Güz yağmurları boşanır ve deniz belâlı olur.
Bir başka mevsimi daha vardır denizciliğin:
İlk baharda incir ağacının tepesinde
Kuzgun pençesi gibi yapraklar gördün mü
Açıl denize; bahar seferlerinin zamanıdır.
Ama övme o mevsimi, yüreğin hoşlanmaz ondan.
Tam vaktini bilip belâyı önlemek zordur,
Ama insanlar yine de açılır denize
Çünkü görmez olur yüreklerinin gözü:
Para fakir fukaranın canı ciğeridir,
Oysa ne kötü şeydir dalgalar içinde ölmek.
Hadi sen beni dinle, iyi düşün bunlar üstüne:
Bir geminin karnına yükleme varını yoğunu,
Çoğunu karada bırakıp azını gemiye koy.
Amansızdır denizde karşına çıkacak belâ:
Fazla yüklü arabanın oku birden kırılıp
Yitirmiş gibi olursun içine bütün yüklediklerini.
Ölçülü ol, neyi ne zaman yapacağını bil.

Kadın ve Cinsel İlişkiler:

Vakti zamanı gelince evine bir kadın al;
Bu işi ne otuzundan çok sonra yap,
Ne de çok önce, o aradadır tam zamanı.
Kadın dört yıl genç kız kalıp
Ergenliğinin beşinci yılında evlenmeli.
Kız oğlan kızla evlen ki,
Doğru bildiğin yola sokabilesin onu.
En iyisi yakınlarından biriyle evlenmektir.
Ama önceden iyice düşün taşın:
Evlenmen bir alay konusu olmasın komşularına.
Erkek için en büyük nimet
İyi bir karısı olmaktır bu dünyada;
En büyük mutsuzluk da kötü bir karısı olmak,
Bir karı ki boğazından başka şey düşünmez,
Ve erkeği ne kadar güçlü olursa olsun,
Çırağısız yakar onu, erkenden yıpratır.

Çeşitli öğütler:

Mutlu ölümsüzlere gereken saygıyı göster.
Arkadaşına kardeşim deme hiçbir zaman,
Dersen, kötü davranamazsın artık ona karşı.
Ve güzel konuşayım derken yalan söyleme.
Kardeş dediğin kötü söyler, kötülük ederse,
Öcünü iki katlı almalısın ondan.
Sonradan dostluk kurmak isterse seninle,
Af dilemeye kalkarsa, kabul et.
Demek zavallı bir insanmış
Dostlarını bir orda bir burda seçen.
Açık davran, yüzün yüreğinin aynası olsun.
Ne konusever desinler sana, ne konuksuz,
Ne yoksul dostu, ne de büyüklerin düşmanı.
İnsan yüreğini yıpratan körolası fakirliği
Kimsenin yüzüne vurma hiçbir zaman,
Ölümsüz tanrıların bir cilvesidir bu.
Kendini tutan dil bir hazinedir insan için,
Ölçülü dil ise dillerin en değerlisidir.
Kötü söyleyene başkası daha kötü söyler.
Ortak masraflı şölenlerde surat asma:

Keyfin daha büyük, masrafın daha az olur.
Gün doğarken ellerin kirli olmasın sakın
Zeus'a da, öbür tanrılara da şarap sunarken.
Yoksa dinlemezler seni, duaların boşa gider.
Ayakta su dökme güneşe karşı,
Hele gün battıktan sonra sabaha kadar
Ne yola işe, ne yol dışına,
Soyunup dökünsen bile:
Geceler ölümsüz mutlularındır.
Tanrılara saygısı olan saklanıp çömelir,
Ya da kapalı bir avlu duvarına sokulur.
Sonra evinde ocak yakınında
Ayıp yerlerini yıkanmadan gösterme sakın.
Cenaze dönüşlerinde çocuk yapayım deme,
Bu işi kutsal bayram dönüşlerinde yap.
Durmaz akar güzelim ırmaklardan geçerken
Ayaklarını suya sokmadan önce dua et
Gözlerini akıntıya dikerek,
Ve tertemiz pırıl pırıl sularda ellerini yıka.
İçini ve ellerini yıkamadan ırmaktan geçen
Tanrıların öfkesini çeker üstüne, başına dert açar.
Kurban törenlerinde tırnaklarını kesme sakın,
Hele kara demirle kuruyu yaştan ayırma.
Maşrabayı küpün üstünde bırakma
Şarap içerken, uğursuzluk getirir.
Ev yaparken çıkıntı bırakma hiçbir yerinde ki,
Kuzgunlar konup ötmesinler kötü kötü.
Önce tanrılar için kullanılmamış kaplarda
Ne yemek ye, ne yüzünü yıka, bu da belâ getirir.
On iki yaşında bir çocuğu
Kutsal şeyler üstüne oturtma, iyi değildir,
Erkekliğinden hayır gelmez o çocuğun;
On iki aylık da olsa, sonu kötü olur.
Bir kadının yıkandığı suda
Bir erkek yıkanmamalı hiçbir zaman.
Bundan da kötülük gelir, bir zaman için de olsa.
Kurban etlerini yıkarken
Tanrı sırlarıyla eğlenmeye kalkma:

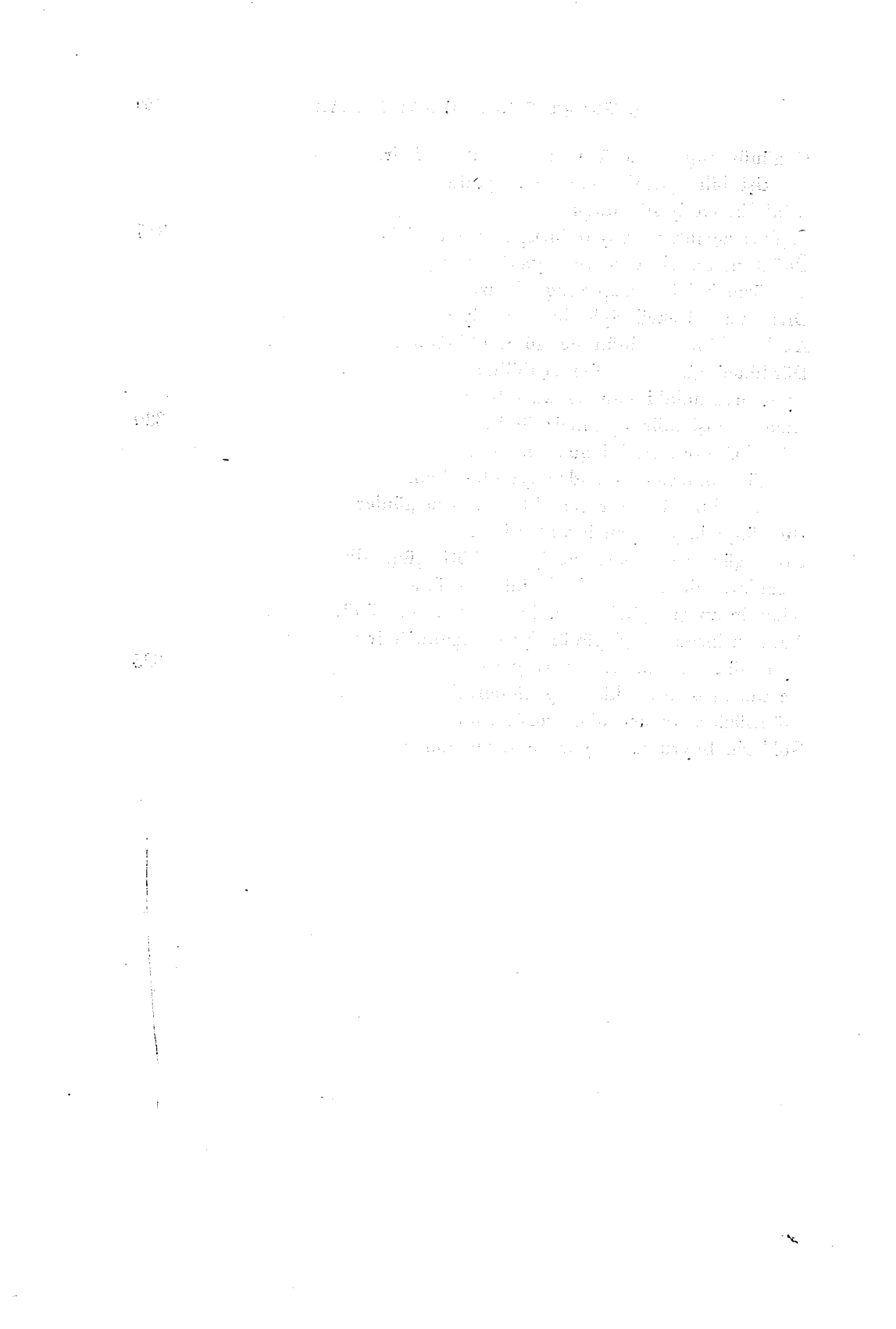
Bu da pek kızdırır tanrıları.
Kaynak başlarında işeme sakın,
Ne de ırmakların denize döküldüğü yerde,
Oralarda yıkanmaya da kalkma, iyi değildir.
Bunları yap ki, insanlar kötü demesinler senin için;
İnsanın adı çok kolay kötüye çıkar,
Ama sonra çok zordur herkesin dilinden kurtulmak.
Ün dediğin kolay kolay ölmez,
Hele büyük kalabalıklara yayıldığı zaman.
Ün de bir tanrıdır ölümsüz.

Günler:

Zeus'un günlerini gereğince kutlamak istersen:
Söyle adamlarına en iyi gün ayın otuzudur
İşleri yoluna koyup payları dağıtmak için.
İnsanların saygıyla gözeteceği günler vardır,
Ve bilgeliğin ta kendisi Zeus'un günleri şunlardır:
Birinci, dördüncü ve yedinci günler kutsaldır
–Leto altın başaklı Apollon'u yedinci gün doğurmuştur–
Sekizinci ve dokuzuncu günler de öyle,
Ama bu iki gün insan işleri için de elverişlidir.
Onbirinci, onikinci günlerin ikisi de iyidir
Hem koyun kırkmak, hem ekin biçmek için.
Ama onikinci onbirinciden çok daha iyidir:
Uçarı örümcek ağını o gün örer
Günlerin uzadığı mevsimde;
İşini bilen karınca da o gün rızkını toplar.
Kadın o gün tezgâhını kurup işine başlar.
Ama ayın onüçüncü günü
Tohum atayım deme sakın,
Buna karşılık ağaç dikmenin tam günüdür.
Ayın ortasındaki altıncı gün
Ağaç dikmeye hiç elverişli değildir.
O gün erkek çocuğun doğması iyidir,
Ama kızlar o gün ne doğmalı, ne de evlenmeli.
Ay başının altıncı günü de
Kızların doğmasına iyi gelmez,
Ama oğlakları, koçları kısırlaştırmaya,

Koyunlara ağıl kurmaya elverişlidir o gün.
Erkek çocuk doğurmak için bire birdir:
O gün doğan çocuk şakacı olur,
Yalan söylemesini, atıp tutmasını sever.
Ayın sekizinci günü domuzu ve böğüren boğayı
Onikinci günü sabırla katırları iğdiş edin.
Uzun günler mevsiminin büyük yirminci günü
Bir yargıç doğdu mu cin fikirli olur.
Onuncu gün erkek çocuk doğmalı,
Ayın ortasındaki dördüncü gün kız çocuğu.
O gün ellerinizi üstlerine sürüp yatıştırın
Eğik boynuzlu, yanpirik yürüyüşlü öküzleri,
Azı dişleri keskin köpeği, sabırlı katırları.
Ayın başında ve sonundaki dördüncü günler
Yüreği kemiren acılardan sakınmalı,
O gün toptan tanrılara verilecek gündür.
Ayın dördüncü günü bir kadın getirin evinize,
Bu konuda sizi en iyi aydınlatacak
Kuşlara danıştıktan sonra.
Ayların beşinci günlerinden sakının:
Belâlı, uğursuz günlerdir o günler.
Bir ayın beşinci günüdür ki
Erinys'ler Yemin tanrısını kuşattılar,
O yemin tanrısı ki, Savaş'ın oğlu olarak
İhanetleri açığa vuracaktır.
Ayın ortasındaki yedinci gün
– Büyük bir özenle izleyin o günü –
Atın harmana Demeter'in kutsal buğdayını,
Ve oduncu kessin çatı kütüklerini.
Gemilere en uygun ağaçlardan
Teknelerin türlü kalaslarını.
Dördüncü gün başlayın gemileri donatmaya.
Ayın ortasından sonraki dokuzuncu gün
Akşamı güzel olan bir gündür.
Ayın başlangıcındaki dokuzuncu gün
İnsanların bütün dertlerden kurtulduğu gündür:
Hem ağaç dikmelere iyi gelir,
Hem erkek dişi bütün doğumlara;

O günün toptan kötü olduğu görülmemiştir.
Az kişi bilir yirmi dokuzuncu günün
Günlerin en iyisi olduğunu
Fıçıları açmak ve boyunduruğa vurmak için
Öküzleri, katırları ve tez ayaklı atları,
Ve sürmek için şarap rengi denize
Dizi dizi kürekçileriyle hızlı gemiyi;
Az kişi bilir o günün ne günü olduğunu.
Dördüncü günler de fıçı açabilirsin.
Ayın ortasındaki gün en kutsalıdır.
Ama az kişi bilir yirminci günün
Gün doğarken en iyi gün olduğunu
Ve gün batarken o kadar iyi olmadığını.
İşte bu günlerdir gerçekten değerli günler
Bu dünyada yaşayan insanlar için.
Öteki günler değişken, ne iyi ne kötü günlerdir,
İnsanlara hiç de yararlı değildir o günler.
Kimi insan şu günü över, kimi insan bu günü,
Ama az insan hangi günün iyi olduğunu bilir :
Aynı gün bir anadır, bir üvey ana.
Ne mutlu o insan ki, bilip günlerini
Ölümsüzleri kızdırmadan görür işini,
Göklerin buyruğuna uyar ve suçlu olmaz.

S Ö Z L Ü K

HAZIRLAYAN : AZRA ERHAT

A

ADMETE

Bir Okeanos kızı. Adı yalnız dize 349'da geçer. Bkz. Okeanos kızları.

AELLO

Harpya'lardan biri. Adı Kasırga anlamına gelir. Bkz. Harpya'lar.

AGAUE

Kadmos ile Harmonia'nın kızı, Ino ile Semele'nin kardeşi, Pentheus'un anası. Agaue, Zeus ile Semele'nin aşkları üstüne dedikodu yaptığından, Semele'nin oğlu tanrı Dionysos anasının öcünü almış ve teyzesini çıldırtarak kendi oğlu Pentheus'u bir vahşi hayvan sanıp parçalamasını sağlamıştır. Bu dram Euripides'in "Bakkha'lar" tragedyasına konu olmuştur.

AGLAIE

Adı "parlak" anlamına gelen Aglaie, Zeus ile Eurynome'den doğmuş üç Kharit tanrıçanın biridir. Hesiodos'a göre, Aglaie Kharit'lerin en küçüğü olup tanrı Hephaistos ile evlidir. Bkz. Kharit'ler.

AIAKOS

Yunanlıların en dürüstü ve en dindarı geçinir. Zeus ile su perisi Aigina'nın oğludur. Aiakos, anasının adını taşıyan Aigina adasında kral iken uyruklarının hepsi vebadan ölmüş, Aiakos da Zeus'a yalvarmış ki yerdeki karıncaları insana dönüştürsün. Öyle olmuş ve bu adamlara Myrmidon'lar (karıncalar) denmiş. Aiakos'un iki oğlu olmuş: Peleus (Akhilleus'un babası) ve Telamon (Aias'ın babası), bir deniz kızı olan Psamathe'den de Phokos diye bir oğlu daha olmuş. Phokos (adı fok balığı anlamına gelir) atletik yarışmalarda hep zafer kazanırmış, bu yüzden üvey kardeşleri onu kıskanarak, başına bir disk atıp öldürmüşler. Aiakos da bu suçu işledikleri için iki oğlunu Aigina'dan sürmüş. Aiakos öldükten sonra, Hades ülkesinde Minos ile Rhadamanthys ile birlikte ölülere yargıç olur.

AIDONEUS

Yeraltı tanrısı Hades'in başka bir adı. Bkz. Hades.

AIDOS

Simgeleşmiş bir kavram. Aidos, utanç, utanma duygusu, ar namus anlamına gelir. Hesiodos bu kavramı İşler ve Günler'de (d. 196 vd.) kullanıyor, dünyanın çok kötü olduğunu, bu yüzden Aidos ve Nemesis'in artık yeryüzünden ayrıldıklarını söylüyor, ayrıca bu kavramları çoğul olarak kullanıyor. Nemesis'in soyu bilindiği halde, Aidos'a Theogonia'da yer verilmemiştir.

AIETES

Güneş tanrı Helios Okeanos kızı Perseis'in oğlu. Önce Korinthos'a kral olur, sonra Karadeniz'in güney-doğu kıyılarında Kolkhis (bugünkü Gürcistan) kıyılarına yerleşir ve orada bir krallık kurar. Büyücü Kirke'nin kardeşi ve Medeia'nın babasıdır. Aietes'in Kolkhis'te en büyük hazinesi, bir zamanlar Phriksos ile Helle'yi Boğazlardan geçiren (ki bu yolculuk sırasında Helle denize düşmüş ve onun için Boğaza Hellespontos, yani Helle denizi denmiştir) altın postlu koçun postudur. Phriksos koçu Zeus'a kurban ettikten sonra kıymetli postunu Aietes'e armağan etmişti Aietes posta bekçi olarak korkunç bir ejder dikmiştir. Ne var ki Argonaut'lar Kolkhis'e sefer yaptıkları zaman asıl amaçları bu

postu çalıp Yunanistan'a götürmekti. Aietes'in kızı büyücü Medeia İason'a âşık olduğu için, ejderi uyutmak ve altın postu çalmak yolunu bulur. Kendisi de İason'la birlikte Yunanistan'a kaçar. Theogonia'da Medeia'nın, İason'un, ve bu sefer efsanesi ile ilgili başka kimselerin adı geçtiği halde, Hesiodos'un bu destanı bilmesine olanak yoktur, çünkü elimize geçtiği biçimiyle Argonaut'lar destanı çok daha yenidir.

AIGAION

Girit'te bir dağ. Efsaneye göre, Rheia yeni doğurduğu çocuğu, çocuklarını yiyen babaları Kronos'tan kaçırmak için Zeus'u bu dağın mağarasına saklar ve Zeus orada büyür. Bkz. Zeus.

AIGIS

Bkz. Zeus.

AINEIAS

Hesiodos'ta Aineias'ın yalnız adı geçer. Theogonia'nın sonunda hangi tanrılar ve tanrıçalar kimlerle birleşip hangi yiğitleri meydana getirdikleri sayılırken, tanrıça Aphrodite bir ölümlüyle, Troya kral soyundan Ankhises ile birleşmesinden Aineias'ın doğduğu yazılıdır. Hesiodos'un Troya savaşına ve Homeros destanlarına bir değinmesine rastlanmaz ne Theogonia'da, ne de İşler ve Günler'de. Aineias gibi, Troya savaşına katılmış başka yiğitlerin de adı geçse bile, bunların savaşla en ufak bir ilgisi kurulmaz. Bu yüzdendir ki, Hesiodos'un Troya savaşı efsanelerini bilip bilmediği konusunda elimizde hiçbir ipucu yoktur. – Aineias'ın yaşantısı ile ilgili destanların biri Homeros'un İlyada'sı, öbürü ve Aineias bakımından daha da önemlisi Vergilius'un "Aeneis" destanıdır.

AISEPOS

Tanrı Okeanos ile Tethys'ten doğma ırmaklardan biri. Aisepos bir Anadolu ırmağıdır, bugünkü adı Gönençay'dır.

AISON

Kretheus ile Tyro'nun oğlu, Iason'un babası. Tesalya'da kurduğu İolkos şehri Kretheus'a miras kalır, ama üvey kardeşi Pelias onu tahtından atıp tutuklar, üstelik de oğlu Iason'u Kolkhis'e altın postu almaya gönderir, çünkü bu tehlikeli seferden sağ dönmiyeceğini bilir. Gerçekten de bir süre sonra Iason'un öldüğü haberi gelir. Pelias artık kardeşini korkusuzca öldürmeyi göze alır. Ne var ki, boğa kanı içerek zehirlenen Aison'u Iason'la birlikte Kolkhis'ten döndüğü zaman büyücü Medeia yeniden diriltir, üstelik bir iksir içirerek gençleştirir onu.

AKASTE

Bir Okeanos kızının adı. Bkz. Okeanos kızları.

AKHELOOS

Batı Yunanistan'da Akarnaia ile Aitolia bölgeleri arasında akan uzun bir ırmak. Hesiodos'ta ve Homeros'ta adı geçen bu ırmak Okeanos ile Tethys'ten doğma üçbin ırmağın en büyüğü ve ırmak tanrıların kralı sayılır. Akheloos'un birçok öyküleri var: Herakles destanı ile ilgili bir efsaneye göre, Akheloos Kalydon kralının kızı Deianeira'ya âşıkmış, ama ırmak tanrının biçimden biçime girme, kimi zaman boğa, kimi zaman ejder olma yetisinden korkan kız Herakles ile evlenmeyi yeğ görmüş. Bu yüzden yiğit Herakles ile ırmak tanrı arasında yaman bir döğüş başlamış. Karşılaşmada yeniden Akheloos birden koca bir yılan biçimine girmiş, Herakles onu tam boğacakken, azgın bir boğa oluvermiş. Bu kez yiğit boğanın bir boynuzunu koparark alt etmiş Akheloos'u. Irmak tanrı Deianeira'dan vaz geçmiş, ama boynuzu geri almak için Herakles'e Zeus'un keçisi Amaltheia'nın çiçek ve yemiş saçan bolluk boynuzunu vermiş; başka bir öyküye göre, ünlü bereket boynuzu ırmak

tanrının kendi boynuzuymuş, çünkü yaygın topraklar, sulayan ırmaklar bereketin simgesidir. Bizim Istanbul'daki Haliç'e frenklerin "Corne d'Or" (Altın Boynuz) demeleri herhalde bu inançla ilgilidir.

AKHILLEUS

Aineias gibi Akhilleus'un da yalnız adı geçer Theogonia'da. Troya destanı ile ilişkisinden dem vurulmaz, ancak kendisine şu nitelikler verilir: "aslan yürekli" ve "orduları darma dağın eden kahraman" (Theog. 1007). Kaldı ki eserin bu son dizelerinin Hesiodos'tan mı, yoksa sonradan eklenti mi olduğunu da bilmeyiz. Akhilleus'un efsanesini ve kahramanlıkları öğrenmek için Homeros destanlarına baş vurmak gerekir.

AKŞAM PERİLERİ

Bkz. Hesperid'ler.

AKTAIE

Nereus kızlarından biri. Adı "kıyı kızı" anlamına gelir. Bkz. Nereus kızları.

ALEKTO

Üç tanrıçaları Erinys'lerin birinin adı. "Öfkesi dinmez, barışmaz, uzlaşmaz" anlamına gelir. Bk. Erinys.

ALGOS

Gece (Nyks) tanrıçanın kendi kendine meydana getirdiği simgesel bir varlık. Adı "acı, keder" anlamına gelir. Bk. Nyks.

ALKMENE

Mykene kralı Elektryon'un kızı, amca oğlu Amphitryon ile evlenir ve mutlu bir yaşam sürmektedir ki, tanrı Zeus kocası Amphitryon'un savaşta olduğu bir gece onun kılığına girerek Alkmene'yi gelir yatağında bulur ve onu Herakles'e gebe bırakır. Sabaha karşı tanrı sevgilisinden ayrıldıktan bir az sonra gerçek Amphitryon seferden döner ve karısının yatağına çıkar. Karı koca arasındaki bir yanlışlığın aydınlanması komik bir karakter taşıdığından, konu daha çok komedya yazarlarınca işlenmiştir.

ALPHEIOS

Peloponez'de, Elis ile Arkadya bölgeleri arasında akan bir ırmak. Bütün ırmaklar gibi, Okeanos ile Tethys'ün oğlu sayılır. Artemis ve nympha'lara saldırıları masal konusu olmuştur: Günün birinde Artemis nympha'larla ırmak kıyısında şenlik yaparken, Alpheios onlara yaklaşmak istemiş, periler de yüzlerine çamur sürerek kendilerini tanımaz hale getirmişler. Ama Alpheios su perisi Arethusa'ya tutulmuş, onu Sicilya'ya kadar kovalamış. Bu öykü özellikle Lâtin şairlerine konu olmuştur.

AMPHILLOGIA

Nyks'ün (Gece'nin) kendi başına meydana getirdiği olumsuz simgesel varlıklarından biri. Adı: Çelişki anlamına gelir.

AMPHIRO

Bir Okeanos kızının adı. Bkz. Okeanos-kızları.

AMPHITRITE

Okeanos kızı Doris'in deniz tanrı Nereus ile birleşmesinden Nereides diye anılan elli kız doğar. Hesiodos bunların ahenkli adlarını saymakla bitiremez (dize 240 vd.), Amphitrite de bunlardan biridir. Öyküsü, macerası pek yoktur. Poseidon onu kızkardeşleri ile birlikte kumsalda oynarken görmüş ve güzelliğine vurulmuş. Ama kız çok utangaçmış, tanrıdan kaçmış ve Atlas'ın dünyayı omuzlarında taşıdığı uzak ülkelere varmış. Poseidon peşine bir yunus balığı takmış, balık Amphitrite'yi sırtına almış ve deniz kralına getirmiş vermiş. Evlenmişler ve mutlu bir çift olarak yaşamışlar. Amphitrite bir sürü deniz yaratığı-

nın çektiği ve köpükler üstünde kayan, bir arabada gösterilir. Poseidon ile Amphitrite'nin çocuğu olmamış der kimi şair, kimine göre de Triton Amphitrite'nin oğludur. Hesiodos bu kanıyı paylaşır ve Triton'un doğuşunu Theogonia'da (dize 230 vd) anlatır. Bkz. Triton.

AMPHITRYON

Tiryns kralı Alkaios'un oğlu. Kaza ile amcasını öldürdüğü için yurdundan sürülür ve Thebai'ya yerleşir, kral kızı Alkmene'ye talip olur. Uzun maceralardan Alkmene ile evlendikten sonra Amphitryon bir sefere katılır. O sırada kendi kılığına giren tanrı Zeus Alkmene'yi gebe bırakır. O gece sabaha karşı evine dönen Amphitryon karısı ile birleşir ve Iphikles'i üretir. Karısının Zeus ile olan macerasını öğrenince, önce kızar, ama tanrı onu yatıştırır. Alkmene bir gün arayla önce Herakles'i, sonra Iphikles'i doğurur. Amphitryon hangisinin kendi çocuğu, hangisinin tanrı oğlu olduğunu öğrenmek için bebeklerinin beşiğinin önüne iki yılan bırakır. Iphikles yılandan ürker, Herakles ise oynayarak koca canavarı boğar. Başka bir öyküye göre, yılanları gönderen Hera'dır, kocası Zeus'un vefasızlığına kızan tanrıçadır. Sonradan Amphitryon Herakles'i benimser, birçok metinlerde de yiğitin adı Amphitryon'un oğlu diye geçmektedir.

ANDROKTASIA

İnsan öldürme anlamına gelen simgesel bir varlık. Nyks'ün üretmelerinden sayılır. Bkz. Nyks.

ANKHISES

Tanrıça Aphrodite'nin ölümlüler arasında kendisine sevgili olarak seçtiği adamlardan biri. Ankhises, Troya kral soyundan Assarakos'un oğludur. Tanrıça onu İda dağında sürülerini otlatırken görür ve gökte inip delikanlı ile sevişir. Ankhises önce kendisine bir genç kız gibi görünen tanrıçayı tanımaz, sonra kim olduğunu anlayınca, olayı gizli tutacağını Aphrodite'ye söz verir. Bu sözü tutmadığı ve kendisi ile oğlu Aineias'ın başına gelen yıkımların bu yüzden olduğu anlaşılır. Yiğit Aineias Troya yangınında şehirde kaçarken babası Ankhise'si sırtında taşır. Onu İtalya'ya kadar götürdüğü, ama ihtiyarın Sicilya'da öldüğü anlatılır.

APHRODITE

Tanrıça Aphrodite üstüne en ayrıntılı bilgiyi veren şairlerdendir Hesiodos. Theogonia'da ona ve özellikle doğuşuna ayırdığı uzun bölüm elimize geçen en değerli kaynaklardan biridir. Bu kaynağın daha çok Yunanistan'a yabancı bölgelerle ilişkili olduğu, özellikle Sümer - Babil efsanelerine dayandığı sanılır, ne var ki tanrıçanın kişiliğine renk katmakta ve çok güçlü bir tanrısal varlık olarak saygınlık gördüğü halde, hakkında uydurulan öyküler pek zengin ve belirgin olmayan Aphrodite'ye daha yaygın bir nitelik kazandırmaktadır. Theogonia 160-206'da anlatılan Uranos'un erkeklik uzvunun kesilmesi efsanesi destanda en çarpıcı öykülerden biridir. Bunun için bkz. Uranos. Bu öykü tanrıçanın adının da bir açıklamasını sağlar: Aphros: köpük anlamına geldiğine göre, Aphrodite de köpükten doğma anlamına gelir der Hesiodos, ne var ki bu kaynak gösterme şairin dediği kadar belirgin değildir. – Homeros destanlarında Aphrodite'nin bir anası vardır ve bu, Theogonia'da 3000 Okeanos kızının biri olarak sayılan Dione'dir. Dione Zeus ile birleşir ve Aphrodite'yi doğurur, netekim Homeros destanlarında Dione'yi Olympos'ta görürüz –. Hesiodos tanrıçayı güçlü bir varlık olarak gördüğü ve Homeros gibi ona "altın" niteliğini yakıştırdığı halde, aşkı ona bağlamaz, doğanın doğuşunda ve Khaos'tan çıkıp düzene girişinde rol

oynayan birleştirici varlığın Aphrodite değil de Eros olduğunu kabul eder. Bkz. Eros. Aphrodite köpükten doğduktan sonradır ki, Eros ile arzu anlamına gelen Himeros tanrıçanın ardına takılırlar (Bkz. Theog. 201). Aphrodite'nin kendi aşk maceraları hakkında da Hesiodos fazla bir şey anlatmaz, ancak Harmonia'yı doğurduğunu söyler (Theog. 975). Başka kaynaklara göre Aphrodite Ares ile birleşmiş ve Phobos (bozgun) ile Deimos (korku) dan başka bir de uyum, ahenk anlamına gelen Harmonia'yı meydana getirmiştir. Aphrodite'nin en çirkin tanrı olan Hephaistos ile evlendirildiği, onu Ares ile aldattığı, Adonis ve Ankhisses gibi ölümlülerle de düşüp kalktığı tanrıça hakkında anlatılan öyküler arasındadır.

APOLLON

Hesiodos'un eserinde Apollon'un adı pek az geçer. Oysa Theogonia Musa'lara uzun bir seslenişle başlar, Musa'lar korosunun ise Apollon'un yöneticiliğinde bulunduğunu ve çokluk şiir eserlerinde seslenişin Musa'larla yani şaire sesini veren perilerle birlikte Apollon'a da olacağı beklenir. Oysa d. 94'de insanlara ve özellikle kral-lara güzel söz söyleme yeteneğinden söz ederken, bu verginin Musa'lardan ve okçu Apollon'dan insana geldiği söylenir, o kadar. Musa'lar büyük tanrı Zeus'un kızları olarak uzun uzadıya kutlanır, övülür, Apollon'a pek değinilmez. Ancak eserin sonunda (d. 918 – ki bu son parçanın Hesiodos'tan olup olmadığı da kesin değildir-) Zeus'un Leto ile seviştiği ve bu birleşmeden Apollon ile Artemis'in doğduğu söylenir ve şöyle denir "Uranos'un en güzel torunlarıydı bunlar". – Apollon'un Hesiodos'un eserinde bu kadar az yer alması acaba bu tanrının özellikle Anadolu tanrısı olup Hesiodos'un yaşadığı Yunanistan'da pek bilinmediğinden midir? Olabilir. Hiç kuşkusuz, Apollon çok daha incelmiş gelişmiş aydın bir toplumsal ortamın tanrısıdır, Hesiodos'un kırsal çevrede, toprak çekişmelerinin en önemli bir rol oynadığı ilkel toplumda pek yeri olmasa gerektir. Apollon'un kişiliği ve efsaneleri için okuyucu daha geniş bilgiyi "Mitoloji Sözlüğü", s. 54-61'de bulabilir.

ARDESKOS

Okeanos ile Tethys'un oğlu sayılan bir ırmak. Avrupanın güneyinde akar.

ARES

Zeus ile Hera'nın oğlu Ares'in doğusuna Hesiodos Theogonia'da bir kez değinir (d. 921), Hera'nın tanrı Zeus ile seviş-mesinden üç evlât doğurduğu, bunların Hebe, Ares ve Eileithyia olduğunu söyler. Ares'in bundan başka Aphrodite ile birleş-mesinden dem vurur, bundan Deimos, Phobos ve tam tersi nitelikte bir varlık olan Harmonia'nın doğduğunu bildirir. O kadar. Theogonia bir savaş destanı değildir, Titan'larla olan savaşında Zeus Ares'e baş vuramazdı, çünkü Olympos'luların savaş tanrısı o zaman daha doğmamıştı. Ancak Homeros destanlarını bilen bir kişi olarak Hesiodos'un Ares'le ilgili efsaneleri tanımış olsa gerektir.

ARGES

Uranos (Gök) ve Gaia'nın (Toprak) birleşmesinden doğan tek gözlü devlerden biri. Adı "ışık saçan" anlamına gelen Arges, Zeus'a Titan'larla savaşında yıllarını armağan eden Kyklops'tur. Bkz. Kyklop'lar.

ARGONAUT'LAR

Argo gemisi ile Karadenizin dibine dek sefere çıkan yiğitlerin adlarını ve Medeia ile Aietes'i bildiği halde Argonaut'lar seferinden bahis yoktur Hesiodos'ta. Bkz. Aietes

ARIADNE

Girit kralı Minos ile Pasiphae'nin kızı. Atinalı Theseus Girit'e Minotauros ile çarpışmaya geldiğinde Ariadne yiğidi görmüş ve ona tutulmuştu. Minotauros'un bulunduğu binbir dehlizli koca Labyrinthos'ta kaybolmaması için onun eline bir yumak iplik vermişti. Böylece Theseus Labyrinthos'tan sağ salim çıkmış ve Girit'ten ayrılırken de Ariadne'yi beraberinde kaçırmıştı. Ne var ki yolda Naksos adasına varışlarında Theseus kızı o adada uyur bırakmış ve kaçmıştı. Ariadne uyanıp ağlaşırken, tanrı Dionysos ordan geçecek olmuş ve Girit'li kral kızının güzelliğine vurularak onu alıp Olympos'a götürmüş..

ARIMA

Güney-doğu Anadolu'da, eskiden Kilikya denilen bölgede (Adana-Mersin yöresi) bulunan dağ silsilesinin adı. Efsaneye göre bu dağların altında iki ejder yatmaktadır: Homeros'a göre Typhoeus'un ini buradadır (II. II, 782), Hesiodos'a göre de Ekhidna denilen canavar orada kapalıdır.

ARISTAIOS

İlkçağ edebiyatında epey adı geçen bir çoban. Apollon ile Kyrene adlı nympha'dan doğmadır. Aristaios'u at-adam Kheiron yetiştirmiştir ve ona arıcılık, zeytincilik, hayvancılık gibi kırsal bilgiler öğretmiştir. Aristaios Kadmos'un kızı Autonoe ile evlenir ve Aktaion adlı bir oğlu olur. Usta bir avcı olan Aktaion tanrıça Artemis ile boy ölçüşmeye kalkıştığı için tanrıça tarafından cezalandırılmış ve köpeklerine yem olmuştur. Aristaios'un adı Orpheus efsanesinde de, Odysseia'da da geçer.

ARTEMIS

Theogonia'da Artemis'in adı birkaç kez geçer, ama Hesiodos bu tanrıçaya büyük bir önem vermez. Bunun bir nedeni Zeus'un çocukları olan son Olympos'lular kuşağı ile pek ilgili olmayışı, bu kuşaktan öncekini Uranos kuşağı ile Kronos kuşağını ve onların serüvenlerini ele almasıdır, bir ikincisi de Artemis'i kendi yöresinde pek tanınmaması olsa gerek. Çünkü Mitoloji Sözlüğünde de belirttiğimiz gibi, Apollon da, Artemis de daha çok Anadolu tanrılarıdır, Hesiodos ise bu çevreyi Homeros destanlarından biliyorsa da, onunla canlı alış verişi yoktur. – Artemis Theogonia'da okçu tanrıça ve Apollon'un kız kardeşi olarak gösterilir, başka bir niteliği belirtilmez. Asıl üstünde durulması gereken nokta da şudur ki, sonraları Artemis ile bir tutulan ya da bazı özellikleri her iki tanrıçada da görülen Hekate'ye Hesiodos'un çok büyük bir yer ayırması (Theog. 404-450), ama iki tanrıça arasında hiçbir ilişki kurmamasıdır. (Artemis hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mitoloji Sözlüğü, s. 69 - 76)

ASIA

Theogonia'da Asia'nın adı Okeanos ile Tethys'ten doğma binlerce Okeanos kızının biri olarak geçer. Bir kaynağa göre, Asia Titan Iapetos ile evlenir ve Atlas, Prometheus, Epimetheus kardeşleri doğurur. Bu üç kardeş Hesiodos'un eserlerinde önemli bir rol oynadıkları halde, anaları Asia değil, Klymene olarak gösterilmiştir. Asia adını Asya kıtasına, daha doğrusu Küçük Asya'ya vermiştir. Hattâ Homeros'ta bu kavram daha da dar tutulmuş, yalnız Gediz ovası için kullanılmıştır (Bkz. İl. II, 459 vd.).

ASTERIE

Titan çifti Koios ile Phoibe'nin kızı, Perses'in eşi ve Hekate'nin anası. Zeus Asterie'ye âşık olup onu kovalamaya

başlar, kız da bıldırcın biçimine girip habire kaçar. sonunda kendini denize atar ve kayalı bir ada oluverir.

ASTRAIOS

Krios ile Eurybie'nin oğlu, babası Krios ile Uranos soyundan, anası Eurybie ile Pontos soyundan bir Titan. Kendisi Şafak tanrıça Eos ile birleşip Rüzgârları, Şafak Yıldızını ve öbür yıldızları üretir. Başkaca da adı geçmez efsanelerde.

ATE

Hesiodos'a göre kavga tanrıça Eris birçok belâlı varlıklarla birlikte, birbirinde hiç ayrılmayan Dysnomie ve Ate'yi de meydana getirdi. Bu iki tanrısal varlık da iki kavramı simgelerler. Dysnomie, kötü yasa, bozuk düzen anlamına gelirse de, Ate'yi modern dillerin herhangi birine çevirmek ve bu kavrama karşılık olabilecek çağdaş bir kavram bulmak güçtür. Akıl, insanın gerçeği olduğu gibi görmesini, iyiyi kötüden ayırmasını sağlayan yetidir. Ama insanı aklı başından alınır, gözü karartılırsa, doğru yolu göremez olur, şaşırır, aldanır, gaflete düşer ve bunun sonucunda suç işler, günah işler. Bu suç ve günahları da tanrılar cezasız bırakmazlar, insanın peşine öc tanrıçalarını takarlar. Gaflet diye çevirebileceğimiz bu simgesel varlık yalnız insanlara değil, tanrılara bile musallat olur, Yunan tragedyalarının birçoğu gözleri şaşırmış insanların kendi yıkımlarını nasıl kurduklarını anlatan oyunlardır. Ate'yi bu olumsuz eylemleri yüzünden insanlar da tanrılar da belâ sayarlar. Bir efsaneye göre, günün birinde Zeus dayanamaz, Ate'yi tuttuğu gibi Olympos'tan aşağıya atar, bu kötü tanrıça da yuvarlanıp Troya'nın sonradan kurulacağı tepeye düşer. Troya'nın başına gelecek belâlar, yıkımlar da bu tanrıça ile olan ilişkidendi derler.

ATHENA

Athena'nın adı Hesiodos'un yapıtlarında önemli bir rol oynar, bir bakıma kendinden önceki kuşakla ilişkisi, doğuşu ve tanrıça olarak görev ve nitelikleri yüzünden adı daha sıkça geçer Theogonia'da da, İşler ve Günler de de. Athena'nın doğuşu ayrıntılarıyla anlatılmıştır (Theog. 886-900); Zeus'un ilk eş olarak kendisine Metis'i (bkz. bu ad) seçmiş olması, Metis'le ve onun doğuracağı çocukla ilgili efsane, bu yüzden Zeus'un Athena'yı kendi kafasına almak ve oradan üretmek zorunda kalışı ve bu efsanenin simgesel değeri (Theog. 924 vd.), Hera üzerindeki etkisi, Hera'nın da bunun üzerine kendi kendine Hephaistos'u doğurması Yunan efsanesinde yer etmiş ama ilk kez Hesiodos tarafından dile getirilmiş motiflerdir. Athena gerek Theogonia, gerekse İşler'de anlatılan Pandora efsanesi ile ilişkili olarak gösterilir, Pandora'yı süslemek, ona el işleri öğretmek gene Athena'ya düşer (Theog. 572 vd, Erg. 63 vd.). Hesiodos Athena'nın Tritogeneia adını da, ganimet toplayan gibi sıfatlarını da bilir. Ama başkaca efsanesine değinmez.

ATLAS

Bu tanrı hakkında bildiklerimizin çoğunu Hesiodos'a borçluyuz. Hesiodos'u yapıtlarının ikisinde de en çok ilgilendiren tanrı soyu, Titan İapetos ile Okeanos kızı Klymene'nin evlâtları olmuştur, Atlas bu dört erkek tanrıların başında gelir. Menoitios, Prometheus ve Epimetheus gibi, Atlas da olumsuz sıfatlarla tanıtılır: Aşırı güçlü, azgın yürekli ve çılgındır. Zeus ile boy ölçüşmeye kalkışan bu Titan'ları Hesiodos tuhaf bir duygusallıkla, insanlığın ve özellikle kendi kırsal çevresinin çektiği bütün dert ve acıların kaynağında görür. Bu yönü Prometheus ve Pandora efsanelerinde göreceğimiz gibi, Atlas'ın da adı çok geçmediği halde, geç-

tiği yerlerde böyle kötü bir kaderi taşır gösterir Hesiodos. Göğü omuzlarında taşıması ozanın gözünde bir yararlık değil, Zeus'e karşı savaşa katıldığı için baş tanrının kendisine reva gördüğü kötü bir kaderdir. (Theog. 507 vd.)

ATROPOS

Kaderi simgeleyen tanrıçalar üçtür. Üçüne birden verilen ad ya Moira ya da Ker'dir. Hesiodos Theogonia'nın bir yerinde (218) bu tanrıçaların Gece'den (Nyks), başka bir yerinde de (902 vd) Zeus ile Themis'ten doğmuş olduklarını söyler. Adı "geri dönülmez" anlamına gelen Atropos, ömür ipliğini büken Moira'lar arasında eceli, ölümü simgeler (Bkz. Moira)

AUAGORE

Nereus kızlarından biri, adı Theogonia'da bir tek defa geçer (d. 257).

AUTONOE

Nereus kızlarından biri ve Kadmos kızlarının birinin adı: Aristaios'un eşi, Aktaion'un anası.

B

BARIŞ

Bkz. Eirene.

BATI KIZLARI

Bkz. Hesperid'ler.

BELLEROPHONTES

Bellerophontes efsanesi Homeros'ta olduğu gibi, Hesiodos'ta da geçer, ne var ki büyük destan ozanı onu Anadolu toprağına yerleştirir, oysa Yunanistan'lı ozan daha çok efsanenin ilişkili olduğu doğadışı güçlerle, yani Khimaira ile ilgilenir ve Bellerophontes adını da o fırsatla anar. Bkz. Khimaira. Bellerophontes'in kendi serüvenini bize anlatan gene de Homeros'tur. Bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 90-92. Bellerophontes'in canavar Khimaira'yı alt etmek için kullandığı Pegasos atının adı Hesiodos'ta geçer (Theog. 324).

BIA

Güç, kuvvet anlamına gelen Kratos'la (kratos erkek cinstendir), zor, zorbalık, şiddet anlamına gelen Bia ya da Bie (dişi) tanrı ve kral yetkilerini simgeleyen birer kavramdır. Hesiodos'a göre, Kratos ile Bie kardeştirler, Okeanos kızı Styks ile Titan Pallas'ın birleşmelerinden doğmuşlardır. Kratos'la Bie Zeus'tan ayrılmaz, bunun nedenini de anaları Styks'ün Zeus'ten gördüğü onura bağlar, bu tanrıça Titanlar savaşından sonra ilk Olympos'a gelir ve Zeus'tan bunun ödülünü aldıktan sonra da, çocukları Kratos'la Bie'nin bir daha tanrıların babasından ayrılmamalarını buyurur (Bkz. Theog. 383-404). Bkz. Styks. – Kratos'la Bie'nin epey rol oynadıkları başka bir yapıt, Aiskhylos'un Prometheus tragedyasıdır.

BORA

Bkz. Harpya'lar

BOREAS

Adı türkçe poyraz diye geçen kuzey rüzgârı. Esiş yönüne göre biz bugün bu yele Yıldız deriz. Hesiodos Rüzgârların Şafak tanrıça Eos'un Astraios ile birleşmesinden doğduklarını söyler. Boreas'ın adı Notos (Lodos) ve Zephyros ile geçer. Bkz. Rüzgârlar.

BRIAREUS

Uranos ile Gaia'nın yüzer kollu ve ellişer başlı dev oğullarından biri, Kottos ile Gyes'in kardeşi. (Bkz. Yüz Kollular).

BRONTES

Uranos ile Gaia'nın birleşmesinden doğan tek gözlü devlerden biri. Adı "gürleyen" anlamına gelen Brontes tanrı Zeus'a gök gürlemesini armağan eden Kyklops olsa gerek (Bkz. Kyklop'lar)

D

DEIMOS

Savaş tanrı Ares'in yanından ayrılmayan Deimos ile Phobos, dehşet, korku, panik ve onun sonucunda meydana gelen bozgunu simgelerler. Hesiodos'a göre (Theog 933 vd.) bu iki tanrı Ares ile Aphrodite'nin birleşmesinden doğmuşlardır, bu tanrılar savaşlarda ordu birliklerine sataşır, onları kaçmaya dürdüklerler.

DEMETER

Homeros destanlarında "güzel saçlı kraliçe" ya da "güzel örgülü Demeter" diye anılan toprak ve bereket tanrıçası Demeter (adını Ge-meter, yani toprak ana olarak açıklayanlar vardır) Hesiodos'a göre Kronos'la Rheia'nın kızı olup ikinci tanrı kuşağındandır ve Rheia'nın ilk kızı Hestia'nın hemen ardından doğmuştur. Sonra Demeter baştanrı Zeus ile birleşir ve Persephone'yi doğurur. Demeter'in yaşamındaki en önemli serüven kızı Persephone'nin yeraltı tanrısı Hades tarafından kaçırılmasıdır. – Hesiodos'un değindiği başka bir efsane de Demeter'in bir ölümlü adama gönül vermesi ve ondan bir çocuk doğurmasıdır. Tanrıça Girit'li İasion ile sevişmiş ve "cömert Plutos"u dünyaya getirmiştir. Zenginlik anlamına gelen Plutos tanrıçanın bereket simgesini pekiştirir. Tanrıçanın çoğu efsaneleri simgesel bir nitelik taşımaktadır. Yunanistan'ın hemen her bölgesi ve özellikle Eleusis – ki tanrıçanın başlıca tapı yeri ve gizli törenlerin yapıldığı kenttir – Girit, Trakya, Peloponez ve Sicilya bereket tanrıçası Demeter'i konu edinen efsaneler uydurmuşlardır. Demeter Yunanistan'a özgü bir tanrıçadır, Anadolu'nun bereket tanrıçası Kybele ile hiçbir ilişkisi yoktur.

DENİZ

Bkz. Pontos.

DEVLER VE TANRILAR SAVAŞI (TITANOMAKHIA)

Devler ve Tanrılar savaşından asıl söz eden Hesiodos'tur, denebilir ki Theogonia'nın orta direği olup tanrıların doğuşunu, yaratılışını ve varlığını dile getiren bu savaş hem yapıtın en renkli ve ilginç parçasıdır, hem de asıl dramı. Titanomakhia denilen bölüm başlayınca, kimin kimden doğduğunu sayıp sıralayan kuru anlatım birden değişir, canlanır, ve bütün yapıtın bu olayı anlatmak için kurulduğu izlenimine varılır. Titanomakhia ayrıca Theogonia'da tuttuğu yer bakımından da önemlidir, yüz dize tutar (630-730), ondan sonra anlatılan yeraltı dünyası da Titan'lar oraya kapatıldığı için önemsenmektedir sanki.

DIKE

Dike, Themis ile Zeus'un kızı. Eunomia ve Eirene ile birlikte Hora'ların biridir. Adı Yunan dilinde birçok anlamlara gelir; simgelediği başlıca soyut kavram hak, doğruluk, adalettir. Dike sözcüğü, adaletin uygulandığı mahkeme için de kullanılır, mahkemede verilen hüküm için de; "diken didonai" deyimiyse ceza görmek anlamına gelir.

Dike insanlar arasında yaşar, onun içindir ki, şiirde de, düzyazıda da çok adı geçer. Dike kavramından Yunanlıların ne anladığını iyice kavramak için başlıca kaynağımız Hesiodos ve tragedya yazarlarıdır. Bu kavramı Hesiodos'ta incelemeye değer.

"İşler ve Günler"de 180 dize (202-382) tutan uzun bir bölüm Dike'ye ayrılmıştır, ki bu bölümde Hesiodos'un bütün hayat felsefesini bulabiliriz. Bu parça yalnız Hesiodos'un görüşlerini bize yansıtmak bakımından değil, orta halli bir insanın toplum içinde tanrısal Dike kavramını nasıl görüp, nereye yerleştirdiği açısından önemlidir. Bölüm bir hayvan masalıyla

başlar (d. 202 vd); "krallara" yani yargıçlara, o zamanın kadılarına ozan hayvanlar dünyasından bir örnek getirerek burada kaba kuvvetin hüküm sürdüğünü, ama insanlar arasında öyle olmadığını söyler. İnsanlar arasında Dike vardır. Tanrı Zeus'tan üremiş olan Dike, yani doğruluk toplulukların varlığını ve mutluluğunu sağlar, toplum düzeninin temelidir. Hesiodos burada tanrıça Dike'ye – ancak Theogonia'daki Musa'lara seslenişle kıyaslanabilecek – uzun bir övgü yazar. Kardeşi Perses'ten haksızlık görmüş olan ve yargıçlarca korunmayıp hakkını alamayan Hesiodos'un-Dike'ye bu övgüsü dokunaklı olmakla kalmaz, kendilerine yargıç deyip rüşvet alarak eğrilik yoluna sapan krallara da sert bir eleştiri, bir ders niteliğindedir.

Aynı tema Soylar Mythos'unda da ele alınır. (Bkz. Soylar - Çağlar Mythos'u). Altından demire çağlar birbirini izleyip dünyayı bir cehenneme çevirdikten sonra, Pandora'nın işlediği suç da yer yüzünde ne kadar kötülük varsa, hepsini ortalığa yaydıktan sonra, bu korkunç karanlıktan kurtuluşu Hesiodos yalnız adalete güvende görür: Dike'yi insanların arasına almak, her işde onu uygulamakla insanın yitirilen mutluluğu yeniden bulabileceğine inanır. Bu görüş Hesiodos'un Yunan düşüncesine, ahlâkına en büyük katkısı olmuştur. Bu anlayışla Zeus da Kratos ile Bia'yı kendisine başlıca yardımcı olarak seçmiş bir zorba olmaktan çıkar, insanlığa yarar ve iyilik getiren bir tanrı, yani gerçek anlamda bir tanrısal varlık oluverir. Yer yüzü de yeni baştan bir altın çağa dönüşür, doğruluk üstüne kurulu, bir düzene, bir insan cennetine.

Hesiodos'un bu yüce görüşünü tragedya yazarları da benimser, benimseyenlerin başında da ilk tragedya yazarı Aiskhylos gelir. Ahlâkı her şeyden üstün tutan bu ozan "doğruların ocaklarında mutluluğun ürünleri bulunur" demektedir (Agamemnon, 750). Sophokles de "Elektra" tragedyasında, işlenen suçun hemen ardından Dike'nin öç tanrıçaları Erinys'lerle birlikte geldiğini ileri sürer (Elekt. 472 vd).

Şiirde bir tanrısal varlık olarak canlandırılan Dike, "doğruluk" kavramı olarak gitgide soyutlaşır ve sonunda Platon'un birçok dialoğunda, öz nitelikleri, toplum içinde yeri ve etkisi araştırılan "to dikaion" diye cinsiz bir felsefe kavramına dönüşür.

DIONE

Hesiodos Dione'yi, Okeanos ile Tethys'ten doğma üçbin Okeanos kızından biri sayar (Theog. 353). Ama Homeros destanlarında, özellikle İlyada'da Dione Aphrodite'nin anası olarak gösterilir. Dione Zeus ile birleşip Aphrodite'yi meydana getirir. İlyada'nın beşinci bölümünde Aphrodite oğlu Aineias'ı kurtarmak için savaşa atılınca, Akha yiğidi Diomedes'in elinde yaralanır ve Olympos'a sığınıp, acılar içinde anasının kucağına düşer. Dione de kızının kolundaki yarayı iyileştirir, onu tatlı sözlerle avutur (İl. V. 370 vd.).

DIONYSOS

Hesiodos'un yapıtlarında Dionysos'un adı pek az geçer. Theogonia'nın sonlarında (d. 940 vd) Zeus'un evlenmeleri sayılırken, tanrının Kadmos kızı Semele ile birleştiği söyleniyor ve Semele: "şanlı Dionysos'u doğurdu, o coşkun tanrıyı (ölümlü ananın ölümsüz oğlu) ama bugün tanrıdır ikisi de" deniyor. Ayrıca Dionysos'un Ariadne'yi kendine eş edip Olympos'a getirdiğini ve ikisini de Zeus'un Olympos'lular arasına kattığını ekliyor ozan. Başka kaynaklarda, özellikle Anadolu'da bulunan yazın kaynaklarında bunca önemli bir yer tutan tanrı Dionysos'un Hesiodos'un yapıtlarında bu kadar az anılması, bu Anadolu'lu tanrının o zamanları Yunanistan'da pek tanınmadığını kanıtlar. Ozanın "coşkun"

diye nitelendirdiği bu tanrı gerçekten de Hesiodos'un öğreticisi ve bir az da sıkıcı yapıtlarının genel havasına pek uymaz, dar görüşlülüğüne sığışmaz. Bu tanrı üstüne daha geniş bilgi için bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 115-121.

DORIS

Okeanos'un kızı Doris, Pontos'un oğlu Nereus ile evlenir ve Nereus kızları diye anılan elli kız doğurur. Bkz. Nereus kızları.

DOTO

Nereus kızlarının birinin adı. Adı bir tek defa geçer (d. 248).

DÜŞLER

Bkz. Oneiros.

DYNAMENE

Nereus kızı (Theog. d. 228).

DYSNOMIE

Adı "kötü yasa" anlamına gelen tanrılaştırılmış soyut kavram Eris'in kızı sayılır ve Ate'nin, yani yanılgı ve gafletin hiç yanından ayrılmadığı söylenir (Theog. d. 231).

E

EILEITHYIA

Zeus ile Hera'nın kızı, Ares, Hephaistos ve Hebe'nin kız kardeşi. Eileithyia doğumlara bakan ebe tanrıçadır. Anası tanrıça Hera'nın sözünden ayrılmaz, onun buyruklarını harfi harfine yerine getirirmiş. Hera'nın düşman olduğu kadınların – örneğin Leto ile Alkmene'nin – doğumlarında bulunmamakla Zeus'un evlilik dışı çocuklarının doğmasına engel olmaya çalışmış.

EIONE

Nereus kızlarından biri (Bkz. Theog. 255).

EKHIDNA

Ejderler soyunu sayarken Hesiodos Ekhidna'ya uzun bir parça ayırmıştır. Bu azman yaratık, Pontos ile Gaia'nın dölünden Khrysaor ile Kallirhoe'den doğmadır. Hesiodos Theogonia'da onu (d. 295 vd.) yarı bedeni bir genç kız, yarı bedeni koskoca bir yılan olarak tanımlar. Typhon ile çiftleştiği ve yeraltında, yeryüzünde ne kadar canavar varsa hepsini ürettiği anlatılır: Geryon'un köpeği diye anılan Orthos, Hades bekçisi Kerberos, bataklıklar canavarı Hydra, ağzı ateş saçan Khimaira ve sonra da kendi dölü olan Orthos ile birleşerek Phiks ile Nemeia arslanını da doğurmuş. Ekhidna'nın ini Arima dağları denen Kilikya bölgesindedir. Kendisi ölümsüz olduğu için yeraltında yaşar ama dölleri Herakles ve Bellerophontes'in elinden can vermişlerdir.

ELEKTRA

Okeanos ile Tethys'ün, kızı Elektra, Pontos ile Gaia'nın oğlu Thaumas'a eş olur. Hesiodos'a göre, birleşmelerinde şu varlıklar doğar: İris (Gökkuşağı), Harpya'lar ve Aello (Bora) ve Okypetes (Kasırga) diye anılan kanatlı iki yaratık (Theog. 266). – Bu adda daha birçok efsanelik kişiler vardır, ama onlardan Hesiodos söz etmez. Bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 125.

ELEUTHER

Boiotia'da bir şehrin adı (Theog. 54).

EMATHION

Şafak tanrıça Memnon'un Tithonos ile evlenerek doğurduğu iki oğuldan biri; öteki Memnon, Habeşistan kralı Troya savaşında bir rol oynar. Bkz. Memnon.

ENYO

Savaş tanrı Ares'in çevresinde bulunan bir tanrıça. Çoğu kaynaklarda Ares'in kızı sayılır, ama Hesiodos (Theog. 273)

Enyo'nun Phorkys ile Keto'nun kızları olan Graia, yani Kocakarılardan doğmuş olduğunu söyler. Homeros'a göre Enyo "iller yıkan" bir tanrıçadır, savaşan dizginlerini elinde tutar (Bkz. Il. V, 592).

EOS

Homeros'un "gül parmaklı" diye tanımladığı ve destanlarının hemen her bölümünün başında andığı Şafak tanrıça Eos, Hesiodos'a göre, Titanlardan Hyperion ile Theia'nın birleşmesinden doğmuştur. Helios (Güneş) ve Ay (Selene) onun kardeşleridir. Eos Astraios ile evlenir ve Rüzgârları doğurur (Theog. 378 vd). Şafak tanrıça ölümlülerle de aşk alış verişinde bulunur, kocalarından biri Troya kral soyundan Tithonos'tur. Ondan, Habeşistan'a kral olacak Memnon ile Emathion'u doğurur. Bkz. Tithonos.

EPIMETHEUS

Titanlardan Iapetos ile Klymene'nin dört oğlundan biri. Hesiodos yapıtlarında önemli bir rol oynattığı Iapetos-oğullarına karşı özel bir kin besler. Bu soya karşı öfke ve tiksintisi acaba nedendir diye soracak olursak, Titan soyundan olan ve Titanlar yenilip Olympos'luların kurdukları düzene bu soy baş eğmek istemediğinden mi, bir baş kaldırmayı, bir direnmeyi simgelediğinden ötürü mü diye düşünebiliriz. Çünkü Hesiodos kırsal Yunanistan'ın geleneksel düzenine bağlı, son derece tutucu bir ozandır. Iapetos'a karşı olumsuz tutumu Epimetheus söz konusu olunca ayrıca bir hor görme ile dile gelir. Prometheus "cin fikirli, sivri akıllı"dır, Epimetheus ise "yarım akıllı" diye nitelendirilir. Akılsızlığının başlıca nedeni Prometheus'un öğütlerini unutarak, tanrıların, insanları aldatmak için yarattıkları kadını, Pandora'yı yanına almasıdır. Hesiodos'un kadına karşı takındığı bu olumsuz tavır aslında Yunan yazınının başka hiçbir ozanında bu oranda raslanmayan şaşılacak bir tutumdur. Kadını her derdin, her belânın kaynağında görür ve Epimetheus'u sırf Pandora'yı tanrıların elinden bir armağan olarak alıp benimsediği için yerin dibine batırır. Bkz. Pandora.

ERATO

Zeus ile Mnemosyne'den doğma dokuz Musa'nın biri. Sanatlardan lirik şiiri ve özellikle aşk şiirini simgeler ve esinler. Bkz. Musa'lar.

EREBOS

Yeraltı karanlığını simgeleyen tanrılar-öncesi bir varlık. Erebos, yeryüzünde karanlık saçan Nyks gibi Khaos'tan doğmadır. Erebos ile Nyks birleşirler ve ışıklı varlıklar meydana getirirler: Aither (Esîr) ve Hemera (Gün, Gündüz).

ERIDANOS

Bugün Pô diye adlandırılan ırmağın eski adı. Bütün ırmaklar gibi Okeanos ile Tethys'ten doğmadır.

ERINYS'LER

Kimi zaman bir, kimi zaman birçok, kimi zaman da üç tanrıça olarak gösterilen öc alma tanrıçaları Erinys'lerin doğuşunu Hesiodos Aphrodite'nin yer yüzüne çıkışıyla bir arada anlatır (Theog. 176 vd); Uranos'un kesilen erkeklik uzvundan köpükler denize yayılınca, ak dalgalardan Aphrodite doğdu, öte yandan da uzuvdan akan kanlar toprağa yayıldı, bu kandan Gaia, yani Toprak Ana gebe kaldı ve Erinys'leri doğurdu. Erinys'lerle birlikte Devler ve Orman perileri de doğar. Hesiodos Erinys'leri üç diye sayar ve adlarını şöyle bildirir: Alekto, Tisiphone, Megaira. Bu perilerin kişilikleri ve eylemleri üstünde pek durmaz Hesiodos. Bunların destanda ve tragedyada oynadıkları rol için bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 131-133.

ERIS

Nyks'ten (Gece'den) doğma belâlı bir varlık. Adı Kavga anlamına gelen Eris aslında simgesel bir tanrıçadır, İhanet, Karasevda ve İhtiyarlık gibi soyut kavramları sayarken onu da sayar Hesiodos. Ama Theogonia'dan çok asıl İşler ve Günler'de önemli bir yer verir Eris'e (d. 11 vd). İki türlü kavga var demekle, olumlu ve olumsuz kavgayı yani çalışma ile savaşı birbirinden ayırmakla, Hesiodos önemli bir kavram ayırımı ve tanımına girişiyor. Böylesi bir sosyal görüşe Homeros destanlarında raslanmaz. Eris destanlarda daha çok efsanelik bir figürdür. Bkz. Üç Güzeller yarışmasındaki rolü: Mitoloji Sözlüğü s. 303-304; Paris.

EROS

Eros'u tanımlarken – ki Tanrıların Doğuşunda ilk ve en önemli bir varlık olarak en başta sayar – Hesiodos ona bir tanrıdan çok bir ilke niteliği tanır, Khaos'un bir düzene gelmesi ve üretim sürecinin ortaya çıkması Eros'un gücüyle olmuştur, ne var ki bu evrensel ilkeyi tanımlamaya gelince, felsefe kafası olan, fakat felsefe görüşleri dile getirmeye gücü yetmeyen Hesiodos bu tanrıyı öbür lirik ozanları gibi betimler (Bkz. Theog. 116 vd.) Bu tanımda da kadın şair Sappho'nun deyimlerine çok yaklaşır: "Gene Eros, elimi kolumu çözen (hem tatlı, hem acı Eros o karşı gelinmez yaratık) sarsıyor beni." – Ama bu aşk tanrısı doğanın ilkelerini birleştirip üretimi sağlamakta nasıl bir yöntem kullandı, birleştirici öge olarak nasıl işledi, bunu Hesiodos anlatmayı başaramaz, böyle bir anlatım ve betimleme için filozof şair Lucretius'u beklemek gerekecektir. Burada dikkatimizi çeken bir nokta da şu ki, Khaos'tan hemen sonra Eros'u eyleme soktuktan sonra bile, Hesiodos dev ve azman gibi yaratıklar için "parthenogenesis" prensipini, yani birleşmeksizin doğurma yöntemini sürdürmektedir, örneğin Nyks için, giderek Hera için bile (Bkz. Hera ve Hephaistos).

ERYTHEIA

Okyanus'ta bir adanın adı.

ERYTHION

Geryon'un öküzlerini bekleyen sığırtmaç. Herakles bu sürüleri çalmak için Erythion'u da, sürülerin bekçisi köpek Orthos'u da öldürür (Theog. 292).

ETNA

Güney İtalya'daki Etna dağının öyküsünü uzun uzun anlatır Hesiodos (Theog. 861 vd) ve bu öyküden bu dağın neden yanardağ olduğunu anlarız. Bkz. Typhon.

EUARNE

Nereus kızı. Adı bir kez geçer (Theog. 259)

EUDORE

Nereuskızı. Adı bir kez geçer (Theog.)

EUHENOS

Okeanos ile Tethys'ten doğma bir ırmağın adı. Yunanistan'da akar.

EUKRANTE

Nereus kızı. Adı bir kez geçer (Theog. 243)

EULIMENE

Nereus kızı. Adı bir kez geçer (Theog. 247)

EUNIKE

Nereus kızı. Adı bir kez geçer (Theog. 246)

EUNOMIA

Themis ile Zeus'un kızı, Hora'lardan biri.

EUPHROSYNE

Adı sevinç, neşe anlamına gelen Euphrosyne üç Kharit'lerden biridir. Bkz. Kharit'ler.

EUPOMPE

Nereus kızı. Adı bir kez geçer (Theog. 261)

EURORE

Okeanos ile Tethys'ün kızlarından biri. Adı bir kez geçer (Theog. 360).

EURYALE

Hesperid'ler, yani Batı Kızlarından biri. Hesiodos bunları üç diye sayar: Sthenno, Euryale ve Medusa, ilk ikisinin ölümsüz, yalnız Medusa'nın ölümlü olduğunu söyler (Theog. 277). Bkz. Medusa, Hesperid'ler.

EURYBIE

Pontos ile Gaia'nın birleşmesinden doğan dişi varlık, Nereus, Phorkys, Thaumas ve Keto'nun kız kardeşi. Titanlardan Krios ile birleşip, Astraios, Pallas ve Perses'i doğurur.

EURYNOME

Okeanos ile Tethys'ün, sayısı üç bini bulan kızlarından biri. Hesiodos'un anlattığına göre (Theog. 906-910). Zeus Eurynome ile evlenir ve bu evlenmeden üç Kharit'ler doğar. Bkz. Kharit'ler.

EUTERPE

Adı "hoşa giden" anlamına gelen Musa'lardan biri. Başı çelenkli, elinde bir flütle şenliklere, bayramlara katılır, neşe saçar. Dionysos alaylarında da yeri vardır. Dithyrambos şiirini – ki sonradan tragedya türü bundan doğmuştur derler – Euterpe'nin esinlediği söylenir.

G

GAIA

Homeros'ta hiç adı geçmeyen Gaia, Hesiodos'un Theogonia'sında dünyayı, yeri, evrensel bir öge olarak toprağı simgeler. Bir tanrıdan çok kosmik bir varlıktır, bütün ögelerin kaynağında bulunan ana ilkedir. Hesiodos bu yolda, doğanın ne olduğunu tanımlamaya çalışan İonya düşünürleri gibi davranır. "Bütün ölümsüzlerin sürekli sağlam tabanı" saydığı Gaia, evreni bir düzen yöntemine göre meydana getiren ve düzensiz boşluktan çıktıktan sonra, önce tek başına, sonra dişi - erkek birleşmesi yoluyla evrenin kendisini ve tanrılarını yaratır. Gaia "parthenogenesis" erkeksiz üretme prensibine göre, Gök'ü, Dağlar ve Denizi yaratır. (Theog. 126 vd). Sonra kendi evlâdı olan Uranos ile birleşip erkek ve dişi Titan'ları, Kyklop'ları ve Hekatonkheir'leri doğurur. Bu doğurma sürecinden hemen sonra evrende egemenlik savaşının ilk belirtisi Uranos tanrının doğan çocuklarını Gaia'nın karnına gerisin geri tıkmasıyle baş gösterir (Theog. 154 vd). Son Titan oğlu Kronos'a babasının erkeklik uzvunu kestirdikten sonra, Gaia bu kez kendi doğurduğu Pontos'la birleşir ve ondan Nereus, Thaumas, Phorkys, Keto ve Eurybie'yi ortaya çıkarır. Nereus'tan da birçok deniz yaratıkları ürer. Gaia gibi, çocukları da aralarında birleşir ve yersel ile göksel birçok varlıkların doğmalarını sağlarlar: Bunların kimisi yıldız, yel ve gökkuşağı gibi görülen varlıklardır, kimisi de evrenin mitolojik yorumunun gerektirdiği simgesel tanrılar. – Gaia, Uranos'un devrilmesini sağladığı gibi, tahta çıkardığı oğlu Kronos'un da devrilmesini sağlar. Çünkü Kronos babası Uranos gibi, zorbaca davranır ve çocuklarını doğar doğmaz yutar. Karısı Rheia Zeus'a gebe kalınca Gaia ile Uranos'a doğuracağı çocuğu nasıl yutulmaktan kurtarabileceğini danışır. Bu kez de Gaia kızına kaderi bildirmekle kalmaz – kader Uranos'un oğluna yenilmesi gibi, Kronos'un da Zeus eliyle devrilmesini buyurmaktadır – Kronos'u aldatmak çarelerini de gösterir ve Zeus'un Girit'te bir mağarada gizlice doğmasını sağlar, Kronos'a da kundaklanmış bir taş yutturulur (Theog. 451-507). – Gaia birinci kuşak devrimini hazırladıktan sonra, ikinci kuşak devrimini de yürütür: Zeus'a ne

yoldan egemenliği elde edeceğini o öğretir; çare Kronos kuşağından olan Titan'ları yenmek için Kyklop'ları ve Hekatonkheir'leri kurtarıp yardıma çağırmaktır. Zeus Gaia'nın dediğini yaparak devlere karşı savaşı gerçekleştirir ve Titan'ları devirerek dünya egemenliğini ele geçirir. – Gaia son olarak Tartaros ile birleşerek Typhon'u doğurur. Başka Theogonia'lara göre de, Tartaros'tan Ekhidna adlı bir kızı olmuş, Poseidon ile birleşerek Antaios adında bir dev doğurmuş. Genellikle devler, azmanlar, canavarlar hep Gaia'dan üremiş sayılır. – Zamanla Gaia'nın önemi azalır, kozmik nitelikteki Ana Toprak yerine, Demeter ve Kybele gibi bereket simgeleyen tanrıçalar geçer. Gaia Yunanistan'da birçok bilicilik merkezlerinin esinleyicisi sayılır, örneğin Delphoi'ye Apollon tanrıdan çok daha önce yerleşmiş olduğu bilinir.

GALATEIA

Homeros ve Hesiodos'ta sözü geçen Nereus kızlarından biri, adı "sütbeyaz" anlamına gelir. Galateia başka yazın dallarında da, örneğin çoban şiirlerinde bir rol oynar: Theokritos adlı ünlü lirik şair onu XInci çoban şiirinin kahramanı yapar.

GALAXAURE

Okeanos kızı. (Theog. 351)

GALENE

Nereus kızı (Theog. 244). Adı denizin sütliman olduğu durumu yansıtır.

GECE

Bkz. Nyks.

GERYON yahut GERYONEUS

Theogonia'da iki kez (285-90; 980-85) sözü geçen üç kafalı bir dev. Geryoneus, Poseidon'un oğlu Khrysaor ile Okeanos kızı Kallirhoe'den üremedir. Erytheia adasında sığırtmaçlık yapar. Herakles, Eurystheus'un buyruğu üzerine Geryoneus'u gelip adasında bulur ve onu öldürüp öküzlerini çalar. Kızıl toprak anlamına gelen Erytheia adasının tam nerde olduğu bilinmez, Ispanya kıyılarında, Cebelüttarık karşısında olduğu sanılır.

GIGANT'LAR

Gigant'ları, yani Devleri, Uranos ile Gaia'nın, birleşmesinden doğan Titan'lardan ayırmalı. Theogonia'da Hesiodos Uranos'un kesilen hayalarından akan kanın toprağa damladığını ve bir süre sonra devlerin "parlak zırhlı ve uzun kargılı" olarak ortaya çıktıkları yazılıdır (Theog. 186), sonra da söz edilmez artık onlardan. Ama başka mythos'lar ve özellikle plastik sanatlar, görülmemiş boyda ve güçte olup, bedenleri birer yılan kuyruğu ile biten bu azmanları konu edinmiştir. Titan'ları yendikten sonra, Olympos tanrıları bu yaratıklarla da baş etmek zorunda kalmışlar, çünkü Gigant'lar dağları üst üste yığarak Olympos'a saldırmışlar. Devleri yalnız bir ölümlü insanın yenebileceği diye bir tanrı sözü varmış, bu yüzden tanrılar yiğit Herakles'e baş vurmuşlar, Herakles de başta Zeus ve Aigis kalkanıyla Athena olmak üzere, tanrılarla birlikte savaşarak Gigant'ları öldürmüş. – Bu konu en parlak bir biçimde Bergama'nın Zeus sunağında işlenmişti. Bergama'dan sökülüp Berlin Müzesine taşınan Zeus sunağı dev boyda 118 kabartmadan meydana gelir; bu kabartmaların her birinde Olympos tanrıları ile Gigant'lar arasındaki savaş canlandırılır. Devler arslan ya da boğa kafalı ve yılan kuyruklu azmanlardır. Savaşa Olympos tanrılarından Zeus, Athena, Leto, Apollon Artemis, Dione, Aphrodite ve Nyks ile Moira'lar katılırlar. Devlerden Otos, Alkyoneus, Porphyrion ve daha adları bilinmeyen başkaları görülür. Kabartmalarda, devlerin tanrı gücü altında ezildikleri, gövdelerinin param parça olup kendilerinin korkunç acılar içinde kıvran-

dıkları an canlandırılmıştır. Bergama'ya özgü patetik üslûpla işlenmiş bu kabartmalar hellenistik denilen sanatın en görkemli ve akıllara durgunluk veren bir anıtıdır.

GLAUKE

Nereus kızı (Theog. 244).

GLAUKONOME

Nereus kızı (Theog. 256).

GORGO'LAR

Plastik sanatların alabildiğine faydalandıkları Gorgo'lar, Graia'lar gibi Phorkys ile Keto'nun kızlarıdır. Bu üç kızkardeşin ikisi ölümsüz, yalnız Medusa ölümlüdür. Hesiodos'a göre, öbürlerinin adı Sthenno ve Euryale'dir. Ama en ünlüleri Medusa'dır (Bkz. Medusa). Hesiodos Gorgo'ların Batı Kızları'nın yöresinde oturduklarını söyler (Theog. 274 vd.) Aiskhylos'a göre Gorgo'lar kanatlı ejderhalardır, onları gören insanın ödü kopar, taş kesilir. Gorgo'ların imgelerinde bu canavar kadınlar saçları yılanlarla örülü olarak gösterilir, alınlarında yaban domuzu dişleri fışkırır, elleri ve kanatları tunçtandır. – Gorgo adı bir ses benzetmesi olsa gerek, başlıca nitelikleri de korku saçmaktır.

GÖK

Bkz. Uranos.

GRAIA'LAR

Graia'lar da Phorkys ile Keto'nun kızlarıdır. Adları Kocakarı anlamına gelir. Hesiodos bu yaratıkların doğuştan ak saçlı ve ihtiyar olduklarını yazar (Theog. 270 vd.). Hesiodos'a göre birinin adı Pemphredo, ikincisinin Enyo'dur, üçüncüsünün adını ozan söylemez, başka mythos yazarlarına göre onun adı Dino'dur. Kocakarılar'ın bir tek dişi, bir tek gözü varmış ve aralarında bu tek dişle, tek gözü değiş tokuş ederlermiş. Graia'lar hiç güneş görmeyen Batı'da yaşarlarmış, ihtiyar olarak simgelendirilmeleri de belki soğuk ve karanlık ülkelerde canlılığın tazelenmediği inancına dayanır. Bu yaratıkların adı Medusa ve Perseus efsanelerinde geçer (Bkz. bu iki ad).

GRANIKOS

Okeanos ile Tethys'ün oğlu, ırmak tanrı (Theog. 342). Bu ırmağın bugünkü adı Biga çayıdır. Büyük İskender bu çayın aktığı ovada Anadolu'daki ilk büyük zaferini kazanmıştı.

GÜNEŞ

Bkz. Helios.

GÜNIŞIĞI

Bkz. Hemera.

GYES

Uranos ile Gaia'nın yüzer kollu ve ellişer başlı dev oğullarından biri. Bkz. Yüzkollular.

H

HADES

Yeraltındaki ölüler ülkesinin tanrısı Hades, Aidoneus veya Pluton (zengin) adıyla da anılır. "Görünmez" anlamına gelen Hades adı ise hem tanrının hem de egemen olduğu ölüler ülkesinin adlandırmak için kullanılır. – Hesiodos'ta yeraltı ülkesinden çok söz edildiği halde, burası için Hades adının az geçtiği görülür. Bunun nedeni de, tanrı Hades'in Olympos'lular soyundan olması, Hesiodos'unsa daha çok ondan önceki kuşakla ilişkili bulunmasıdır. Onun asıl üstünde durduğu kavramlar doğrudan khaos'tan çıkma Tartaros, Erebos gibi, Hades'ten önce var olan ve Olympos'luların egemenliği ele alınca içine azmanları, devleri kapattıkları yeraltının daha bir derin bölgeleridir. Oysa Hades Hestia ya da Demeter gibi, Zeus ile Hera'nın çocuklarındandır. Hesiodos onun yerin altında

oturduğunu ve yüreğinin acımasız olduğunu söyler (Theog. 453 vd). Hades'in tek serüveni olan, Demeter'in kızı Persephoneyi kaçırmasına da kısaca değinir ozan (Theog. 911 vd) "yeraltı tanrısı Aidoneus /kaçırdı onu anasının koynundan/ ve bilge Zeus bıraktı kızını ona". Başka ozanların binbir ayrıntıyla anlattıkları, doğada mevsimlerin izleşiminin simgeleyen bu efsane üstünde hiç durmuyor Hesiodos. Hades'i "güçlü", eşi Persephone'yi de "korkunç" diye niteledikten sonra, yeraltı ülkesinde kapıyı bekleyen Kerberos köpeği (Theog. 767 vd), ya da üstüne tanrıların and içtikleri Styks ırmağını (Theog. 397 vd) daha çok ayrıntıyla anlatır. Ölüler ülkesinin en renkli anlatımı Homeros'un Odysseia'sında bulunur (Bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 152).

HALIAKMON

Tanrı Okeanos ile Tethys'ün oğlu ırmak, Yunanistan'da akar (Theog. 341).

HALIE

Nereus kızı (Theog. 245).

HALIMEDE

Nereus kızı, "başı çelenkli" olarak nitelenir (Theog. 255).

HARMONIA

Bir söylence koluna göre Harmonia Ares ile Aphrodite'den doğma, başka bir dala göre de Zeus ile Elektra'nın kızıdır. Hesiodos savaş tanrı ile güzellik tanrıçasının birleşmesinden doğan olumsuz yaratıkların yanında bir de "uyum ve ölçü"yü simgeleyen, adı da o anlama gelen bir varlığın doğduğunu söyler (Theog. 937). Her iki söylence dalı Harmonia'nın Kadmos'un karısı olduğunu benimser. – Thebai efsanelerinin başlıca kişilerinden olan kral Kadmos ile Harmonia'nın düğünü ozanlarca üstünde durulan bir konudur. Zeus kendi eliyle verir Harmonia'yı Kadmos'a ve Thebai kalesinde yapılan düğüne bütün Olympos tanrıları katılır. Geline verilen olağanüstü armağanlar arasında Kharit'lerin işledikleri bir urba, bir de gerdanlıktır. Bu armağanlar Thebai kentinin yıkımına neden olacaktır. Thebai'ya karşı Yediler diye anılan ve tragedya yazarı Aiskylos'un ünlü bir oyununa konu olan Thebai savaşlarının kaynağında bu armağanlar vardır. Harmonia'nın beş çocuğu olacaktır: İno, Semele, Agaue, Autonoe ve Oidipus soyunun atası olan Polydoros. Bu çocuklardan doğma kişilerin her biri korkunç bir alınyazısı taşımakta ve herbiri bir tragedyaya konu olmaktadır. Acaba insan yaşamında tam uyum ve denge olmadığı, ya da asıl uyumun en feci uyumsuzluklara yol açtığı bir düşünce ve görüşü mü simgeler Harmonia ile ilişkili bu söylenceler?

HARPYA'LAR

Adları "kapıp kaçıranlar" anlamına gelen Harpya'lar kadın yüzlü, yaygın kanatlı, sivri pençeli bir çeşit yırtıcı kuşlardır. Okeanos kızı Elektra'nın Thaumas ile birleşmesinden doğar Harpya'lar. Bunlar çoğu zaman iki olarak gösterilir: Aello (Kasırga) ve Okypete (Hızlı uçan, Bora). Bazı kaynaklarda üçüncü bir Harpya'nın sözü geçer, Kelaino diye anılan bu yaratık fırtınadan önceki gök kararmasını simgeler. Harpya'ların çocukları kaçırdıkları ve ölü ruhları alıp Hades'e götürdükleri diye bir inanç vardı. Bu inancı en iyi canlandıran anıt, eski Lykia'nın Ksanthos kentinde (bugün Kınık) bulunan ünlü mezardır. Bu mezarın iki yanındaki kabartmaların her birinde bir Harpya bebek gibi kundaklanmış bir ruhu kollarında taşımaktadır. Harpya'ların söz edildiği başka söylenceler de vardır (Bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 154-155).

HEBE

Hebe yunanca "gençlik" demektir. Hesiodos'ta ondan pek uzun söz edilmediği

gibi başka ozanlar da üstünde durmaz, çünkü söylencesi yok gibidir. Zeus ile Hera'nın kızıdır Hebe, Ares ile Eileithya'nın kardeşi. Olympos'lu tanrılar arasında şarap sunucusu olarak görülür çokluk, hiçbir serüveni anlatılmaz, yalnız Herakles ile evlendiği ve ünlü yiğiti böylece hem ölümsüzlüğe kavuşturmuş, hem de ölümsüzlerle birlikte yaşaması için Olympos'a almış olduğu bilinir. Hebe'nin Hitit kaynakları ile ilişkisi için bkz Mitoloji Sözlüğü s. 155.

HEKATE

Hekate, Olympos tanrıları ile pek ilişkisi olmayan, hiçbir söylenceye adı karışmamış, kişiliği epey gizemli bir tanrıçadır. Aslında Efes'li Artemis'in belli bir niteliğini yansıtan ve başka adla anılan bir tıpkısı sayılabilir. Homeros destanlarında hiç adı geçmez, buna karşılık Theogonia'da Hesiodos ona yüz dizeyi aşkın uzun bir bölüm ayırır (Theog. 404 - 450). Burada Hekate'nin yerde, gökte ve denizlerde önemli bir rol oynayan çok güçlü bir tanrıça olduğu, tanrılarca da saygın bir kişiliği bulunduğu görülür, ama anlatılandan kim ve nasıl bir tanrısal varlık olarak düşünüldüğü anlaşılmaz, hele Olympos tanrıları ile ilişkisi açıklığa hiç kavuşmaz. Bu parçadan çıkan anlam şudur ki, Hekate Yunan panteonuna yabancı bir varlıktır ve onun Olympos'lular arasına sokulması yapmacık biçimde Zeus'un isteğiyle olmuştur. – Hekate, Güneş Soylulardan, yani Titan'lar kuşağının döllerindendir. Babası Perses, anası Asterie'dir. Kendisinin ne bir evlenmesi, ne de bir çocuğu söz konusudur, buna karşılık Zeus'tan en büyük onur paylarını aldığı halde, Gaia ile Uranos'un bütün çocuklarından da güç payı aldığı söylenir. Zeus'un bütün Titan soyluları korkunç cezalara çarptığı halde, Hekate'ye bu kadar saygı ve onur payı vermesi nedendir? Belli olmaz. – Bu tanrıçanın karmaşık kişiliğini açıklamakta bugünkü bilim de zorluk çeker. Hekate adı da düşündürücüdür : Apollon ile Artemis'in başta gelen sıfatlarından olan "hekatos" veya "hekatebolos", yani "hedefi vuran" sözcüğü ile ilişkili görülebilir. Bu iki tanrının anası olan tanrıça Leto'nun kardeşi olması Hekate'nin Yunan din ve efsanesine sonradan girme bir varlık olduğu kanısını uyandırır. Hekate Yunana yabancı kalmıştır, asıl tapımına Roma'da rastlanır : burada ay tanrıçası, geceye ve karanlığa egemen bir varlık, büyü ve sihri elinde tutan bir kara gücler ecesi olarak karşımıza çıkar. Şair Vergilius'ta rolü için bkz. Mitoloji Sözlüğü, s. 158.

HEKATONKHEIR'LER

Bkz. Yüz Kollular.

HELIKON

Theogonia'nın ilk dizesinin ilk sözcüğü Helikon dağının adıdır. Hesiodos Helikon Musa'larına seslenir. Esin perileri Musa'lar her zaman yüce bir dağın tepesinde korolar halinde oynar ve şarkı söyler pozunda canlandırılırlar, ama Hesiodos'un Musa'ların oyun yeri olarak özellikle Helikon'u seçmesi ve Helikon Musa'larına seslenmesi bu dağın kendisinin yaşadığı ve yetiştiği bölgede oluşundandır. Askra'da bir çoban olarak büyüyen Hesiodos'un "yüz karası zavallı bir yaratıkken" Helikon dağında Musa'ların lutfu ile ozan olduğunu söyler. Bu dağı güzelim dizelerle canlandırdığı, Musa'larla birlikte öbür Olympos tanrılarının hepsini cizdiği tabloya kattığı Theogonia'nın sesleniş parçası yapıtın en renkli, en sevimli ve içten dizelerindendir (Theog. 1-115).

HELIOS

Uranos ile Gaia'dan doğma Hyperion ve Theia birleşip üç göksel varlık meydana

getirirler: Helios (Güneş), Selene (Ay) ve Eos (Şafak). Titan'ların soyundan olan Helios, Olympos'lu Apollon'dan ayrı bir tanrı ya da doğal bir güç, yani güneşin ta kendisi sayılır. Helios, Okeanos ile Tethys'ün kızı Perseis ile evlenir ve birçok çocukları olur. Helios güçlü kuvvetli ve çok yakışıklı bir delikanlı olarak canlandırılır, başı saç biçiminde ışınlarla çevrilidir. En eski inançlara göre, Helios atların çektiği arabasiyle her sabah Şafak'tan hemen sonra Hindistan'dan yola çıkar, gökteki yörüngesine girer ve akşam da Okeanos ırmağına dalarmış. Yorgun atlarını Okeanos sularında yıkadıktan sonra, doğudan batıya aynı yolu gene izlermiş ertesi günü. Yeryüzü Okeanos'un üstünde yüzen bir tabak gibi tasarlandığı için, Helios'un gece batıda batıp sabah doğudan doğması olağan sayılırdı. Gök bilimi ilerledikçe, güneşi simgeleyen Helios'un önemi azalmıştır.

HEMERA

Gün, gündüz, gün ışığı anlamına gelir. Hesiodos'a göre (Theog. 124), Khaos'tan önce karanlığı simgeleyen varlıklar, yani Erebos ile Nyks (Gece) doğar. Erebos ile Nyks birleşirler ve kendilerine tam karşıt, aydınlık varlıklar üretirler: Aither (Esîr) ve Hemera (Gün). Gün ile Gece Atlas'ın gökü omuzlarında taşıdığı dünyanın batı ucunda her gün bir an için buluşup ayrılırlar, biri koşar insanlara ışık taşımaya, öteki sisli karanlıkları, ölüm ve uykuyu taşır yer yüzüne (Theog. 746 vd).

HEPHAISTOS

Hephaistos Zeus ile Hera'nın oğludur, ama Hesiodos'a göre (Theog. 925 vd), tanrı Zeus kızı Athena'yı silahlı olarak kendi kafasından çıkarınca, karısı Hera kıskanır ve öfkesi ve hıncından, kimseyle sevişmeden Hephaistos'u doğurur kendi kendine. Hephaistos'un çirkin ve topal olduğundan söz edilmez Hesiodos'un yapıtlarında. "Usta sanatçı" diye bilinir. Netekim Pandora efsanesinin anlatıldığı hem Theogonia, hem de İşler ve Günler bölümlerinde (Theog. 565 vd. - İşl. 60 vd.) Zeus Olympos'tan ateşi çalıp insanlara götüren Prometheus'tan öc almak için kadını yaratmasını her defasında Hephaistos'a buyurur ve toprak ve su ile kadını yaratmak bu usta ateşçi tanrıya düşer. Bu çeşit bir yaratıcılık başka hiçbir tanrıya vergi değildir destanlarda. Hephaistos tek "yaradan" olarak görülüyor. Homeros destanlarında rastladığımız tanrının gülünç karakteri Hesiodos'un yapıtlarında hiç yoktur. Demirci tanrının güzel tanrıça Aphrodite ile evlendiğine değgin bir söz yok, tersine Hephaistos'un Kharit'lerin en küçüğü Aglaie ile karı koca oldukları söylenir (Theog. 945).

HEPTAPOROS

Okeanos ile Tethys'ten doğma ırmaklardan biri. Heptaporos, yedi ağızlı anlamına gelir ve Nil ırmağı için kullanılan bir addı. (Theog. 341)

HERA

Theogonia'nın baş kahramanı Zeus olduğu halde, eşi tanrıça Hera'nın burada pek önemli bir rolü yoktur. İlkin Kronos ile Rheia'nın dölleri sayıldığı sırada adı geçer (Hestia ve Demeter ile birlikte üç dişi Titan olarak Theog. 454), sonra da kocası Zeus'un evlilik dışı oğlu Herakles'i alt etmek için beslediği canavarlar söz konusu olunca (örn. Hydra d. 314; Nemeia arslanı d. 328) anılır, Kronos'un yuttuğu ve sonradan kustuğu çocukları arasında bulunur, Titanomakhia'ya herhalde katılır, ama ancak Zeus'un evlenmeleri söz konusu olunca, Hera'nın adı ile gene sahneye çıktığını görürüz Theogonia'nın sonlarına doğru, ne var ki orada bile baştanrının Hera'dan daha önce ve Hera'dan daha önemli birleşmeleri sayıl-

maktadır; ancak Metis (Bilge tanrıça) ve Themis (Doğru tanrıça) ve daha birçok kişilerle evlendikten sonradır ki, Hera Zeus'un son eşi olarak gösterilir Theogonia'da (d. 921 vd.). Kral tanrıdan Hebe, Ares ve Eileithyia'yı doğurduktan sonra da, birdenbire Zeus'un kızı Athena'yı kafasından çıkartmasını kıskanıp kendi kendine üretme hevesine kapılır: Hephaistos'u meydana getirir. Hesiodos tıpkı Homeros'ta gibi bu tanrıçayı bir öfke, hırs, kin ve hınç simgesi olarak canlandırır, ne var ki İlyada'da bütün kusurlarına, çirkin yönlerine karşın, gene de cana yakın; renkli ve ilginç bir kişilik taşıyan Hera Theogonia'da bir addan başka bir şey değildir. Onun devingen canlılığı ancak Homeros destanlarında izlenebilir (Bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 171-173).

HERAKLES

Herakles, Theogonia'nın doğrudan doğruya konusu olan tanrı kuşakları ile ilişkili olmadığı halde, epey önemli bir yer tutar yapıtta. Birçok kez adı geçer, bunun asıl nedeni de yapıtın uzun uzadıya tanımladığı azman yaratıklardan, canavarlardan kimisinin Herakles'ce alt edilmesi, ayrıca Tanrıça Hera'nın kin ve kıskançlığına hedef olmasıdır. Herakles'in Zeus ile Akmene'nin oğlu olduğu Theogonia'nın sonunda baştanrının evlenmelerine ayrılan bölümde söylenir (d. 942), ama ondan önce yiğidin işlerinden Geryon (ya da Geryoneus)'u, Lerna bataklığının Hydra'sını ve Nemeia arslanını alt etmesinden söz edilmişti (Theog. 287, 316, 331 vd.). Yapıtın en önemli ara bölümlerinden olan Prometheus bölümünde de yiğidin adı şöyle geçer: Zeus'un ceza olarak bir sütuna bağlayıp kara ciğerini bir kartala gün begün kemirttiği Prometheus bu işkenceden Herakles'in eliyle kurtulur (Theog. 526). Bu dört işten ancak yukarda sözü geçen üçü Herakles'in yiğitliklerinden sayılır, efsanenin Herakles'in öbür dokuz işine değinmez. Bunlar da uzun uzun anlatmaz. Bu üç yiğitliği şöyle özetleyebiliriz: 1) *Nemeia arslanı:* Typhon'la Ekhidna canavarlarından doğma bu arslan Yunanistan'ın Nemeia bölgesini kasıp kavuruyormuş; yiğit onu oklarıyla ve topuzuyla alt edemeyince, kolları arasına almış ve elleriyle boğazını sıkarak boğmuş. Bin zorla yüzdüğü postunu da kendine zırh etmiş. 2) *Lerna ejderi:* Dokuz kafalı bir yılan olan "hydra" adlı ejderi Hera Argos bölgesindeki Lerna bataklığına salmıştı. Herakles zehir saçan kafalarını bir bir koparmış ve ölümsüz olan kafasını da koca bir kayanın altına gömmüş. 3) *Geryon'un sürüleri:* Dünyanın batı ucunda, Okeanos ırmağının bir adasında Geryon adlı dev büyük sığır sürülerini otlatmaktadır. Herakles oralara kadar gelir, Cebelüttarık boğazını geçer ve geçtiği yerde bir anı bırakmak amacıyla oraya bir sütun diker (Yunanlılar Cebelüttarık boğazına Herakles sütunları derlerdi). Ama Okenaos ırmağını aşmakta güçlük çeker, Libya çölünde yürürken fazla sıcaktan dolayı tanrı Helios'a içerler ve onu oklarıyla tehdit eder, Güneş de ona Okeanos'u geçmesi için sandalını verir. Yiğit böylece dev Geryon'un bulunduğu adaya çıkar, bekçisi olduğu sürüleri çalabilmek için önce Geryon'u öldürür, sonra Galya, İtalya ve Trakya yoluyla Yunanistan'a döner, sürüleri Eurystheus'a verir. Öbür işler için bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 173-176.

HERMES yahut HERMEIAS

Hermes'in adı çok az geçer Hesiodos'un yapıtlarında: bir kez Theogonia'nın sonlarında Zeus'un evlenmeleri söz konusu olunca, baş tanrının Atlas kızı Maia ile birleşip tanrıların bekçisi Hermes'i meydana getirdiği söylenir, ikincisi, İşler ve

Günler'de tanrılar ilk kadın Pandora'yı yarattıktan sonra, onu Epimetheus'a gidip tanrıların bir armağanı olarak götürmesi için onu Hermeias'a verirler, başkaca da bu genç kuşak tanrısının adı geçmez.

HESPERID'LER

Hesperos ya da Batı Kızları diye tanımlanan Hesperid'ler, Hesiodos'a göre Okyanus ırmağının ötesinde, geceyle gündüzün sınırlarında oturan ince sesli perilerdir (Theog. 214 ve 275). Nyks, yani Gece tanrıça, bunları kendi kendine yaratmıştır. Daha sonraki efsanelerde bunların Zeus ile Themis'in, ya da Phorkys ile Keto'nun kızları oldukları söylenir. Kimi efsanelerde Hesperid'ler Atlas ya da Hesperos yıldızından üremiş sayılır. Çokluk üç peri diye bilinirler ve adları Aigle, Erythie ve Hesperarethusa'dır; bu son ad kimi efsanede Hesperia ve Arethusa diye ikiye bölünür ve Batı Kızları dört olur. Hesperid'ler dünyanın Batı ucunda, Mutlular Adalarının dolaylarında otururlarmış, ama sonradan coğrafya bilgileri artınca, Hesperid'lerin yurdu Atlas dağlarının eteğinde sayıldı. - Hesperid'lerin başlıca görevi, altın elmaların bittiği bahçeye bekçilik etmekmiş. Tanrıça Gaia'nın torunu Hera'ya düğün hediyesi olarak verdiği bu elmaları Batıda bir bahçeye dikmişler ve başlarına Hesperid'lerden başka bir de ejder dikmişler. Batı Kızları bu cennet bahçesinde ezgi söylemekle ve tanrı balı akan pınarların başında hora tepmekle vakit geçirirlermiş. Altın elmalar ölümsüzlük bağışlayan bir yemiştir. Herakles onları koparmakla ölümsüzlüğe hak kazanmış olur. Altın elma motifi Üç Güzeller ve Paris efsanesinde de geçer.

HESTIA

Ocağı simgeleyen Hestia, Kronos ile Rheia'nın ilk kızıdır ve Zeus ile Hera'nın kızkardeşi. Poseidon ve Apollon kendisine talip oldukları halde, Hestia evlenmek istememiş ve babası Zeus'tan ömrü boyunca kız oğlankız kalabilmek için söz almıştır. Ayrıca tanrılar ve insanlar arasında büyük bir onur payı elde etmiştir : her tapınakta ve her evde sunağı vardır. Çünkü ateşin yandığı ocak konutlarda kutsal bir yer sayılır. Öbür Olympos tanrıları gidip geldikleri halde, Hestia yerinden kıpırdamaz, bu yüzden de adı hiçbir efsaneye karışmış değildir. Kişiliği olmayan soyut bir kavram olarak canlandırılır.

HIMEROS

Adı arzu, istek anlamına gelen soyut bir kavram, aşkı simgeler. Aphrodite, Uranos tanrının denize dökülen spermasından köpükler arasında doğunca, Eros ile birlikte Himeros da hemen ardına takılır. Olympos'ta Musa'lar ve Kharit'lerle birlikte görülen Himeros'un adı hiçbir efsaneye karışmaz.

HIPPO

Okeanos ile Tethys'ten üremiş Okeanos kızlarından biri. Adı bir tek kez geçer Theogonia'da (Theog. 351).

HIPPOKRENE

At pınarı anlamına gelen Hippokrene, Helikon dağında, Musa'ların kutsal koruluğundaki bir pınardır. Kanatlı at Pegasos'un ayağını yere vurmasından fışkıran Hippokrene'nin çevresinde Musa'lar toplanır, ezgi söyler, hora teperler. Pınarın suyu ozanları esinlermiş.

HIPPONOE

Okeanos kızlarından biri (Theog. 251).

HIPPOTHOE

Okeanos kızlarından biri (Theog. 251).

HORA'LAR

Hora'lar doğada düzeni ve dengeyi simgeleyen üç tanrıçadır. Hora, lâtince "saat" anlamına gelen "hora" ile bir tutulduğu için adları "Saatler" diye de çevrilir. Bu çeviri hem doğru, hem yanlıştır, çünkü bu tanrısal varlıklar bir ölçü, bir düzeni yansıtmakla zaman ölçütlerini de içerirler, ama etkileri bu insansal kavramları çok aşar. Hora'ların adlarını teker teker ele alırsak, simgeledikleri varlıkları daha iyi anlamış oluruz : Birincisi Eunomia düzen ve düzensizliği, iyi yasalarla donatılmış bir toplumu simgeler. Dike, hak ve adalet anlamına gelir. Bu kavramsal tanrıça Hora'lar arasında ve özellikle Hesiodos'un iki yapıtında da adı en çok geçen Hora'dır. Üçüncüsü Eirene, yani Barış da çok önemli ve büyük bir değer biçilen tanrısal bir varlık sayılır. – Bu üç Hora tanrıçanın Olympos tanrıları arasında egemenliği ele geçiren ve kendisinden önceki kuşakları alt ettikten sonra, yeni düzeni kuran Zeus'un, kendinden önceki kuşaktan olup doğruluğu ve tanrısal tüzeyi simgeleyen Themis tanrıça ile birleşmesinden doğmuş gösterilmeleri raslantı değildir. Zeus'un Themis ile ikinci evlenme olarak evlenmesi (ilk evlenmesi Metis iledir) de simgesel bir anlam taşımaktadır. Egemenliğin ve krallığının akıl ve adalet üstüne kurulmuş olduğunu dile getirir. – Aynı evlenmeden Moira'lar yani Kader tanrıçaları da doğmuştur. (Bkz. Moira'lar)

HORKOS

And, yemin anlamına gelen simgesel bir varlık. Nyks'ün bir ürünü olarak gösterilen Horkos insanların başları üstünde uçuşur ve içtikleri andı tutup tutmadıklarını denetler. İnsan andını bozarsa, Horkos üstüne çullanır ve başına belâ olur. Eski Yunan'da yemine ne kadar büyük bir önem verildiği Theogonia'da Styks üstüne yazılan parçadan da anlaşılır. (Bkz. Styks.) Styks ile Horkos aynı kavramları simgeledikleri halde, Styks'ün söz konusu olduğu uzun parçada (Theog. 775-806) Horkos'un hiç adının geçmemesi dikkati çekmekte, bu parçanın sonradan eklenti olabileceği kuşkusunu uyandırmaktadır.

HYDRA

Yılan ya da ejder anlamına gelen Hydra, Typhon ile Ekhidna'nın kızı ve Kerberos, Khimaira, Phiks gibi canavarların kız kardeşi sayılır. Theogonia'da Hydra'nın gelişmesi şöyle açıklanır : bu bataklıklar canavarını tanrıça Hera, kocasının piçi Herakles'e karşı kullanabilmek için yetiştirmiş, büyütmüştür. Ne var ki yiğit Herakles bu azmanı da öldürür ve oklarını onun zehirli kanına batırıp öldürücü olmalarını sağlar.

HYPERION

Adı "yukarda giden", yani "dünyanın üstünde dolaşan" anlamına gelen Hyperion, Uranos ile Gaia'nın oğludur. Kız kardeşi Theia ile evlenerek Helios, Selene ve Eos'u üretir. Hyperion'un efsanesi yoktur. Kimi metinlerde Helios'a Hyperion ya da Hyperionoğlu denmektedir.

HYPNOS

Hesiodos'a göre, Nyks (Gece) tek başına Hypnos (Uyku) ile Thanatos (Ölüm) tanrıları üretmiştir. Bu korkunç tanrılar yedi kat yerin dibinde Tartaros denilen Hades'in de altındaki karanlık ülkede otururlar (Theog. 758-766), yer yüzüne gidip geldikleri halde, ikisini de güneş ışınlarının deşemediği bir bulut sarar, biri Hypnos insanlara tatlı bir huzur getirdiği halde, öteki Thanatos'un tunçtan katı bir yüreği vardır. Homeros bu tanrının çok daha sevimli bir portresini çizer. Bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 188.

HYSMİNE

Savaş kargaşalığını simgeleyen tanrısal bir varlık. Nyks'ten türemiş gösterilir, Savaş, Boğuşma, İnsan öldürme anlamına gelen başka üç simgesel varlıkla bir arada geçen adı çoğul olarak verilmiştir (Theog. 228).

I

IANEIRA

Okeanos kızlarından biri (Theog. 356).

IANTHE

Okeanos kızlarından biri (Theog. 349).

IAPETOS

Uranos ile Gaia'nın oğlu Iapetos Titan'lar arasında Zeus'un öfkesine hedef olmuş dört efsane kahramanının babasıdır. Okeanos kızı Klymene ile evlenen Iapetos'tan önce Atlas, sonra Menoitios, sonra Prometheus, en sonunda da Epimetheus doğmuştur. Iapetos oğullarından Theogonia'da belâlı kahramanlar olarak söz edilir. Öbür Titan'lar gibi Iapetos da Zeus'un eliyle Tartaros'a atılıp yeraltına kapatılır.

IASION

Zeus ile Elektra'nın oğlu. Kimi kaynaklarda Samothrake (Semendirek), kimine göre de Girit adasından olan Iasion tanrıça Demeter'in sevgisini kazanmıştır. Tanrıça onunla birleşmiş ve ondan Plutos adlı bir oğlu olmuştur (Theog. 970 vd.). Bereket tanrıçasının bir ölümlü ile birleşmesi ve ona adı Zenginlik anlamına gelen bir oğul doğurması simgesel bir anlam taşımaktadır. Bir kaynağa göre, Iasion tanrıça Demeter ile Kadmos ile Harmonia'nın düğününde rastlaşmışlar ve tanrıça sevgilisine gönlüyle birlikte buğday taneleri de armağan etmiş.

IASON

Argonaut'lar seferinin kahramanı Iason amcası Pelias'ın hışmına uğrayarak bir sürü serüven yaşamak ve güç işler başarmak zorundadır. Karadenizin ucunda Kolkhis ülkesinden gidip altın postu getirme buyruğu da Pelias'ındır. Iason bunun üzerine Argo gemisini donatır ve Karadenize açılır. Bir mağarada kapalı bulunan altın postu alabilmesi ancak kral Aietes'in kızı, büyücü Medeia'nın yardımı ile gerçekleşir. Iason Medeia'yı da alarak Kolkhis'ten uzaklaşır ve Yunanistan'a döner. Gene Medeia'nın büyüleri ile Iason amcası Pelias'ı öldürmek yolunu bulur.

IDYIA

Helios'un oğlu Aietes Okeanos kızlarından Idyia ile evlenir ve Idyia bu evlenmeden Medeia'yı doğurur. Idyia'nın adı iki kez geçer Theogonia'da (d. 352 ve 960).

INO

Kadmos ile Harmonia'nın kızı, Semele ile Agaue'nin kız kardeşi. Hesiodos yalnız adını sayar, efsanesini anlatmaz (Theog. 976). Ino bir deniz tanrıçası olur, ve o nitelikle Leukothea, yani Ak Tanrıça adını alır, köpüklü dalgaları simgeler. Odysseia'da kahraman Odysseus'u kurtarmakta çok olumlu bir rol oynar. Başka bir efsaneye göre de, Athamas'ın ikinci karısı olarak Phriksos ile Helle'nin, yani üvey çocuklarının yıkımını sağlar, son anda çocukların anası tanrıça Nephele'nin yolladığı altın postlu bir koç ile havalanan iki çocuktan Helle Boğaz sularına düşer (Hellespontos : Helle denizi adını alır), Phriksos ise koç ile Karadenize varır ve Kolkhis'te altın postu tanrılara armağan eder. Argonaut'lar seferi bu efsaneden doğmadır.

IOLAOS

Herakles'in üvey kardeşi olan Iphikles'in oğlu. Iolaos, amcası Herakles'in yanıbaşında yiğidin bütün işlerine katılmış ve ona yardım etmiştir. Herakles öldükten sonra da, oğullarının çabasını desteklemiş, efsaneye göre, Yunanistan'dan ayrılıp Sardinya adasına göçmüş, orada birçok kentler kurmuştur.

IOLKOS

Yunanistan'da bir şehrin adı. Iason'un amcası Pelias bu şehrin kralı olup yeğenini Argonaut'lar seferine zorlar.

IRIS

Thaumas ile Elektra'nın kızı, Harpya'ların kız kardeşi olan Iris, baba tarafından Pontos'a, ana tarafından Okeanos'a bağlıdır. Gökkuşağını simgeler. Gökkuşağı denizden çıkarak gökle yeryüzü arasındaki ilişkiyi kurar göründüğü için, Olympos tanrıları Iris'i de Hermes gibi ulak ve özellikle insanlara haber salmak için kullanırlardı. Iris kanatlıdır, güneşte gökkuşağının renklerini yansıtan ince bir tülle örtünür. Homeros destanlarında Iris önemli bir rol oynar, Zeus'un ve özellikle Hera'nın buyruklarını yerine getirmek için koşar ve kendisine verilen emirleri harfi harfine tekrarlar.

K

KADER

Bkz. Moira.

KADMOS

Kadmos Thebai şehrinin kurucusudur, ayrıca efsane ve özellikle tragedya kahramanı birçok kişilerin babası olduğundan adı mitolojide sık sık geçer. Theogonia'da, Harmonia'nın kocası ve Ino, Semele, Agaue, Autonoe ve Polydoros'un babası, kızı Semele'nin Zeus ile evlenmesinden ötürü tanrı Dionysos'un dedesidir. Thebai kral soyu ile ilişkili tragedyalarda da adı geçer, çünkü Pentheus'un dedesi (Bakkha'lar tragedyası) ve Oidipus'un atasıdır. Ama Theogonia'da bu kişi üstünde pek durulmaz, yalnız adı geçer (Theog. 936 vd.) Kadmos için bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 210.

KALLIOPE

Adı, güzel sesli anlamına gelen Kalliope dokuz Musa'lardan biridir. Hesiodos Theogonia'nın başında Musa'lara seslenip, hepsinin adlarını sayarken, Kalliope için "hepsinin başı sayılan Kalliope" der (Theog. 74-94). Erken ilkçağlarda Musa'ların yetki alanı sınırlanmış değildir, ama sonraları özellikle hellenistik denilen dönemde Kalliope yalnız lirik şiirin esin perisi sayılmıştır. Destanın esin perisi olduğu da söylenir.

KALLIRHOE

Okeanos ile Tethys'ün kızı Kallirhoe, Medusa'nın Poseidon'dan olan oğlu Khrysaor ile evlenip Typhon, Geryon, Ekhidna, Orthos gibi canavarlar doğurur (Theog. 287-332). Başkaca da adı geçmez.

KALYPSO

Homeros'un Odysseia destanında çok büyük bir rol oynayan Kalypso, Theogonia'da Okeanos kızlarından biri olarak anılır (Theog. 359). Ancak yapıtın sonunda, ünlü kadınlar katalogunda (Theog. 1017) Kalypso'nun Odysseus ile olan aşkından ve ondan doğurduğu Nausithoos ile Nausinoos'tan söz edilmektedir. Kalypso'nun öyküsü için bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 212-214.

KASIRGA

Adı yunanca Aello olan rüzgâr tanrıça Thaumas ile Elektra'nın kızlarından biridir. Elektra hep böyle hızlı ve kanatlı

varlıklar doğurmuştur. Aello'nun kız kardeşleri Okypetes (Bora), Iris ve Harpya'lardır.

KEPHALOS

Şafak tanrıça Eos'un evlenmeleri hep ölümlülerledir. İlk kocası Tithonos'tan sonra, Eos Atina kralı Pandion'un oğlu Kephalos'u kaçırır, onu Suriye'ye götürür ve orada sevişirler. Tanrıça bu birleşmeden Phaeton'u doğurur Kephalos sonra Attika'ya döner ve Prokris ile evlenir, ama bu evlenmesi de maceralı geçer, bir kıskançlık sonucu Prokris'i öldürür.

KER

Hesiodos'un Theogonia'sında Ker dişi cinsten bir ölüm tanrıçasıdır. Gece'yi simgeleyen Nyks önce üç ölüm tanrısı olan Moros, Ker ve Thanatos'u, sonra da Uyku (Hypnos) ve Düşleri (Oneiroi) üretir (Theog. 211 vd.). Ama birkaç dize sonra Keres, yani ölüm tanrıçalarından dem vurulur ve bunlar kader tanrıçaları Moira'larla bir tutulur. Ker'ler tıpkı Moira'lar gibi insanın kader ipliğini büken, günün birinde de ipliği kesince ömrüne son veren eceli simgeler. Bkz. Moira.

KERBEROS

Yeraltı dünyasının köpeği Kerberos, başka birkaç canavarla birlikte Typhon ile Ekhidna'nın birleşmesinden doğmadır. Hesiodos'a göre, Kerberos elli başlı, tunç sesli, acımasız ve yırtıcı bir köpektir (Theog. 310 v.d.). Bu canavarın soyu sopu anlatıldıktan sonra, Hades ülkesindeki yeri ve görevi bir daha ayrıntılarıyla açıklanır (Theog. 767-773). Ölüler ülkesini bekleyen, içeriye giren bir ölünün bir daha yeryüzüne çıkmasını engelleyen Kerberos efsanelerde sık sık sözü edilen renkli ve çarpıcı bir tiptir. Çokluk üç başlı olarak gösterilir. Kuyruğu kocaman bir yılandır, sırtında da kara yılanlar dikilir. Yeraltı serüvenlerinin hepsinde ona rastlanır: Odysseus, Herakles, Orpheus ve daha başka efsanelik kişilerin başı Kerberos yüzünden derde girmiştir.

KERKEIS

Okeanos ile Tethys'ün kızlarından biri (Theog. 355).

KETO

Adı, yunanca büyük deniz yaratıkları için kullanılan (ketos balina demek) Keto, Gaia'nın, yani Toprak'ın Pontos, yani Deniz'le birleşmesinden doğmuştur. Aynı anadan ve babadan olan kardeşi Phorkys ile birleşerek önce Graia'ları ve Gorgo'ları, sonra da bir yılan üretir. (Theog. 239 ve 270 vd.)

KHAOS

Yunan mitograflarının (mythos yazarlarının) hepsine göre, dünya var olmadan önce khaos vardı. Khaos sözcüğü, "açık, boş olmak" anlamına gelen "khainein" fiilinden türeme olsa gerek. Khaos'tan boşluk, daha biçime girmemiş, varlığa kavuşmamış ögelerin karışımı anlaşılmaktadır. Hesiodos'un Theogonia'da (d. 116 vd.) tanımladığı Khaos'tan varlıklar kendi kendilerine ortaya çıkmaktadırlar, Khaos'tan ilk önce Gaia, yani Toprak doğar, sonra da ışık ve karanlık, daha sonra bu karşıt ögeler birleşir ve sıra ile evreni oluşturacak varlıklar ortaya çıkar. Hesiodos'tan başka ilkçağ ozanları arasında Khaos'un en belirgin tanımını latin şairi Ovidius'un "Dönüşümler" inde bulabiliriz.

KHARIT'LER

Kharit'ler göze hoş olanı simgeleyen tanrıçalardır, nitekim adları da parlaklık, ışıltı, güzellik anlamına gelen "kharis" sözcüğü ile ilgilidir. Yunan mythos'unun bu Üç Güzeli tanrı Zeus ile Okeanos kızı Eurynome'nin kızlarıdır. Adları: Aglaie, Euphrosyne ve Thalia'dır. Kharit'ler Musa'lara

karışır, onlarla birlikte Olympos dağının tepesinde, ya da başka bir dağ zirvesinde oynarlar, çalgı çalarlar, ezgi söylerler. (Theog. 64 vd.) Aphrodite'nin yanından ayrılmayan Himeros ile birlikte dolaşırlar, Pandora'nın süslenmesine katkıda bulunurlar (İşl. 73). Kharit'leri Apollon'un olduğu gibi Aphrodite'nin alayında da görürüz. Her çeşit sanat eserini esinleyen ve koruyan, insanda ve tanrıda yaratıcılık doğuran tanrıçalardır. Harmonia'nın elbisesinin nakışlarını onlar yapmış. Kimi efsanelerde Kharit'ler üçten fazladır.

KHEIRON

Kronos ile Philyra'nın oğlu diye bilinen Kheiron at adamların en ünlüsüdür. Kheiron bir doğa adamıdır ve doğadan aldığı derslerle birçok yiğitler yetiştirmiştir. Bunların arasında Akhilleus olduğu gibi, Asklepios ve Apollon gibi tanrılar da vardır. Bunlara avlanmayı, savaşmayı, hekimliği öğrettiği gibi, müzik ve ahlâk üzerinde de eğitmiştir. Kheiron'un ölümü Herakles'in elinden olur. Kronos, deniz perisi Philyra ile birleşmek için bir at biçimine girmiş, Kheiron da bu yüzden yarı insan, yarı at bedeniyle doğmuştur.

KHIMAIRA

Khimaira, ikisi de yeraltı yaratıklarından olan Typhon ile Ekhidna'nın birleşmesinden doğan bir canavardır. Hesiodos onu üç kafalı diye tanımlar, kafalarından biri arslan kafası, öbürü keçi, üçüncüsü de yılan ya da ejder kafasıdır. Hesiodos da Khimaira'nın hakkından ölümsüz at Pegasos ile yiğit Bellerophontes'in geldiklerini söyler (Theog. 318 vd.). Ağzından ateş fışkıran bu canavarın öldürülmesi daha ayrıntılı bir efsaneye göre şöyle olmuş : Bellerophontes Khimaira'ya saldırmak için Pegasos atına binmekle kalmamış, kargısının ucuna (ya da kullandığı oklara) kurşun koymuş, canavarın ağızlarından fışkıran ateşle eriyen kurşunlar etini dağlayıp yakmış, korkunç ejderha da böylece can vermiş. – Bellerophontes efsanesi Anadolu'da Lykia denilen bölge ile ilişkilidir. Antalya'nın güneybatısında bulunan eski Olympos (bugün Çıralı) kentinin arkasındaki dağda bugün bile Khimaira efsanesi yaşamaktadır, çünkü orada dağdan fışkıran doğal gaz – ki bugün bile yerinde ateş yanmakta ya da bir kibritle kolayca yakılabilmektedir – Khimaira'nın Bellerophontes'in eliyle kesilen dillerinden kalma alevlerdir denir. Sonraları Khimaira alevinin bulunduğu yere Hephaistos tapınakları yapılmıştır, bu tapınaklardan, sonraları da aynı yerde kurulan sunaklardan kalıntılar görülür.

KHRYSAOR

Khrysaor, Gorgo'lardan Medusa'nın oğlu sayılır. Hesiodos'a göre (Theog. 280 vd.) Perseus Medusa'nın kafasını kesince, canavarın kanından bir Khrysaor, bir de Pegasos doğdu. Khrysaor, Okeanos kızı Kallirhoe ile birleşir, bu birleşmeden üç kafalı bir köpek olarak tanımlanan Geryoneus (ya da Geryon) doğar. Kallirhoe sonra kendi kendine Ekhidna'yı üretir.

KHRYSEIS

Okeanos kızlarından biri (Theog. 359).

KIRKE

Homeros'un Odysseia'sında önemli bir rol oynayan Kirke, Theogonia'nın sonunda ölümlülerle evlenen tanrıçaların sayıldığı listede görülür. Hyperionoğlu Helios'un kızı olduğu ve Odysseus ile sevişerek sonradan İtalya'ya egemen olacak Latinos ile Agrios'u doğurduğu söylenir (Theog. 1011 vd.) Odysseia'da rolü için bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 225-226.

KLIO

Adı, kutlamak, övmek anlamına gelen "kleio" fiilinden türemiş olan Kleio (ya

da Klio) Musa'ların biridir. İnsanların unutulmaması gereken ünlü şanlı eylemlerini dile getirdiği için, ona tarih alanı ayrılmıştır. Tarih yazarlarını esinleyen peri sayılır. Sağ elinde boru ya da kitara bulunur, bunlarla kahramanlıkları dile getirmektedir; kimi resimlerde elinde bir klepsydra, yani su saati ile görülür, ki bu da olayların akışını simgeler.

KLOTHO

Zeus ile Themis'in kızları olan kader tanrıçaları Moira'ların biri. Adı bükmek, dokumak anlamına gelen Klotho, hayat ipliğini büken tanrıça sayılırdı.

KLYMENE

Okeanos ile Tethys'ün kızı, Iapetos ile evlenip Atlas, Prometheus, Epimetheus ve Menoitios'un anası olmuştur.

KLYTIE

Okeanos kızlarından biri (Theog. 354).

KOIOS

Uranos ile Gaia'nın oğlu, Titan'lardan biri. Erkek kardeşleri Okeanos, Hyperion, Krios, Iapetos ve Kronos'tur, kız kardeşleri Theia, Rheia, Themis, Tethys, Mnemosyne ve Phoibe. Koios ile Phoibe evlenirler, iki kızları olur : Leto ve Asterie. Işığı simgeleyen göksel varlıkları meydana getiren Koios ile Phoibe, aynı kavramları Olympos tanrıları kuşağında simgeleyen Apollon ile Artemis'in atalarıdır.

KOTTOS

Uranos ile Gaia'nın yüzer kollu ve ellişer başlı dev oğullarından birinin adı, Gyes ile Briareus'un kardeşi. Bkz. Yüz Kollular.

KRATOS

Pallas ile Styks'ün oğlu, Bia ile birlikte kral gücü ve kuvvetini simgelerler. Styks bu çocuklarını Zeus'un buyruğuna verir, Titan'ları yendikten ve egemenliği ele geçirdikten sonra Zeus da Styks tanrıçaya üstün onur payları verir (Theog. 383-404).

KRIOS

Uranos ile Gaia'nın oğlu altı erkek Titan'dan biri. Krios Eurybie ile evlenir ve Astraios, Pallas ve Perses diye üç çocuğu olur.

KRONOS

Uranos ile Gaia'nın ürettikleri üç grup yaratıklar arasında Titan'lar bölüğünün son doğan erkek çocuğu olan Kronos, yalnız Theogonia'nın değil, Yunan mythos'unun en ilgi çeken çok yönlü bir kişisidir. Tanrısal kişiliğindeki bu çok yönlülük Kronos'un bütün Orta Doğu mythos'larında kaynak bulmasından ileri gelmektedir. Kronos aslında Yunan mythos'una yabancı bir kişidir, çok daha eski ve Orta Doğu'da kökleşmiş efsanelerden esinlenerek Yunan efsaneleri çemberine aktarılmış bu tanrı hem Yunan mythos'unun kökenlerinde yer almakta, hem de bu mythos'ta yabancı kaynaklı birçok başka efsane tema ve motiflerine çıkış noktası olarak görülmektedir. Bu nitelikleri ile de Yunan mythos'unu bir köprü gibi geçerek, Lâtin-Roma efsanelerine de önemli bir kişi olarak girmektedir. Kronos'un bu çok yönlü, kimi yerde çelişkili kişiliği bir zamanlar bilinmeyen, son otuz kırk yıllarda ortaya çıkan ve böylelikle karşılaştırma olanakları sağlayan Sümer, Babil, Hitit ve Fenikye kaynaklarının bilim alanına girmesiyle aydınlanmıştır. Kronos'u Theogonia'daki yeri, rolü ve nitelikleriyle incelemeye girişmeden, bu tanrısal imgenin Orta Doğu ve Anadolu efsanelerinde rastlanan başlıca bir konum diye bakabileceğimiz "gökteki krallık" sorunu ile ilişkisi olduğu kadar, "krallık gücünü ele geçirmek için ürettiği varlıkları yutma" motifini de vurgulamalıyız. Kronos bu iki mythos'u

da kişiliğinde en belirgin biçimde simgelemektedir.

Theogonia'da üç tanrı kuşağı karşımıza çıkmakta ve üstünlüğü elde edip evrene egemenliği yerleştirmek için girişilen çabalarda bu üç kuşağın her birinin kendinden bir önceki kuşakla cenkleşip onu devirdiği görülmektedir. Birinci kuşak Uranos kuşağı, ikincisi Kronos kuşağı, üçüncüsü de sonunda üstün gelen ve Olympos'lu tanrılar soyunun devrilmez, değişmez egemenliğini kuran Zeus kuşağıdır. Bu üç kuşağın da baş temsilcileri birer erkek tanrıdır, yani Uranos, Kronos ve Zeus'tur. Tanrı kuşakları arasındaki çekişme ve kavga Theogonia'da kimi kez iki erkek tanrının karşılaşması, çatışması biçiminde canlandırılır, kimi kez de Titanomakhia, yani Titan'larla Olympos tanrılarında arasındaki karşılaşmada olduğu gibi, toptan bir savaş haline dönüşür. Theogonia'yı kuş bakışı özetleyecek olursak, bu teke tek ya da topluca çatışmaların eserde ana konu olduğu, giderek esere rengini, niteliğini ve kendine özgü değerini veren konumlar olduğu ortaya çıkar.

Theogonia'nın 126 ncı dizesinden başlayarak Khaos boşluğundan Gaia'nın çıkışı, Gaia'nın, yani Toprağın da tek başına nasıl Uranos'u, yani Gök'ü peydahladığı anlatılır. Ondan sonra da Gaia Uranos ile birleşerek önce Titan'lar grubunu – ki bunlar Okeanos, Koios, Krios, Hyperion, Iapetos, Theia, Rheia, Themis, Mnemosyne, Phoibe, Tethys ve en sonunda Kronos altısı erkek, altısı kız olmak üzere on iki tanrıdır – sonra da üç kişilik Kyklop'lar, en sonunda da gene üç kişilik Hekatonkheir'ler grupunu gün ışığına çıkarır. Baba rolündeki baş tanrı Gök ürettiği varlıkları çekemez (155 vd.) ve yer altına sokar doğar doğmaz, bundan şişen Gaia çocuklarına babalarına karşı gelmelerini öğütler, ancak üç gruptan hiç biri böyle bir girişimi göze almayıp, yalnız Kronos babasını bir daha üretemez hale getirmek yürekliliği gösterir ve 167 nci dizeden 210 uncu dizeye dek anlatılan Uranos'un hayalarının kesilmesi efsanesi ile birinci kuşak devrilmiş olur. Aphrodite'nin deniz köpüklerinden doğuşunun da yer aldığı bu efsane Theogonia'ya özgü, Hesiodos'tan çok sonra da sanatçıları derinden esinleyecek önemli ve renkli bir öyküdür. Eserde Uranos kuşağının devrilmesinden sonra Kronos'un krallığı ele geçirdiği anlatılmaz, hemen başka Titan tanrıların soyları sayılıp dökülür. 451 inci dizeye gelindiğinde konu yeniden ele alınır ve babası Uranos'u defettikten sonra, Kronos'un aşağı yukarı aynı yöntemle Rheia'dan doğan çocuklarını yok ettiği görülür. Bu kez Kronos her doğan çocuğunu yutup midesine indirmekte ve Gaia kocası Uranos'tan yakındığı gibi, Rheia da doğurduğu beş çocuğun (Hestia, Demeter, Hera, Hades ve Poseidon) kocasının kursağında yok olup gitmelerine üzülmektedir. 451 inci dizeden sonrası (506'ya dek) tanrıça Rheia'nın bu kez kendi anası ve babası Gaia ve Uranos'un yardımlarıyla gerçekleştirdiği bir başka düzen söz konusudur : Zeus doğar doğmaz onu Girit adasına kaçırır ve Kronos'a yutması için kundaklanmış bir taş verir. Zeus'un gizlice yetişmesi ve sonra (nasıl yaptığı anlatılmıyor) babasına beş kardeşini kusturması öyküsü yer alır. Ne var ki Zeus bu eylemden sonra da krallığı büsbütün ele geçirmiş olmaz, Olympos tanrılar soyunun egemenliğini sağlamak için yer altına tıkılmış Kyklop ve Hekatonkheir amcalarından yardım ister ve büyük bir savaş sonucu (Devlet ve Tanrılar savaşı : bkz. Theog. 617-735) tek başına egemen olup Olympos tanrılarını kendisi kralları olmak üzere başa getirir.

Boğazköy'de bulunan tabletler arasında çıkan ve güç belâ okunabilen Hitit Kumarbi efsanesi Kronos mythos'unun

Ön Asya ve Anadolu kaynaklı bir efsane olduğunu açıkça ortaya sermiştir. Burada da üç kuşak, giderek dört kuşak söz konusudur ve bu tanrı kuşaklarının gökteki krallığı elde etmek için savaşmaları anlatılmaktadır : birinci kral-tanrı Alalu'yu, oğlu Anu devirir, Anu'yu Kumarbi yener (ki Kumarbi başka kaynaklardan da belirtildiği gibi Kronos'un Hitit karşılığıdır, daha doğrusu Kronos Yunan efsanesince Kumarbi'ye yaratılmış bir karşılıktır); yendikten, devirdikten sonra da krallık gücünü iyice benimseyip sindirmek için Kumarbi Anu'nun erkeklik uzvunu koparıp yutar, ne var-ki Anu'dan yuttuğu bu uzuvda kendisini yenecek olan dördüncü kuşak bir tanrının bulunduğunu öğrenince, yuttuğunu kusmaya uğraşır Kumarbi. Elde kalma tabletlerin kırık döküklüğünden Kumarbi'nin başına gelenleri açıkça öğrenemiyorsak da, Hava-tanrı diye bir dördüncü kuşak tanrının – ki bu tanrı Zeus ile bir tutulabilir – Anu'nun ön gördüğü gibi Kumarbi'yi devirecek ve sonunda eğemenliği ele geçirecektir. Böylece Kronos'un kişiliğinin doğrudan Ön Asya kaynaklarından gelip Yunan mythos'unda yer aldığı belli olmaktadır. Bugünedek karanlık kalmış birçok mythos ayrıntıları da böylece aydınlanmakta. Bu konu "Kaynaklar" başlıklı incelememizde (s. 58 vd.) etraflıca ele alınmıştır.

Hesiodos'un şair olarak Kronos'un kişiliğini özel bir özenle canlandırdığı, Theogonia'daki nesnel tutumuna karşın İşler ve Günler'de bu tanrıyı Altın Soy ve Altın Çağın baş tanrısı olarak gösterdiği dikkati çekmektedir (İşl. 111 vd.) Sonraları bu mythos'tan esinlenerek kurulan Latin-Roma efsanelerinde de Kronos'un lâtince karşılığı olan tanrı Saturnus'un insanlık için bir bolluk ve mutluluk döneminin temsilcisi olarak görülmektedir. Bkz. Soylar efsanesi ve Mitoloji Sözlüğü s. 232-33 ve 532-35.

KYKLOPES (KYKLOP'LAR)

Türkçeye "Tepegöz" diye çevirebileceğimiz Kyklop'lar tek yuvarlak gözlü devlerdir. Yunan mythos'unda bu yaratıkların üç türünden söz edilir : Biri Gaia ile Uranos'un oğulları göksel Kyklop'lar, öbürleri Odysseia'da adı geçen Polyphemos gibi Sicilya'lı Kyklop'lar, sonuncuları da kaynakları Lykia'da bulunan duvarcı Kyklop'lardır.

Birinci türden Hesiodos Theogonia'da şöyle söz eder (Theog. 139 vd.).

Uranos'un yeraltına kapattığı bu devleri hemsoyları Yüzkollularla birlikte yeryüzüne çıkarır ve Titan'lara karşı savaşta silâh arkadaşı olarak kullanır.

Hades'e görünmez kılan başlığı, Poseidon'a da üç dişli yabayı veren bu devlermiş. Kyklop'lar üzerine başka efsaneler de anlatılır : Apollon Kyklop'lara düşman kesilir, çünkü oğlu Asklepios insanları ölümden kurtarıyor diye Zeus'un öfkesine uğrar ve Kyklop'ların yıldırımıyle öldürülür. Apollon baş tanrı Zeus'a el kaldıramadığı için Kyklop'ları öldürmeye kalkışır. Zeus buna kızar, bir an oğlu Apollon'u Tartaros'a atmayı düşünür, sonra bu kadar ağır bir cezadan vazgeçip onu bir yıl için sığırtmaç olarak Admetos'un yanına yollar. Bu efsanede Kyklop'lar ölümsüz tanrılar değil, ölümlü yaratıklar olarak gösterilmiştir.

Sicilya'lı Kyklop'lar önce Homeros'un Odysseia destanında, sonra da İskenderiye şiirinde sözü geçen yaratıklardır. Odysseia bunların yerlerini yurtlarını Homeros destanlarına özgü kesinlikle belirtir : Kuzey İtalya ve Sicilya kıyıları ve adları söz konusudur, nitekim Tepegöz masalları oralarda tutunmuş ve birçok yerlere Tepegöz'lerin, özellikle Odysseia'da sözü geçen Polyphemos'un adı verilmiştir. Bu bölgenin yanardağ bölgesi oluşu, oralarda toprak altına kapatılan Tepegöz'lerin de-

mircilikle uğraşan birer cin olarak canlandırılmalarına yol açmıştır: Bunlar Hephaistos'un işliğinde – tıpkı İlyada'da (XVIII) Akhilleus'un silâhlarının yapıldığı bölümdeki gibi – demir döverler, maden işlerler ve tanrılara silâh yaparlar. Tek gözleri ateşin karşısında kor gibi parlar, kraterlerden fışkıran kıvılcımlar onların örsünden fırlayan ateşlerdir, yersarsıntıları ve gürültüleriyle kendilerini belli ederler. Odysseia'da bunun tam tersine Kyklop'lar hayvancılıkla geçinen, koyun ve keçileri bol olan ağıllarda, mağaralarda yaşayan yamyam devler olarak gösterilir. Odysseus Kyklop'lar ülkesinde ve özellikle Polyphemos'un mağarasında yaşadığı serüveni en ufak ayrıntısına kadar anlatır (Od. IX, 105-567).

Duvarcı Kyklop'larsa Anadolu'da, Yunanistan ve Sicilya'da iri taşlarla örülmüş kyklopeen denilen ne kadar sur varsa, hepsinin yapıcıları sayılır. Bunlar ne cin, ne de tanrıdır, tarih öncesi çağlarda şehir kalelerini yıkılmaz, aşılmaz ve alınmaz duvarlarla çevirmek için efsanelik kralların, önderlerin emrine giren bütün bir ulustur. Efsane Kyklop'ların yardımıyle surlarını yaptıran krallar (Tyrins şehri için) Proitos ve (Argos şehri için) Perseus'tur. Öte yandan bu duvarcı Kyklop'ların Anadolu'nun Lykia bölgesinden gelme oldukları da efsanelerce belirtilir. Bütün bu kanıtlar bu tek gözlü devlerin yorumlanmasında Hitit kabartmalarının göz önüne alınması gereğini pekleştirmektedir. Halikarnas Balıkçısı'nın önerdiği bu görüş tutarlı görünmektedir: Tek yuvarlak gözlü devler Hitit kabartmalarında profilden görülen kişiler olabilir, dev oluşları ve çok iri duvarların yapıcıları sayımaları Anadolu'daki Hitit surlarının kayaya oyulmuş olmasıyle açıklanabilir. Kaldı ki efsane bu duvarcı devlerin Anadolu'dan gelme, dağ kayalıklarına mezarları kazmakla ün salmış Lykia'dan gelme olduğunu da ayrıca belirtmektedir. Bu sorunun efsane bakımından da, Anadolu ve özellikle Anadolu-Yunan ilişkilerinin aydınlığa çıkarılacağı bir gelecekte çözümlenebileceğine inanıyoruz.

KYME

Hesiodos soyunun kaynağı, Ege kıyılarında, Çandarlı körfezinde bugün Namurtköy diye anılan bir yer. İşler ve Günler'de (d. 634 vd.) Hesiodos babasının yoksulluk yüzünden Kyme'den ayrılıp Yunanistan'da Boiotia bölgesinde bulunan Askra'ya göçmek zorunda kaldığını söyler. Bkz. Önsöz.

KYMODOKE

Nereus kızlarından biri. Theog. 252

KYMOPOLEIA

Poseidon'un kızı, adı bir tek kez Theogonia'da geçer, (d. 819) burada tanrı Poseidon'un kızı Kymopoleia'yı Yüz Kollu devlerden Briareus'a verdiği söylenir. Kymopoleia adı "dalgaları geçen" anlamına gelir.

KYMOTHOE

Nereus kızlarından biri. Theog. 245

KYTHERA

Peloponez yarımadasının güneyinde bulunan bir ada. Theogonia'da (d. 198) Aphrodite deniz köpüklerinden doğar doğmaz bu adaya uğradığı ve bunun için tanrıçaya Kythera'lı dendiği yazılır. Kythera'dan sonra tanrıça Kıbrıs'a gitmiş onun için kendisine Kıbrıslı da denmektedir.

L

LAKHESIS

Zeus'la Themis'in kızları sayılan kader tanrıçaları Moira'ların biri. Adı kader, alın yazısı, yazgı anlamına gelen Lakhesis Moira'ların ikincisidir (Theog. 905).

LAOMEDEIA

Nereus kızlarından biri. (Theog. 257)

LATINOS

Theogonia'nın en son bölümünde ölümlü erkeklerle evlenen tanrıçaların sözü geçtiğinde, Kirke'nin Odysseus'tan olan iki oğlu Agrios ile Latinos sayılmaktadır (d. 1013). Latin-Roma efsanelerinde Latin'lerin ilk kralı olarak gösterilir, Troya'dan göçen Aineias İtalya'ya gelince, Latinus kızı Lavinia'yı ona verir ve Latium krallığına da Troyalı kahramanı getirir.

LEAGORE

Nereus kızı. (Theog. 257)

LETHE

Unutmak anlamına gelen bir fiilden türemiş olan Lethe, Kavga tanrıça Eris'in kızıdır. Sonradan allegorik (simgesel) bir tanrıçanın adı olarak kullanılır. Lethe, Ölüler ülkesinde bir pınar olmuştur, suyunu içen ruhlar geçmiş yaşamlarını ve yeryüzünde çektikleri acıları unutup öyle girerler ölüler ülkesine. Platon Devlet'te (Dev. X, 621 a) bu ırmak-tanrıçadan söz eder.

LETO

Baştanrı Zeus ile evlenip Apollon ve Artemis gibi iki büyük tanrının anası olan Leto'ya Hesiodos Theogonia'nın sesleniş bölümünde (d. 18) yer vermiştir bir de Zeus'un evlenmelerini sayan dizelerinde (d. 918-20). Leto üstüne ayrıntılı bilgi için bkz. Mitoloji Sözlüğü, Leto, Kybele, Apollon ve Artemis maddeleri.

LIMOS

Açlık anlamına gelen simgesel bir tanrı, Eris'in oğlu (Theog. 227).

LOGOS

Söz ve akıl'ın birleşimi yani aklın dile gelişini simgeleyen önemli bir kavramdır Logos, ne var ki Hesiodos Theogonia'da bu kavramı çoğul olarak kullanır ve Logoi, yani karşılıklı söz söyleme, söz kavgası, tartışma anlamına gelir. Logoi, yalanlar (Pseudeai) ve kavgalar (Neikea) gibi Kavga tanrıça Eris'ten doğma gösterilir (Theog. 229).

LYKTOS

Girit'te bir kent ve bir bölgenin adı. Zeus doğar doğmaz, babası Kronos'tan kaçırmak için Girit'te Lyktos'a götürülür (Theog. 477).

LYSIANASSA

Nereus kızlarından biri. (Theog. 258).

M

MAIA

Dünyayı omuzlarında taşıyan Atlas'ın kızı, Pleiad yıldızlarından biri. Maia, Arkadya'nın Kyllene dağında tanrı Zeus ile birleşerek haberci tanrı Hermes'i doğurmuştur (Theog. 938).

MAKHE

Savaş, döğüş anlamına gelen simgesel varlık. Theogonia'da (d. 228) çoğul olarak kullanılır ve Eris tanrıçanın kızlarından sayılır.

MEDEIA

Medeia efsanenin ve tragedyanın kadın kahramanları arasında en güçlü, en çarpıcı bir tiptir. Kişiliği ve serüveni hemen her çağda zamanın görüş ve eğilimlerine göre yorumlanarak edebiyata ve sanata konu olmuş ve olmaktadır. Yerine göre egzotik ve ilkel karakteri üstünde durulur, kendi kardeşlerini kesip parçalarını yol üstüne serpen, ondan da öte kendi karnından doğmuş çocukları öldürüp babalarının önüne seren korkunç bir büyücü kadın diye gösterilir, yerine göre de seven ve hor görülen, fedakârlığı karşılıksız kalan,

yabancılık, itilmişlik, kıskançlık duyan bir kadının dramı canlandırılır gözümüzün önünde.

Medeia Kolkhis kralı Aietes ile Okeanos kızlarından Idyia'nın kızı, tanrı Helios'un torunu ve tanrıça Hekate'nin yeğenidir, Güneş soylulardandır, akrabaları olan Kirke ve Pasiphae gibi doğa dışı, tüyler ürpertici serüvenlerin kahramanıdır. Bu serüvenlerin canlandırılmasında oynadığı rol ilkel bir macera romanı kahramanının rolüdür. Argonaut'lar destanı Odysseia'daki olaylardan daha eskilerini dile getirmekle çok daha yeni bir çağda kaleme alınmıştır. Bunun için bu destanın, daha doğrusu ilk macera romanının kahramanları çarpıcı renklerle çizilmiş, canlandırılmıştır. Bkz. Aietes, Aison, Iason.

MEDEIOS

Medeia ile Iason'un oğlu. At adam Kheiron tarafından yetiştirildiği söylenir. Başkaca efsanesi yoktur (Theog. 1001).

MEDUSA

Phorkys ile Keto'dan meydana gelen azman yaratıklar olan Gorgo'ların biri. Hesiodos (Theog. 276 vd.) Gorgo'ların üçünün de adını (Sthenno, Euryale, Medusa) verdikten sonra, Medusa'nın üç kız kardeş arasında tek ölümlü varlık olduğunu ekler, buna karşılık Poseidon ile birleşmek şerefine erdiğini. Medusa'nın kafasını Perseus kestikten sonra, akan kanından tanrısal at Pegasos ile Khrysaor doğar. Bu maceraları yüzünden Medusa Gorgo'ların en ünlüsüdür, Gorgo deyince Sthenno ile Euryale değil, yalnız Medusa'nın adı akla gelir.

MELEBOSIS

Okeanos ile Tethys'ün kızlarından biri (Theog. 354).

MELITE

Nereus kızlarından biri (Theog. 247).

MELPOMENE

Musa'lardan biri, çokluk tragedyayı simgeler. Hesiodos Theogonia'nın başındaki (d. 77) Musa'lara Sesleniş'te onun adını dördüncü olarak sayar. Bkz. Musa'lar.

MEMNON

Şafak tanrıça Eos ile Troya kral soyundan Tithonos'un oğlu. Theogonia'da adı, ölümlülerle evlenen tanrıçaların sayıldığı bölümde geçer (d. 984 vd.). Memnon Aithiopis, yani Etyopya kralıdır, Troya savaşının Hektor'un ölümünden sonraki bölümünde önemli bir rol oynar, Troya'ya gelir ve Akhilleus'a karşı savaşa katılır, Memnon Akhilleus'un elinden ölür. Bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 258.

MENIPPE

Nereus kızlarından biri. (Theog. 260)

MENOITIOS

Iapetos ile Klymene'nin oğlu, Atlas, Prometheus ve Epimetheus'un kardeşi. Bu Titan öbür kardeşleri gibi kurumlu ve kendini beğenmiştir, bu yüzden Zeus onu yıldırımlarıyla vurarak yeraltı ülkesine gönderir (Theog. 510-15).

METIS

Adı "akıl, us" anlamına gelen Metis, Okeanos ile Tethys'ün kızı, yani ikinci kuşak tanrılardandır. Hesiodos'un Theogonia'sında önemli bir yer tutar, Zeus'un evlenmeleri sayılınca en başta Metis ile birleşmesi söz konusu edilir (Theog. 886-900). Baştanrının ilkin akıl ve usla birleşmesi simgesel bir anlam taşımaktadır, ayrıca Metis'ten doğacak olan tanrısal varlığın babasından daha güçlü olacağı falının da gerçekleşmemesi için Zeus'un Metis'i yutması ve Athena'yı tüm silahlı olarak kafasından çıkarması da aynı simgesel anlamın dile getirilmesidir. Krallık gücünü elde etmek, daha doğrusu elden kaçırmamak için onu taşıyan ya da taşı-

yacak olan varlığı içine alma, sindirme motifi Kronos efsanesinde rastlanan ve daha başka efsanelerde izi görülen bir konumdur. Kumarbi mythos'unda tam anlamıyla vurgulanan bu konum, hiç kuşkusuz Ön Asya kaynaklıdır. Bkz. Kronos.

MINOS

Zeus ile Europe'nin oğlu, Sarpedon ile Rhadamanthys'ün kardeşi, Ariadne'nin babası, efsanelik Girit kralı. Theogonia'da yalnız bir kez adı geçer (d. 948). Bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 263.

MNEMOSYNE

Adı bellek anlamına gelen Mnemosyne, dişi Titan'lardan biridir. Zeus kızı Athena'yı üretmek için nasıl şimgesel bir değer taşıyan Metis ile birleşmişse, esin perileri ve sanat yaratıcıları Musa'ları gün ışığına da Mnemosyne gibi belleği simgeleyen bir tanrıça ile birleşerek çıkarır. Theogonia'da Mnemosyne'nin adı üç kez geçer (d. 54, 135, 915), Musa'lara Sesleniş'te Mnemosyne'nin Zeus ile Pieria'da birleştiği yazılır, Pieria ise Hesiodos'un yurdu Boiotia'dadır.

MOIRA'LAR

Moira, pay ya da pay veren anlamına gelir. Efsanede üç olarak gösterilen Moira, yani kader tanrıçaları Hesiodos'ta "*yaşama paylarımızı düzenleyenler*" diye tanımlanır. Alın yazısı ve kader üstüne Yunan ilkçağının görüşü şudur : İnsan ana karnından doğar doğmaz kader onun ömür ipliğini bükmeye koyulur, üç Moira her insanın ipliğini büker dururlar, günün birinde de keserler, o anda insan ölür. İlyada'da dövüşen bir savaşçı için şöyle deniyor (Il. IV, 517) :

Bitti ömür yumağı tam o sırada...

Moira denince çokluk ecel, ölüm akla gelir, onun içindir ki Homeros destanlarında kader diye çevrilen Moira uğursuz ve zorlu olarak nitelenir. Ne var ki Moira Zeus'tan da daha güçlü ve üstündür. Tanrılar babası ona karşı gelemez, onun kararını değiştiremez. Savaş alanında oğlu Sarpedon yaralanınca Zeus ikirciklidir, sevgili oğlunu alıp kaçırmayı geçirir aklından, ama Hera kaderi ileri sürerek dikilir karşısına.

Homeros'ta bir ya da birkaç Moira'dan söz edilir, ama adları söylenmez, Hesiodos bunları üç kız kardeş diye tanıtır ve adlarını verir : Moira'lar Zeus'la Themis'in kızları, Hora'ların kardeşleridir (Theog. 905 vd.) :

... Klotho, Lakhesis, Atropos tanrıçalar
ki bilge Zeus büyük üstünlük
vermişti onlara,
ki onlar verir yalnız insanlara
mutlu ya da mutsuz yaşama paylarını.

Burada Moira'lar yalnız ömür payını değil, bir de mutluluk ve mutsuzluk payını veriyor demektir insanlara. Kimi yerde Ker'lerle bir tutulan Moira'ların efsanesi yoktur. Onlar yarı dinsel, yarı filozofik bir görüşün canlandırılmış imgeleridir. Platon da Devlet'in son bölümünde, yeniden yeryüzüne çıkacak olan ruhların Moira'lara baş vurduğunu anlatır (Dev. X, 620 d-e) :

"*Bütün ruhlar hayatlarını geçtikten sonra gene o sırayla Lakhesis'e yaklaşmışlar. Lakhesis her birine kendi perisini vermiş; bu peri hayatı boyunca ona hizmet edecek, seçtiği kadere göre yaşatacakmış onu. Bu peri ilkin ruhu Klotho'ya götürüp onun eli altından ve döndürdüğü kirmenden geçiriyormuş; böylece ruh seçtiği kadere bağlanıyormuş. Ondan sonra Atropos, Klotho'nun eğirdiği kaderi ölçülmez hale sokuyor, sonunda ruh hiç arkasına dönmeden Kader'in tahtı önüne gelip duruyor, sonra öte yanına geçiyormuş*".

MOMOS

Adı kınama, eleştiri anlamına gelen simgesel varlık, Nyks'ün oğlu (Theog. 214).

MUSA'LAR

İlkçağ yazınında bir tanrısal varlık vardır ki ondan söz ederken her ozan her yazar duygulanır, sesi bir başka içtenlik ve doku-naklılıkla çınlar kulaklarımızda. Bu varlık Yunanca "mousa", Latince "musa" diye adlandırılıp Batı dillerinin hepsine giren esin perisidir. Ama Musa yalnız şairlere şiirler esinleyen bir peri de değildir, etki alanı çok daha geniştir. Adının kökeni asıl kimliğinin açıklanmasına yardım eder: "Mousa" Yunanca akıl, düşünce, yaratıcılık gücü kavramlarını içeren "men" kökünden gelmedir. Bu kök Zeus'un Musa'ları üretmek için birleştiği Titan tanrıça Mnemosyne'nin adında da görülür, Athena'ya gebe kalan Metis'in adında da. O da demektir ki, kaba güçleri yenip başa geçtikten sonra kendi egemenliğini kurabilmek için Zeus tanrının ilk işi düzenli, ve düzenli, ölçülü oldukları oranda yaratıcı olan güçleri benimsemek olmuştur. Musa'lar işte bu gücün ürünü ve simgesidir. Bu güç ise tanrıya olduğu kadar insana da vergidir, giderek Olympos tanrıları insanüstü doğa güçlerinden uzaklaşıp insana yaklaşmayı amaç edindikleri zaman benimsedikleri bir güçtür. Musa'lar böylece insan ve tanrı arası birer varlık olarak düşünülebilir; insanı tanrı, tanrıyı insan yapar Musa'lar. Onun içindir ki böyle duygulanır şairler de onlardan söz ederken. İnsana yaşamanın asıl tadını bağışlayan bu tanrısal varlığı her alana, özellikle sanat alanına yerleştirmiş olmak ilkçağ düşüncesinin bir parıltısıdır. Kuru bir şair diye tanınan Hesiodos bile bakın nasıl coşar Musa'lardan dem vurunca. Hesiodos kendi anlatır ki Helikon dağının yamaçlarında sürülerini otlatan bir çobanmış, "dünyanın yüz karası zavallı bir yaratık" iken Musa'lar onu görür, çiçek açan bir defneden kopardıkları bir dalı ona asa diye verir.

Homeros'un iki büyük destanı da Musa'lara seslenişle başlar, ama burada ozan tek bir Musa'ya seslenir ve ona tanrıça der sadece:

Söyle, tanrıça, Peleus oğlu Akhilleus'un öfkesini söyle...
Anlat bana, tanrıça, bin bir düzenli yaman adamı.

Musa'ların sevgilisi ozanın toplumda ne kadar saygı ve sevgi gördüğü Odysseia'da canlandırılan Demodokos tipinden bellidir. Bu tutum ve davranış Homeros'la başlar, ilkçağın son demlerine kadar süregider. Musa'ların yetki alanları çağlar ve şairlere göre değişir. Genellikle şöyle bir bölümleme yapılır: Kalliope, destan şairi ya da lirik şiir; Klio, tarih; Polhymnia, pantomim; Euterpe, flüt; Terpsikhore, dans; Erato, korolu şiir; Melpomene, tragedya; Thalia, komedya; Urania, gök bilimi.

Musa'ların kendilerine özgü efsaneleri yoktur, tanrıların bütün şenliklerinde ezgi söyler, dans ederler, Thetis'le Peleus'un, Kadmos'la Harmonia'nın düğünlerinde bulunmuşlardır. Adlarının geçmediği hemen de şiir yoktur.

N

NAUSINOOS

Kalypso ile Odysseus'un oğlu. Theogonia'nın son bölümünde adı geçer (d. 1018).

NAUSITHOOS

Kalypso ile Odysseus'un oğlu (Theog. 1017)

NEIKOS

Eris'ten doğma simgesel varlık, adı "kavga" anlamına gelir ve çoğul olarak kullanılır (Neikea).

NEILOS

Nil nehri, Okeanos ile Tethys'ün ilk çocuğu olarak adı geçer (Theog. 338).

NEMEIA yahut NEMEA

Yunanistan'da bir kent ve bir bölgenin adı. Efsanede Herakles'in öldürdüğü Nemeia arslanından söz edilir. Pontos ile Gaia soyundan Ekhidna'nın Orthos köpeğiyle birleşerek peydahladığı bir canavardır (Theog. 339, 331).

NEMERTES

Nereus kızlarından biri (Theog. 262).

NEMESIS

Nemesis, hem soyut bir kavramı simgeler, hem de tanrısal bir varlık olarak canlandırılır. Nyks yani Gece tanrıçası onu tek başına peydahlar (Theog. 223). İşler ve Günler'de Nemesis çoğul olarak kullanılır. Soylar efsanesinin sonunda, altın, gümüş ve bakır soyları gelip geçtikten sonra sıra demir soyuna gelince iyilik tanrıları yeryüzünden ayrılıp yerlerini Aidos ve Nemesis'e bırakacaklardır ve bütün belâlar insanların üstüne üşüşeceklerdir. Aidos, utanç, Nemesis de vicdan azabı olarak düşünülür. Nemesis tanrıların insanlardan öc almasını simgeler. Kimi zaman Erinys'lerle birlikte düşünülen Nemesis, insanların ölçüsüzlüğünü, kendilerine olan aşırı güvenci cezalandırılan bir tanrıçadır. Tragedya'da Ate ve Hybris ile birlikte önemli bir rol oynar.

NEREUS ve NEREUS KIZLARI

Nereus Deniz İhtiyarlarından biridir, Gaia'nın Pontos, yani Toprak'ın Deniz'le birleşmesinden doğmuştur Hesiodos şöyle tanıtır onu (Theog. 233 vd.):

Deniz doğru sözlü Nereus'u yarattı:
En büyüğüdür o bütün çocuklarının,
babacan tanrı derler ona,
çünkü hem dürüst, hem yumuşak huyludur,
doğruluktan hiç ayrılmaz düşünceleri.
hep doğruluktan, iyiden yanadır.

Nereus Okeanos kızı Doris'le evlenir, Doris de, "ekin vermeyen denizin ortasında" tam elli kız doğurur Nereus'a. Bunlara Nereus kızları denir ve Homeros da, Hesiodos da ballandıra ballandıra sayarlar adlarını (İl. XVIII, 38-49 ve Theog. 240-264), çünkü denizin köpüklü dalgalarını, renklerini ve çeşitli hallerini simgeledikleri gibi bu kızlar, efsanelerde önemli yer tutup rol oynayan kişiler de çıkmıştır aralarından: Akhilleus'un anası Thetis bir Nereus kızı, Poseidon tanrının eşi Amphitrite de bir denizkızıdır.

Nereus kızları, babalarıyle birlikte denizin dibindeki bir sarayda yaşarlar. Bu saray da Ege denizinde, Knidos, yani Tekirburnu açıklarındaki bir mağaradaymış. Orada altın tahtların üstünde otururmuş Nereus'un birbirinden güzel elli kızı. Su yüzüne pek çıkmazlarmış, Nereus kimi kez yüze çıkarmış, beline kadar. İşte o zaman, elli denizkızı, deniz yüzünde oynayan ve koro halinde türkü söyleyen bir dans ve ezgi çemberi, ya da çelengiyle sararlarmış onu çepeçevre. Nereus kızları günlerini iplik dokumak, nakış yapmak ve şarkı söylemekle geçirirler, dalgalarla oynaşırlar, yunus balıkları ve efsanelik deniz yaratıklarıyle birlikte yüzüp gezerlermiş. Nereus kızları Amphitrite'nin alayında yer alırlar. Kimi zaman bir olaya karışıp yeryüzüne geldikleri de görülür. Akhilleus arkadaşı Patroklos ölünce derin bir yasa kapılır, anası Thetis'i yardıma çağırır, o da kız kardeşleri Nereus kızlarına dert yanar (İl. XVIII, 38 vd.):

... Ulu anası bir çığlık attı, başladı inlemeye,
tekmil tanrıçalar sardı çevresini,
denizin dibinde ne kadar Nereus kızı varsa...

(Birkaç dize adları sayılır) :

Deniz dibinde daha ne kadar
Nereus kızı varsa
doldurmuşlar gümüş ışınlarla
mağarayı,
hepsi de durmadan dövüyorlardı
göğüslerini.

Thetis'in ardından, dalgaları yara yara Troya'ya giderler ve orada kıyıya çıktıkları bile görülür.

Nereus, bütün deniz tanrıları gibi biçim değiştirmek yetisine sahiptir. Herakles Nereus'tan Batı kızlarının bahçesine varmak için yolu sorunca, Deniz İhtiyarı cevap vermemek için bir sürü hayvan biçimine girer, Nereus kızları da yiğide yardım ederler ve babalarından istediği bilgileri nasıl alabileceğini öğretirler ona.

NESAIE

Nereus kızlarından biri (Theog. 249).

NESO

Nereus kızlarından biri (Theog. 261).

NESSOS

Okeanos ile Tethys'ten doğma bir ırmak (Theog. 341). Nessos Herakles efsanesinde önemli bir rol oynayan bir at-adam olarak canlandırılır. Bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 276.

NIKE

Nike zaferi simgeleyen bir tanrıçadır. Kanatlı, hızla uçan bir kız olarak canlandırılır. Hesiodos'a göre, Nike Pontos'lular soyundan Pallas'la Okeanos kızı Styks'ten doğmadır (Theog. 384). Olympos tanrılarından önceki kuşaktan olduğu halde, kimi mitograflar onu Athena'nın oyun arkadaşı olarak gösterirler. Nike tanrıça Athena'nın bir ek adı olduğu gibi Atina'da Zafer tapınağı da Athena'nın sayılırdı.

NOTOS

Adı Türkçe Lodos diye anılan güney rüzgârı. Hesiodos'a göre bütün rüzgârlar gibi Notos da Astraios'la Eos'un oğludur. Bkz. *Rüzgârlar.*

NYKS (GECE)

Adı gece anlamına gelip yeryüzü karanlığını simgeleyen Nyks, Hesiodos'un Theogonia'sında önemli bir rol oynar. İlk öğelerin doğuş süreci şöyle anlatılır Theonogia'da : Khaos'tan önce Gaia, sonra Erebos'la Nyks, yani yeraltı ve yeryüzü karanlıkları çıkar. Nyks'le Erebos sevişip birleşirler, bu birleşmeden Aither'le Hemera, Esîr'le Gün, yani ışıksal varlıklar doğar. Sonra Nyks kendi kendine üretmeye koyulur, ortaya çıkardığı varlıklar kötülüğü, açlığı, yıkım ve ölümü simgeleyen karanlık güçlerdir : Üç ölüm tanrısı Moros, Ker, Thanatos; Hypnos (Uyku) ve Oneiros (Düş); Hesperides yani Batılı Gece Kızları; Kader tanrıçaları Klotho, Lakhesis, Atropos; öc tanrıçası Nemesis ve kavga tanrıçası Eris; bir de her türlü kavga dövüş, katil, çekişme, didişmeyi simgeleyen tanrılar; gaflet tanrıçası Ate, belleği uyuşturan Lethe ırmağı ve en sonunda "belâların en kötüsü olan ant tanrı Horkos". Hesiodos Hades dünyasını anlatırken, Gece'ye ve ondan doğmuş varlıklara büyük bir yer ayırır ölüler arasında. Bütün bu adlara ayrı ayrı bakınız.

NYMPHA

Aslında başı örtülü, yani gelin anlamına gelen nympha kırlarda, sularda, ormanlarda yaşayan doğal ve tanrısal varlıkların dişi olanlarına verilen addır. Homeros'a göre nympha'lar Zeus'un kızlarıdır. Olympos'ta toplantıya çağrılınca tanrılar, nympha'lar da gelir katılırlar (İl. XX. 6 vd.) :

Themis dört bir yana gidip buyurdu
tanrılara,

gelip, Zeus'un evinde toplanın dedi.
Okeanos'tan başka hiç bir ırmak
gelmemezlik etmedi,
gelmemezlik etmedi hiç bir nymphe,
ne güzel korularda, ne dere
kaynaklarında oturanlar,
ne de yeşeren çayırlarda oturanlar.

Nympha'lar ikinci derecede önemli tanrıçalar sayılmakla birlikte, doğa ve insanlar üstüne etkili ve güçlü bilinirler, bu yüzden de büyük tanrıçalar gibi "yüce" ve "ulu" sıfatlarıyle anılırlar : Doğadaki yerlerine göre adları değişir : Dryas, Hamadryas, Naias, Oreas adlı periler birer nympha sayılır, Nereus kızları da denizde yaşayan nympha'lardır.

Nympha'ların Zeus, Hermes, Apollon, Dionysos gibi büyük tanrılarla ilişkileri olduğu, Kirke ve Kalypso gibi nympha'ların Odysseus gibi bir ölümlüye gönül verdikleri masal ve efsanelerde uzun uzadıya anlatılır. Doğa içinde yaşadıkları için asıl erkek arkadaşları Pan, Satyr'ler, Silen'ler ve Priapos'tur. Bu cinlerle türlü ilişkiler kurarlar, ama nympha'lar çokluk erkekten kaçar, erkek düşmanı perilerse Artemis'in avcı kızları arasında yer alır. Çeşitli nympha'lar ve efsaneleri için adlarına bakınız.

O

OBRIAREUS

Obriareus yahut Briareus, Yüz Kollu Devlerden biri.

ODYSSEUS

Homeros destanının ünlü kahramanı Odysseus'un adı Theogonia'da iki kez geçer, Kirke ve Kalypso ile birleşmeleri dolayısiyle (Theog. 1012, 1017). Odysseus ve Odysseia için bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 282-288.

OIDIPUS

Ünlü tragedya kahramanı Oidipus'un adı Soylar Mythos'unda bakır ile demir soyları arasında yer alan Kahramanlar Soyundan söz ederken geçer (İşl. 163). Oidipus efsanesi için bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 288-89.

OIZYS

Yıkım, belâ anlamına gelen soyut kavram. Nyks'ün ürettiği simgesel varlıklar arasında sayılır (Theog. 214).

OKEANOS

Hesiodos'a göre, Toprak ana Gaia Khaos'tan çıkar çıkmaz kendi kendine Uranos'la Pontos'u, yani Gök'le Deniz'i yaratır, sonra da Uranos'la "sarmaşıp kucaklaşıp doğurdu derin anaforlu Okeanos'u" (Tab. 1, 2). Okeanos, Gaia'nın on iki Titan evlâdından birincisidir. Ama Titan'lar arasında ayrı bir rol oynar, tanrı kuşaklarının kavgasına karışmamış, dünyanın ucuna çekilip oraya yerleşmiştir. Yunan erken ilkçağının dünya görüşüne göre, yeryüzü yuvarlak ve yassı bir diske benzer, Okeanos bu diski çepeçevre sarar. Okeanos aslında bir deniz gibi değil, evrensel bir ırmak ve ırmakların babası olarak tasarlanır. Derin anaforlu, burgaçlı diye nitelenmesi akan bir su olduğundandır. İnsan dünyanın ucuna doğru hangi yönden giderse gitsin Okeanos'la karşılaşır. Bu ırmak dünyanın batı, kuzey, doğu ve güneyinde aşılmaz bir sınırdır. Güneş tanrı Helios akşam Okeanos'a batar, ertesi sabah gene Okeanos sularından doğup yükselir. Batı Kızlarının bahçesi Okeanos kıyılarındadır *(Herakles)*. Odysseus Ölüler Ülkesine varmak için Okeanos kıyılarına gelir. Anası Antikleia şaşar buraya kadar gelebildiğine (Od. XI, 155 vd.);:

Nasıl geldin, çocuğum, sisli
karanlıklar ülkesine, diri diri?
Yaşayan insanlar kolay kolay
göremez buraları,

büyük ırmaklar var arada, korkunç
akıntılar var:
Önce Okeanos var, bulamazsın bir
sığ yerini,
sağlam yapılı bir gemin yoksa
aşamazsın onu.

Sonraları coğrafya bilgileri artınca, Okeanos büyük denizlere, özellikle batıda Atlantik Okyanusuna verilen ad olmuştur. Hesiodos Theogonia'da Okeanos'un Titan kız kardeşi Tethys'le evlendiğini söyler. Denizde dişi unsuru simgeleyen Tethys'in ürettiği yaratıklar sayılmakla bitmez. Okeanos'la Tethys'ten, önce bütün ırmaklar meydana gelir. Bunların birkaçı sayılır Theogonia'da, toplamının üç bin olduğu söylenir.

Okeanos'la Tethys'ten doğma üç bin dişi varlık da vardır: Okeanos kızları. Bunların arasında Metis, Dione, Thetis, Eurynome, Philyra gibi tanrı ya da kahramanlarla birleşmiş ünlü kişiler bulunur. Okeanos'la Tethys tanrılardan uzak, kendilerine göre bir hayat sürerler. Olympos tanrılarından bazılarını saraylarında konuk ettikleri de olur. İlyada'da Hera şöyle anlatır (İl. XIV, 200 vd.):

Gidiyorum bol besi veren toprağın
bir ucuna,
tanrıların atası Okeanos'la, ana
Tethys'i görmeye,
onlar almışlardı beni Rheia'nın
elinden,
saraylarında iyice beslemişler,
büyütmüşlerdi.

Aiskhylos'un Prometheus tragedyasında Okeanos Zeus'a karşı ayaklanan Titan'ı Olympos tanrılarıyle barıştırmaya uğraşan bir arabulucu rolünde çıkar karşımıza. Koro da Okeanos kızlarından meydana gelmiştir. Okeanos'un uzlaştırıcı tutumu Prometheus tarafından şiddetle kınanır, tanrı da çabalarından vazgeçerek yatağına döner.

OLMEIOS

Helikon dağında bir kaynak. Musa'lara Sesleniş'te adı, Permessos ve Hippokrene ile birlikte geçer (Theog. 6).

OLYMPOS

Olympos Yunanca bir kelime değildir. Bu adın kaynağı ve anlamı büsbütün açıklanmamışsa da, eski Anadolu dillerinden geldiği ve genellikle yüksek dağ anlamına kullanıldığı anlaşılmaktadır. Dorukları gökte bulutlara karışan ulu dağların tanrıları konut olduğu inancı Yunan'a Sümer'den gelmiş olabilir. Nitekim Olympos tanrıları diye anılan Zeus kuşağı yalnız Olympos dağında görülmez – ki asıl Olympos dağı yanlış bir düşünceye göre Makedonya-Tesalya'da bilinir – İda dağı gibi başka yüksek dağlarda da toplanırlardı. Ayrıca Anadolu'da sayısı yirmiye varan Olympos adlı dağlar olduğu gibi, Girit'te, Kıbrıs'ta ve Yunanistan'da bu adı taşıyan dağlar çoktur. Homeros destanlarında tanrılar Olympos dağında şölen yapar, insan sorunlarını tartışır, toplantılarda aralarında sohbet ya da kavga eder gösterilirler. Olympos daha çok gök tanrı Zeus'un merkezidir, Apollon ve Musa'lar gibi oyun ve ezgiden hoşlanan tanrılar Parnassos, ya da Helikon dağlarında toplanmaktadırlar.

Olympos ve Olympos'lu tanrıların adı Hesiodos'un Theogonia'sında sık sık geçtiği gibi, iki kuşak arasında, yani Titan'larla Zeus kuşağı arasında olan büyük çatışmanın da Olympos dağı ile Othrys dağlarında geçer. Theogonia'ya göre bu savaşta Titanlar Othrys dağında mevzilenmişler (Theog. 630 vd.), Olympos tanrıları ise kendi konutları olan Olympos tepesinde. On yıl sürdüğü söylenen cenk (d. 636) Yüz Kolluların araya girmesiyle büsbütün kızışır ve gök gürültüleri ile çakan şimşekler arasında koca Olympos'un temelinden sarsıldığı ve depremin Tar-

taros'a kadar yankılandığı söylenir (Theog. 680-87).

ONEIROS

Adı düş, rüya anlamına gelen simgesel varlık. Nyks'ün çocuğu ya da çocukları, çünkü Ölüm ve Uyku (Thanatos ve Hypnos) tekil olarak gösterildiği halde, Oneiros bir sürü olarak betimlenir (Theog. 212).

ORTHOS

Ejderler soyundan olup Ekhidna ve Typhon'dan doğma bir köpeğin adı. Bu köpek Geryon'un öküzlerini beklerken Herakles eliyle öldürülür (Theog. 293, 309, 327).

OTHRYS

Thessalia'da bir dağ. Adı Theogonia'da bir kez geçer (d. 632) ve Titanlarla Olympos tanrıları arasındaki cenkte Titan'ların Othrys dağının tepesinden döğüştükleri söylenir.

P

PALLAS

Titanlardan Krios ile Eurybie'nin oğlu, Astraios ile Perses'in kardeşi. Pallas Okeanos kızı Styks ile birleşir ve Zetos, Nike, Kratos ile Bie'yi meydana getirir (Theog. 376, 383). - Tanrıça Athena'nın adına eklenen Pallas'ın Titanlar soyundan bu Pallas ile bir ilişiği olup olmadığı pek bilinmez. Pallas Athena adı Theogonia'da yalnız bir kez geçer (d. 577), bu dizenin de sonradan eklenmiş olduğu sanılır.

PANDION

Atina kralı, Prokne ile Philomela'nın babası. Pandion, kızı Prokne'yi Trakya kralı Tereus'a verir, Prokne Itys adlı bir oğlan doğurur, ama Tereus Philomela ile ilişki kurar, bunu kızkardeşine söyleyememesi için de dilini keser. İki kızkardeş Tereus'tan öc almak için birleşirler ve Itys'ü kesip babasına yedirirler. Tanrılar bu korkunç cinayet karşısında Prokne'yi bülbüle, Philomela'yı kırlangıca, Tereus'u da hüthüt kuşuna dönüştürürler. Pandion'un kızı diye Philomela'nın adı İşler ve Günler'de bir tek kez (d. 568) geçer.

PANDORA

Pandora efsanesi Hesiodos'un eserinde önemli bir yer alır, Prometheus efsanesi ile sıkı sıkıya bağlı olarak Theogonia'da (d. 570-612) ve İşler ve Günler'de (d. 42-105) uzun uzadıya anlatılır. Prometheus tanrılardan ateşi çalarak insanlara verince, tanrılar bu suçuna ceza olarak hem Iapetosoğulları soyunun hem de bütün insanlığın başına belâ olsun diye kadını yaratırlar. İki öyküde de kadının nasıl bir özenle tanrılarca yaratıldığı ve Prometheus'un ahmak kardeşi Epimetheus'un aklını çeldiği belirtilir. Kadın bütün kusurları ve zaafları ile Epimetheus'a dert olmakla kalmaz, tanrıların kendisine verdikleri bir kutuyu da açarak bütün salgın ve hastalıkların dünyaya yayılmasına neden olur. Merakını yenemeyen dişi yaratık son anda kutunun kapağını kapamaya çalışır, ama umuttan başka bütün dertler, belâlar artık kutudan fırlamış olur. Hesiodos da bu meseli kadının yeryüzünde ne denli bir belâ olduğunu vurgulamak için abartarak anlatmaktadır. Pandora efsanesi orta doğu ve özellikle Samî kaynaklı bir efsane olsa gerek, çünkü ilk kadının yaratılışı, yani Âdem ile Havva efsanesinin Yunan mythos'una aktarılmış bir kopyasına benzer. Kadını her kötülüğün, her türlü dert ve belânın başlangıcında görmek Yunan görüşlerine uymaz, nitekim Hesiodos'tan sonra bu efsaneyi pek işleyen olmamıştır. Yunan yazınında Homeros'un şiiri ve onun yansıttığı iyimser, gülümser dünya gö-

rüşü ağır basmış, karamsarlığı olduğu kadar kadın düşmanlığını, kadını hor görmeyi ve her türlü kötülüğü ve suçu ona yükleme eğilimini silip süpürmüştür.

PANOPEIA

Nereus kızlarından biri (Theog. 250).

PARTHENIOS

Okeanos ile Tethys'ün oğullarından bir ırmağın adı. Karadenize dökülen Bartın çayı olduğu sanılır (Theog. 344).

PARNASSOS

Eteğinde eski adıyla Pytho, sonradan Delphoi diye anılacak olan Apollon'a adanmış kutsal kentin bulunduğu dağ (Theog. 499).

PASITHEA

Nereus kızlarından biri (Theog. 246).

PASITHOE

Okeanos kızlarından biri (Theog. 352).

PEGASOS

Medusa'nın kanından doğma kanatlı at. Gorgo'lar arasında yalnız Medusa ölümlüydü ve Perseus'un onun kafasını kesince, kanından iki varlık ortaya çıkmış : biri Pegasos, öteki Khrysaor (Theog. 281). Hesiodos, Pegasos adının kökenini şöyle açıklar : Pegasos, tekil olarak kaynak, çoğul olarak sular anlamına gelen "pege-pegai" dan türemiştir, Pegasos Okeanos kıyılarında, onun sularından çıkma olduğu için bu adı almış; ayrıca bu kanatlı at pınar ve çeşme başlarında bulunmaktan hoşlanırmış. Bir gün ayağını yere vurarak Helikon dağının eteğinde Hippokrene, yani at çeşmesini meydana getirmiş. Bellerophontes'in Pegasos atına binerek Khimaira'yı öldürdüğüne de atıf vardır Theogonia'da (d. 325).

PEITHO

Okeanos ile Tethys'ün kızlarından biri (Theog. 349). Adı "kandırma, baştan çıkarma" anlamına gelir ve bu sıfatıyla Aphrodite'nin alayında yer alır, nitekim Zeus, tanrı Hephaistos ile tanrıça Athena'ya Pandora'yı süsleme görevini verince, Kharit'lerle birlikte Peitho da yaratılan güzel kızın boynuna altın gerdanlıklar geçirir, bu kılıkla Pandora erkeği baştan çıkarma, kandırma çabasına girişir.

PELEUS

Akhilleus'un babası, tanrıça Thetis'in ölümlü kocası (Theog. 1006).

PELIAS

Iason'un babası Aison'un üvey kardeşidir, yeğenini tahttan uzaklaştırmak için Karadenizde Kolkhis ülkesinden Altın Postu almaya gönderir onu, bu serüvenden canlı dönmiyeceğini umarak. Iason kendisine tutulan Medeia'nın yardımıyla Altın Post'la birlikte Yunanistan'a dönünce, büyücü Medeia Pelias'ı gençleştirme bahanesiyle kızlarına kestirip bir kazanda pişirtir (Theog. 996).

PEMPHREDO

Phorkys ile Keto'dan doğma Graia denilen yaratıkların biri. Doğar doğmaz ihtiyarlayan Graia'ların adı "kocakarı" anlamına gelir (Theog. 273).

PENEIOS

Okeanos ile Tethys'in ırmak oğullarından biri, Tesalya'da akan bir ırmak (Theog. 343).

PERMESSOS

Helikon dağında akan bir pınar (Theog. 5)

PERSEIS

Okeanos kızlarından Perseis, tanrı Helios ile birleşerek Kirke, Aietes, Pasiphae gibi yarı ölümsüz varlıklar meydana getirir (Theog. 356, 957).

PERSEPHONE

Zeus ile Demeter'in kızı. Kore, yani genç kız olarak da anılır. Yeraltı ülkesinin kralı tanrı Hades tarafından kaçırılınca Demeter'in yası ve sonunda Zeus'un kızının altı ay yeraltında, altı ay yeryüzünde, anasının yanında kalmasına karar vermesi Yunan mythos'una yansımış doğulu bereket efsanesidir. Theogonia'da Persephone Hades'in karısı olarak "korkunç" olarak nitelenir (Theog. 768).

PERSES

Krios ile Eurybie'nin oğlu, Astraios ile Pallas'ın kardeşi. Perses Asteria ile evlenir ve Hekate'yi üretir (Theog. 377, 409).

PETRAIE

Okeanos kızlarından biri (Theog. 357).

PHAETHON

Şafak tanrıça Eos ile bir ölümlü insan olan Kephalos'un oğlu, adı "parlak, parıldayan" anlamına gelir (Theog. 987). Başka bir kaynağa göre Phaeton Şafak tanrıçanın değil de, Helios yani Güneş tanrının oğludur. Bu sıfatla Güneş'in arabasıyla atlarını birgün alır ve kendi başında Helios'un yolunu yapmaya koyulur, ama yeryüzünde fazla yaklaştığı için dünya tutuşur, Phaethon da Zeus'un fırlattığı yıldırımla çarpılıp ölür. Bu efsane için bkz. Mitoloji Sözlüğü s. 311-12.

PHASIS

Okenaos ile Tethys'ten doğma ırmaklardan biri (Theog. 340). Karadenizin Rusya sınırındaki Poti ırmağı ile bir tutulur.

PHERUSA

Nereus kızlarından biri (Theog. 248).

PHIKS

Ekhidna'nın Orthos ile birleşerek ürettiği canavarlardan biri (Theog. 326). Konutunun Boiotia dağlarında olduğu söylenen bu yaratık sonradan Sphinks ile karıştırılmıştır.

PHILOTES

Kara Sevda diye çevirdiğimiz (Theog. 224) Philotes Gece'nin tek başına ürettiği simgesel varlıklardan biridir.

PHILYRA

At-adam Kheiron'un anası (Theog. 1002). Bir efsaneye göre Philyra'ya Kronos gönül vermiş ve karısının kıskançlığından korktuğu için ona at biçiminde yaklaşmış, bu yüzden oğlu yarı at yarı insan biçiminde doğmuş.

PHOBOS

Savaş tanrı Ares ile tanrıça Aphrodite'den doğmuş ve savaşta korkup kaçışı simgelendiren tanrısal varlık. Deimos'un kardeşi olarak gösterilir (Theog. 934).

PHOIBE

Uranos ile Gaia'dan doğma, dişi Titanlardan biri. Phoibe kendisi gibi Titan soyundan olan Koios ile evlenir ve Leto ile Asterie'nin anası olur (Theog. 136, 404).

PHOIBOS

Apollon'un ek adı, parlak anlamına gelir (Theog. 14).

PHOKOS

Adı fok balığı anlamına gelen Phokos, Nereus kızı Psamathe (psamathe de kum, kumlu anlamına gelir) ile Aigina kralı Aiakos'un oğludur, Aigina adasından ayrılmış ve Yunanistan'da Phokis bölgesini kurmuş (Theog. 1004).

PHONOS

Adam öldürme, katil anlamına gelen Phonos Theogonia'da (d. 228) çoğul olarak kullanılır ve Eris'ten doğma olumsuz simgesel varlıklar arasında yer alır.

PHORKYS

Gaia'nın Pontos'tan olan çocuklarından biri, Nereus, Thaumas, Keto ve Eurybie'nin kardeşi. Phorkys Keto ile evlenir ve Graia'larla Gorgo'ları üretir (Theog. 237, 270, 333, 336).

PIERIA

Makedonya'da Olympos dağını çevreleyen bölgenin adı. Mnemosyne bu yörede Zeus ile sevişerek Musa'lara gebe kalmış (Theog. 53).

PLEIAD YILDIZLARI

Ülker ya da Yedi Kardeşler denilen yıldız topluluğu. Pleiad'ların adı Theogonia'da değil de, yalnız İşler ve Günler'de geçer (bk. 383, 572, 615, 619).

PLEKSAURE

Okeanos kızlarından biri (Theog. 353).

PLOTHO

Nereus kızlarından biri (Theog. 243).

PLUTO

Okeanos kızlarından biri (Theog. 355).

PLUTOS

Demeter tanrıçanın ölümlülerden Girit'li Iasion ile birleşerek doğurduğu simgesel bir tanrı : Plutos zenginlik anlamına gelir ve bereket tanrıçası ile bir çiftçinin birleşmesini simgeler (Theog. 963).

POLYDORE

Okeanos kızlarından biri (Theog. 354).

POLHYMNIA

Musa'ların biri, adı "çok ezgili, övgülü" anlamına gelir ve pantomim sanatını simgeler (Theog. 78).

POLYDOROS

Kadmos ile Harmonia'nın oğlu, Semele, Agaue ve Autonoe'nin kardeşi (Theog. 968)

PONOS

Acıyı, ıstırabı simgeler, Eris'ten doğmuş kavramsal tanrılar arasında yer alır (Theog. 226).

PONTOPOREIA

Nereus kızlarından biri, adı "denizi geçen" anlamına gelir (Theog. 256).

PONTOS

Adı deniz anlamına gelen Pontos, Gaia'nın tek başına meydana getirdiği bir tanrısal varlıktır. Gaia Pontos'u ürettikten sonra onunla birleşir ve denizle ilişkili ve çoğu azman ya da olaganüstü olan tanrılar doğurur : Nereus, Thaumas, Phorkys, Keto ve Eurybie. Efsanelerde adları geçen azman ve canavarların hemen hepsi Pontos soyundan üremedir (Theog. 107, 132, 233).

POSEIDON

Olympos'lu tanrılar arasında denizi simgeleyen ve denizin mutlak hâkimi sayılan Poseidon Homeros destanlarında Poseidaon diye anılır; Poti-dan'dan türeme bu ad başka Hint-Avrupa dillerindeki biçimiyle karşılaştırılacak olursa, "denizin efendisi" anlamına gelir. Hesiodos'un Theogonia'sında P o s e i d o n, Kronos'la Rheia'nın oğlu olarak gösterilir. Kronos öbür çocukları gibi Poseidon'u da doğar doğmaz yutar, sonra Zeus anası Rheia'nın yardımıyle kaçırılıp babasına öbür kardeşlerini kusturunca Poseidon'a da deniz egemenliğini verir. Poseidon sonra Amphitrite ile evlenir ve Triton'u üretir. Destanlarda Poseidon'a verilen sıfat "Enosigaios" yani yeri sarsan, titretendir. Poseidon elinde tuttuğu üçlü yabayla yalnız dalgaları kabartıp denizi altüst etmekle kalmaz, çepeçevre sardığı toprakları da sarar. Güçlü bir tanrıdır, Zeus'la boy ölçüşmekten çekinmez, onun buyruklarına baş eğmekten hoşlanmadığı gibi, öbür tanrı-

larla birlik olup tanrılar babasını zincire vurmaya bile kalkışmıştır (İl. I, 400). Troya savaşında keyfine göre kimi zaman Akha'ları, kimi zaman Troya'lıları tutar. Poseidon Odysseus'a karşı dinmez bir kin besler. Bunun nedeni de oğlu Polyphemos'un tek gözünü kör etmesidir. Yüzü Yanıklardan dönüşünde deniz tanrı Odysseus'u bir sal üstünde görür, kendi kendine öfkeli öfkeli konuştuktan sonra eyleme geçer (Od. V, 291 vd.) :

Böyle dedi, yığdı bulutları üst üste
bir anda allak bullak etti denizi,
üçlü yabasını tutuyordu elinde,
salıverdi çeşitli yellerin kasırgasını
tekmil,
toprağa, denizi kapladı bulutlarla,
karanlık boşandı göklerden,
Euros'la Notos ve uluyan Zephyros,
ve koca dalgalarla açık gökten kopan
Boreas
estiler dört bir yandan boğuşa boğuşa.

Zeus'un buyruğuyle Odysseus'un İthake'ye dönmesini önleyemeyince, bu kez onu kurtaran Phaiak'lar üstüne yığdırır öfkesini.

Adının geçtiği başlıca efsaneler şunlardır : Apollon'la birlikte Troya surunun yapılmasını üzerine alır, Laomedon sözleşilen ücreti ödemeyince denizden bir canavar salar kıyılara. Laokoon'un ölümüne de gene bir deniz canavarı sebep olur. Poseidon yakınlarının ya da tuttuğu kimselerin yakarmalarını dinler, dileklerini hiç şaşmadan gerçekleştirir.

Birçok şehirlerin koruyucusu olmak için başka tanrılarla yarışmaya girdiği ve çokluk onlara yenildiği görülür : Örneğin Atina halkı Poseidon'un tuzlu gölü yerine Athena'nın zeytin ağacını seçer.
Poseidon'un aşkları da efsane konusu olmuştur. Asıl karısı Amphitrite ile denizin altındaki sarayda – ki bu saray Ege kıyılarında İmroz ya da Tenedos'un dip yarlarında bilinir – rahat bir ömür sürer. Ne var ki ürettiği döller hep dev, azman ya da yamyamdır. Amphitrite'den çocuğu olmamıştır.

POLYNOE

Okeanos kızlarından biri (Theog. 258).

PROMETHEUS

Hesiodos'un iki eserinin de en önemli, en ilginç ve en düşündürücü kişisi olan Prometheus eski Yunan yazınının başka yapıtlarında da büyük bir yer tuttuğundan bu tanrı üstüne yaptığımız bir incelemeyi burada olduğu gibi vermeyi uygun gördük. Prometheus, Titan'lar soyundandır : Hesiodos'a göre Iapetos'la Okeanos kızı Klymene'nin oğludur. Bu Titan çiftinin dört oğlu olur : Atlas, Menoitios, Prometheus ve Epimetheus. Dördünün de kaderi tüyler ürperticidir : Zeus, Atlas'ı dünyanın ucuna dikip gök kubbesini omuzlarına yükler, Menoitios'u yıldırımla çarparak yerin dibine kapatır, Prometheus'u zincirlerle bir sütuna bağlar ve karaciğerini bir kartala yedirir, Epimetheus'un başına kadın belâsını salar. Neden bu eşi görülmedik, olağanüstü cezalar? Iapetos oğulları Titan soyundan oldukları için mi? Hayır. Zeus'un Iapetos oğullarına özel bir hıncı vardır, bu hıncın asıl nedenini de onlara verilen sıfatlardan anlıyoruz : Bu Titan'ların dördü de kafa gücünden pay almışlardır, akıldan yana üstündürler ve bu üstünlükleriyle övünüp Zeus'a karşı gelmeye yeltenirler. Akıl gücüyse Zeus'un tekelindedir, o bu güçle ele geçirmiştir dünya egemenliğini. Bu gücü başkasında görmek dinmez bir öfke doğurur içinde. Prometheus da bu öfkeyi körükler durur : Sivri aklını, geleceği önceden görme gücünü Zeus'u aldatmak, kuşkulandırmak, küçük düşürmek için kullanır. Burada Hesiodos'un pek üstünde dur-

madığı, Aiskhylos'un alabildiğine işlediği bir temaya ışık tutmalıyız : Üçüncü devrimin hazırlanması.

Adı "önceden gören" anlamına gelen Prometheus kâhindir ve Gaia, Kronos'a nasıl devrileceğini haber verdiyse, Prometheus da Zeus'un bir gün tahtından düşeceğini bilir. Aiskhylos'a göre Prometheus, Klymene'nin değil, başka bir adı Themis (Adalet) olan Gaia'nın oğludur. Bu bilgiden edindiği üstünlükle Prometheus, Zeus'u sürekli bir kuşkunun baskısı altında tutar. "Prometheus" tragedyasının ekseni olan bu tema Hesiodos'ta da sezilir. Ancak onu göz önünde tutarsak, Mekone olayını gereğince anlayabiliriz. "Theogonia" da (535-560) anlatılan bu efsane etiolojik, yani açıklayıcı bir nitelik taşır: Kurban törenlerindeki bazı geleneklerin nereden geldiğini bildirir; ama bizim için asıl önemi Zeus-Prometheus kavgasını bambaşka bir motif üstüne kurmasıdır : Prometheus başlangıçtan beri insanlardan yana geçmiştir, onlara dayanarak Titan'ların öcünü almak ve Olympos'luların egemenliği yerine insanların egemenliğini getirmek emelindedir. Yeni bir devrimin hazırlayıcısıdır. Zeus'u aldatmakla onu insanlara karşı kışkırtır. Kurduğu düzen tanrılar için küçük düşürücüdür. Zeus bile bile aldanır, ama oldubittiyi önleyemez. Bu onur yarasından öç almak içindir ki, ateşi vermez olur insanlara. Prometheus da tanrıyı bir daha aldatır ve ateşi çalıp götürür insanlara verir. İki kez küçük düşürülen tanrılar tanrısı artık kaba kuvvete baş vurmak zorundadır : Eşi görülmedik, korkunç cezalar salacaktır Prometheus'un başına.

Hesiodos'un öyküsünde Aiskhylos'un Prometheus'unu, giderek Goethe'nin verdiği Prometheus yorumunun tohumlarını bile bulabiliriz: Zeus aldatılmış, insanların gözünde küçük düşürülmüş, gülünç olmuş bir tanrıdır. Egemenliği gerçek bir güce dayanmaz, çünkü akıl gücü tanrılardan insanlara geçmiştir. Devrim, üçüncü ve son devrim olmuş bitmiştir : İnsan kendi gücünün bilincine varmış, tanrıya karşı ayaklanmıştır. Ona isterse tapar, isterse hiçe sayar onu, güçsüz ya da güçlü olduğu oranda tapar ya da hiçe sayar. Tanrı, insanın elinde bir oyuncaktır, asıl tanrı, yani asıl yaratıcı, insanın kendisidir.

Aiskhylos'un "Prometheus" unda yalnız tanrıların rol oynadığı belirtilir durur. Oysa bu tragedya bütün koşulları ve sorunlarıyle insanlık dramını yansıtır demiştik. Prometheus insanın temsilcisidir, içinde çırpındığı olaylar da günümüzün deyimiyle politik diye nitelenebilecek insan toplumlarına özgü olaylardır. Ama Prometheus ne bakımdan insandır ve dramı niçin insanlığın dramı oluyor?

Prometheus ateşi tanrılardan çalmış ve insanlara vermiş, tanrıların kurmuş olduğu düzene karşı geldiği için de zincire vurulmuş, yaman bir ceza çekmektedir. Mıhlanmış olduğu kayadan bize seslenip, eylemini, eyleminin uyandırdığı tepkiyi, kendini ve karşısındakileri eleştirip değerlendirmektedir. Prometheus olayını bugün bir tiyatro yazarı ele alsa, karşımıza bir yargılama sahnesi koyar ve tutuklusu, tanıkları, yargıçlarıyle bir duruşmayı canlandırırdı. Biz de örneğin Kafka'nın "Duruşma" sını inceler gibi inceleyelim "Zincire Vurulmuş Prometheus"u. Anlayışına, günümüzün gözüyle ancak bu yoldan varabiliriz.

Prometheus savunuyor ve ne diyor bu savunmada? İki kavram üstünde durup direniyor, değer olarak benimsediği iki kavram : Bilinç ve özgürlük. Bilinç ve özgürlük insana özgü değişmez değerler olarak her zaman ve uygar her toplumda benimsenegelmiştir. Bunları savunurken Prometheus bugün de bir sanığın duruşmada baş vuracağı kanıtlamaya baş vuruyor : Ne yaptımsa, diyor, bile bile

yaptım. Eyleminin uzun bir düşünme ve tartışma sonucu bilinçli ve istemli bir eylem olduğunu ileri sürerek, bu eylemin suç olarak yorumlanmasından doğacak bütün tepkilere sonuna kadar katlanmaya hazır olduğunu bildiriyor. Bu bilinç hem bir gurur, hem bir katlanma duygusu doğuruyor içinde. Şu sözlerle dile getiriyor duygularını :

Ama ben biliyordum başıma gelecek olanı :
Bile bile, isteye isteye suç işledim.
Bana gelince, ben bu çileme katlanacağım.

Çilesine katlanamayıp, ölmeyi özleyen Io'ya Prometheus şöyle der :

Benim acılarıma hiç katlanamazdın demek!
Kader ölmeme de izin vermiyor benim :
Yalnız ölüm kurtarabilirdi beni,
Oysa benim işkencelerimin sonu yok
Zeus tahtından düşmedikçe.

Hiç bir umuda yer vermeden düşünce ve davranışında direnen Prometheus'un bu bilinçli tutumunu başkaları anlamaz ve gurur ya da kibir diye nitelerler. Koro şöyle der :

Sözünü sakınmıyorsun,
başına gelen boyun eğdirmiyor sana.

Okeanos da şöyle :

yine de uslanmış değilsin, diretiyorsun,
dertlerine dert katmaktan korkmuyorsun.
Benden öğüt dinlersen, dikine gitme.

"Sözünü sakınmıyorsun" diye çevirdiğimiz Yunan "agan eleutherostomeis" deyimi, "dilin fazla özgür" anlamına gelir. Prometheus'a bilinci özgürlük sağlamaktadır. Dramın özü de bu özgürlük - kölelik tragedyanın yazıldığı çağı göz önünde tutmakla anlayabiliriz. V. yüzyıl Atina'sında kölelik de, zorbalık da yasalara uygun canlı kurumlardı. Prometheus herhangi bir köle gibi "desmotes", yani zincire vurulmuştur; işkencesinin büyüklüğü zincire vurulmuş olmasında değil, bir tanrı iken köle durumuna düşürülüp, köleliğinin bu kadar kötü koşullar içinde geçmesindedir. Ne var ki köleliği doğal ve olağan sayan bir ortamda Zeus-Prometheus ilişkisini bir sorun olarak ortaya atmak, yargılarcasına tartışmak ve hakkın köleden yana olduğunu belirterek, zorbalığı bütün ayrıntılarıyle eleştirip yermek Aiskhylos'un tek başına giriştiği ve başarıyla sonuçlandırdığı koca bir iştir. Tragedyasına eşsiz bir değer veren bu sorunu adım adım inceleyebiliriz "Prometheus"ta. Titanları yenip yönetimi ele aldıktan sonra, Zeus bir düzen kurmaya girişmiştir. Bu düzende kendine krallık tahtını ayırdığı halde, öbür tanrılara da şeref payları, egemenlik alanları dağıtmıştır. Ne var ki bütün tanrılar paylarına düşen alanı yönetirken Zeus'un buyruğuna uymak zorundadırlar. Piyeste karşımıza çıkan tanrıların hepsi bu düzeni benimsemiş, Zeus'un buyruklarını isteyerek ya da istemeyerek yerine getirmektedirler. Tek baş kaldıran Prometheus'tur. Kavga Zeus'la Prometheus arasındadır ve bir özgürlük-kölelik kavgasıdır. Evreni yöneten, tanrıların ve insanların egemeni Zeus özgürdür, prangaya vurulmuş, ıssız bir kayalıkta sonsuzluğa dek işkencelere mahkûm, ölümsüz olduğu için canına kıyma özgürlüğünden de yoksun Prometheus köledir. Ama bakalım gerçekten de öyle mi?

Prometheus'u kayaya çıkan Kratos (Güç) şöyle diyor :

Her varlık çoktan bir kaderle yükümlenmiş,
Tanrıların başıdır yalnız yükümlü olmayan :
"Zeus'tan başkası özgür değildir".

Olaylar da Kratos'un bu sözünü doğrulamaktadır : Sert, amansız, insafsız bir zorba gibi dünyayı keyfine göre yöneten Zeus her isteğini yüzde yüz gerçekleştirmektedir. Evren "Prometheus" tragedyasında Prometheus ve İo gibi Zeus'un kurbanları, Kratos, Bia, Hephaistos'la Hermes gibi Zeus'un uşakları, ve Okeanos gibi Zeus'un dalkavuklarıyle dolmuştur. Geçmişi yendikten sonra, Zeus bugün ve yarını da yasalarının tekeline geçirmişe benzer. Oysa gerçek tam tersinedir : Gerçekte Zeus köle, Prometheus özgürdür. Bu özgürlüğü Prometheus nasıl ele geçirmiştir? Burada efsaneyi bir yana itip, kendi çağımızın egemenlik kavgalarına bakabiliriz : Yönetimi ele geçirmiş nice iktidar sahibi kişi ya da partiler vardır ki, karşılarına dikilip direnen tek tük düşünce sahiplerini susturup yok edebileceklerini sanırlar, oysa sonuç umduklarının tersine çıkar : İktidar sahipleri devrilir gider, düşünce sahipleri yener ve kalır. İnsan toplumunun bu değişmez yasasının bilincine varan Aiskhylos onu Prometheus diye bir efsanelik kişinin ağzından bildiriyor bize dek : Akıl gücü kaba güçten üstündür, düşünceye gem vurulamaz, özgür düşünce tutuklanamaz, susturulamaz, alt edilemez. olaylar nasıl gelişirse gelişsin, gelecekte egemenlik kaba kuvvetin değil, özgür düşüncenindir. Aiskhylos toplumların yönetiminde, geçmiş, hal ve geleceği bu açıdan eleştirerek, bize eşsiz değerde bir politika dersi veriyor bu tragedyasıyle : Akıl gücünün kaba kuvveti nasıl yendiğini adım adım izledikten sonra, akıl gücü üstüne kurulan yönetimin akla ve özgür düşünceye saygıyı elden bırakıp, ona sırt çevirince, nasıl zayıfladığını ve devrilmek tehlikesiyle karşı karşıya geldiğini gösteriyor. Zeus bütün kurbanları, uşakları, dalkavuklarına karşın bir çocuk gibi zayıf ve çaresizdir : Onu yıkımdan kurtaracak tek kişi akıl gücünün taşıyıcısı Prometheus'tur. Zeus tutukladığı düşmanının elinde tutukludur aslında. Efsane, Prometheus'a, geleceği öngören bilici der, çağımızsa biliciye inanmaz, ama düşünürün akıl gücüyle geleceği öngördüğünü, insanlığa yaptığı bu hizmete karşılık kör iktidarların baskısına uğrayıp olmadık cezalara çarpıldığını da bilir. Aiskhylos'un tragedyasını bu açıdan okuyun, göreceksiniz ki çağımızın dramını yansıtır.

Bu kadarıyle "Prometheus" politik piyesin ta kendisidir, ama Aiskhylos politika anlayışının en derinini yansıtmakla kalmamış, uygarlık değerlerinin ne olduğunu kavrayıp dile getirmekle insancı eserin en özlüsünü de vermiştir. Ateşi tanrılardan çalıp insanlara vermek ne demektir? Başkalarının bir efsane niteliğinden öteye götüremedikleri bu sembolü Aiskhylos insanlık açısından ele alıp, uygarlığın tarihçesini çizmek gibi tiyatro eserlerinde eşine rastlanmayan güç bir işi başarmaktadır. Düşüncesi gönlümüzün olaylarını aydınlatacak kadar derine giden bu yazarın sanat ustalığı da şaşırtıcıdır : Okuyucu dikkat etti mi ki başlangıçta Zeus'un uşakları Prometheus'u kaba güce baş vurarak tutukladıkları sahnede, Prometheus bir tek söz söylemez : Kayaya kakılmasına, zincire vurulmasına ve Kratos'un sövüp saymalarına sessizce katlanır, ama tragedyanın sonunda Zeus'un casusu Hermes'le kölelik-özgürlük tartışmasında tanrıları beş paralık ettikten sonra, başına saldıkları doğal belâları bir bir izleyip diliyle canlandırır gözümüzün önünde, dünya başına yıkılıp koroyla birlikte gömülüp yok olana dek konuşmakta direnir Prometheus. Son sözünü söyler ve sonra ölür. Kıyamet de kopsa son söz özgür düşüncenindir, demek istiyor Aiskhylos.

R

RHEIA (yahut RHEA)

Uranos'la Gaia'dan doğma Rheia, anası Gaia'nın birinci tanrı kuşağında yaşadığı serüvenin bir tıpkısını ikinci kuşakta

yaşar. Kardeşi Kronos'a eş olur ve onunla üçüncü tanrı kuşağı olan Olympos'luları üretir. Ne var ki Rheia çocuk doğurdukça Kronos onları yutar, bunun nedenini şöyle anlatır Hesiodos (Theog. 462 vd.):

Korkuyordu Uranos'un mağrur
torunlarından biri
ölümsüzler arasında kral olacak diye.
Gaia ve Uranos bildirmişti ki ona
ne kadar güçlüler güçlüsü de olsa
kendi oğluna yenilmekti kaderi.

Rheia bu durumda çok üzülür ve Zeus'u dünyaya getirmeden önce Uranos'la Gaia'nın yardımıyle Girit'in Diktos mağarasına saklanır, orada doğurur. Sonra da koca bir taşı bezlere sarıp Kronos'a verir; tanrı bunun bir taş olduğunu anlamadan midesine indirir. Bkz. Kronos.

RÜZGÂRLAR

Efsanede dört büyük rüzgârın adı geçer, bunlar Notos (Lodos), Boreas (Poyraz), Zephyros ve Euros'tur. Görüldüğü gibi Notos ve Boreas rüzgârları adlarını biraz değişiklikle bizim poyraz ve lodos'a vermişlerdir. Ne var ki bunların doğrultusunda 34 derecelik bir kayma olmuş, Notos'a bugün kıble, Boreas'a yıldız denilmiştir. Zephyros batı rüzgârı, yani bizim karayel'dir, Euros ise doğu rüzgârı yani keşişleme. Bu rüzgârlar Yunan şiirinde, özellikle Odysseia'da çok önemli bir rol oynar. Özgün ve renkli kişilikleri vardır. Bkz. Hom. Odysseia V, 291 vd; X. 19 vd.

S

SELENE

Selene Ay'ın şimgesidir. Hyperion'la Theianın kızı, Güneş tanrı Helios'la Şafak tanrıça Eos'un kardeşidir. İki atın çektiği gümüş tekerlekli bir araba üstünde gökleri dolaşan güzel bir kadın olarak canlandırılır, birçok sevgilileri olduğu anlatılır: Zeus'la birleşmiş ve ondan Pandia adlı bir kız doğurmuş, Arkadya'da tanrı Pan'la sevişmiş, Pan da ona bir beyaz öküz sürüsü armağan etmiş. Ama en ünlü aşkı Beşparmak dağlarının çobanı Endymion'dur. Endymion'dan elli kızı olduğu bir efsanede anlatılır.

SEMELE

Kadmos'la Harmonia'nın evlenmesinden dört kız doğar: Ino, Autonos, Agaue ve Semele. Zeus Semele'ye âşık olur, ama karısı Hera onu kıskanır; ihtiyar bir sütnine şekline girerek yanına gelir ve Semele'ye, "Zeus'a yalvar da sana kendini tanrı olarak bütün görkemiyle göstersin" der. Semele kanarak Zeus'tan bunu ister. Zeus da şimşek ve yıldırımlarla kendisini gösterince Semele yanar; yanarken de karnındaki yedi aylık çocuğu, Zeus'un oğlu Bakkhos'u düşürür. Zeus çocuğu kurtarır, baldırının içine saklar. Vakti gelince Bakkhos, ya da Dionysos adıyle anılan tanrı Zeus'un baldırından yeniden doğar.

SISYPHOS

İlkçağın efsanelik kişileri arasında zamanımızın yazar ve düşünürlerini en çok ilgilendiren biri de Sisyphos'tur Prometheus gibi insanları tanrılara karşı tuttuğundan, Odysseus gibi insan aklı ve kurnazlığıyle tanrılara bile üstün olduğundan olsa gerek. Sisyphos tanrılara karşı suç işlemiş kişidir, onlarla boy ölçüşmeye giriştiği için de ölüler ülkesinde korkunç bir cezaya çarpılır. İlkin adına Odysseia'da rastlanır. Hades'te gördüğü Sisyphos'u şöyle tanımlar Odysseus (Od. XII, 593 vd.):

Sisyphos'u gördüm, korkunç işkenceler
çekerken:
Yakalamış iki avucuyle kocaman bir
kayayı,

ve kollarıyle, bacaklarıyle dayanmıştı
kayaya,
habire itiyordu onu bir tepeye doğru,
işte kaya tepeye vardı varacak, işte
tamam,
ama tepeye varmasına tam bir
parmak kala,
bir güç itiyordu onu tepeden
gerisingeri,
aşağıya kadar yuvarlanıyordu yeniden
baş belâsı kaya,
o da yeniden itiyordu kayayı tekmil
kaslarını gere gere,
kopan toz toprak habire aşarken
başının üstünden,
o da habire itiyordu kayayı, kan ter
içinde.

Çağımız Fransız yazarlarından Albert Camus "Le Mythe de Sisyphe" adlı denemesinde Sisyphos'u anlamsızlığın (absurde) bir simgesi diye tanımlar. Yaptığı iş anlamsız ve yararsızdır, ama bu işi sonsuzluğa dek görmekle yükümlüdür Sisyphos. Bu korkunç işkencenin bir gün biteceğini bile umamaz. Sisyphos umutsuz kahramandır, ama insan kahramandır, çünkü bilinçlidir. Camus insan yaşamının anlamsızlığı içinde insan onurunun gene de, dış etkenlerin anlamsızlığına, koşulların kaçınılmaz baskısına karşın zorunlu olan yükü bile bile taşımak olduğunu belirtir ve Sisyphos'un bu korkunç işkenceden her şeye karşın bir zevk duyduğunu, bilincin verdiği sevinçle bir çeşit mutluluğa, umutsuzluğun mutluluğuna erişebileceğini ileri sürer. Sisyphos'u da böylece anlamsızlığı akıl ve bilinç gücüyle yenen insan kahraman olarak karşımıza diker. Tanrı ne yaparsa yapsın onu yenememiştir.

STEROPES

Uranos (Gök) ile Gaia'nın (Toprak) birleşmesinden doğan tek gözlü devlerden biri. Adı "parlak, ak, parıltılı" anlamına gelen Steropes Zeus'a şimşeği armağan etmiştir Bkz. Kyklop'lar.

STYKS

Styks, Hesiodos'a göre Okeanos'un kızları arasında en başta gelenidir. Styks, Pontos'un döllerinden Pallas'la birleşir ve Zelos, Nike, Kratos'la Bia'yı doğurur Gene Hesiodos'a göre Zeus Titan'ları yenip tanrılar arasında şeref paylarını dağıtırken Styks ilk yanına gelen olmuş (Theog. 397 vd.).

Styks bir yeraltı ırmağı olarak görülür, tanrılar bu ırmak üstüne yemin ederler. Yemin Olympos'ta olursa, Zeus İris'i gönderir, Styks'i getirtir. Styks üstüne yemin eden yeminini bozacak olursa, korkunç bir cezaya çarpılır: Bir yıl boyunca ağzına ne tanrı balı, ne tanrı şarabı koyabilir, soluk alamaz, sonra da dokuz yıl boyunca tanrılardan, toplantı ve şölenlerinden uzak durmak zorundadır. Styks karanlıkta gürül gürül akan Okeanos'un bir kolu sayılır, suları koca ırmağın sularının onda biri kadardır.

T

TANTALOS

Lydia kralı Tantalos hem efsanede dal budak salmış lânetli bir soyun atası, hem ölüler ülkesinde çektiği ceza ile ünlüdür. Kendisi Zeus'la Pluto'nun oğlu sayılır Karısının adı üstüne kaynaklarda ayrılık vardır, ama çocuklarının Pelops'la Niobe olduğu genellikle kabul edilir.

Soyu sopuyle lânete uğramasını gerektiren suçun ya da suçların ne olduğunu efsaneler açıkça dile getirmez: Tantalos Sipylos (Manisa) dağında krallık kurmuş, çok güçlü ve zengin bir adammış. Asıl suçunun bu üstünlüğü, tanrıların kendisine bağışladığı nimetlerden gurur duyması, şımarıp ölçüyü kaçırması olduğu ileri

sürülür. Gerçek neden başka olsa gerek: Tantalos da öbür Anadolu'lu tanrı ve kahramanlar gibi, Olympos'luların düzenine aykırı düşen bir din ve efsane çemberinin kişileridir. Anaerkil bir düzeni Ana Tanrıça'nın egemen olduğu bir din görüşünü simgelerler. Sipylos yamaçlarında kayaya oyulmuş bir Kybele heykelinin bulunması, Niobe efsanesinin bu dağın eteğindeki Sardes'e yerleştirilmesi buna kanıttır. Başka bir din ve düzen adına baş kaldırdıkları içindir ki cezaya çarpılmışlar, lânete uğramışlardır.

Tantalos bir söylentiye göre Hermes'e Zeus'un köpeğini vermemek için yalan yere yemin etmiş, Zeus'un öfkesi bu yüzdenmiş. Ya da tanrıların sofrasına çağrılmış tanrıların sırlarını açığa vurmuş, ya da tanrı balıyla şarabı aşırmış. Kendisine yüklenen çok daha büyük bir suç tanrıları denemek için oğlu Pelops'u doğrayıp tanrıların önüne çıkarmasıdır. Tantalos işkencesi diye dillere geçmiş olan cezasını Homeros Odysseia'da şöyle anlatır (Od. XI, 582 vd.):

Tantalos'u gördüm, korkunç
işkenceler çekerken:
Duruyordu bir gölün içinde, ayakta,
yüksele yüksele çıkıyordu su çenesine
kadar,
ama içmek için davrandı mıydı,
damlasını alamıyordu suyun,
ihtiyar adam eğiliyor, eğiliyor,
eğiliyordu,
su da çekiliyor, çekiliyor, yok oluyordu
emen toprakta,
ve bir çamur peyda oluyordu
ayaklarının dibinde, kapkara,
ossaat bir tanrı kurutuveriyordu gölü.
Yemişler sarkıyordu başının önünde
dallı budaklı ağaçlardan,
armutlar, narlar, pırıl pırıl elmalar,
ballı incirler, tombul zeytinler
sarkıyordu,
ama ihtiyar adam, koparayım diye
ellerini uzattı mıydı,
bir yel geliyor, savuruyordu onları
kara bulutlara,

TARTAROS

Tartaros yeraltındaki ölüler ülkesinin en derin yeridir. Titan'larla tanrılar arasındaki savaşta deprem Tartaros'a kadar uzanır, bu savaşta yenilen Titan'ları da Zeus Tartaros'a kapatır. Tartaros'un en iyi tanımlandığı yapıt Hesiodos'un Theogonia'sıdır. Theog. 736'da başlayan uzun bir parçada "sisli" Tartaros bütün ayrıntılarıyla betimlenmektedir. Cehennemin böyle canlı bir tablosu bir daha ancak Vergilius'un Aeneis'inde, yahut Dante'de bulunur.

TEISIPHONE

Adam öldürme suçlarının öcünü alan Erinys'lerden biri Bkz. Erinys'ler.

TERPSIKHORE

Musa'lardan biri, dansı ve hafif şiiri simgeler Bkz. Musa'lar.

TETHYS

Uranos'la Gaia'nın kızı, dişi Titan'lardan sonuncusu. Denizin verimliliğini simgeleyen Tethys tanrı Okeanos'la birleşir ve üç bini aşkın dişi varlık doğurur. Dünyanın bütün ırmakları da Okeanos'la Tethys'ten doğma sayılır. Bir efsaneye göre Tethys Zeus'un Kronos'a karşı savaşı sırasında Hera'yı yanına almış ve büyütmüştü. Hera İda dağında Zeus'u bulup onunla sevişmeyi kafasına koyunca, kavga etmiş olan Okeanos'la Tethys'in yanına gitmek üzere olduğunu, onu bildirmeye geldiğini ileri sürer.

THALIA

Bitkisel gelişmeyi, doğanın fışkırmasını dile getiren bu ad:

1. Musa'lardan birinin adıdır. Yetki alanı komedyadır. Apollon'la sevişip Korybant'ları doğurduğu da anlatılır. Bkz. Musa'lar. 2. Zeus'la Eurynome'nin kızı, Kharit'lerin biri. Bkz. Kharit'ler.

THANATOS

Ölümü simgeleyen tanrı. Nyks'in çocuğu, Uyku'nun kardeşidir. Birbirinden ayrılmayan Hypnos'la Thanatos yeraltında Tartaros'un derinliklerinde otururlar (Hes. Theog. 755 vd.).

THAUMAS

Pontos'la Gaia'nın oğlu, Elektra ile evlenir ve İris'le Harpya'ları üretir (Bkz. Harpya'lar).

THEIA

Uranos'la Gaia'nın kızı, dişi Titan'lardan biri Hyperion'la evlenir ve Eos, Helios ve Selene'yi doğurur

THEMIS

Themis, Uranos'la Gaia'nın kızıdır, yani ikinci tanrı kuşağından ve dişi Titan'lardandır. Hesiodos, Themis'in adını Titan'lar arasında saydıktan sonra, uzun süre ondan söz etmez, ta ki Olympos tanrıları Titan'ları yensin ve Zeus, Kronos'tan doğma öbür kardeşleriyle egemenliği paylaşıp yeni düzeni kursunlar. Ondan sonra da Zeus her kuşaktan tanrıçalarla birleşme ve üretme yoluna gider. İlk evliliği Metis'ledir, onu Athena'ya gebe bırakır. İkinci evliliği Titan kızı Themis'ledir (Theog. 901 vd.).

Peki Themis kimdir? Doğada mevsimlerin, yılların ve sanatların düzenini sağlayan bir tanrıça üçlüsüyle canlı varlıkların arasında hayatla ölüm dengesini kurup, kader ipliklerini ellerinde tutan ikinci bir tanrıça üçlüsünü doğuran bu güçlü tanrısal varlık kimdir ve neyi simgeler? Themis, kanundur, kuraldır, yasanın ta kendisidir. Ama gelip geçici yasa değil, tanrılar dünyasında da, insanlar dünyasında da değişmez, evrensel ve ölümsüz doğa yasasıdır. Tanrısal yasadır, onun karşıtı insansal yasa ise Nomos'tur.

Themis Olympos'ta yaşar. Tanrıların toplantılarına başkanlık eder, Olympos'taki düzeni de o korur. Homeros da tanır, bilir onu, Hera'yla, Zeus'la konuştuğunu gösterir İlyada'da. Ama çok söz edilmez Themis'ten, efsanesi öyküsü yoktur. Her yerde ve her zaman vardır o kadar. Ürettiği tanrısal varlıklarla sürdürür etkisini, bu varlıklar da tanrılardan daha güçlü oldukları için, ehramın tepesinde oturur gibidir Themis. Adı da koymak, yerleştirmek, oturtmak anlamına gelen bir kökten türemiştir.

TITANOMAKHIA

Bkz. *Devler ve Tanrılar Savaşı.*

TITHONOS

Troya kralı Laomedon'un oğlu, Priamos'un ağabeyisi Tithonos çok yakışıklı bir gençmiş. Şafak tanrıça onu kaçırıp sarayına yerleştirmiş. Memnon'la Emethion adında iki oğulları olmuş. Eos'un sevgilisine ölümsüzlüğü verdiği halde sürekli gençliği bağışlamayı unutmasından dolayı Tithonos'un ihtiyarlıktan büzülüp büzülüp bir çekirge haline gelmesi hakkında *Eos* maddesine bakınız.

TRITOGENEIA

Bkz. *Athena.*

TRITON

Poseidon'la Amphitrite'nin oğlu. Hesiodos bu deniz tanrısını Theog. 930 vd. de tanımlar.

Triton efsanelerde büyük bir rol oynamaz. Argonaut'lara Akdenize çıkmanın yolunu gösterdiği söylenir. Birçok kaynaklarda Libya'da Tritonis gölünde oturduğu, Pallas adlı bir kızı olduğu, bu kızın tanrıça

Athena'nın efsanesinde rol oynadığı belirtilir. Triton kimi zaman bir tanrıya değil de, birçok deniz yaratığına verilen ad olur. Poseidon tanrının alayında yer alır ve çokluk belden yukarı insan, belden aşağı balık olarak imgelendirilir.

TUFAN

Tufan efsanesinden Hesiodos'un Theogonia'sında iz bulunmaz. Oysa Deukalion'un, yani dünyayı sular bastıktan sonra yok olmaktan kurtulan tek adamın karısı diye gösterilen Pyrrha efsaneye göre Pandora'nın kızıdır. Soylar efsanesine ve genellikle insanlığın gelişimine bunca önem veren Hesiodos'un, Doğu ve özellikle Samî kaynaklı olduğu anlaşılan Tufan efsanesine hiç değinmemesi şaşılacak bir noktadır. Pandora'yı bütün bir efsane kompleksinin baş kişisi olarak alan Hesiodos kızı diye bilinen ve onun gibi ikinci Havva rolünü simgeleyen Pyrrha'yı nasıl olur da bilmez? Bunun açımlanması Hesiodos'un Yunan pantheon'unun bütün efsaneleriyle değil, daha çok baş tanrı Zeus ile ilgili söylencelerine önem verişi olabilir.

TYPHON

Adı İlyada'da Typheus diye geçen Typhon Khrysaor'la Kallirhoe'nin oğludur, Ekhidna ile birleşerek Orthos, Kerberos, Khimaira ve Hydra gibi azmanlar üretir. Hesiodos Theogonia'nın başlangıcında Typhon için bu soy ağacını verdikten sonra, sonradan eklenmiş bir parçada onu yanardağ tanrısı olarak çarpıcı renklerle tanımlar : Titan'lar gökten kovulduktan sonra Gaia Tartaros'la son bir kez birleşip Typhon'u doğurmuş (Theog. 825 vd.). Typhon Theogonia'da başında yüz yılan kafası bulunan, gözleri alev saçan bir canavar olarak tanımladıktan sonra, Zeus ile savaşı anlatılır. Bu korkunç savaştan sonra Typhon yerin dibine kapatılır ve Etna yanardağı olarak simgelenir.

U

URANIA

Musa'lardan biri. Adından da anlaşıldığı gibi gök bilimini simgeler. Bkz. *Musa'lar.*

URANOS

Gök'e komik varlık ve ilk tanrı kuşağı arasında erkek ve baba tanrı olarak verilen ad. Uranos Gaia ile birleşerek birçok tanrısal varlıklar türetir, bunları doğar doğmaz Toprak'ın bağrına, tıkaması, oğlu Kronos'un elinden hayalarının kesilmesi ve bu olay üzerine egemenliğin ikinci tanrı kuşağına geçmesi *Gaia*, *Aphrodite*, ve *Kronos* maddelerinde anlatılmıştır.

UYKU

Bkz. *Hypnos.*

Y

YÜZ KOLLULAR

Yunanca Hekatonkheires diye anılan Yüz Kollu devler Theogonia'da Uranos ile Gaia'nın çocukları olarak tanımlanır. Uranos öbür oğulları Titan'lar gibi bunlardan da kuşkulanıp Yüz Kolluları yerin dibine kapatır. Ne var ki Zeus ve Olympos tanrıları bu azman yaratıkları Titan'lara karşı savaşlarında ortak olarak kullanmayı akıl eder ve onları yer altından çıkarırlar. Devlerle Tanrılar arasındaki savaş o zaman kızışır. Hesiodos bu savaşı olanca rengiyle anlattıktan sonra, yardımlarına karşılık olarak Yüz Kolluları Tartaros'ta Titan'lara bekçi olarak diker.

Z

ZEUS

Hesiodos'un Theogonia ve İşler ve Günler adlı eserlerinde baş tanrı Zeus'un ne büyük bir yer tuttuğu yukarıda verdiğimiz incelemelerden belli olmaktadır. Zeus başka eserlerde de büyük bir rol oynar. Ancak

Hesiodos'un Zeus tasarımının örneğin Homeros destanlarında çizilmiş olan portresinden ne denli farklı olduğunu incelemelerimizde belirttik. Okuyucunun bu iki ayrı görüş arasındaki farkı somut olarak görebilmesi için, Mitoloji Sözlüğünde bulunan ZEUS maddesini buraya almayı uygun bulduk.

Tanrıların tanrısı, tanrıların babası, büyüğüdür Zeus. Bu yetkiyi nasıl elde ettiğini anlatmadan önce, adının kökeni ve anlamı üstünde duralım :

I. ADI.

a) Kökeni. Hint-Avrupa dillerinin hemen hepsinde görülen bir kökten üremedir Zeus adı. Bu sözcüğün kaynağında olan div- kökü (ki aslında 'v' ile değil de, en eski Yunancada bulunup, sonraları alfabeden silinen 'digamma' harfiyle yazılırdı) Yunancada zeu- ve di- olarak iki biçimde belirir. Nitekim çekiminde de bu çifte kökenlilik görülür : Nom. Zeus (özne hali); Voc. Zeu! (ey Zeus!); Gen. Dios (Zeus'un); Dat. Dii (Zeus'a); Acc. Dia (Zeus'u). Sanskritçede, Pers ve İtalya uluslarının dillerinde, sonradan da Latince ve Latinceden gelme dillerde bu kök zeu-, dyeu-, dieu-, diu- diye belirir; örneğin eski Hinçte Devas, die, diewas; Latincede Iupiter (ya da Iuppiter) Zeus Baba anlamına gelen Dies-piter'den; ama bunun gen. hali Iovis (Iupiter'in); aynı kuruluş eski Hintçede Dyaus-pita, Gök Baba; gene Latincede deus (tanrı), dea (tanrıça), divus ile divinus (tanrısal); Fransızca dieu (tanrı), divin (tanrısal), devin (tanrısözcüsü). Zeus'tan gelme, tanrısal anlamına gelen dios sıfatı Yunancada da vardır, nitekim Zeus'un oğlu ve Zeus'un baldırından çıktığı anlatılan şarap tanrı Dionysos'un adı da aynı köktendir. Dios sıfatını Homeros özellikle dia theaon deyiminde kullanır; "tanrıçaların tanrısalı, ulu, yüce tanrıça" anlamına gelen bu deyim, ne tuhaf ki Homeros destanlarında en büyük Olympos tanrıçaları için değil, Thetis, Kalypso, Kirke gibi, çoğu Olympos dışında yaşayan yarı tanrıçalar için kullanılmaktadır.

b) Anlamı. Birçok ad ve sözcük türeten div- kökeninin anlamına gelince, ilkel insan bununla gökün parlaklığını, ışıltılı aydınlığını dile getirmek istemiş olsa gerek. Tanrıların tanrısı Zeus gerçekten de göktür, gök tanrıdır, gökle ilgili doğal güçlerin hepsini kişilendiren varlıktır. Işık, aydınlık, bulut, gök gürlemesi, şimşek ve yıldırım Zeus'un egemenliği altındadır, ne var ki Yunan insanın evren ve tanrı görüşü bize dil yapıtlarıyle aktarıldığı çağlarda doğal güçler olduğu gibi değil, insan biçiminde birer simge olarak canlandırılmaktadır, yani Zeus daha ilkel bir evren görüşünde Uranos, Gök Tanrı diye adlandırılan doğanın kendisi değil, doğayı insan düzenine benzer bir düzene sokup, yönetimini ele alan bir insan tanrıdır. Yunan mythos'unda Uranus'tan Zeus'a dek olan evrim ve gelişimin nasıl düşünülüp dile getirildiğini dünyanın yaratılış efsanesini incelerken gördük (*Theogonia*).

II. SIFATLARI.

Bu sıfatlar iki türlüdür : Tanrının doğa ile ilgili niteliklerini, bir de insan tanrı olarak özelliklerini belirtir.

1. nephelegereta : Bulutları devşiren. Homeros destanlarında Zeus'un adına en çok eklenen kalıp sıfattır; hypsibremetes : Göklerden gürleyen; asteropetes : Şimşek savuran; terpikeraunos : Yıldırım seve; erigdoupos : Uzaklarda gürleyen, uzaklardan gürleyen, asıl anlamı, gök gürültüsü uzaktan duyulan, yankılanan.

Bir de aigiokhos sıfatı geçer Homeros destanlarında. Aslında "keçi derisinden kalkan taşıyan" anlamına gelen ve Zeus'tan başka tanrıça Athena için de kullanılan bu sıfatı biz "kalkanlı" diye çevirmekten

başka çare bulamadık. Ama bu kalkanın bir öyküsü var. Tanrıça Rhea, Zeus'u doğurduğu zaman, çocuklarını ana karnından çıkar çıkmaz yutan kocası Kronos'tan kaçırmak için Girit'te bir mağaraya kapatmıştı, Amaltheia diye bir orman perisi de bebeği bir keçiye emzirtmişti. Güneş tanrı Helios'tan doğma korkunç bir yaratıkmış bu keçi, Titan denilen devler bile donakalırmış onu görünce. Zeus büyüyüp egemenliği elde etmek için giriştiği savaşta bu keçinin derisinden bir kalkan yapıp, Titan'lara karşı kullanmış onu, bu kalkana sonraları Athena öldürdüğü Gorgo canavarının saçları yılanlarla örülü kafasını da katmıştı. Kalkan yılanlardan saçaklı, püsküllü olarak anlatılır, savaşta düşmana karşı kullanıldı mı, dehşet içinde püskürtür her göreni *(Gorgo)*.

2. Zeus'un adına hemen her zaman eklenen iki sıfattan biri soyadı niyetine kullanılan Kronos oğlu, öteki de Olympos'ludur. Bu ikincisi tanrının yüksek dağlarda konut kurduğu – Hellen'ler gökü simgeleyen tanrıyı bile gökte oturtmaz, doruğu göklere ulaşan ulu dağlara yerleştirirlerdi, nitekim Olympos, ulu dağ anlamına gelir – bir de belli bir kuşaktan ve tanrı soyundan olduğunu göstermektedir. Tanrı soyları üçtür; Uranos'la Kronos soylarından sonra, Olympos tanrılarının egemenliği nasıl ele geçirdiklerini ilerde anlatacağız. Zeus bu savaşı kazanınca Olympos'ta taht kurar, oğlu demirci tanrı Hephaistos'un yaptığı krallık asasını eline alır (İl. II, 101) ve "insanların, tanrıların babası" olarak yönetimini sürdürür. Krallık gücünü simgeleyen değneğini kime verirse o kral olur, bütün krallar "diotrephes", yani Zeus'tan doğma, Zeus'tan yetişmedir.

Yağmuru yağdıran, gökü gürleten, şimşeği çakıp savuran Zeus'tur. Öyle ki "yağmur yağmak" diye bir fiil vardır, onun öznesi Zeus'tur : Zeus huei (Zeus yağıyor) denir (İl. XII, 25 : "Zeus da boyuna yağmur yağdırdı durdu"). Odysseus salına binmiş, tam vatan toprağına kavuşacakken, düşman deniz tanrı Poseidon bir fırtına salar üstüne (Od. 291 vd.), bahtsız Odysseus yakınır :

Kalkanlı Zeus, engin gökyüzünü
nasıl da kaplıyor kara bulutlarla!
Allak bullak etti denizi
tekmil kasırgaları koptu çeşitli yellerin,
ölüm uçurumu açılıyor önümde,
besbelli!

III. DESTANLARDA ROLÜ.

Zeus Troya savaşında büyük bir rol oynar, İda dağının tepesi olan Gargaros doruğundan yönetmektedir savaşı. Onun istemi, buyruğuyle olur ne olursa, talih kimi zaman Akha'ların, kimi zaman Troya'lıların yüzüne güler. Bu yönetimi Zeus insanlara işmarlar vererek gerçekleştirir. Tanrının buyruklarını insanlara ulaştırmak Zeus'un kuşu kartalın görevidir; onun uçuşuna göre işmar iyiye ya da kötüye yorulur. Akha'lar kötü durumdadır, Agamemnon Zeus babaya yakarır (İl. VIII, 245 vd.) :

Böyle dedi, Zeus acıdı onun göz yaşına,
yok olmasın istedi ordusu, işmar etti,
gönderdi kartalı, kuşların en şaşmaz olanını,
bir yavru geyik vardı kartalın pençesinde,
kartal attı onu Zeus'un güzel sunağı önüne
orada Akha'lar her şeyi bilen Zeus'a, kurban keserlerdi.
Anladılar Zeus'tan geldiğini görünce kuşu,
saldırdılar Troya'lılara doludizgin
hepsinin savaştaydı aklı fikri.

Odysseus İthake'ye dönmüştür, karısı Penelopeia ile kendini tanıtmadan görüşür,

ama onun önünde ağır bir iş vardır, sarayına yerleşmiş olan, malını mülkünü sömüren talipleri yok etmek. Yalvarır Zeus'a (Od. XX, 98 vd.):

Karada, denizde çektiğim bunca
dertten sonra, Zeus baba,
siz tanrılar istedinizse kavuşturmak
beni toprağıma,
bir ses versin içerde uyuyan
insanlardan biri
dışarda da bir başka işmarın
görünsün senin!
Yakardı ve böyle dedi, akıllı Zeus da
dinledi onu:
bulutların üstünden, ışık saçan
Olympos'un doruğundan
ossaat gürledi ve tanrısal Odysseus da
sevindi.
Evden gelen sesi de bir kadın verdi,
değirmen çevirmekteydi bu kadın az
ötede,
on iki değirmen taşı vardı halkların
önderi Odysseus'un
bunların on ikisini de kadınlar
çevirirdi,
arpa ve buğday öğütürlerdi, insanlara
iyilik olsun diye.
Öbür kadınlar uykudaydı,
öğütmüşlerdi unlarını,
bir bu çalışıyordu, çünkü güçsüzdü
hepsinden.
İşte bu kadın durdurdu değirmen
taşını ve dedi ki:
Tanrıların ve insanların kralı,
Zeus baba,
amma da sert gürledin buraya yıldızlı
gökten,
Bu senin işmarın olsa gerek, çünkü
bir tek bulut yok,
ne olur, ben zavallının da getiriver
dileğini yerine:
Bugün Odysseus'un konağında
çekilecek neşeli şölen,
ne olur, talipler için son şölen olsun,
dizlerim çözüldü, tükendi yüreğim
un öğüte öğüte,
dilerim, yedikleri son yemek olsun
onların bu.
Böyle dedi, Odysseus da bu söze,
Zeus'un gürleyişine sevindi,
demek artık öç alacaktı Zeus bu
suçlardan.

Zeus'un kişiliği ve oynadığı rol bakımından İlyada ile Odysseia arasında bir fark vardır sanki: İlyada'da Zeus'u karşımızda görür, eylemlerini izleriz; Odysseia'da ise tanrı doğrudan doğruya karşımıza çıkmaz, ancak sunu, dua, dilek ve ant içme gibi dinsel törenlerde görürüz etkisini, kuşu kartalla, gök gürültüsü ya da şimşekle belli eder varlığını. Doğal bir güç olmaktan çıkmış, bir tüzelkişi, bir ilke olmuştur.

Zeus "ksenios" yani konukseverdir, yahut ele düşmüş, sıla uğruna yalvaran gariplere saygı ve sevgi göstermesini buyurur. Odysseus onun adına sığınır Tepegöz Polyphemos'un mağarasına, ama "töre nedir, yasa nedir bilmeyen ve yalnız kaba gücüne güvenin o adam" (Od. 214) tanrının uygarca kurallarını hiçe sayıp kıtır kıtır yer Odysseus'un arkadaşlarını. Bunun içindir ki tek gözünden olmakla cezasını bulur.

Zeus hakka dayanan insanca bir düzenin kurucusu ve koruyucusu sayılır. Homeros destanlarında tanrıların ve insanların babasına verilen bu rol Hesiodos'un eserinde daha da kesin olarak belirmektedir. İlyada'nın son bölümünde Akhilleus, oğullarını kestiği, kentini yağma ettiği kral Priamos'a Hektor'un ölüsünü geri verdikten sonra, şu kanatlı sözleri uçurur (İl. XXIV, 518 vd.):

Talihsiz adam, ne acılar çekmiş
yüreğin!
Nasıl göze aldın gemilere gelmeyi
tek başına,

nasıl göze aldın benim gözüme
görünmeyi?
Ben ki öldürdüm nice soylu oğullarını
senin.
Demirden bir yürek varmış göğsünde,
Hadi gel, otur üstüne şu iskemlenin,
ko uyusun bağrımızda acılar.
Ne yapalım yasımız çok büyükse,
ne çıkar yürek donduran iniltilerden!
Talihsiz ölümlülere tanrılar şu
kaderi dokudu:
Yaşayacak insanlar acı içinde.
Ama ölümsüzlerin hiç bir kaygısı yok.
İki tane küp durur Zeus'un eşiğinde,
biri kötü, biri iyi bağışlarla dolu.
Zeus karıştırır bunları, sunar
ölümlülere,
iyisinden de, kötüsünden de pay alır
insanoğlu.
Ama yalnız kötü bağıştan pay alırsa
bir adam,
yoksul olur, hor görülür,
zorlu açlıkla sürünür tanrısal toprağın
üstünde,
tanrılar, insanlar dönüp de bakmaz
yüzüne.

Ama Zeus insanların kaderini elinde mi tutar, yani insan kaderinin mutlak hâkimi midir, tek tanrılı dinlerin Tanrısı gibi? Troya savaşında uzak Lykia'dan gelmiş ordusuyle Troya için savaşan Sarpedon diye bir yiğit vardır. Zeus'un oğludur o, Zeus gözü gibi sever onu, ne var ki Patroklos'la teke tek savaşa girince, Sarpedon kötü duruma düşer, alt edilmek üzeredir ki, tanrıların babası şöyle danışır Troya'lılara karşı Akha'lardan yana olan karısı tanrıça Hera'ya (İl. XVI, 433 vd.):

Çok yazık, insanlar arasında en çok
sevdiğim Sarpedon'a!
Menoitios oğlu Patroklos'un elinden
ölmek onun kaderi.
İçimde yüreğim bir o yana gider, bir
bu yana,
göz yaşı döktüren savaştan geri alıp
onu,
kaçırıp bıraksam mı Lydia'nın semiz
toprağına,
yoksa bıraksam ölsün mü Menoitos
oğlunun elinden?

Hera da ayrıcalığa meydan vermemek için bunu yapamayacağını söyler: Zeus oğlu Sarpedon'u kaçırırsa, bir başka tanrı çıkıp da kendi oğlunu korumak, kurtarmak isteyecek, düzen bozulacak, haksızlık olacak. Zeus ister istemez uyar bu mantığa ve oğlunun ölümüne seyirci kalır.

Demek ki Zeus'un üstünde ve Zeus'tan da üstün bir "kader" vardır. Zeus'un bu güçle ilişkilerinin ne olduğu Hektor'un ölüm sahnesinde belli olur iyice. Hektor Akhilleus'la teke tek savaşa koyulmuştur, yaman bir savaştır bu. Hektor uzun bir süre karşı koyar, ama sonunda dayanamaz, korkuyla kaçmaya başlar, iki yiğit dolanır dururlar Troya surlarını, tanrılar katındaysa durum şöyledir (İl. XXII, 166 vd.):

Seyirci olmuşlardı tanrılar tekmil,
ilkin söze başladı insanların,
tanrıların babası:
Şu surların çevresinde ne görüyorum
böyle,
görüyorum sevdiğim bir adamın
kovalandığını,
sızlıyor Hektor için sızım sızım
yüreğim,
bana ne çok sığır budu yakmıştı o,
yakmıştı çok yarlı İda dağının
doruklarında,
Troya kalesinin üstünde yakmıştı.
Şimdiyse tanrısal Akhilleus kovalıyor
onu
hızlı ayaklarıyle, İlyon'un çevresinde.
Hadi düşünün bakalım, tanrılar,
danışın,

kurtaracak mıyız Hektor'u ölümden,
yoksa bırakacak mıyız bu yiğitliğiyle,
alt etsin onu Akhilleus, Peleus oğlu?
Gök gözlü tanrıça Athene karşılık
verdi, dedi ki:
Ne diyorsun, kara bulutlu babam,
ak yıldırımlı!
Kaderi çoktan belli, ölümlü bir
adamdır bu,
kaçırmak istersin onu canlara kıyan
ölümden?
Yap yapacağını ama, biz tanrılar
onaylamayız yaptığını.
Bulutları devşiren Zeus karşılık verdi,
dedi ki:
Korkma kızım, Tritogeneia,
konuşmadım açık yürekle,
yumuşak davranmak isterim sana.
Gecikme bari, yap düşündüğün gibi.

İki yiğit ovada cebelleşedursun (İl. XXII, 208 vd.):

Ama pınarlara, yunaklara dördüncü
gelişlerinde,
bir altın terazi kurdu baba tanrı,
acıklı ölümün iki tanrıçasını kodu
kefelere,
biri Akhilleus'unkiydi, biri at sürücü
Hektor'unki,
ortasından tuttu kaldırdı teraziyi,
ağır bastı Hektor'un kara günü,
kefe düştü yuvarlandı Hades'e dek.

Sonra da Athene'nin Hektor'u aldatmak için kurduğu kahpece düzene ve Apollon'un Hektor'u kaderine bırakmasına seyirci kalır. İnsanların ve tanrıların babası Zeus, kaderin elinde sadece bir araçtır demek. Bu kader kimdir, nerede ve nasıl duyurur buyruğunu? Ömür ipliğini büken üç tanrıçanın adı geçer Homeros destanlarından sonraki metinlerde: Atropos, Klotho ve Lakhesis'tir bunlar, ama insan dramlarının en büyüğünün oynadığı bu sahnede kader tanrılardan üstün bir varlık olarak kulis arkasında kalmaktadır.

IV. EFSANELERİ.

a) Doğuşu. Zeus Kronos'la Rhea'nın altı çocuğundan sonuncusudur Kronos babası Uranos'u nasıl alt edip egemenliği elinden almışsa, Zeus da ikinci kuşak tanrılarını yener ve üçüncü kuşak, yani Olympos tanrılarının egemenliğini kurar. Bu süreci Hesiodos Theogonia'da anlatır (Theog. 451 vd.):

b) Evlenmeleri. Zeus Titan soyundan tanrıçalarla ve kendi kuşağından kardeşleriyle birleşip bir sürü tanrısal varlık üretmeye koyulur. Bu evlenmelerin tablo biçiminde sayımı ve ürettiği döller aşağıda verilmiştir.

ZEUS'UN EVLENMELERİ

Tanrıçalarla

Metis : Athena
Themis : Hora'lar, Moira'lar
Dione : Aphrodite
Eurynome : Kharit'ler
Mnemosyne : Musa'lar
Leto : Apollon, Artemis
Demeter : Persephone
Hera : Ares, Hebe, Eileithyia, (Hephaistos)

Kadınlarla

Alkmene : Herakles
Antiope : Amphion, Zethos
Kallisto : Arkas
Danae : Perseus
Aigina : Aiakos
Elektra : Dardanos, Iasion, Harmonia
Europa : Minos, Sarpedon, Rhadamanthys
Io : Epaphos
Laodameia : Sarpedon
Leda : Helena, Dioskur'lar
Maia : Hermes
Niobe : Argos, Pelasgos
Pluto : Tantalos
Semele : Dionysos
Taygete : Lakedaimon